МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

І.Л. ГРАБЧУК

РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В ПРОТИДІЇ ФІНАНСУВАННЮ ТЕРОРИЗМУ

Монографія

Видавничий дім «Бук-Друк»
Житомир 2023

УДК 339.9:336.7:343.326
Г75

Рекомендовано до друку Вченою радою
Державного університету «Житомирська політехніка»
(протокол № 10 від 17.07.2023 р.)

Рецензенти:
доктор економічних наук Т.О. Власюк,
професор кафедри міжнародних відносин і політичного менеджменту
Державного університету «Житомирська політехніка»
доктор економічних наук, доцент О.М. Гапєєва,
професор кафедри економіки та економічної безпеки
Університету митної справи та фінансів
доктор економічних наук, професор О.В. Усатенко,
професор кафедри міжнародних відносин і аудиту
НТУ «Дніпровська політехніка»

Г75 Грабчук І.Л. Розвиток міжнародної та національних систем фінансового моніторингу в протидії фінансуванню тероризму [Текст]: монографія / І.Л. Грабчук – Житомир: ТОВ «Видавничий дім “Бук-Друк”», 2023. – 292 с.

ISBN 978-617-560-024-5

Монографія присвячена вирішенню актуального наукового завдання – обґрунтування теоретичних і методологічних положень фінансового моніторингу в системі протидії фінансуванню тероризму як на національному, так і міжнародному рівнях.

Видання призначене для докторантів, аспірантів, магістрантів, наукових співробітників, викладачів та здобувачів вищої освіти, які досліджують проблеми фінансового моніторингу, а також для фахівців у галузі економіки та міжнародних відносин, які цікавляться питаннями протидії фінансуванню тероризму.

УДК 339.9:336.7:343.326

ISBN 978-617-560-024-5 © Грабчук ІЛ., 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА ……... 5
РОЗДІЛ 1. Теоретичні передумови розвитку системи фінансового моніторингу щодо протидії фінансуванню тероризму як загрози глобальній безпеці …… 8
1.1. Методологія та організація дослідження проблем фінансового моніторингу щодо протидії фінансуванню тероризму …… 8
1.2. Джерельна база дослідження проблем фінансового моніторингу щодо протидії фінансуванню тероризму …….. 18
1.3. Розвиток понятійно-категоріального апарату дослідження проблем фінансового моніторингу щодо протидії фінансуванню тероризму ……..... 35
Висновки до розділу 1 …… 46
РОЗДІЛ 2. Методологічні положення розвитку фінансового моніторингу щодо протидії фінансуванню тероризму ……... 48
2.1. Принципи та інструменти фінансового моніторингу щодо протидії фінансуванню тероризму ……... 48
2.2. Об'єктно-предметне поле фінансового моніторингу щодо протидії фінансуванню тероризму ……... 62
2.3. Характеристика наслідків фінансування тероризму як ключових векторів розвитку фінансового моніторингу …… 81
Висновки до розділу 2 …… 93
РОЗДІЛ 3. Міжнародна система фінансового моніторингу щодо протидії фінансуванню тероризму …..... 96
3.1. Поширення фінансування міжнародного тероризму як передумова трансформації систем фінансового моніторингу .. 96
3.2. Еволюція міжнародних ініціатив протидії фінансуванню тероризму …… 118
3.3. Участь FATF в міжнародно-правовому регулюванні протидії фінансуванню тероризму ……... 129
Висновки до розділу 3 …… 144
РОЗДІЛ 4. Методологія оцінки систем фінансового моніторингу країн світу щодо протидії фінансуванню тероризму 146
4.1. Підходи до оцінки систем ефективності фінансового моніторингу країн світу …… 146

4.2. Методологія оцінювання відповідності рекомендаціям FATF та ефективності систем фінансового моніторингу …….. 160
4.3. Моделювання оцінки ефективності систем фінансового моніторингу …….……..... 185
Висновки до розділу 4 ……. 197
РОЗДІЛ 5. Напрями розвитку систем фінансового моніторингу щодо протидії фінансуванню тероризму …..... 199
5.1. Інструменти фінансового моніторингу щодо протидії фінансуванню тероризму через криптовалюти …….. 199
5.2. Цифрові інструменти в системі ефективності фінансового моніторингу щодо протидії фінансуванню тероризму …….. 211
5.3. Трансформація механізму взаємодії суб'єктів фінансового моніторингу з суб'єктами реалізації правоохоронної функції… 227
Висновки до розділу 5…….. 241
ВИСНОВКИ ……. 243
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ 250
ДОДАТКИ ……..... 288

ПЕРЕДМОВА

Протягом останніх років тероризм перейшов на новий етап, перетнувши національні кордони та ставши фактором, що впливає на політичні та економічні процеси на різних рівнях – як національному, регіональному, так і світовому. Зростання транснаціональної загрози тероризму вимагає ефективних інструментів для виявлення та блокування фінансових ресурсів, які забезпечують діяльність терористичних угруповань. Аналіз динаміки терористичних актів вказує на глобальні трансформації в їхніх моделях, і, враховуючи це, боротьба з тероризмом повинна обов'язково включати ефективні заходи щодо протидії його фінансуванню, насамперед, фінансового моніторингу.

Витрати на організацію терористичних актів суттєво варіюються. Так, теракт, спрямований на транспортну систему Лондона в 2005 р., обійшовся в 14000 дол. США [126], що було вдвічі більше, ніж було витрачено на організацію терористичного акту на пекінській площі Тяньаньмень (КНР) в 2013 р. – 6500 дол. США [133]. В той час як наслідки за кількістю жертв (загиблих та поранених) були більше в двадцять разів. Бюджет терористичних угруповань передбачає витрати на підтримку їх діяльності та часто є значно більшим за витрати, які заплановані на виконання самого терористичного акту. Так, бюджет терористичної організації «Хезбалла» оцінюється в сотні мільйонів дол. США [26].

Сутність проблем фінансування міжнародного тероризму полягає в їх мережевому характері, що виключає можливість вирішення цих питань виключно за допомогою ізольованих зусиль окремого суб'єкта чи країни. Саме тому вирішення цієї глобальної проблеми потребує взаємодії та спільних зусиль на міжнародному рівні. Оцінка ефективності національних систем протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму дозволяє встановити дієвість систем фінансового моніторингу на рівні конкретних країн та регіонів, конкретизувати заходи для посилення напрямів боротьби з міжнародним тероризмом. Методологія такої оцінки повинна враховувати постійні зміни у фінансових системах та методах фінансування тероризму, розвиток цифрових технологій, можливості та ризик їх використання в фінансовому моніторингу.

Питання фінансового моніторингу, як на національному, так і міжнародному рівнях ставили предметом дослідження в працях таких вітчизняних науковців, як О. Акімова, Ж. Андрійченко, А. Бойко, М. Бормотова, Н. Внукова, О. Вовчак, С. Гасанов, О. Глущенко, Е. Дмитренко, М. Дубина, І. Канцір, О. Користін, В. Краліч,

О. Кузьменко, Н. Москаленко, О. Підхомний, І. Семеген, І. Супрунова, О. Сусіденко, Б. Сюркало, М. Уткіна, Г. Яровенко та інші. Різні аспекти протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму як загрози безпеці країни піднімали О. Баранов, Т. Барановська, О. Булатова, В. Бутузов, Т. Власюк, О. Вовченко, О. Гапєєва, З. Гбур, В. Гобела, Д. Грицишен, А. Дикий, Т. Дмитренко, В. Євдокимов, Т. Єфименко, Р. Крамар, В. Кучменко, С. Лисак, В. Літкевич, Н. Москаленко, О. Олійник, Н. Резнікова, В. Рисін, Л. Сергієнко, І. Тихоненко, О. Хитра. Серед зарубіжних вчених наведені проблемні питання вирішували М. Леві, М. Даколіас, Т. Грінберг, Т. Валека, Н. Рафаелі, М. Фріман, А. Шмід. Не дивлячись на значні напрацювання науковців, слід зазначити, що ряд проблемних питань залишились поза їх увагою. Зокрема потребують ґрунтовного дослідження такі проблемні питання, як: уточнення теоретичного підґрунтя фінансового моніторингу як дієвого інструменту протидії фінансуванню тероризму; визначення дієвості обмежувальних заходів в протидії фінансуванню тероризму, враховуючи державну підтримку терористичних угруповань; удосконалення оцінки ефективності національних систем фінансового моніторингу; розробка механізмів співпраці суб'єктів фінансового моніторингу та правоохоронних органів в боротьбі з фінансуванням міжнародного тероризму.

В першому розділі розкрито теоретичні передумови розвитку системи фінансового моніторингу щодо протидії фінансуванню тероризму як загрози глобальній безпеці. Досліджено публікаційну активність з проблем протидії фінансуванню тероризму. Обґрунтовано доцільність розгляду фінансового моніторингу в юридичній та фінансовій площинах.

Другий розділ присвячений методологічним положенням розвитку фінансового моніторингу щодо протидії фінансуванню тероризму. Визначено принципи та інструменти фінансового моніторингу, види фінансування тероризму. Відображено наслідки міжнародного тероризму, які призводять до суттєвих змін економічного, політичного характеру, можуть впливати на демографічну ситуації в країні, на її позиції на міжнародній арені. Розкрито особливості систематизованих наслідків відмивання коштів в умовах воєнного стану.

У третьому розділі охарактеризовано міжнародну систему фінансового моніторингу щодо протидії фінансуванню тероризму. Розкрито основні ознаки державного спонсорства тероризму, а також критично оцінено вплив обмежувальних заходів (санкцій) щодо протидії фінансуванню тероризму з боку держави. Здійснено генезис становлення та розвитку міжнародно-правових норм протидії

фінансуванню тероризму. Проведено ретроспективний аналіз діяльності FATF та оцінено інструменти даної групи в протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму.

Четвертий розділ розкриває методологію оцінки систем фінансового моніторингу країн світу в протидії фінансуванню тероризму. Зокрема, побудовано профілі ефективності національних систем протидії відмивання коштів та фінансування тероризму та визначено резерви для підвищення їх ефективності. Визначено кореляційні зв'язки між відповідністю стандартам FATF, рівнем сприйняттям корупції, тероризмом і рівнем злочинності в різних країнах, що дозволило встановити взаємозв'язок обраних факторів та їх сукупний вплив на фінансовий моніторинг і заходи з протидії фінансуванню тероризму та відмиванню коштів.

В п'ятому розділі наводяться напрями розвитку систем фінансового моніторингу щодо протидії фінансуванню тероризму. Запропоновано ряд заходів для удосконалення фінансового моніторингу операцій з криптовалютою. Встановлено взаємозв'язок між рівнем цифровізації та рівнем відмивання коштів та фінансування тероризму. Систематизовано переваги, які створюють цифрові технології в сфері боротьбі з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму, в розрізі компонент KYC та TM. Визначено механізми співпраці суб'єктів фінансового моніторингу та правоохоронних органів.

Висловлюю подяку ректору, доктору економічних наук, доктору наук з державного управління, професору Віктору Євдокимову та першому проректору, доктору економічних наук, професору Оксані Олійник за надану можливість професійного зростання, постійного розвитку в науковому плані.

Щирі слова вдячності хочу висловити науковому консультанту, доктору економічних наук, доктору наук з державного управління, професору, проректору Димитрію Грицишену. Без його підтримки, порад, необхідного спрямування під час наукового пошуку ця робота навряд чи могла бути завершена.

Дуже дякую своїм колегам з факультету бізнесу та сфери обслуговування та факультету національної безпеки, права та міжнародних відносин: Сергію Легенчуку, Олександру Петруку, Світлані Свірко, Дмитру Захарову, Анатолію Дикому та Надії Олексунь.

І особливі слова вдячності хочу сказати своїй родині – за розуміння, підтримку та віру в мене.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ ЩОДО ПРОТИДІЇ ФІНАНСУВАННЮ ТЕРОРИЗМУ ЯК ЗАГРОЗИ ГЛОБАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ

1.1. Методологія та організація дослідження проблем фінансового моніторингу щодо протидії фінансуванню тероризму

Історія тероризму налічує не одне тисячоліття спроб насильницького досягнення політичних, релігійних, ідеологічних та соціально-революційних цілей на усьому земному шарі [173; 179]. Втім, саме в останні сторіччя він набув особливо загрозливого та руйнівного характеру не тільки через чисельні жертви, а й його вплив на відповідні соціально-політичні процеси. Особливо небезпечним явищем на сьогодні вважається міжнародний тероризм, який згідно Закону України «Про боротьбу з тероризмом» кваліфікується як «здійснювані у світовому чи регіональному масштабі терористичними організаціями, угрупованнями, у тому числі за підтримки державних органів окремих держав, з метою досягнення певних цілей суспільно небезпечні насильницькі діяння, пов'язані з викраденням, захопленням, вбивством ні в чому не винних людей чи загрозою їх життю і здоров’ю, зруйнуванням чи загрозою зруйнування важливих народно-господарських об’єктів, систем життєзабезпечення, комунікацій, застосуванням чи загрозою застосування ядерної, хімічної, біологічної та іншої зброї масового ураження» [254]. Саме міжнародний тероризм виступає одним з найбільш загрозливих явищ щодо як міжнародної, так і національної безпеки будь-якої країни, оскільки його вплив в часі та просторі стосується не тільки всіх елементів останніх, а й всіх сфер життя суспільства. Виявлена у боротьбі з міжнародним тероризмом слабкість владних органів (а саме дезорганізація їх діяльності виступає першою ціллю міжнародного тероризму), події в межах якої в умовах гіпершвидкого розвитку інформаційних технологій та засобів масової інформації, набувають широкого розголосу, виступає тригером для інших кластерів злочинності, надаючи їм впевненості в успішності як їх задумів, так і реалізації останніх.

Зрозуміло, що будь-яка діяльність потребує відповідного забезпечення, передусім фінансового, яке уможливлює здійснення всіх інших видів як забезпечення, так і власне діяльності через залучення первинних матеріальних, нематеріальних та трудових, а також вторинних фінансових ресурсів. Не є виключенням і міжнародний тероризм, боротьба з яким в останні десятиріччя досить успішно ведеться в усьому світи саме через сформовані фінансові механізми та інструменти його виявлення, запобігання та боротьби, основою яких виступає фінансовий моніторинг.

Методологія та організація будь-якого наукового дослідження фактично визначає вірогідність отримання успішних наукових результатів, хоча феноменом власне наукової діяльності виступає те, що навіть від'ємні результати ідентифікуються як вагомі, оскільки звужують подальший науковий пошук. Під методологією загалом розуміють «сукупність підходів, способів, методів, прийомів та процедур, що застосовуються в процесі наукового пізнання та практичної діяльності для досягнення наперед визначеної мети»; методологія ж науки «досліджує сукупність пізнавальних засобів, що застосовуються в науці, об'єктивні характеристики та властивості науки і наукової праці, які відграють істотну роль в отриманні об'єктивно істотних наукових знань, а також нагромаджені емпіричні уявлення про них» [259, с. 374-375]. Під організацією в свою чергу розуміють «форму усталеного взаємозв'язку елементів системи відповідно до законів її існування; процес або стан упорядкування, будова, тип функціонування системи тощо» [259, с. 453]. Отже, фактично, методологія будь-якого дослідження характеризує сукупність засобів зміни об'єктно-предметного поля дослідження, а організація – набір засобів оптимізації та підвищення ефективності такого дослідження [331].

Первинно визначальним елементом будь-якого наукового дослідження виступає його об'єктно-предметне поле. В контексті обраної теми дослідження доречним вбачається оголошення комплексного об'єкту дослідження, що складається з двох систем: фінансового моніторингу та фінансування міжнародного тероризму. При цьому, зважаючи на вітчизняне нормативно-правове поле під першою слід розуміти «сукупність заходів зі збору, обробки, аналізу та перевірки інформації про фінансові операції, що вживаються суб'єктами (державного) фінансового моніторингу і спрямовуються на виконання вимог законодавства в сфері запобігання та протидію

легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [255]; під другою – «надання чи збір будь-яких активів прямо чи опосередковано з метою їх використання або усвідомлення можливості того, що їх буде використано повністю або частково для будь-яких цілей окремим терористом чи терористичною групою (організацією); для організації, підготовки або вчинення терористичного акту, втягнення у вчинення терористичного акту, публічних закликів до вчинення терористичного акту, створення терористичної групи (організації), сприяння вчиненню терористичного акту, проходження навчання тероризму, перетинання державного кордону України з терористичною метою, провадження будь-якої іншої терористичної діяльності, а також спроби вчинення таких дій) [254].

До особливостей вказаного комплексного об'єкту дослідження слід віднести:

– фінансування міжнародного тероризму за останнє сторіччя досягло таких розмірів, що стало претендувати на статус злочинної системи міжнародних фінансових відносин спрямованих на досягнення цілей терористичної діяльності через послідовне здійснення всіх її складових: «планування, організацію, підготовку та реалізацію терористичних актів; підбурювання до вчинення терористичних актів, насильства над фізичними особами або організаціями, знищення матеріальних об'єктів у терористичних цілях; організацію незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп для вчинення терористичних актів, так само як і участь у таких актах; вербування, озброєння, підготовку та використання терористів; пропаганду і поширення ідеології тероризму; проходження навчання тероризму; перетинання державного кордону з терористичною метою; …інше сприяння тероризму» [254];

– зважаючи на історичний шлях розвитку фінансового моніторингу в світі, його формування та подальше виокремлення з системи фінансового контролю, зокрема державного фінансового контролю, як «продукту спеціалізованої контрольної функції в управлінській діяльності держави у фінансовій сфері» фінансовий моніторинг на міжнародному рівні виступає складовим елементом контрольної функції управління міжнародними фінансами [160; 329];

– в боротьбі з міжнародним тероризмом фінансовий моніторинг набув статусу фінансової розвідки [361], яка виступає інструментом економічної безпеки світу загалом та будь-якої країни зокрема. Оскільки основою фінансування міжнародного тероризму виступають доходи отримані злочинним шляхом («будь-які активи, одержані прямо чи опосередковано внаслідок вчинення злочину, зокрема валютні цінності, рухоме та нерухоме майно, майнові та немайнові права, незалежно від їх вартості» [255]), запобігання їх отриманню та легалізації, що і є основним завданням фінансового моніторингу [255], сприяє посиленню виробничої, енергетичної, демографічної, зовнішньоекономічної, інвестиційно-інноваційної, макроекономічної, продовольчої, соціальної, фінансової безпеки (через спрямування таких коштів на формування та відтворення виробничих потужностей (у тому числі в енергетиці та сільському господарстві), забезпечення соціальної рівності та відтворення людського капіталу, поповнення відповідних дохідних надходжень бюджету, а також формування іміджу інвестиційно привабливої конкурентоспроможної країни з соціально-ринковими орієнтирами тощо) [192; 332; 333; 335]. Саме вказані види безпеки економічної системи згідно вітчизняного нормативно-правового поля складають основу економічної безпеки нашої країни [250; 319];

– виходячи з характеру надходження до власників або вигодоодержувачів та способу використання основних активів, що підлягають дослідженню з боку фінансового моніторингу в боротьбі з міжнародним тероризмом – отримання злочинним шляхом та спрямування на фінансування тероризму відповідно – фінансовий моніторинг має всі підстави для ідентифікації в якості дієвого сучасного фінансово-контрольного інструменту як правоохоронної діяльності, так і діяльності в галузі національної безпеки в частині фінансових розслідувань, що призваний забезпечити «запобігання, виявлення, припинення, мінімізації наслідків як терористичної діяльності, так і злочинної діяльності проти економічної системи [166; 255; 278; 334];

– за причинно-наслідковим зв’язком фінансовий моніторинг є складовою не тільки національної безпеки, до елементів якої входить і економічна безпека, а й державної безпеки. Як зазначають науковці І. Супрунова та О. Грабчук, «в умовах активізації міжнародного тероризму однією із загроз державній безпеці виступає легалізація доходів, отриманих незаконним шляхом, та фінансування терористичної діяльності. Дієвим фінансово-правовим інструментом

протидії зазначеним ризикам є фінансовий моніторинг, який хоч і є відносно новим явищем для України, проте пройшов важливі етапи свого становлення» [234];

– з позиції державотворення фінансовий моніторинг слід визнати інструментом стабілізації державності будь-якої країни, оскільки, як зазначають ті ж науковці І. Супрунова І. та О. Грабчук, «державна безпека – це обов'язковий атрибут сучасної держави». Таким чином, згідно їх вищеописаної точки зору, за логікою причинно-наслідкових зв'язків, фінансовий моніторинг також є обов'язковим інструментом забезпечення стабільного функціонування сучасної держави [234].

Означене впливає на подальший міжгалузевий характер дослідження, оскільки фактично останнє має відбуватись на перетині таких наукових спрямувань та відповідних наукових спеціальностей: міжнародні фінанси та їх безпека (спеціальність 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини); окрім того опосередковано об'єктно-предметне поле дослідження торкається питань державних фінансів, аудиту, державного управління, національної безпеки, запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, які фактично певним чином відбиваються в межах таких галузевих наук як економічні (гроші, фінанси і кредит; бухгалтерський облік, аналіз та аудит), юридичні (фінансове, кримінальне, міжнародне право, оперативно-розшукова діяльність), національна безпека (національна та міжнародна безпека).

Предметом даного дослідження визначено розвиток міжнародної та національної систем фінансового моніторингу в контексті протидії фінансування міжнародного тероризму. Така фокусно-генезна увага дослідження вимагає опрацювання інформації щодо об'єктно-предметного поля останнього в часі та просторі.

Бібліометричний аналіз наукових праць з 1978 по 2022 р. надав змогу глибинно визначити проблемні позиції, а історичний аналіз – сформувати ознаки спадковості досліджуваних систем, особливості їх розвитку та усвідомити стратегічні перспективи такого розвиту як щодо системи фінансового моніторингу, так і системи фінансування міжнародного тероризму. Особливої уваги зазнали публікації в наукометричних базах Scopus та Web of Science (найпотужніших бібліографічних та реферативних базах даних, що дають можливість охопити більше 70000 найменувань науково-практичних журналів, що рецензуються) як найбільш авторитетних науково-метричних баз даних.

Опанування тематики в географічному просторі дозволило опрацювати суцільно значні сегменти інформаційних даних щодо систем фінансового моніторингу та фінансування міжнародного тероризму за більшістю країн Євразії, Африки, Північної та Південної Америки, Австралії, встановивши традиційні особливості останніх та спільні їх риси. Галузево-сегментарний аналіз в опрацюванні інформації за бібліографічними джерелами надав змогу визначити перевагу економічних та суспільних наук над іншими в опануванні тематики як фінансового моніторингу, так і фінансування міжнародного тероризму. Здійснена на підставі статистичного аналізу картографічна оцінка ефективності національних систем протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму забезпечила ідентифікацію найкращих орієнтирів теорії та практики дослідження.

В цілому, згідно визначеного плану наукового дослідження та сформованих в його межах завдань, за основу загальнофілософського інструментарію дослідження обрано діалектичний метод, використання якого фактично обумовлено темою, а отже предметом даного дослідження – розвиток фінансового моніторингу щодо боротьби з міжнародним тероризмом [186]. Саме діалектичний метод пізнання через розгляд явищ в їх взаємозв'язку та розвитку, обумовлює генезову взаємозалежність системи фінансового моніторингу та системи фінансування міжнародного тероризму [360].

Обрання загальнонаукових методів дослідження в контексті визначених завдань дослідження об'єктно-предметного поля дозволило виокремити такі з них: методи історизму, аналізу та синтезу, дедукції та індукції, структурно-логічний метод, методи узагальнення, групування, систематизації, критичного аналізу, компаративного аналізу, функціонального аналізу, бібліографічний метод, методи порівняння, конкретизації, абстрагування, системного підходу, моделювання.

Спеціальними міжгалузевими методами дослідження виступили: математичне моделювання, статистичний аналіз, порівняльно-правовий аналіз, аналіз документів, нормативний аналіз, позитивний аналіз, кореляційний та регресивний аналіз, дисперсійний аналіз.

В цілому план дослідження передбачив структурно-логічне опрацювання теоретичних, методологічних та організаційних позицій в послідовності та за допомогою відповідно диференційованого методологічного інструментарію, що представлено в структурно-логічній схемі дослідження (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Структурно-логічна схема дослідження розвитку фінансового моніторингу щодо боротьби з міжнародним тероризмом

При цьому до теоретичних положень дослідження віднесено:

– ідентифікація основних організаційних та методологічних положень дослідження питань розвитку фінансового моніторингу (задля обґрунтування міжгалузевості дослідження з погляду методології сучасної науки та обрання наукових методів дослідження, визначення положень організації дослідження);

– опрацювання джерельної бази дослідження у сегментарному контексті де за групувальну ознаку обрано: види наук, галузі, об'єктно-предметне поле, країни, роки (задля максимального охоплення опанування всієї сукупності інформації та визначення динаміки досліджень за темою дослідження та споріднених до її об'єктно-предметного поля питань);

– опрацювання понятійно-категоріального апарату даного дослідження (задля формування чіткого тезауруса в межах об'єктно-предметного поля наукового дослідження);

– дослідження еволюції системи фінансування міжнародного тероризму та міжнародних ініціатив протидії останньому (задля визначення поточних та стратегічних організаційних орієнтирів розвитку боротьби з фінансуванням міжнародного тероризму в фокусній увазі фінансового моніторингу).

До методологічних положень проведеного дослідження віднесено:

– розбудова об'єктно-предметного поля, принципів та інструментів фінансового моніторингу щодо протидії фінансування міжнародного тероризму (з метою формування стійкого методологічного каркасу дослідження);

– розвиток характеристики наслідків фінансування тероризму як ключових векторів розвитку фінансового моніторингу (з метою визначення поточних та стратегічних методологічних орієнтирів розвитку боротьби з фінансуванням міжнародного тероризму в фокусній увазі фінансового моніторингу);

– розробка оціночних підходів щодо ефективності систем фінансового моніторингу в контексті боротьби з міжнародним тероризмом (з метою удосконалення оціночних підходів щодо ефективності систем фінансового моніторингу в контексті боротьби з міжнародним тероризмом з урахуванням окреслених поточних та стратегічних орієнтирів);

До організаційних положень дослідження віднесено:

– опрацювання участі FATF в міжнародно-правовому регулюванні фінансування тероризму (з метою посилення інституційної спроможності системи боротьби з фінансуванням міжнародного тероризму через блокування відмивання коштів, у тому числі через механізми фінансового моніторингу);

– розробка цифрових інструментів в системі ефективності фінансового моніторингу щодо протидії фінансування міжнародного тероризму (з метою підвищення ефективності програмно-інформаційного забезпечення фінансового моніторингу щодо протидії фінансування міжнародного тероризму);

– розробка механізму взаємодії суб'єктів фінансового моніторингу з суб'єктами реалізації правоохоронної функції (з метою удосконалення управлінсько-комунікаційних зв'язків в процесі здійснення фінансового моніторингу щодо фінансування міжнародного тероризму).

В процесі проведення даного дослідження проблем розвитку фінансового моніторингу на шляху протидії фінансуванню міжнародного тероризму в країнах Європи були організовані круглі столи з Університетами-партнерами Державного університету «Житомирська політехніка» відповідно до плану заходів з реалізації договорів про співпрацю з такими університетами: Естонії (Технічний університет м. Таллінн, 17.05.2022 р.); Латвії (Технічний університет м. Рига, 14.11.2017 р.; Вища школа економіки та культури, м. Рига, 29.05.2012 р.); Литви (Університет ім. Вітауса Великого, м. Каунас, 01.12.2015 р.; Університет м. Вільнюс, 30.07.2022 р.); Чехії (Празька Вища школа економіки, 01.05.2016 р.; Університет Південної Богемії, 25.11.2014 р.; Університет Томаса Бата, 02.04.2015 р.); Словаччини (Технічний університет в Кошице, 09.11.2015 р.); Польщі (Краківський економічний університет, 01.09.2011 р.; Вища школа бізнесу в Варшаві, 20.08.2019 р.); Угорщини; Німеччини (Технічний університет м. Дрезден, 04.05.2009 р.); Румунії («ARTIFEX» Університетом в Бухаресті, 20.01.2019 р.); Болгарії (Господарська академія ім. Д.А. Ценова, м. Свіштов, 15.11.2011 р.).

Така кооперація науково-практичних зусиль університетів забезпечує оперативне отримання даних щодо стану боротьби з фінансуванням міжнародного тероризму, у тому числі через інструменти фінансового моніторингу, місцевого законодавства як в сфері боротьби з фінансуванням міжнародного тероризму, так і регламентації механізмів фінансового моніторингу, сучасних тенденцій та перспектив розвитку останнього в кожній із країн.

Окремі нормативно-правові документи країни Європи в сфері боротьби з фінансуванням міжнародного тероризму, регламентації механізмів фінансового моніторингу, що були представлені до опрацювання університетами-партнерами країн Європи мали мову оригіналу. Для їх автоматичного перекладу були застосовані інформаційні портали DeepL, для адаптації змісту тексту було задіяно

Центр перекладів «LangLab», що діє в межах загального комплексу структурних підрозділів Державного університету «Житомирська політехніка» [258; 364].

Бібліографічний пошук загальної економічної та безпекової, спеціалізованої літератури з питань системи фінансового моніторингу, системи фінансування міжнародного тероризму, боротьби з останнім явищем через механізм фінансового моніторингу проведено через застосування наукометричних баз даних Scopus та Web of Science та відповідних їм веб-ресурсів за офіційним доступом Державного університету «Житомирська політехніка» за підтримки Міністерства освіти і науки України.

Опрацювання нормативно-правових актів України з питань економічної безпеки, системи фінансового моніторингу, системи фінансування міжнародного тероризму, боротьби з останнім явищем через механізм фінансового моніторингу здійснено через офіційний портал Верховної Ради завдяки бази даних «Законодавство України» [256].

Сукупність статистичних даних, опрацьованих в межах наукового дослідження в частині міжнародного тероризму, його фінансування, стану боротьбі з ним, оцінки ефективності системи фінансового моніторингу були опрацьовані через веб-ресурси: Державного комітету статистики України, державної служби фінансового моніторингу, Europol, FATF, Basel AML Index, Egmont Group, Wolfsberg Group, Overall Terrorism Index Score, Institute for Economics & Peace. Global Terrorism Index, Global Cyber Security Index, Networked Readiness Index, Digital Adoption Index, IMD World Digital Competitiveness Index, Boston Consulting Group, e-Intensity, Digital Evolution Index, Digital Economy and Society Index, Statista, Terrorism, UNODC, WorldBank тощо.

Реалізація ідентифікованих та обґрунтованих положень методології та організації проведення дослідження щодо розвитку міжнародної та національних систем фінансового моніторингу з метою протидії фінансуванню міжнародного тероризму дозволить сформувати необхідні теоретико-методологічні положення та організаційно-практичні рекомендації за темою дослідження, що сприятиме посиленню як стійкості міжнародної фінансової системи, так і економічної безпеки країни в світі.

1.2. Джерельна база дослідження проблем фінансового моніторингу щодо протидії фінансуванню тероризму

Проблема фінансування тероризму є глобальною, і вона потребує спільних зусиль країн та міжнародних організацій для її вирішення. Дослідження в цій галузі допомагають встановити спільні підходи, обмінюватися знаннями та кращими практиками між країнами та підтримувати міжнародну співпрацю у сфері протидії фінансуванню тероризму.

Враховуючи значний обсяг доступної інформації, яка постійно оновлюється та додається, стає необхідним систематизувати цю інформацію шляхом вивчення та аналізу за допомогою підбору різних критеріїв. У зв'язку з останніми тенденціями аналізу наукових досліджень та розвитком цифрових аналітичних можливостей, багаторівневий бібліометричний аналіз став популярним методом обробки літератури в різних сферах.

Бібліометричний аналіз є корисним інструментом для аналізу досліджень, що присвячені фінансуванню тероризму, адже дозволяє провести оцінку наукової продуктивності, тобто визначити кількість наукових публікацій, охарактеризувати їх розподіл за темами і авторами, а також здійснити аналіз цитувань, тим самим встановити, які статті мають найбільший вплив на тематику обраного дослідження. Він є корисним і для планування наукової роботи, адже допомагає визначити, які теми і сфери є найбільш продуктивними та важливими для подальшого дослідження. Бібліометрія використовує кількісні методи для аналізу наукової літератури і вивчення зв'язків між авторами, країнами, установами та ключовими поняттями. Бібліометричний аналіз може бути корисним інструментом для оцінки наукової активності, впливу та напрямків розвитку наукової галузі чи конкретного дослідника.

За допомогою інструменту Google Trends, який показує, як часто певний термін шукають по відношенню до загального обсягу пошукових запитів у різних регіонах світу і на різних мовах, ми порівняли частоту пошукових запитів «фінансування тероризму» та «financing of terrorism» (рис. 1.2). Запити формувалися за допомогою введеного критерію – «з 2004 року по сьогоднішній день», «Пошук в Інтернеті» та «Увесь світ».

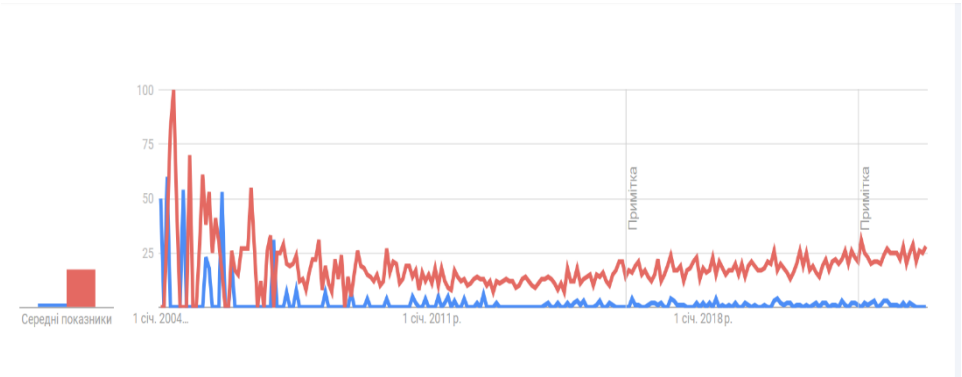

Рис. 1.2. Порівняльний аналіз динаміки популярності пошукових термінів «фінансування тероризму» / «financing of terrorism» за 2004–2023 рр. (Google Trends)

Загалом, найбільша частота пошукових запитів зафіксована у 2004 року. Це може бути пов'язано з великою кількістю терактів, які відбулися в цьому році: теракт в Мадриді 11 березня 2004 року, захоплення заручників в школі Беслану 1 вересня 2004 року та вибухи в літаках Ту-134 і Ту-154 24 серпня 2004 року. Ці страшні події привернули значну увагу науковців до вивчення такого явища як тероризм та фінансування тероризму. Якщо ж аналізувати географію досліджуваних пошукових запитів, то лідерами є такі країни, як Сінгапур, Нова Зеландія, Малайзія, Австралія, Філіппіни, Індія, Велика Британія, США.

Дієвим інструментом в боротьбі з фінансуванням тероризму є фінансовий моніторинг, що передбачає діяльність із виявлення незаконно отриманих доходів та запобігання фінансуванню тероризму. Це зумовлює необхідність проведення дослідження і даного поняття. За допомогою інструменту Google Trends відстежимо популярність пошукових запитів «фінансовий моніторинг» та «financial monitoring» у будь-якій точці світу (рис. 1.3).

Згідно рис. 1.3, найбільший період максимального – 100% зацікавлення був у 2004 році. Схожу тенденцію можна прослідкувати і з аналізом динаміки популярності пошукових термінів «фінансування тероризму» та «financing of terrorism». За географічною структурою найбільшу зацікавленість виявили користувачі Інтернету з таких країн: Кенія, Філіппіни, Південно-Африканська Республіка, Нігерія, Велика Британія, США, Пакистан, Австралія, Малайзія.

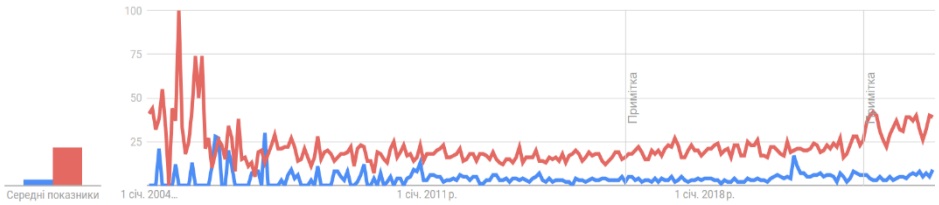

Рис. 1.3. Порівняльний аналіз динаміки популярності пошукових термінів «фінансовий моніторинг» та «financial monitoring» за 2004–2023 рр. (Google Trends)

Отже, за результатами трендового аналізу можна зробити висновок, що інтерес користувачів мережі Інтернет до визначеної проблематики знаходиться на досить високому рівні. На основі отриманих даних, де спостерігаємо динаміку періодів зацікавленості, можемо зробити висновок, що для користувачів мережі Інтернет є актуальним питання пошуку інформації з проблем фінансового моніторингу та фінансуванню тероризму англійською мовою, тому подальші наші дослідження будемо проводити у міжнародних наукометричних базах застосовуючи терміни «financing of terrorism» та «financial monitoring».

Scopus є однією з провідних баз даних, які використовуються для бібліометричного аналізу. Ця база даних містить широкий спектр наукових публікацій з різних галузей знань і покриває багато наукових журналів, матеріалів конференцій тощо. Однією з переваг Scopus є широке охоплення наукових журналів з усього світу, що дозволяє отримати більш повне уявлення про дослідження в певній галузі. Тому базою для збору даних ми обрали саме Scopus.

Першим і найважливішим кроком в бібліометричному аналізі документного потоку наукових публікацій є кількісний аналіз публікацій за визначений період, щоб встановити тенденцію щодо збільшення, зменшення або сталої кількості публікацій з питань фінансування тероризму (рис. 1.4).

Перші праці присвячені вивченню питання фінансування тероризму були опубліковані у 2002 році. Варто звернути увагу на статтю Aninat E., Hardy D., Johnston R.B. «Боротьба з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму». У своїй роботі автори пишуть, що відмивання коштів і фінансування тероризму можуть загрожувати фінансовій стабільності та економічному процвітанню, посилюючи тяжкість правопорушень. МВФ, тісно співпрацюючи зі світовою спільнотою, активізує свої зусилля для боротьби з даними фінансовими

злочинами. У відповідь на трагічні події 11 вересня було докладено надзвичайних міжнародних зусиль для зміцнення глобального захисту від відмивання коштів і фінансування тероризму. Було досягнуто значного прогресу на багатьох фронтах: країни по всьому світу переоцінюють адекватність своїх режимів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму і вживають належних заходів. Науковці наголошують, що ще багато чого потрібно зробити для створення необхідної інституційної та технічної спроможності. На думку авторів, основні завдання полягатимуть у збереженні імпульсу та усуненні прогалин у захисті, щоб виявляти та запобігати відмиванню грошей і фінансуванню тероризму на міжнародному рівні.

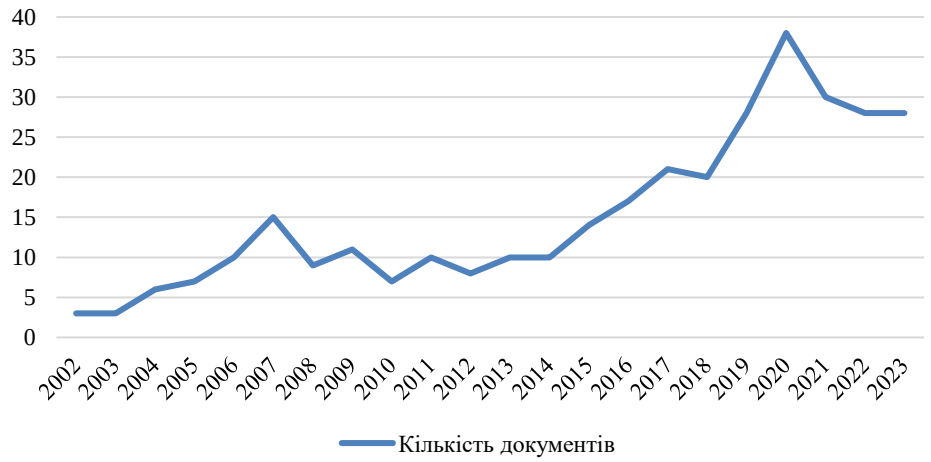

Рис. 1.4. Динаміка публікаційної активності за пошуковим запитом «financing of terrorism» у наукометричній базі даних Scopus з 2002 р. по 2023 р.

Найбільша кількість робіт була проіндексована в різних журналах у 2020 році, а саме 28 публікацій. Загалом, за останні 20 років у наукометричній базі даних Scopus зберігається понад 330 робіт, присвячених досліджуваній проблематиці. Ці роботи почали звертати увагу на важливість вивчення фінансових аспектів тероризму, таких як джерела фінансування, механізми переміщення коштів, використання фінансових послуг та регулювання в цій сфері. З часом це дозволило розвинути ефективні стратегії та механізми боротьби з фінансуванням терористичних організацій.

Мережева візуалізація ключових слів (рис. 1.5) складається з 4 кластерів, які мають свій колір та ілюструють напрями досліджень, які пов’язані між собою. Зокрема, вказують на зв’язок теми

дослідження з відмиванням коштів, протидією з самим тероризмом, залученням інституційних структур та використанням цифрових інструментів. Згідно даного рис. 1.5, до переліку ключових слів статей, які присвячені дослідженню питань фінансування тероризму, науковці відносять «money laundering», «terrorism», «terrorist financing» та «finance». Відмивання коштів може бути одним із шляхів приховування ресурсів, які терористичні угруповання використовують для своєї діяльності. Крім того, взаємозв'язок між даними поняттями визначений на законодавчому рівні, саме тому цілком логічним є використання даного термінологічного апарату при описі заходів боротьби з тероризмом.

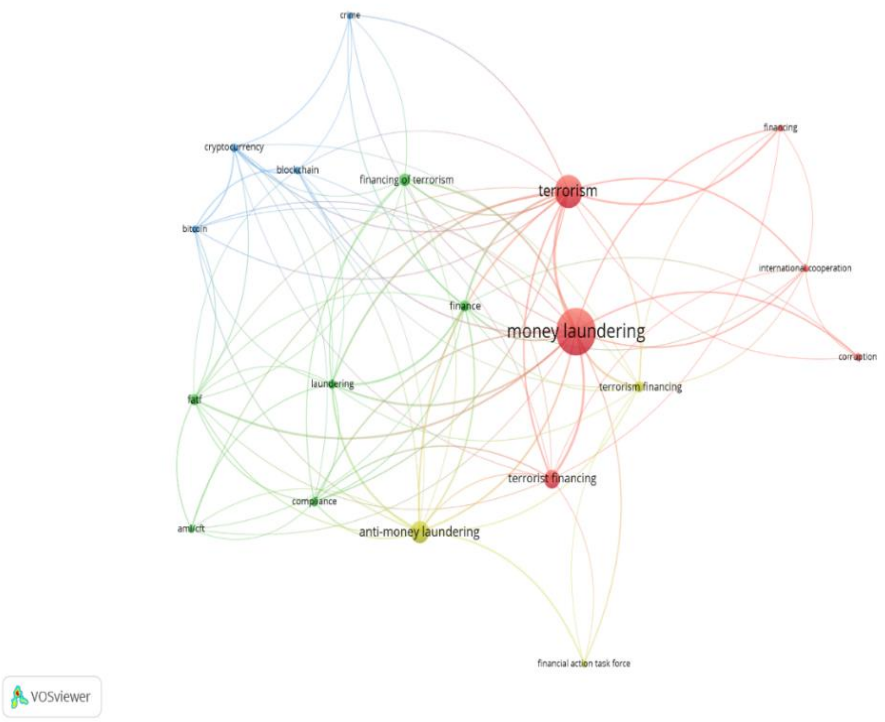

Рис. 1.5. Візуалізація даних за ключовими словами, що стосуються фінансування тероризму (розроблено на основі веб-ресурсу Scopus та програмного комплексу VOSviewer)

Загалом, публікаційна активність по цій темі показує тенденцію до зростання протягом останніх двох десятиліть. Це відбувається внаслідок зростаючої обізнаності та зацікавленості суспільства та наукової спільноти у боротьбі з фінансуванням тероризму.

Один з найпоширеніших показників – це аналіз цитувань. Він дозволяє виявити нові дослідження та джерела інформації, а також оцінити вплив та важливість публікацій. Адже за умови високого показника цитування, вважається, що дане дослідження розкриває позиції, які є основоположними в обраній тематиці. Ми дослідили, які статті найбільше цитуються в контексті фінансування тероризму, і які автори вносять значний внесок в цю область. Результати нашого дослідження представлені в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Кількість цитувань в контексті фінансування тероризму

№	Автор	Назва	Рік публікації	Джерело	Кількість цитувань
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*
1.	Biersteker T.J., Eckert S.E [10]	Протидія фінансуванню тероризму	2007	Countering the Financing of Terrorism, pp. 1–344	83
2.	Levi M. [84]	Протидія фінансуванню тероризму	2010	British Journal of Criminology, 50(4), pp. 650–669	74
3.	McCulloch J., Pickering S. [93]	Протидія фінансуванню тероризму	2005	British Journal of Criminology, 45(4), pp. 470–486	73
4.	Koker L. [77]	Контроль відмивання грошей і протидія фінансуванню тероризму: деякі міркування щодо впливу заходів належної обачності клієнтів на фінансове відторгнення	2006	Journal of Financial Crime, 13(1), pp. 26–50	60
5.	Raphaeli N. [111]	Фінансування тероризму: джерела, методи та канали	2003	Terrorism and Political Violence, 15(4), pp. 59–82	54
6.	Dostov V., Shust P. [31]	Криптовалюти: нетрадиційний виклик регулюючим органам ПВК/ФТ?	2014	Journal of Financial Crime, 21(3), pp. 249–263	36
7.	Chaikin D. [20]	Наскільки ефективними є системи звітування про підозрілі операції?	2009	Journal of Money Laundering Control, 12(3), pp. 238–253	31
8.	Koh J.-M. [125]	Протидія фінансуванню тероризму та відмиванню грошей	2006	Suppressing Terrorist Financing and Money Laundering, pp. 1–244	30

Продовження таблиці 1.1

1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*
9.	Vlcek W. [147]	Закони щодо боротьби з фінансуванням тероризму: спільна зовнішня політика та політика безпеки в Європейському суді	2006	European Foreign Affairs Review, 11(4), pp. 491–507	30
10.	Camino R.D., State R., Montero L., Valtchev P. [18]	Виявлення підозрілих дій у фінансових операціях і розподілених книгах	2017	IEEE International Conferenceon DataMining Workshops, ICDMW, 2017-November, pp. 787–79	28
11.	Vlcek W. [148]	Розвиток проти тероризму: грошові перекази та фінансові правила ЄС у Великобританії	2008	British Journal of Politics and International Relations, 10(2), pp. 286–302	28

Рис. 1.6 демонструє географічний розподіл публікацій про фінансування тероризму в базі даних Scopus. Лідерами серед країн за кількістю публікацій є Велика Британія та США (по 42 документи). Наступними у рейтингу є Швейцарія (22 публікації), Австралія (18 публікацій), Іспанія (11 публікацій), Італія та Малайзія (по 9 публікацій), Канада, Південна Африка та Шрі Ланка (по 8 публікацій), Нідерланди та Україна (по 7 публікацій) та Франція, Нігерія, Туреччина (по 6 публікацій).

За допомогою програмного комплексу VOSviewer проведемо візуалізацію даних за приналежністю науковців до країн (рис. 1.7). Здійснення дослідження в даному напрямі необхідне для розуміння глобальної наукової активності, визначення глобальних наукових викликів та пріоритетів, що особливо актуально при підготовці наукових робіт в сфері боротьби з міжнародним тероризмом, насамперед його фінансуванням. Візуалізація аналізу публікацій за географічним розподілом дозволить відобразити глобальну динаміку наукових досліджень, тим самим краще зрозуміти для яких країн досліджувана проблема є найбільш актуальною.

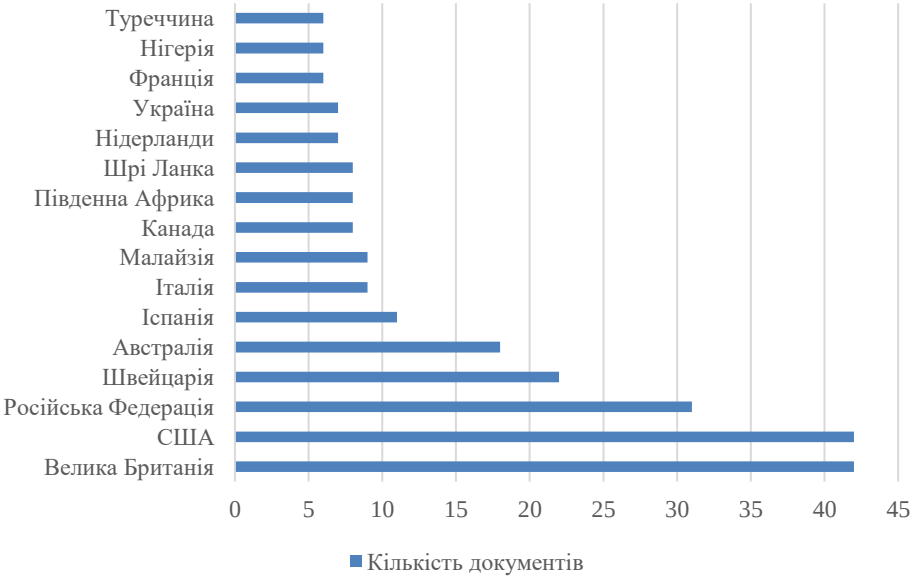

Рис. 1.6. Динаміка публікаційної активності за пошуковим запитом «financing of terrorism» у наукометричній базі даних Scopus з 2002 р.по 2023 р. за географічним розподілом

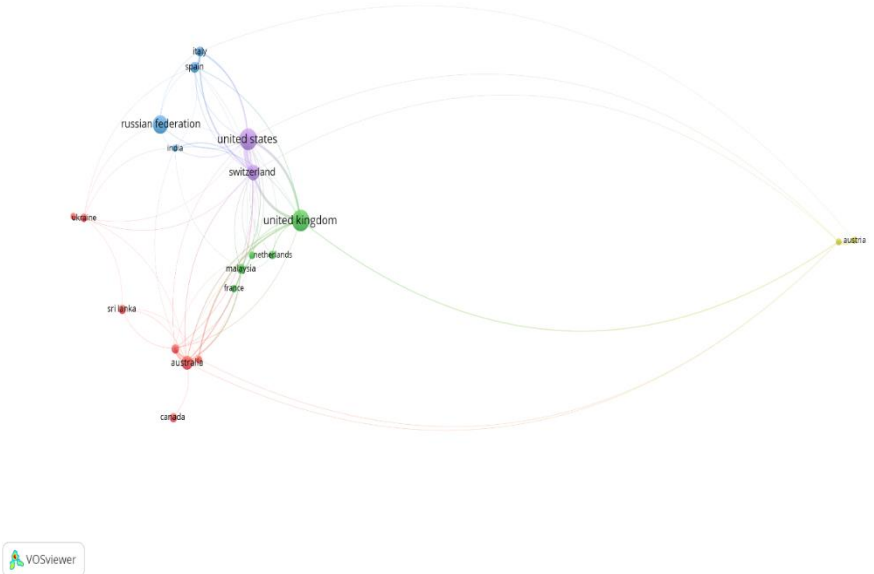

Рис. 1.7. Візуалізація за приналежністю науковців до країн, які досліджували питання, що стосуються фінансування тероризму (розроблено на основі веб-ресурсу Scopus та програмного комплексу VOSviewer)

Галузева структура досліджень за пошуковим запитом «financing of terrorism» у наукометричній базі даних Scopus (рис. 1.8) свідчить про міждисциплінарність досліджень щодо даного питання.

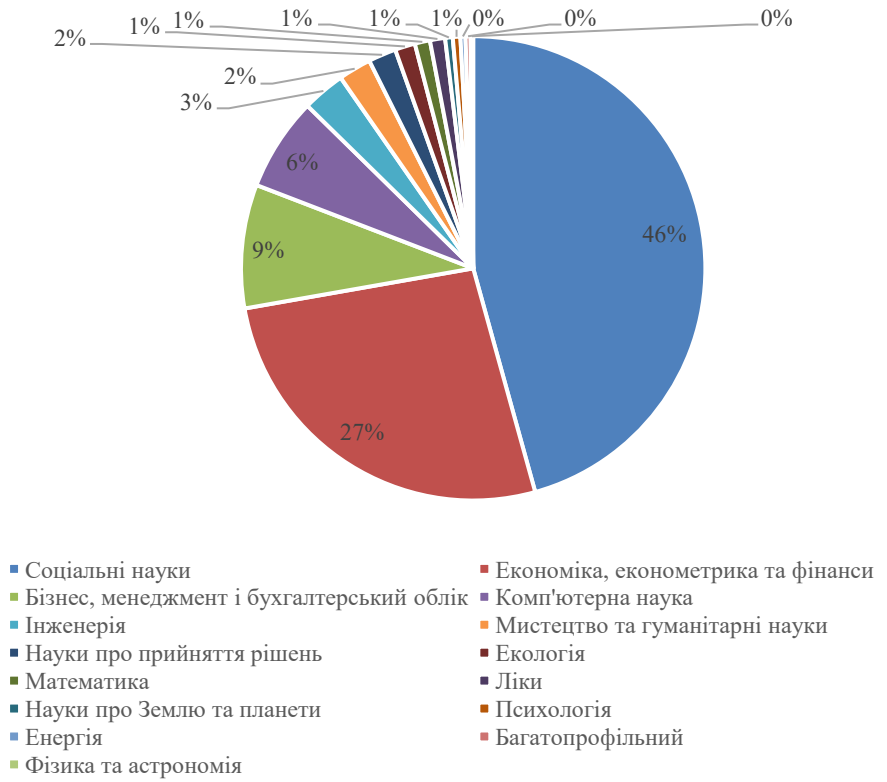

Рис. 1.8. Галузева структура досліджень за пошуковим запитом «financing of terrorism» у наукометричній базі даних Scopus

Аналітичні дані, наведені на рис. 1.8, відображають, що майже 46 % всіх досліджень здійснено у соціальній сфері, друга за обсягом (27 %) кількість наукових публікацій припадає на економічну галузь. На третьому місці у галузевій структурі досліджень фінансування тероризму знаходиться бізнес, менеджмент і бухгалтерський облік з показником 9 %. Дослідження у галузі комп'ютерної науки становлять 6 %, а у сфері інженерії – 3 %. Крім того, на сферу гуманітарних наук та мистецтва і сферу науки про прийняття рішень припадає по 2% досліджень, присвячених проблемі фінансування тероризму. Варто зазначити, що на решту сфер припадає не більше 1 % публікацій на кожну. Проте хоча в цих сферах не так жваво велася дискусія щодо

проблемних питань фінансування тероризму, проте окремі аспекти, які там піднімалися, могли мати важливе значення для вирішення питань в більш досліджуваних сферах.

Лідерами за приналежністю науковців, які піднімали в своїх працях питання фінансування тероризму, до установ є такі заклади:

- Університет Неаполіса в Пафосі;
- Ліванський американський університет;
- Міжнародний валютний фонд;
- Університет Лідса;
- Університет технологій MARA;
- Школа перспективних досліджень Лондонського університету;
- Національний дослідницький ядерний університет;
- Центральний банк Шрі-Ланки;
- Teichmann International Schweiz AG (рис. 1.9).

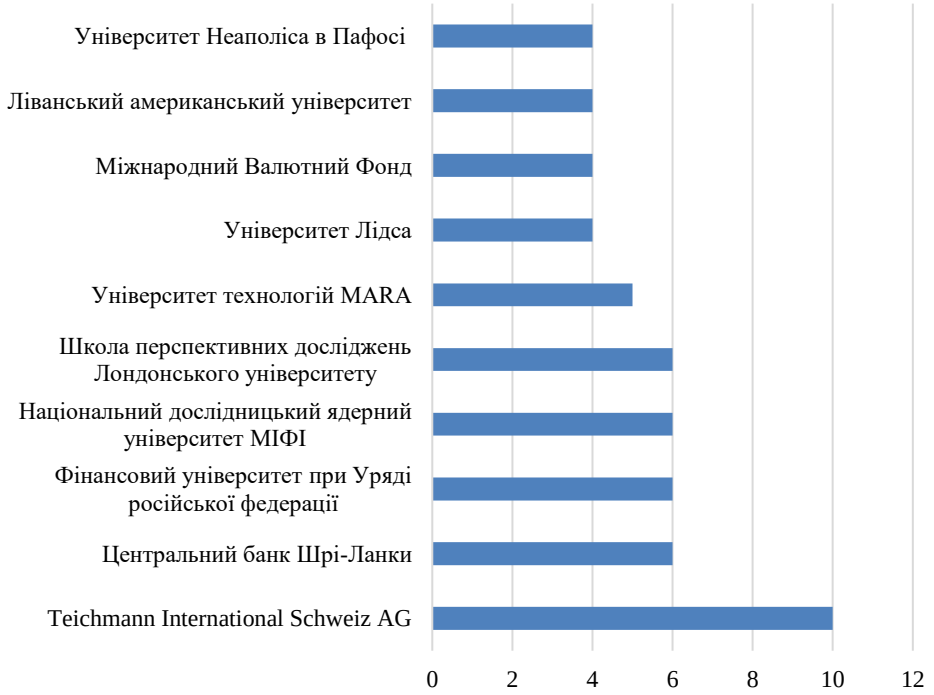

Рис. 1.9. Динаміка публікаційної активності за пошуковим запитом «financing of terrorism» у наукометричній базі даних Scopus з 2002 р. по 2023 р. за приналежністю

Вони активно займаються дослідженнями, аналізом і публікаціями на цю тему, що свідчить про їхній внесок у вирішення цієї проблеми.

Отже, дослідження публікацій, в яких піднімалася проблематика фінансування тероризму, мають велике значення для ефективної боротьби з цією загрозою. Представлені результати допомагають зрозуміти сутність та складність проблеми фінансування тероризму, включаючи методи, механізми фінансування терористичних угруповань та джерела їх фінансування, тим самим сприяючи науковому розвитку та розширенню знань про тероризм. Крім того, дозволяють розробити політики, стратегії та удосконалити законодавство, залучити країни до міжнародної співпраці, підвищити свідомість громадськості і попередити радикалізацію, сприяють оцінці ефективності існуючих стратегій та заходів щодо протидії фінансуванню тероризму. Це виступає основою для вдосконалення політики та дій в цій сфері.

Фінансовий моніторинг в сфері фінансування тероризму є важливою стратегічною ініціативою, спрямованою на виявлення, запобігання та припинення потоку фінансування терористичних організацій. Він включає в себе систематичний аналіз фінансових транзакцій, що допомагає розпізнати та вжити заходів щодо незаконних фінансових операцій, які можуть використовуватися для підтримки тероризму. Тому подальшим кроком є аналіз публікацій в сфері фінансового моніторингу (рис. 1.10).

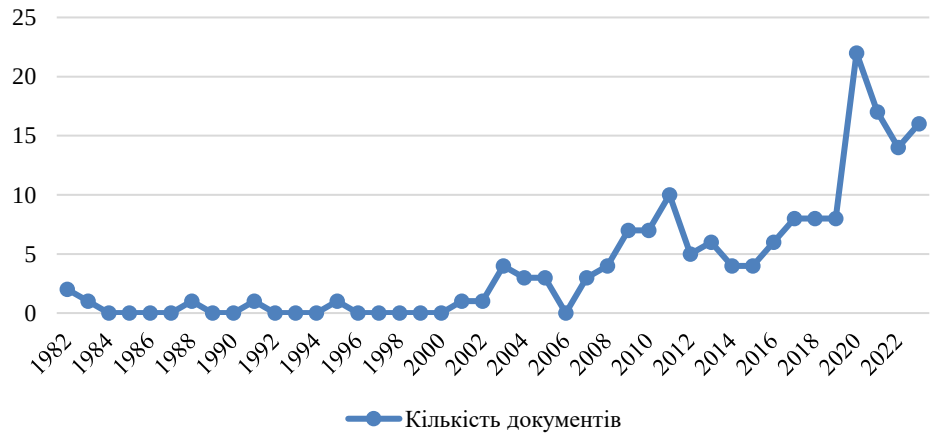

Рис. 1.10. Динаміка публікаційної активності за пошуковим запитом «financial monitoring» у наукометричній базі даних Scopus з 1982 року по сьогоднішній день

Згідно з наведеними даними, кількість публікацій на цю тему була досить низькою в період з 1982 по 1998 роки. Потім вона почала поступово зростати, але ще не досягла значних значень. З 2010 року

спостерігається стрімкий ріст публікацій, і цей тренд продовжується до наших днів. Максимальна кількість публікацій була зафіксована в 2020 році, після чого спостерігається невеликий спад.

Представлені дані свідчать про збільшення інтересу до фінансового моніторингу у світі. Публікації на цю тему стали більш популярними у зв'язку зі зростанням фінансових ризиків та потреби у кращому контролі над фінансовими операціями. Також одними з причин зростання публікаційної активності можуть бути нові законодавчі норми, удосконалення технологій моніторингу та усвідомлення нових загроз фінансовій безпеці як окремої держави, так і світу вцілому.

Для більш детального розуміння стану досліджень фінансового моніторингу в світі, ми проаналізували кількість публікацій у цій галузі за країнами у базі даних Scopus (рис. 1.11).

Рис. 1.11. Динаміка публікаційної активності за пошуковим запитом «financial monitoring» у наукометричній базі даних Scopus з 1982 року по сьогоднішній день за географічним розподілом

Варто відмітити, що Україна займає в цьому рейтингу лідируючі позиції, що може бути пов'язано з високим рівнем загрози для нашої країни протягом останніх років. Починаючи з 1982 року і по сьогоднішній день, у Scopus проіндексовано близько 30 досліджень вітчизняних науковців. Також, великий внесок в дослідження фінансового моніторингу зробили вчені з:

– США (18 публікацій);
– Китаю (12 публікацій);
– Великої Британії (10 публікацій);
– Індії (8 публікацій);
– Польщі (5 публікацій);

– Греції (4 публікації);
– Нідерландів (4 публікації).

Таблиця 1.2

Кількість цитувань, що були присвячені проблемам фінансового моніторингу

№	Автор	Назва	Рік публікації	Джерело	Кількість цитувань
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*
1.	Oaten M., Cheng K. [103]	Поліпшення самоконтролю від фінансового моніторингу	2007	Journal of Economic Psychology, 28(4), pp. 487–501	125
2.	Kim J., LaTaillade J., Kim H. [76]	Сімейні процеси та фінансова поведінка підлітків	2011	Journal of Family and Economic Issues, 32(4), pp. 668–679	88
3.	O'Regan K., Oster S. [107]	Чи змінює державне фінансування управління некомерційними організаціями? Докази некомерційних підрядників міста Нью-Йорк	2002	Journal of Policy Analysis and Management, 21(3), pp. 359–379	87
4.	Akintoye A., Beck M. [1]	Політика, фінанси та менеджмент державно-приватного партнерства	2009	Policy, Finance& Management for Public-Private Partnerships, pp. 1–469	51
5.	Babu S., Widom J. [6]	Streamon: адаптивний механізм для обробки потокових запитів	2004	Proceedings of the ACM SIGMOD International Conferenceon Management of Data, pp. 931–932	38
6.	Long T., Dulewicz V., Gay K. [87]	Роль невиконавчого директора: Результати емпіричного дослідження відмінностей між зареєстрованими та приватними радами Великобританії	2005	Corporate Governance: An International Review, 13(5), pp. 667–679	30
7.	Vovk V., Zhezherun Y., Bilovodska O., Babenko V., Biriukova A. [149]	Фінансовий моніторинг у банку як ринковий інструмент в умовах інноваційного розвитку та цифровізації економіки: Управлінсько-правові аспекти ризик-орієнтованого підходу	2020	International Journal of Industrial Engineering and Production Research, 31(4), pp. 559–570	28
8.	Leonov S., Yarovenko H., Boiko A., Dotsenko T. [83]	Інформаційна система моніторингу банківських операцій, пов'язаних з відмиванням грошей	2019	CEUR Workshop Proceedings, 2422, pp. 297–307	28
9.	Carpenter V.L. [19]	Вплив політичної конкуренції на прийняття рішення GAAP	1991	Journal of Accounting and Public Policy, 10(2), pp. 105–134	27

Продовження таблиці 1.2

1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*
10.	Aoki M. [3]	Різноманітність організаційних форм, що розвивається, і їх наслідки для країн з перехідною економікою	1995	Journal of The Japanese and International Economies, 9(4), pp. 330–353	23

Провівши аналіз цитувань публікацій, що були присвячені проблемам фінансового моніторингу, однією з найбільш цитованих статей, стала робота наших співвітчизників «Фінансовий моніторинг у банку як ринковий інструмент в умовах інноваційного розвитку та цифровізації економіки: Управлінсько-правові аспекти ризик-орієнтованого підходу», що була опублікована у 2020 році. У статті автори дослідили зарубіжний та вітчизняний досвід організації систем фінансового моніторингу, систематизували вимоги до його впровадження в Україні. Також авторами було проаналізовано основні правові норми, закріплені в спільних директивах Європейського Парламенту та Ради ЄС, які лежать в основі національних систем фінансового моніторингу країн ЄС та України. Враховуючи те, що ризик-орієнтований підхід є основою ефективної реалізації всіх рекомендацій FATF, було досліджено природу ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму та критерії їх оцінки. Автори розробили схему вдосконалення процесу фінансового моніторингу в банку, а також запропонували низку заходів щодо підвищення рівня дотримання законодавства у сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму.

Наступним кроком нашого дослідження є аналіз публікацій за таким критерієм, як приналежність до установи (рис. 1.12).

Лідерами за приналежністю науковців до установ є такі заклади: Національний дослідницький ядерний університет МІФІ, Сумський державний університет, Фінансовий університет при уряді рф, Нижегородський державний університет ім. Н.І. Лобачевського, Нижегородський державний педагогічний університет ім. К. Мініна, Київський національний університет технологій та дизайну, Національний технічний університет Афін, Дурбанський технологічний університет, Державний університет управління та Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця.

Рис. 1.12. Динаміка публікаційної активності за пошуковим запитом «financial monitoring» у наукометричній базі даних Scopus з 1982 р. по сьогоднішній день за належністю до наукової установи

Вони активно займаються дослідженнями, аналізом і публікаціями на цю тему, що свідчить про їхній вагомий внесок у вирішення цієї проблеми.

Фінансування наукових досліджень є важливим фактором розвитку науки та вирішення багатьох проблем, пов'язаних зокрема і з фінансовим моніторингом. Вивчення питань в даному напрямку важливе, насамперед, з позиції наукової етики та прозорості, адже дозволяє виявити можливі конфлікти інтересів та вплив спонсорів на зміст, результати та інтерпретацію досліджень. Аналіз публікацій за спонсором фінансування наукового дослідження (рис. 1.13) важливий для оцінки об'єктивності і надійності наукових робіт.

Рис. 1.13. Динаміка публікаційної активності за пошуковим запитом «financial monitoring» у наукометричній базі даних Scopus з 1982 р. по сьогоднішній день за спонсором фінансування наукового дослідження

Відповідно до рис. 1.14 найбільшими джерелами фінансування наукових публікацій з досліджуваної теми стали:

– Національні фонд досліджень України;
– Vedecká Grantová Agentúra MŠVVaŠ SR a SAV;
– Африканський центр досліджень населення та здоров'я;
– Американське бюро судноплавства;
– Бельгійський центр знань з охорони здоров’я;
– Дурбанський технологічний університет;
– Фонд Форда;
– Генеральний секретаріат з питань досліджень і технологій.

Найбільша кількість публікацій з досліджуваної нами тематики здійснена у сфері економіки, економетрики та фінансів – 68 публікацій (23 % від загальної кількості). Значна частка досліджень зроблена в сфері бізнесу, менеджменту та бухгалтерського обліку, а саме 18% від загальної кількості всіх публікацій. Частка публікацій у галузі комп’ютерних наук становить 13 %, соціальних наук – 12 %, у сфері інженерії – 10 %, у галузі ліків – 5 %, у галузі науки про прийняття

рішень – 4 %, у сфері екології – 3 %. На такі галузі науки як енергетика, математика та психологія припадає по 2 % досліджень, що присвячені фінансовому моніторингу, а на решту галузей – не більше 1 % публікацій.

Рис. 1.14. Галузева структура досліджень за пошуковим запитом «financial monitoring» у наукометричній базі даних Scopus

Загалом, можна зазначити, що питання фінансового моніторингу є актуальним на сьогоднішній день, про що свідчить збільшення публікаційної активності науковців з багатьох країн світу. З галузевої структури видно, що досліджувана тема торкається багатьох сфер. Крім того, слід враховувати, що окремі питання щодо фінансового моніторингу, зокрема його програмного та технічного забезпечення, можуть бути вирішені тільки із залученням результатів з інших сфер, наприклад комп’ютерна наука.

Враховуючи нормативне закріплення поняття фінансового моніторингу, значна кількість науковців розглядає його в ракурсі боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. Дослідження у сфері фінансового моніторингу важливі для вирішення складних економічних та правових завдань.

Отже, інтерес науковців до фінансового моніторингу пояснюється його соціальною значимістю, впливом на економіку та боротьбою зі злочинністю. Ефективно організований фінансовий моніторинг впливає на стабільність економіки, запобігає фінансовим злочинам та відмиванню коштів, сприяє розвитку прозорих та ефективних фінансових систем.

1.3. Розвиток понятійно-категоріального апарату дослідження проблем фінансового моніторингу щодо протидії фінансуванню тероризму

Наукове пізнання ґрунтується на визначеному понятійно-категоріальному апараті, притаманному певній галузі знань. Незважаючи на те, що самі поняття можуть мати як науковий, так і ненауковий характер, саме перші, виступаючи своєрідними еталонами, забезпечують порівняння отриманої інформації та достовірність здійснених висновків. Це підкреслює необхідність урегулювання теоретичних питань, зокрема дотримання єдиного підходу до трактування понять, при проведенні дослідження в будь-якій сфері. Стосується дане твердження і понять в сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, зокрема фінансового моніторингу.

Органи державної влади більшості країн світу докладають значних зусиль для створення та забезпечення ефективного функціонування національним систем фінансового моніторингу. Адже неконтрольоване переміщення значних коштів є «глобальною загрозою економічній безпеці країн та світу в цілому» [237, с. 19].

Проте не дивлячись на заходи, які вживаються для створення і функціонування систем фінансового моніторингу, на законодавче закріплення даного поняття, його глибокі наукові дослідження відсутні, тому підходи до його визначення та інші теоретичні основи продовжують підніматися в працях науковців. Зумовлено це, насамперед тим, що в межах протидії відмиванню доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму дане поняття виникло порівняно нещодавно.

Дослідження питань фінансового моніторингу актуалізується із законодавчими змінами в даній сфері. Враховуючи, що прийняття Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» відбулося наприкінці 2019 року, то вивчення проблематики боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму перейшло на новий виток. В той же час залишаються актуальними не тільки практичні, але й теоретичні аспекти даного питання.

Фінансовий моніторинг є об'єктом дослідження в таких сферах, як банківська діяльність (О.М. Колодізєв, І.В. Плескун, А.Г. Бухтіарова, О.Ю. Тєтєрєва), економічна безпека (О.В. Кузьменко, Т.В. Доценко, Л.О. Скринька), національна безпека (Я.Я. Пушак, Н.В. Трушкіна, О.В. Грабчук, І.В. Супрунова), а також в умовах воєнного стану (Н.Б. Кушнір, Т.Л. Адамчук, Д.С. Царук). Не дивлячись на значні напрацювання, питання концептуальних основ фінансового моніторингу залишаються не розкритими в повній мірі, зокрема потребують уточнення його трактування та визначення взаємозв'язку з іншими видами моніторингу.

В процесі дослідження спеціалізованої економічної літератури встановлено, що серед теоретичних питань з проблематики фінансового моніторингу дослідники значну увагу відводять узагальненню підходів до його трактування. Різноманітність підходів значною мірою зумовлена тим, що фінансовий моніторинг є об'єктом дослідження в різноманітних сферах таких, як фінансове право, фінанси, державне управління тощо [234].

І хоча науковці поняття «фінансовий моніторинг» інтерпретують по-різному, майже всі визначення враховують походження однієї із його складових – поняття «моніторинг» (з англійської monitoring – відстеження, від латинського «monitor» – той, що наглядає, нагадує, спостерігає, застерігає), яке найчастіше розкривають через спостереження, контроль, діагностику, експертизу.

Дійсно, багатозначність слова особливо проявляється при перекладі з іноземної мови, що часто викликає неоднозначність розуміння і, відповідно, помилки в методичному застосуванні. Наведені підходи до трактування поняття «моніторинг» хоч і розкривають його з різних форматів, проте не суперечать один одному. Хоча дискусійність трактування може мати значно глибше коріння, пов'язане із характеристикою наведених термінів як методів контролю.

Дубина М.В. вказує на відмінностях між контролем та моніторингом: «контроль передбачає обов'язкову перевірку та

зіставлення отриманих результатів з плановими очікуваннями або показниками. Моніторинг як функція управління більшою мірою направлений на фіксацію даних та подальшим ознайомленням з ними. Однак моніторинг за своєю сутністю теж не є просто спостереженням як метод наукового пізнання, він включає як фіксацію даних, так і первинний їх аналіз, тобто розуміння сутності» [248, с. 255].

Не залежно від сфери, в якій використовується моніторинг, основною його функцією є отримання інформації, адже «в основі здійснення моніторингу лежить інформаційна система. Основною сферою використання моніторингу є інформаційне обслуговування управління» [182, с. 279]. Науковці навіть наводять інформаційну характеристику при розкритті даного поняття. Так, H. Kościelniak вказує, що «моніторинг - це інформаційний механізм, який дає змогу відслідковувати кількісні та якісні зміни певних, заздалегідь визначених об'єктів спостереження, використовуючи конкретну техніку реєстрації» [79]. Саме тому в переліку функцій моніторингу часто включають ті, які пов'язані з інформацією, зокрема:

– збір та обробка інформації та її поширення;

– побудова нормативних та емпіричних моделей та оцінка інформації та інформаційних процесів;

– визначення дослідницьких напрямів діяльності підприємства, які підлягають моніторингу, встановлення стандартів і критеріїв для цих напрямків, вибір правил реагування на відхилення та створення організованих форм інформаційного забезпечення;

– ідентифікація та вибір об'єктів спостереження, опис об'єктів за шаблоном, фіксація результатів роботи об'єкта, порівняння шаблонів з результатами, упорядкування та обмін результатами та шаблонами [79; 98; 105].

В той же час не можемо не погодитися з В. Савчук та К. Федорченко щодо того, що не слід обмежувати мету моніторингу виключно збором інформації, адже «його дієвість підвищиться, якщо системно зібрана інформація не тільки є базою для оцінки відповідності фактичних параметрів об'єкта стеження бажаним, а й дає відповідь на запитання, які причини зумовили це відхилення. Тільки за таких умов підвищується корисність результатів моніторингу» [330].

Також окремі науковці при розгляді моніторингу характеризують його, розкриваючи як певний процес, враховуючи початкові та кінцеві точки. Jacobs A., Barnett C., Ponsford R. вказують, що моніторинг – це вимірювання між проєктуванням на початку та оцінюванням наприкінці втручання в розвиток [70]. При цьому моніторинг, як правило, розглядається як «постійна функція, яка використовує

систематичний збір даних … для надання керівництву та основним зацікавленим сторонам поточного втручання в розвиток індикаторів ступеня прогресу та досягнення цілей…» [60]. Мета моніторингу полягає в тому, щоб звітувати про прогрес, вносити покращення протягом життєвого циклу втручання.

Проте в переважній більшості наукових праць, розкриваючи особливості моніторингу, дослідники розуміють під ним спеціально організоване, систематичне спостереження за станом об'єктів, явищ, процесів. Залежно від сфери система моніторингу може функціонально доповнюватися аналітичною та/або оціночною складовими, що для економічної науки є цілком виправданим. Адже для економічних явищ та процесів вирішальне значення має не просто фіксування фактів, а, насамперед, формування висновків та пропозицій, розробка прогнозів, що можна зробити тільки на основі отриманих аналітичних даних.

Щодо визначення видів моніторингу, то науковці наводять велику кількість класифікаційних ознак. Так, О.А. Круглова, В.О. Козуб, Л.О. Чернишова, узагальнюючи напрацювання дослідників, систематизує види моніторингу за такими ознаками: сфера, масштаб та обов'язковість до реалізації, суб'єкт, об'єкт, цільова настанова та рівень завдань управління, методичні засади та стадія реалізації, орієнтація на користувача [279].

Однієї з основних класифікаційних ознак є сфера застосування, відповідно до якої І.В. Валентюк виділяє:

« – в екології і біології: моніторинг повітря, води, лісів, клімату, навколишнього середовища, токсичних речовин, випромінювання, ґрунтово-хімічний моніторинг тощо;

– в медицині: санітарно-гігієнічний, епідеміологічний тощо;

– в економіці: сільськогосподарської продукції, цін, податків, обладнання, доходів, ринку праці, ринку продуктів харчування, будівельних товарів тощо;

– в політології та соціології: засобів масової інформації, регіональних ЗМІ, виборів, соціально-політичний моніторинг регіонів, законодавства тощо;

– в промисловості: корозії металів, каталітичних процесів тощо;

– в освіті: якості знань, освітніх систем, програм тощо» [187].

Така деталізація є надмірною для нашого дослідження, проте сама ознака є важливою. Тому вважаємо, що залежно від сфери слід виділити такі види моніторингу, як соціологічний, екологічний, педагогічний, медичний, правовий, економічний. Щодо останнього, то серед науковців існують різні варіанти його представлення та співвідношення з іншими підвидами, зокрема з фінансовим

моніторингом. Так, у вітчизняній науковій літературі ще декілька років тому доволі часто зустрічалося таке поняття, як фінансово-економічний моніторинг. Його основні завдання, як правило, науковці [317; 362; 363] окреслювали в межах адаптації до внутрішніх та зовнішніх умов, попередження кризових і негативних ситуацій у діяльності підприємства, тим самим проводячи його зв'язок з системою антикризового управління на підприємстві.

Крім того, визначено, що в межах одного дослідження для позначення поняття можуть використовуватися декілька різних термінів. Так, розкриваючи особливості вибору інструментів обліково-аналітичного та фінансового моніторингу підприємства, О.В. Сусіденко [347] вживає терміни «фінансовий моніторинг», «моніторинг фінансового стану», «моніторинг фінансової безпеки», фактично використовуючи їх як синоніми. Щодо взаємозв'язку між цими термінами, то науковцем вказано на можливість умовного поділу фінансового моніторингу на два блоки: моніторинг фінансової діяльності підприємства та моніторинг фінансового стану, проте розмежування при описі загальних теоретичних засад автором не здійснено. Використання ж великої кількості термінів для розкриття одного поняття ускладнює його розуміння, дослідження, виявлення тенденцій та здійснення висновків.

Також, незважаючи на те, що Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» 06.12.2019 р. № 361-IX чітко окреслено основне призначення фінансового моніторингу – боротьба з відмивання коштів та фінансуванням тероризму, спостерігається розходження щодо принципового питання: на що саме повинен бути спрямований фінансовий моніторинг.

Більшість науковців, дотримуючись положень діючого законодавства, розглядають фінансовий моніторинг як сукупність заходів суб'єктів (А.П. Гаврилишин [198], О.В. Кузьменко, Т.В. Доценко, Л.О. Скринька [284], О.В. Кузьменко, А.О. Бойко, Г.М. Яровенко, Т.В. Доценко [283], О.В. Грабчук, І.В. Супрунова [234], В.М. Берізко [172], В. Кірсанов [265], Н. Швець, Т. Ковч [368], О.Є. Користін [274], В.С. Онофрей [309]). Проте значна кількість вітчизняних науковців та практиків пов'язують фінансовий моніторинг з фінансовим контролем. На необхідності розгляду саме як особливої форми фінансового контролю, на думку М.С. Уткіної, вказують такі положення:

«– об'єктом фінансового моніторингу є фінансові дії учасників фінансових операцій у контексті їх законності, доцільності, достовірності та економічної ефективності;

– його підконтрольними об'єктами є підприємства, установи, організації всіх форм власності, а також фізичні особи, які здійснюють фінансові операції в межах фінансової системи України;

– суб'єктами фінансового моніторингу є державні органи та недержавні установи, наділені компетенцією у сфері фінансового моніторингу (відповідно до ст. 6 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення;

– метою фінансового моніторингу є запобігання, виявлення та припинення фінансових операцій, що пов'язані або можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванням тероризму» [356, с. 294].

Як форму (систему) фінансового контролю трактують дане поняття в своїх працях А.О. Клименко [266; 267], Л.К. Воронова [197], М.В. Бормотова, К.О. Мухіна [180], О.П. Орлюк [311], В.Р. Краліч [276], Е.С. Дмитренко [245]. Причому окремі науковці вказують на особливостях такого контролю. Так, О.П. Орлюк [311] характеризує фінансовий моніторинг як специфічну форму державного фінансового контролю, а В.Р. Краліч [276] зазначає, що це саме внутрішній контроль банку.

На необхідності віднесення фінансового моніторингу до сфери діяльності банків вказують при розкритті сутності даного поняття:

– Ж. Довгань [246], О.Є. Костюченко, К.А. Кривуля [275] – як системи спостереження;

– Б. Сюркало [349] – як складової системи фінансового планування банку.

Причому науковці при розгляді застосування фінансового моніторингу в банківській діяльності, не наголошують на його використанні для відстеження операцій з легалізації доходів, одержаних незаконним шляхом, та фінансування тероризму.

При дослідженні питання сутності фінансового моніторингу ми підтримуємо позицію М.С. Уткіною щодо необхідності врахування вимог законодавства: «… джерелом формування категоріального апарату є, насамперед, Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», який надає повний та чіткий перелік визначень

конкретних термінів та регламентує організаційно-правові засади проведення фінансового моніторингу. Зокрема, відповідно до чинного Закону, під фінансовим моніторингом потрібно розуміти сукупність заходів, що вживаються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу» [356, с. 294]. Вважаємо за доцільне наголошувати на ролі даного інструменту в боротьбі з тероризмом, про що також вказують і науковці: «дає можливість покарати винних у вчиненні злочинів та не дати їм скористатися грошима, отриманих внаслідок вчинення злочинів. Фінансовий моніторинг є досить перспективною гілкою боротьби зі злочинною діяльністю на території України та за її межами» [337, с. 130].

Враховуючи дискусійний характер трактування поняття «фінансовий моніторинг», науковці неодноразово роблять спроби щодо систематизації підходів до його визначення. Дубина М.В. визначає процесний, управлінський та структурний підходи [248, с. 256]:

– процесний – як безперервний процес аналізу фінансових операцій, які здійснюються суб'єктами підприємницької діяльності;

– управлінський – як окрема функція системи управління у сфері формування, розподілу, перерозподілу та використання фінансових ресурсів у межах діяльності всіх суб'єктів господарювання;

– структурний – як системи заходів, методів, принципів його реалізації.

Проте при розкриті наведених підходів дослідниця наводить позиції науковців, які частково переплітаються. Так, і за першим, і за третім підходом наведені трактування інших науковців, де фінансовий моніторинг пов'язаний з протидією відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Тільки в першому – це «процес заходів» [241], «постійний та безперервний процес, що включає у себе спостереження, аналіз, оцінку й прогноз фінансових операцій» [178], а в третьому – «сукупність заходів» [336]. Таким чином, два підходи розкривають фактично одну і ту саму мету здійснення фінансового моніторингу, проте тільки різними шляхами. А ось саме другий підхід відрізняється від розглянутих, адже передбачає трактування фінансового моніторингу як «частини системи управління» [163], що має на меті забезпечити прийняття ефективних управлінських рішень.

Проводячи ґрунтовне дослідження Я.Я. Пушак та Н.В. Трушкіна щодо трактування поняття «фінансовий моніторинг», узагальнили ряд підходів до його визначення, зокрема:

– певний нормативно-правовий комплекс окремих превентивних заходів;

– сукупність визначених заходів суб'єктів фінансового моніторингу;

– особливий різновид фінансового контролю та нагляду [323, с. 199].

При цьому науковці наголошують на тому, що «фінансовий моніторинг здебільшого розглядається з позицій економічної, фінансової, інформаційної безпеки; протидії легалізації (відмиванню) доходів; інституційного, методичного, організаційного та нормативно-правового забезпечення. Однак у сучасних умовах господарювання фінансовий моніторинг доцільно розглядати з позицій національної безпеки» [323, с. 199]. Саме такого підходу дотримуються дослідники О.В. Кузьменко, Т.В. Доценко, Л.О. Скринька [284], які розкривають фінансовий моніторинг як один із фінансових інструментів забезпечення фінансової безпеки, який забезпечує облік, аналіз та контроль грошових потоків, контроль за відхиленнями фінансового стану підприємств, установ, організацій.

Також узагальнюють підходи до досліджуваного поняття І.А. Канцірта М.Р. Брицька. Зокрема, дослідники пропонують розглядати його у трьох площинах:

– система заходів фінансового, адміністративного, кримінального та оперативно-розшукового характеру;

– інструмент державного регулювання;

– механізм перманентного моніторингу фінансових операцій [262, с. 69].

Причому автори підтримують позицію інших науковців щодо пріоритетності напрямів фінансових розслідувань під час проведення фінансового моніторингу, до яких віднесено: «фінансування тероризму та сепаратизму; відмивання доходів, отриманих від корупційних діянь; використання готівки у схемах легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом» [193, с. 44].

Розглядаючи особливості фінансового моніторингу в умовах воєнного стану, Н.Б. Кушнір, Т.Л. Адамчук, Д.С. Царук представляють систему фінансового моніторингу «як комплекс засобів, які використовують суб'єкти моніторингу в напрямі виявлення і протидії легалізації доходів, що були отримані злочинним шляхом та фінансування тероризму (ВК/ФТ)» [288, с. 82]. Науковці розглядають дане поняття з практичної точки зору, приділяючи значну увагу сервісам (зокрема, Опендатабот, YouControl), які дозволяють

перевіряти ряд даних підприємства, а також організації обміну інформації між суб'єктами фінансового моніторингу.

Не дивлячись на всю неоднозначність підходів до сутності досліджуваного поняття більшість науковців єдині в позиції, що фінансовий моніторинг є важливим інструментом протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, і як наслідок є гарантією належного розподілу фінансів та забезпечення стабільності фінансової системи країни.

Тищенко В.В. [351] та О.Д. Вовчак, Р.В. Стаднійчук [194, с. 75], узагальнюючи позиції дослідників, визначають дві основні площини (або два підходи), в яких науковці трактують фінансовий моніторинг:

1) регуляторна (контрольна) функція суб'єкта моніторингу (фінансовий моніторинг як складова фінансового контролю) – фінансовий підхід;

2) інструментарій протидії злочинним фінансовим операціям на різних рівнях здійснення – юридичний підхід.

На нашу думку, наведені площини не заперечують одна одну, а швидше доповнюють: в юридичній площині наводиться основне призначення фінансового моніторингу, а той же час як економічна площина розкриває методи та засоби його здійснення. В результаті проведення заходів фінансового моніторингу виявляються операції з грошовими коштами, майном, які були отримані в результаті незаконного використання коштів, що належать державі або іншим суб'єктам на праві власності.

Окремі дослідники вказують як недолік обмеження мети фінансового моніторингу тільки виявленням операцій, схем та механізмів відмивання коштів та фінансування тероризму. Ми не підтримуємо таку позицію, адже саме таке призначення вказано на законодавчому рівні, саме воно, в першу чергу, впливає на вибір специфічних методів та прийомів, які застосовуються в ході фінансового моніторингу. Для необхідності опису інструментарію, який може використовуватися для іншого призначення (наприклад, для зниження витрат на фінансування діяльності підприємства, забезпечення раціонального управління майном тощо) доцільно використовувати інші терміни, наприклад, моніторинг фінансових потоків.

Отже, в ході проведеного аналізу літературних джерел визначено, що підходи до трактування поняття фінансового моніторингу зумовлені як специфікою сфери, в якій розглядається використання даного інструментарію, так і рівнем, на якому вивчаються можливості

його реалізації та які покладені в основу його видів відповідно до національного законодавства (рис. 1.15).

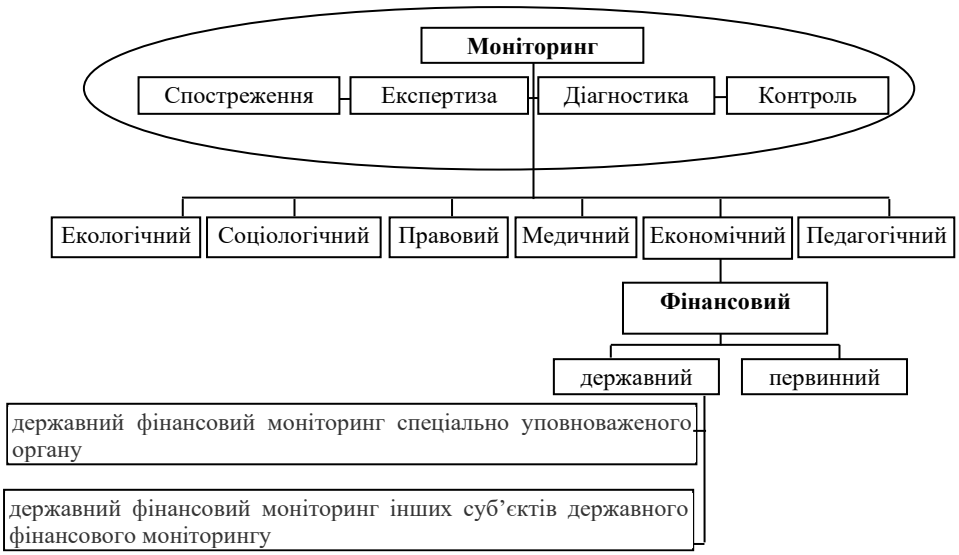

Рис. 1.15. Місце фінансового моніторингу у видовій мережі

Відповідно до суб'єктів в Україні визначено два рівні фінансового моніторингу: первинний та державний. Державні суб'єкти фінансового моніторингу, до яких належать Національний банк України, Міністерство фінансів України, Міністерство юстиції України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Міністерство цифрової трансформації України, Державний комітет фінансового моніторингу України, відповідають за розробку загальних правил, якими повинні керуватися первинні суб'єкти фінансового моніторингу, отримують від них інформацію та приймають кінцеві рішення. А вже первинні суб'єкти, керуючись нормативно-правовими документами в сфері фінансового моніторингу та встановленими правилами, здійснюють заходи фінансового моніторингу (заходи належної перевірки, зокрема ідентифікація та верифікація особи, встановлення мети та характеру ділових відносин, забезпечення актуальності документів, моніторинг ділових відносин; повідомлення державних суб'єктів фінансового моніторингу, якщо є інші ознаки порогової операції).

Характеристика наведених видів фінансового моніторингу відноситься до національної системи фінансового моніторингу. В даному контексті доцільно розкрити сутність як міжнародної, так і національної системи.

Міжнародна система фінансового моніторингу – це комплекс взаємопов'язаних відносин та механізмів, які забезпечують координацію та співпрацю між країнами щодо формування та реалізації сукупності заходів методологічного, рекомендаційного, просвітницького характеру, спрямованих на виявлення, аналіз та запобігання відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, що представлена міжнародними організаціями глобального та регіонального рівня.

Національна система фінансового моніторингу – це сукупність взаємопов'язаних елементів всередині однієї країни у сфері адміністративних, фінансових та правових відносин, які доповнюють один одного та формують єдиний механізм для протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму з врахуванням її національних стандартів та особливостей правової системи, які представлено сукупністю державних інституцій.

Основними функціями національної системи фінансового моніторингу є методична, координаційна, контрольна, правоохоронна.

Отже, встановлено, що організація та забезпечення здійснення ефективної протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму передбачає використання визначеного понятійного апарату, дотримання якого дозволить більш повно та точно визначити дієві заходи та методи цієї боротьби.

За результатами огляду наукової літератури зроблено висновок про відсутність єдиної думки щодо поняття «фінансовий моніторинг», а також встановлено розходження щодо принципового питання: на що саме повинен бути спрямований фінансовий моніторинг. Вважаємо, що основою для визначення досліджуваного поняття повинно бути його призначення – запобігання та протидія відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Розуміння фінансового моніторингу в такій площині відповідає діючому законодавству та дозволяє чітко окреслити його методи та засоби. Для забезпечення виконання інших завдань та вибору необхідного інструментарію доцільно використовувати інші терміни.

Висновки до розділу 1

1. На основі аналізу публікацій за останні роки, можна відзначити зростання інтересу наукової спільноти до проблеми фінансування тероризму. Дослідження з цієї теми здобувають все більшу популярність та активність, що свідчить про важливість і актуальність цієї проблеми в контексті безпеки та міжнародного співробітництва. У лідерах за кількістю публікацій про фінансування тероризму виділяються Велика Британія і Сполучені Штати Америки, що вказує на їхню активну роль у цьому дослідженні та глибокий інтерес до проблеми фінансування терористичних організацій. Швейцарія, Австралія, Іспанія та інші країни також показують значний внесок у цю галузь.

2. Аналізуючи результати бібліометричного аналізу, можна зробити кілька важливих висновків щодо публікаційної активності в сфері фінансового моніторингу. Перш за все, результати свідчать про високий рівень інтересу та активності науковців у цій галузі. Кількість публікацій, пов'язаних із фінансовим моніторингом, зростає з року в рік, це свідчить про важливість цієї теми і потребу в подальших дослідженнях. За результатами аналізу видно, що публікаційна активність пов'язана з фінансовим моніторингом охоплює широке коло країн і регіонів. Основні причини інтересу науковців до фінансового моніторингу полягають у його впливі на економіку, бізнес, політику та соціальну сферу. Фінансовий моніторинг допомагає виявити і запобігти фінансуванню тероризму, використанню незаконних коштів та злочинним схемам. Він також сприяє підтримці фінансової стабільності, боротьбі зі шахрайством та корупцією.

3. Проведено дослідження поняття моніторингу, яке є основоположним для вивчення підходів до трактування фінансового моніторингу. Різноманітність підходів до його трактування часто викликає неоднозначність розуміння і, відповідно, помилки в методичному застосуванні. Відсутня одностайність і щодо визначення видів моніторингу, що, насамперед, важливо при розкритті такого його виду як фінансовий. Відображаючи місце останнього у видовій мережі, наведено його характеристику як виду економічного моніторингу. На основі систематизації підходів до поняття фінансового моніторингу доведена доцільність його розгляду у юридичній (інструментарій протидії злочинним фінансовим операціям на різних рівнях здійснення) та фінансовій (складова фінансового контролю) площинах. Таке поєднання дозволить враховувати основне призначення фінансового моніторингу, а також методи та засоби його здійснення.

Доведено, що основою для визначення досліджуваного поняття повинно бути його призначення – запобігання та протидія відмиванню коштів та фінансуванню тероризму.

4. Для розробки дієвих заходів протидії фінансування тероризму слід розглядати їх застосування на двох рівнях – міжнародному та національному. Відповідно запропоновано визначати міжнародну (як комплекс взаємопов'язаних відносин та механізмів, які забезпечують координацію та співпрацю між країнами щодо формування та реалізації сукупності заходів методологічного, рекомендаційного, просвітницького характеру, спрямованих на виявлення, аналіз та запобігання відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, що представлена міжнародними організаціями глобального та регіонального рівня) та національну (як сукупність взаємопов'язаних елементів всередині однієї країни у сфері адміністративних, фінансових та правових відносин, які доповнюють один одного та формують єдиний механізм для протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму з врахуванням її національних стандартів та особливостей правової системи, які представлено сукупністю державних інституцій) системи фінансового моніторингу.

РОЗДІЛ 2
МЕТОДОЛОГІЧНІ ПОЛОЖЕННЯ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ ЩОДО ПРОТИДІЇ ФІНАНСУВАННЮ ТЕРОРИЗМУ

2.1. Принципи та інструменти фінансового моніторингу щодо протидії фінансуванню тероризму

Не дивлячись на значну публікаційну активність з питань фінансового моніторингу, теорія фінансового моніторингу не розкрита повною мірою, зокрема це стосується його принципів та інструментів. Актуальність дослідження саме цих питань зумовлена необхідністю чітких формулювань щодо предмету, мети, завдань, ефективності та інших параметрів здійснення фінансового моніторингу. Науковці також наголошують на необхідності врегулювання теоретичних засад фінансового моніторингу та вказують, що для вирішення проблем запобігання легалізації необхідний «ефективний, дієвий, неупереджений та своєчасний державний фінансовий моніторинг, завдання та принципи здійснення якого повинні бути закріплені на законодавчому рівні» [349].

Розкриття принципів фінансового моніторингу повинно відбуватися на основі систематизації підходів науковців до вирішення даного питання. Так, Б.І. Сюркало, розкриваючи особливості методології фінансового моніторингу, наводить і принципи, на яких вона повинна базуватися, зокрема:

– принцип об'єктивної необхідності використання фінансового аналізу і прогнозування для початкового етапу управління фінансами;

– принцип комплексності;

– принцип ефективності;

– принцип науковості [348, с. 35].

Аналізуючи наведені принципи, слід наголосити на тому, що науковець розглядає фінансовий моніторинг в широкому значенні – «як єдину систему безперервного збору, систематизації та обробки інформації і побудування на її основі прогнозних показників діяльності з метою прийняття управлінських рішень» [348, с. 34]. Саме тому жодних особливостей щодо протидії легалізації доходів, одержаних незаконним шляхом, та фінансуванню тероризму не визначено. Оцінюючи зміст принципів, наведених Б.І. Сюркало, можемо стверджувати, що вони деталізують організацію фінансового

моніторингу, причому чотири перших стосуються тільки рівня суб'єкта господарювання.

Аналізуючи розвиток принципів фінансового моніторингу інвестиційних проєктів в системі трансформаційних перетворень промислових підприємств, О. Плахотнік виділяє положення, які характеризують весь процес управління, а не тільки його частину – моніторинг. При цьому науковець зазначає на необхідності дотримання принципів раціонального фінансування діяльності підприємств у системі фінансового моніторингу інвестиційних проєктів [109]. Тим самим О. Плахотнік не виділяє специфічних принципів, а вказує на можливості використання для фінансового моніторингу (яке науковець розглядає в широкому значенні) тих, які притаманні іншим процесам.

Українські дослідники С.В. Лєонов та О.О. Куришко, описуючи особливості побудови системи внутрішнього фінансового моніторингу в фінансово-кредитних установах небанківського типу, виділяють ряд принципів діяльності відповідального працівника суб'єкта первинного фінансового моніторингу [293]. Так, науковці, не описуючи самої сутності, вказують на можливість реалізації принципів оперативності та превентивності фінансових важелів, а також принципу незалежності відповідального працівника.

Аналізуючи підходи до визначення принципів фінансового моніторингу, доцільно враховувати і підходи до трактування самого фінансового моніторингу, який найчастіше розглядається і як складова фінансового контролю (фінансовий підхід), і як інструментарій протидії злочинним фінансовим операціям (юридичний підхід). Саме тому доволі часто науковці роблять акцент на той чи інший підхід, що зумовлено метою їх дослідження.

Як правило, при здійсненні фінансового контролю виходять з таких основних принципів, як законність, незалежність, об'єктивність, відповідальність, гласність, системність [195], які доволі часто згадують при визначенні принципів фінансового моніторингу. Так, М.С. Уткіна визначає 10 основних принципів фінансового моніторингу, серед яких: законності; об'єктивності та реальності; незалежності; загальності; системності; принцип застосування ризик-орієнтованого підходу; пріоритетності захисту законних інтересів громадян, суспільства і держави, від шкоди, заподіяної внаслідок легалізації «злочинних доходів»; координованості взаємодії, співпраці та співробітництва органів, що здійснюють фінансовий моніторинг як на національному, так і міжнародному рівнях; таємності інформації, отриманої внаслідок здійснення фінансового моніторингу;

збереження, захисту інформації та повноти, актуальності та своєчасності інформаційного обміну [357, с. 307-308]. Наведений перелік містить як загальні принципи, які лежать в основі будь-якої форми контролю, так і специфічні, які враховують особливості, пов'язані саме зі сферою протидії відмиванню доходів, одержаних незаконним шляхом, та фінансуванню тероризму.

Коломієць І.В., наголошуючи на тому, що принципи, що регламентують діяльність суб'єктів державного фінансового моніторингу, не затверджені на законодавчому рівні, пропонує закріпити такі:

«1) реалізація своїх повноважень у межах компетенції у тісній співпраці з Кабінетом Міністрів України, правоохоронними та іншими державними органами;

2) вжиття невідкладних заходів щодо попередження й усунення виявлених правопорушень, вирішення питань про відповідальність осіб, які порушили законодавства щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму;

3) неухильне дотримання законності, охорона й захист інтересів держави та суспільства, прав і свобод громадян» [273, с. 168].

Єгоричева С.Б., узагальнюючи зарубіжний досвід, наводить такі принципи, на яких базується система заходів протидії легалізації злочинних доходів та фінансуванню тероризму:

– встановлення мінімального розміру суми фінансової операції, понад який вона підлягає реєстрації з метою подальшої перевірки;

– застосування ряду ознак, за якими визначається належність операцій до числа тих, що здійснюються для відмивання коштів або фінансування тероризму;

– покладання відповідальності за інформування правоохоронних або контролюючих органів щодо підозрілих трансакцій на визначених суб'єктів;

– встановлення органу, що набуває статусу підрозділу фінансової розвідки [251, с. 47].

Ставлячи в своєму дослідженні за мету визначити «цілі, завдання, засоби досягнення, методи, важелі, інструменти, процедури, та принципи фінансового моніторингу» [369], Н.Р. Швець та А.А. Акритов не наводять саме принципів, проте значну увагу приділяють інструментарію фінансового моніторингу, до якого відносять:

– належну ідентифікацію та верифікацію клієнтів; встановлення кінцевих бенефіціарних власників;

– заходи перевірки неприбуткових операцій;

– заходи перевірки іноземних фінансових установ під час встановлення (підтримання) кореспондентських відносин;

– додаткові заходи щодо перевірки політично значущих осіб;

– відмову від встановлення (підтримання) ділових відносин; зупинення/поновлення фінансових операцій; замороження/розмороження активів; заходи щодо переказу коштів;

– встановлення індикаторів підозрілості фінансових операцій.

Цей перелік хоча і є досить детальним, проте, як і вказують самі науковці, не вичерпним.

Систематизуючи підходи науковців до виділення принципів фінансового моніторингу, можемо стверджувати, що більшість вказує на специфічні, які характеризують сферу протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Причому не завжди автори використовують одне і те саме поняття для означення того і самого принципу. Так, С.Б. Єгоричева вказує на такому принципі, як розробка та введення в дію переліку ознак, що дозволяють визначити, чи відноситься здійснена операція до тих, які здійснюються для відмивання коштів або фінансування тероризму, а Н.Р. Швець та А.А. Акритов зазначають, що встановлення індикаторів підозрілості фінансових операцій виступають інструментами фінансового моніторингу. Така неоднозначність зумовлена відсутністю єдності розуміння самого поняття принципу та його узгодження з суміжними категоріями.

В філософських словниках наводяться такі підходи до визначення поняття принципу:

«1) вихідне, засадове положення певної наукової галузі, теорії, вчення тощо;

2) внутрішнє переконання людини, максима її свідомості або поведінки;

3) конститутивні й регулятивні правила пізнання, дослідження» [177, с. 187].

Наведені варіації охоплюють різноманітні сфери, а також дозволяють визначити широкий підхід до трактування досліджуваного поняття – як певні основи, положення, засади, так і вузький – як правила, вимоги.

Враховуючи вузьку спрямованість нашого дослідження, принцип фінансового моніторингу представимо як певну вимогу, яка охоплює всю сукупність дій з виявлення незаконно отриманих доходів та фінансування тероризму.

Вважаємо за доцільне поділяти принципи фінансового моніторингу на загальні та специфічні (рис. 2.1). Причому перші –

пов’язані з природою фінансового моніторингу та враховують ті принципи, які притаманні багатьом наукам, а специфічні – визначаються саме методичними особливостями фінансового моніторингу.

Рис. 2.1. Запропонований поділ принципів фінансового моніторингу

Науковість як принцип фінансового моніторингу означає насамперед використання методології наукового дослідження, що включає в себе як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження. Крім того, слід враховувати, що категоріально-понятійний апарат економічної науки доволі великий, тому суб’єкт проведення фінансового моніторингу повинен використовувати адекватну наукову термінологію. Досліджуючи певні операції, виявляючи закономірності їх даних, важливо здійснювати це з наукових позицій, робити висновки та надавати пропозиції, які містять корисні знання щодо можливості застосування нових інструментів.

Науковий підхід проявляється в необхідності систематизувати виявлені недоліки в нормативно-правових документах в частині фінансового моніторингу, знайти можливості їх усунення в рамках чинного законодавства, а у разі відсутності відповідного механізму – розробити та подати його модель. З принципом науковості безпосередньо пов’язаний такий принцип, як об’єктивність. Адже об’єктивність фактичного стану речей залежить від документального підґрунтя. Так, сутність принципу об’єктивності розкривається через обов’язковість наявності доказів під час проведення фінансового

моніторингу. Крім того, органи фінансового моніторингу повинні бути незалежними у прийнятті рішень щодо аналізу інформації про фінансові операції, які підлягають фінансовому моніторингу. Це і характеризує принцип незалежності.

Одними з важливих принципів, які необхідно враховувати як при організації, так і при здійсненні фінансового моніторингу, є принципи комплексності та плановості.

Перший проявляється у всебічному охопленні джерел інформації здійсненої фінансової операції, взаємопов'язаній системі цілей та завдань фінансового моніторингу, а також у повному результаті, представленому вичерпним переліком можливих рішень.

Принцип комплексності тісно пов'язаний з принципом системності, який передбачає упорядкування елементів, де місце кожного елемента зумовлено його значимістю та характером взаємовідносин з іншими елементами. При формуванні фінансового моніторингу слід виходити з його характеристики як системи, суб'єкти якої здійснюють свою діяльність, дотримуючись законодавчих вимог щодо її методології. З даної характеристики випливає і принцип законності, адже органи фінансового моніторингу повинні керуватись у своїй діяльності законодавчими документами та нормативно-правовими актами, а також діяти у межах їх компетенції.

Плановість фінансового моніторингу як принципу передбачає регулярність та терміновість його проведення, зокрема нагляд у сфері запобігання та протидії за діяльністю суб'єктів фінансового моніторингу здійснюється шляхом проведення планових та позапланових перевірок.

Принцип оперативності проведення фінансового моніторингу відображає динамічну властивість цієї діяльності і є дуже важливим з точки зору своєчасності реагування на виявлені порушення в даній сфері. Від оперативності фінансового моніторингу залежить швидкість прояву та нейтралізації різних негативних економічних, політичних, соціальних та інших наслідків.

Принцип ефективності є важливим при організації будь-яких процесів, адже дозволяє оцінити результати в порівнянні з понесеними витратами. Суперечливим є використання механізму вимірювання цієї ефективності, до цього часу між науковцями ведуться дискусії щодо вирішення даного питання.

Здійснення фінансового моніторингу базується на закріплених в нормативно-правових документах або тих, які випливають з їх змісту,

принципах, що визначають важливі напрями, риси та властивості даного процесу. Тому в межах фінансового моніторингу можна виділити і ряд спеціальних принципів, що дозволяє відобразити особливості та акцентувати увагу на фінансовому моніторингу як на інструменті протидії відмиванню коштів, отриманих нелегальним шляхом, та фінансуванню тероризму. Саме ці спеціальні принципи є частиною принципів запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, визначеним чинним законодавством, зокрема ст. 3 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

Отже, розкривши загальні (універсальні) принципи, зупинимося також і на спеціальних:

– застосування ризик-орієнтованого підходу під час проведення фінансового моніторингу. Сутність даного підходу полягає в тому, що при здійсненні фінансового моніторингу відповідні органи повинні виявляти, оцінювати та розуміти ризики легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму, а також вживати відповідні заходи для управління ризиками у спосіб та в обсязі, які забезпечують мінімізацію таких ризиків залежно від їх рівня;

– координованості взаємодії учасників. Принцип координованості фінансового моніторингу передбачає насамперед зв'язок між суб'єктами фінансового моніторингу різних рівнів, повноваження яких розподілені залежно від функцій, які їм відведені в системі державного управління;

– співробітництва та взаємодії у сфері запобігання та протидії з іноземними державами, їх компетентними органами, міжнародними, міжурядовими організаціями, діяльність яких спрямована на забезпечення міжнародного співробітництва у зазначеній сфері;

– доступності суб'єктам фінансового моніторингу інформації, необхідної для проведення фінансового моніторингу. Доступність інформації визначається різними факторами, зокрема детальним відбором змісту, використанням ефективної системи його вивчення, раціональних методів роботи тощо;

– захисту суб'єктів фінансового моніторингу та їх працівників від погроз та інших негативних чи дискримінаційних дій, пов'язаних з виконанням вимог законодавства.

Представлений перелік принципів проведення фінансового моніторингу не можна вважати вичерпним. Проте важливо, щоб у ході проведення фінансового моніторингу було дотримано наведених принципів, інакше результати процедури не будуть дієвими в боротьбі з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму.

Причини відсутності єдності щодо визначення інструментів фінансового моніторингу аналогічні причинам різноманітності підходів до обґрунтування їх принципів, які пов'язані, насамперед, з трактуванням фінансового моніторингу у вузькому та широкому значенні. В той же час слід враховувати, що питання ідентифікації та класифікації інструментів фінансового моніторингу потребують особливої уваги, оскільки виступають теоретичним підґрунтям розробки ефективної системи фінансового моніторингу. Без належної теоретичної бази фінансового моніторингу не можливе і подальше вдосконалення системи протидії та запобігання відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, що і підкреслює актуальність теми та необхідність проведення дослідження в даному напрямі.

Наразі ні серед науковців, ні практиків немає єдності у трактуванні поняття та складі інструментів фінансового моніторингу. Не окреслене дане поняття і на законодавчому рівні.

Окремі науковці, розглядаючи систему фінансового моніторингу та характеризуючи її елементи, не визначають її інструменти. Зокрема, Д.В. Шиян виділив такі елементи, як суб'єкти; об'єкт; предмет та контрольні дії [371, с. 224-225]. Саме під останніми науковець розуміє «операції порівняння показників діяльності підконтрольного суб'єкта з певною нормою, здійснювані контролюючими суб'єктами з метою знаходження й блокування відхилень від цих норм. Тобто, можна зазначити, що контролюючі дії охоплюють весь спектр методів та конкретних заходів впливу контролюючих суб'єктів на підконтрольні» [371, с. 225]. Таким чином, по суті інструменти включені до характеристики дій, які виконуватимуть суб'єкти фінансового моніторингу.

Момот О.М. [305], наводить характеристику платіжної картки як інструмента фінансового моніторингу. Науковець вказує на позитивних наслідках застосування платіжних карток, а саме на результатах в протидії відмиванню коштів. Окремі з наведених автором заходів вже реалізувалися на практиці в нашій країні.

Синюгіна Н.В. [338, с. 7] розподіляє множину різновидів інструментів фінансового моніторингу за етапами його проведення, приділяючи значну увагу нормативно-правовій базі як основі здійснення фінансового моніторингу. До найбільш поширених інструментів фінансового моніторингу з погляду етапів його ведення науковець відносить: спостереження, облік, перевірка, аудит, аналіз, контролінг. Крім того, Н.В. Синюгіна виділяє загальноприйняті (показники діяльності об'єкта моніторингу; показники аналізу фінансового стану суб'єкта господарювання; математичні методи аналізу) та спеціальні інструменти (засновані на врахуванні супутніх факторів впливу, різних аспектів та складових діяльності суб'єкта господарювання) фінансового моніторингу. І якщо з першою частиною представленого переліку ми можемо погодитися, то в другій частині, на нашу думку, представлені як інструменти, так і показники та індикатори, що можуть використовуватися в ході застосування конкретних інструментів фінансового моніторингу.

Ковшун Н.Е., Кушнір Н.Б. та Царук Д.С. [269] описує вартісно-орієнтовані показники як інструменти фінансового моніторингу підприємств. Причому науковці розкрили як особливості використання традиційних індикаторів ефективності діяльності підприємства (чистий прибуток, показник вартості підприємства), так і інноваційних (показник залишкового (економічного) прибутку), рентабельність інвестицій за грошовими потоками, грошовий потік до залучення зовнішніх фінансових ресурсів, додана вартість грошового потоку) з позицій використання у цілях фінансового моніторингу. Проте враховуючи, що науковці розглядають фінансовий моніторинг в широкому розумінні та виходять з можливостей використання інструментарію концепції вартісного управління в процесі постійного фінансового моніторингу зовнішніх і внутрішніх факторів, які впливають на зміну вартості підприємства, представлений інструментарій не відповідає меті протидії фінансуванню тероризму.

До складу інструментів фінансового моніторингу Н.Р. Швець та А.А. Акритов відносять:

– належну ідентифікацію та верифікацію клієнтів;

– встановлення кінцевих бенефіціарних власників;

– заходи перевірки неприбуткових операцій;

– заходи перевірки іноземних фінансових установ під час встановлення (підтримання) кореспондентських відносин;

– додаткові заходи щодо перевірки політично значущих осіб;
– відмову від встановлення (підтримання) ділових відносин;
– зупинення/поновлення фінансових операцій;
– замороження/розмороження активів;
– заходи щодо переказу коштів;
– встановлення індикаторів підозрілості фінансових операцій [369].

Представлений науковцями перелік достатньо деталізований, відповідає визначенню та меті фінансового моніторингу, наведеному в Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

Описуючи механізм первинного фінансового моніторингу в банківських установах, Л.Г. Гулько та О.В. Ільєва визначають, зокрема, етапи, методи та важелі. Саме в складі останніх науковці виділяють і інструменти:

– правові важелі, які створюють правове поле для регулювання відносин між суб'єктами первинного фінансового моніторингу і державою;

– організаційні важелі, що передбачають формування та реалізацію комплексу організаційних заходів щодо створення сприятливих передумов для ефективної діяльності системи фінансового моніторингу в банку;

– управлінські важелі як сукупність засобів та інструментів, що впливають на формування умов для забезпечення функціонування і розвитку банку як в цілому, так і його системи фінансового моніторингу зокрема [241, с. 864].

Крім того, інструменти фінансового моніторингу можуть бути деталізовані залежно від рівня та суб'єкта виконання. Так, С.Б. Єгоричева наводить перелік інструментів, який може використовуватися аналітиками підрозділу фінансової розвідки при виконанні своїх обов'язків:

«– засоби OLAP (побудова звітів в MicroStrategy, швидкий аналіз та перегляд);

– візуалізація зв'язків (аналіз схем фінансових операцій у спеціальній програмі);

– формування власних «чорних списків»;

– побудова складних запитів до бази даних;

– побудова власних правил на основі нечіткої логіки (ускладнені правила на основі декількох неформальних критеріїв)» [251, с. 89].

Як бачимо науковці відносять до складу інструментів як окремі елементи, засоби, показники, так і цілі механізми. Між цими поняттями та рядом інших, пов'язаних з ними (зокрема важелі, методи), відсутній чіткий взаємозв'язок. Слід також враховувати, що трактування інструментів буде залежати від сфери дослідження, зокрема в межах нашої тематики вона охоплює як економічну, так і правову. Проте незважаючи на специфіку, переважно науковці розглядають інструменти у двох підходах, що і доводить дослідник Т.І. Васюник, провівши систематизацію наукових праць:

1) як система засобів;

2) як система показників [188].

В межах нашого дослідження під інструментами фінансового моніторингу розуміємо засоби, які використовуються суб'єктами фінансового моніторингу для боротьби з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму. Щодо розгляду окремих показників як інструментів фінансового моніторингу, вважаємо, що їх краще розглядати як конкретні характеристики засобів. Так, наприклад, однією з характеристик такого інструменту фінансового моніторингу як встановлення порогових фінансових операцій, є сума, на яку здійснюється така операція, наприклад наразі становить 400 та більше тис. грн., а для окремих суб'єктів, зокрема які проводять лотереї та/або азартні ігри, – 55 тис. грн. Крім того, можна також говорити про показники, що дозволяють виміряти досягнення цілей діючої системи фінансового моніторингу з можливістю їх перевірки. Показники дозволяють відповісти на питання, чи є прогрес в досягненні мети, визначати ефективність функціонування системи за допомогою порівняння запланованих результатів з отриманими в реальності.

Інструменти фінансового моніторингу, крім суто фінансових знань, узгоджується з його нормативно-правовою регламентацією, специфікою досліджуваної діяльності (операцій), а також загальними та універсальними принципами. Вони різняться за рівнями, етапами та напрямами застосування, спрямованістю у часі. Саме ці ознаки були покладені нами в основу їх класифікації (рис. 2.2).

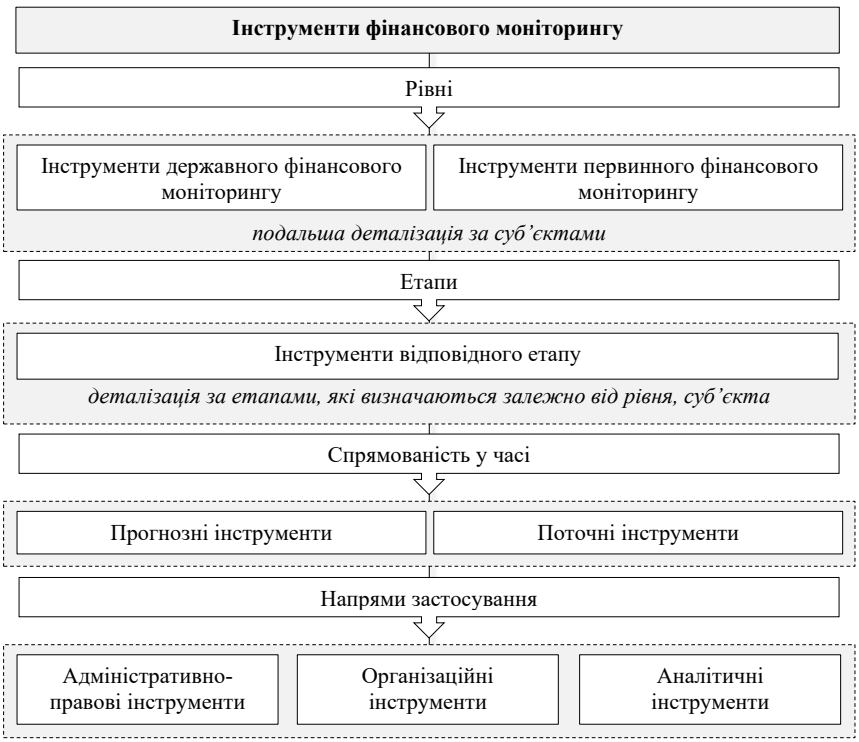

Рис. 2.2. Класифікація інструментів фінансового моніторингу

Будь-яка класифікація виконує методологічну функцію, адже здійснює систематизацію визначеної предметної області, а також надає загальний напрямок для її майбутнього цільового вивчення. Під класифікацією в загальному сенсі прийнято розуміти форму систематизації об'єктів за допомогою їх розподілу по групам. Вона дозволяє розподілити об'єкти за групами в такому порядку, який найбільш корисний для їх згадування і визначення властивостей. Саме правильність вибору основи класифікації визначає успіх у формуванні самої класифікації та виконанні її функцій. Тому розглянемо запропоновані ознаки в цілях використання виділених видів для протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму.

Поділ інструментів фінансового моніторингу за рівнями зумовлений різними функціями, які покладені на суб'єктів державного та первинного фінансового моніторингу. Причому подальший поділ інструментів за даною ознакою може бути деталізований в розрізі суб'єктів, що зумовлено специфікою їх діяльності.

Різняться інструменти фінансового моніторингу залежно і від його етапів. Науковці не часто приділяють увагу характеристиці етапів

фінансового моніторингу, оскільки вони мають свою специфіку залежно від рівня та суб'єктів його здійснення. Так, Б.І. Сюркало здійснює умовний поділ фінансового моніторингу на такі етапи, як:

1) збір, систематизація, обробка інформації та складання попередніх прогнозів діяльності;

2) збір, систематизація, обробка інформації та складання прогнозів діяльності в час настання заданого періоду ретроспективного аналізу [348, с. 34].

Виділені науковцем етапи враховують часову форму і, на нашу думку, саме цю ознаку доцільно було використовувати при окресленні наведених видів.

Белялов Т.Е. та Хусаінова А.С. визначають такі етапи в структурі процесу фінансового моніторингу:

«1) визначення цілей і планування процесу моніторингу, розробка системи показників, параметрів моніторингу, а також їх цільових значень, вибір засобів і методів збору інформації;

2) спостереження, збір і узагальнення інформації відповідно до визначених параметрами моніторингу;

3) аналіз і оцінка параметрів господарської діяльності на основі інформації, отриманої на попередньому етапі;

4) підготовка рекомендацій для прийняття управлінських рішень з метою своєчасного коригування та вдосконалення діяльності підприємства;

5) контроль за результатами управлінських впливів і формування інформації для подальшого спостереження» [170, с. 76].

Окремі з наведених етапів наводить і Н.В. Синюгіна, яка використовує їх як основну ознаку для ідентифікації інструментів фінансового моніторингу, розкриваючи такий його перелік: спостереження; облік; перевірка; аудит; аналіз; контролінг [338, с. 8].

Практики ж приділяють більше уваги опису самих дій на етапах, ніж їх ідентифікації, зокрема в ході фінансового моніторингу в банку виділяють:

– початковий етап (ідентифікація клієнта; перевірка фінансових операцій);

– етап формування і контроль звітності (контроль звітності; надання запитів щодо додаткової інформації);

– етап перевірки клієнта [328].

Таким чином, виділення етапів фінансового моніторингу не є однозначним, оскільки залежить від того в якій сфері та на якому рівні він досліджується, хто саме його здійснює.

За спрямованістю у часі вважаємо за доцільне виділити перспективні (застосування яких в сфері запобігання та протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму дасть результати через певний час) та поточні (спрямовані на усунення проблемних аспектів у вже встановлених зонах ризику) інструменти фінансового моніторингу.

Адміністративно-правові інструменти представлені правовими нормами, закріпленими в нормативно-правових документах (на міжнародному та національному рівні) як обов'язкового, так і рекомендаційного характеру, які мають значущість в протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Наприклад, покладення обов'язку на юридичну особу подавати дані щодо кінцевого бенефіціарного власника або надання суб'єкту фінансового моніторингу права звертатись із запитами до відповідних установ з метою виконання своїх завдань. Такі інструменти можуть враховувати засоби, які спрямовані на встановлення певних обмежень щодо здійснення операцій, порядку контролю за операціями тощо. Міжнародні документи містять також заходи щодо сприяння та просування імплементації та дотримання відповідних норм на національному рівні.

Організаційні інструменти охоплюють засоби, за допомогою яких створюються необхідні умови для ефективної діяльності системи фінансового моніторингу, зокрема проведення нарад, міжвідомчих засідань, обговорень, перегляд методів тощо. Не слід організаційні інструменти фінансового моніторингу ототожнювати з його організаційним забезпеченням. Адже вони носять більшою мірою коригуючий характер в умовах вже діючої системи.

Важливими інструментами фінансового моніторингу є аналітичні, особливістю яких є чіткий алгоритм дій. І хоча аналітичні інструменти не часто дають можливість отримати однозначні відповіді, проте при спільному використанні їх з іншими інструментами можна отримати відмінний результат. Адже будь-яка успішна діяльність просто неможлива без впровадження та застосування інформаційних технологій. Тому доволі часто наведені інструменти поєднуються в інформаційних системах, які дозволяють реалізовувати, підтримувати та підвищувати ефективність окремих заходів фінансового моніторингу.

Отже, неоднозначність щодо принципів фінансового моніторингу зумовлена, по-перше, різними підходами до трактування поняття принципу та встановлення його співвідношення з суміжними категоріями, а по-друге, з наявністю декількох підходів до визначення

самого фінансового моніторингу. Так, його розуміння з фінансового підходу вимагає врахування основоположних принципів фінансового контролю, а з юридичного – врахування спеціальних, визначених чинним законодавством. Загальні принципи фінансового моніторингу базуються на науковості, об'єктивності, незалежності, комплексності, системності, плановості, оперативності та ефективності. Спеціальні принципи зумовлені особливостями організації та методики фінансового моніторингу та враховують застосування ризик-орієнтованого підходу, координованість, доступність, співробітництво та захист суб'єктів. Реалізація наведених принципів фінансового моніторингу робить його ефективним інструментом протидії фінансуванню тероризму.

Отже, існує чимало інструментів фінансового моніторингу для досягнення основних цілей та завдань в сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Запропоновано здійснювати класифікацію інструментів фінансового моніторингу за такими ознаками, як рівні (інструменти державного фінансового моніторингу, інструменти первинного фінансового моніторингу), етапи (деталізація за етапами, які визначаються залежно від рівня, суб'єкта), напрями застосування (адміністративно-правові, організаційні, аналітичні), спрямованість у часі (прогнозні, поточні). Реалізація наведеної класифікації інструментів фінансового моніторингу дозволяє розроблювати ефективні заходи боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму, а також визначати ефективність системи фінансового моніторингу.

2.2. Об'єктно-предметне поле фінансового моніторингу щодо протидії фінансуванню тероризму

Оцінка терористичних загроз протягом останніх років є досить неоднозначною. Так, за оцінками експертів у 2022 р. кількість смертей від тероризму знизилася на 9 %, а порівняно з 2015 р. (коли спостерігалися найбільші значення) на 38 %. Така ситуація зумовлена зменшенням кількості інцидентів, коли кількість атак зменшилася майже на 28 % – з 5463 у 2021 р. до 3955 у 2022 р. [67]. Проте Глобальний індекс тероризму (GTI) не включає воєнні дії, і зокрема російське вторгнення в Україну не включено в оцінку GTI для України. В той же час за різними оцінками кількість загиблих в 2022 р. в цьому конфлікті становить від 36000 до 240400 людей [86].

Незважаючи на те, що російське вторгнення в Україну складно класифікувати, оскільки має інший характер, ніж більшість воєн, які відбувалися, та стирає відмінність між такими поняттями, як тероризм, державний тероризм, воєнні злочини [164], питання боротьби з тероризмом не перестають бути актуальними як для України, так і інших країн світу.

В питанні боротьби з тероризмом все більше уваги приділяється такій його складовій, як боротьба з фінансуванням. В умовах, коли фінансові відносини постійно ускладнюються, важливим є уточнення та удосконалення категоріально-понятійного апарату в даній сфері.

Як законодавці, так і науковці вже тривалий час намагаються розробити універсальне визначення тероризму, проте до цього часу єдиного підходу так і немає. Отже, наразі існує безліч альтернативних визначень даного поняття серед вчених, політиків, державних органів.

Проблеми щодо трактування поняття тероризму зумовлені істотними змінами терористичних актів. Причому ці зміни протягом останніх років стосувалися як об'єкта їх спрямованості (раніше переважно дії терористів були направлені проти конкретних осіб, а зараз відбуваються з метою збільшення кількості жертв), так і способів та методів, якими вони здійснюються. Проте, як справедливо зазначає А.П. Шмід, незважаючи на виділення рядом вчених старого та нового тероризму, приймаючи 11 вересня 2011 р. за лінію розмежування, подібних рис між ними більше, ніж відмінних. Розвиток Інтернету, соціальних мереж, їх активне використання для пропаганди значно більше вплинуло на діяльність терористів, ніж використання нових інструментів насильства [119, p. 23]. Проте слід враховувати, що підходи до трактування тероризму будуть різнитися залежно від сфери та мети застосування, необхідності врахування думок фахівців різних сфер знань, зокрема юристів, криміналістів, політологів, психологів, медиків тощо.

Як справедливо зазначає С.С. Кудінов, «на сьогодні існує понад 100 визначень тероризму, жодне з яких не набуло домінуючого значення, як у науці, так і в міжнародно-правовій практиці» [281, с. 79]. І хоча поняття тероризму на перший погляд видається доволі простим, «характеризується як насильницька злочинна діяльність, вчинена окремими особами та/або групами з метою примусу уряду чи його громадян до досягнення певних політичних чи соціальних цілей» [252, с. 12], під впливом фінансової лінзи розслідування та збір доказової бази за цими злочинами доволі складний процес.

Причини тероризму також достатньо різноманітні, проте в наукових дослідженнях їх, як правило, поділяють на такі групи:

1) психологічні. Здійснення терористичного акту може бути спричинене особистими мотивами терориста, враховуючу його психологічний стан (ненависть, прагнення до влади тощо);

2) ідеологічні. Наразі є багато терористичних угруповань, мотивованих ідеологією, яка охоплює релігійній та політичні погляди;

3) стратегічні. У випадках неможливості людей привернути увагу уряду країни до проблем, свого стану, вони можуть вдатися до насильства. Тероризм стає більш привабливим засобом протистояння, якщо ефективність інших є дуже низькою. Крім того, для досягнення власних стратегічних інтересів можуть використовувати терористів також держави. Вони можуть спонсорувати терористичні угруповання, особливо коли їх цілі є схожими.

Проте які б причини не висували дослідники на теоретичному рівні, його підґрунтя має саме економічний характер. Активність терористичних угруповань в першу чергу залежить від фінансування, насамперед від його обсягів та джерел. Саме тому умовою ефективної протидії тероризму є боротьба з його джерелами фінансуванням.

Переважання тих чи інших причин здійснення терористичного акту зумовлено конкретною ситуацією, обставинами, в яких опинилися терористи. Слід також враховувати, що сам тероризм має різні форми, окремі з яких здійснюють суттєвий вплив на розробку механізмів протидії фінансуванню тероризму.

Серед зарубіжних науковців вважаємо за необхідне звернути увагу на працю D. Hellmuth [62], яка розрізняє дев’ять типів недержавних терористичних груп. Науковець політичні цілі терористів концептуалізує за чотирма вимірами, включаючи ставлення терористів до політичних систем, політичних спільнот, політичних органів влади або державної політики. Представлена автором категоризація ілюструє важливу подібність і збіги між типами тероризму (як сучасними, так і до 11 вересня) і має допомогти адаптувати стратегії боротьби з тероризмом для протидії різним терористичним загрозам. Хоча D. Hellmuth прямо не визначає особливостей щодо фінансування тероризму, проте окремі їх види вказують на можливі обмеження щодо його фінансування.

Український дослідник І. Гармашов, узагальнюючи наукові праці, пропонує власну класифікацію тероризму і терористичних актів:

– за сферою дії: внутрішньодержавний, транснаціональний (міжнародний);

– з погляду належності суб'єктів терористичної діяльності до державної влади: державний, недержавний;

– з точки зору ідентичності суб'єктів терористичної діяльності: етнічний, релігійний;

– за соціально-політичною спрямованістю: лівий, правий;

– за способами впливу на об'єкт: демонстративний, інструментальний;

– за засобами, що використовуються в ході терористичних актів: тероризм із застосуванням звичайних засобів ураження (холодна і вогнепальна зброя, вибухові пристрої, літаки, танки, зенітні ракетні установки тощо), тероризм із застосуванням зброї масового знищення (біологічної, хімічної, ядерної тощо);

– за місцем проведення терористичних актів: наземний, морський, повітряний, космічний [199, с. 150-153].

В ході дослідження фінансування тероризму важливо враховувати саме групування за засобами здійснення, оскільки види за даною ознакою розкривають саме особливості його проведення та структуру витрат на організовані і здійснені терористичні акти.

Підтримуємо автора в тому, що поділ за цієї ознакою є спрощеним, адже дійсно всі види тероризму, що супроводжуються використанням зброї, можна представити у вигляді «класичного» тероризму. За потреби можлива подальша деталізація.

Вказана ознака (засоби здійснення) доволі часто фігурує при розкритті основних видів тероризму в працях науковців, так само, які і ознака «сфера дії», поділ за якою забезпечує вивчення координації дій і можливостей організації співпраці з країнами та міжнародними організаціями.

В свою чергу, П.Д. Біленчук, В.Д. Гавловський, О.В. Сав'юк [174] збільшують кількість видів за досліджуваною ознакою (за територіальною діяльністю терористичної організації) і поруч з внутрішнім та міжнародним вказують на об'єктний. Науковці вказані види також продовжують поділяти за іншими ознаками. Так, З.В. Гбур [200] вказує на такі форми міжнародного тероризму, як політичний, націоналістичний, релігійний, кримінальний, екологічний. Також науковець наводить дві основні моделі тероризму

(західну та східну) та вказує на специфіку прояву кожної з них. Не дивлячись на значну специфіку в причинах, організації та самому здійсненні кожної з наведених моделей (або видів) тероризму, не вбачаємо особливостей щодо їх фінансування.

Заслуговує на увагу поділ тероризму на державний та недержавний, адже саме таке розмежування дозволяє враховувати особливості його фінансування. Науковці наголошують, що визначати тероризм як державний можливо тільки тоді, коли суб'єктом його здійснення виступає держава. В свою чергу, слід зважати на те, що державний тероризм може носити як внутрішній, так і зовнішній характер, тобто бути спрямованим або проти населення, окремих його груп, або проти інших держав, організацій, груп населення, які знаходяться за межами території держави, яка здійснює терористичні акти.

Здійснення типології тероризму продовжує бути актуальним дослідженням, оскільки під впливом багатьох факторів змінюються підходи до його організації та здійснення. Як справедливо вказує G. Martin, мінливість в сфері тероризму зумовлена інноваціями в комунікаційних технологіях, глобальними взаємозв'язками та механізмами використання зброї та насильства – все це сприяє змінам у цих категоріях [92]. Саме тому науковець, незважаючи на дискусійний характер визначення видів тероризму, виділяє вісім основних: новий (як сучасне терористичне середовище, яке виникло наприкінці XX ст., яке характеризується загрозою масових жертв та переосмисленням моральних виправдань політичного насильства), державний (вчинений урядами проти уявних ворогів), дисидентський (вчинений недержавними рухами та групами проти урядів, етнонаціональних груп, релігійних груп та інших уявних ворогів), релігійний (мотивований абсолютною вірою в те, що потойбічна сила санкціонувала застосування терористичного насильства заради більшої слави віри), ідеологічний (вмотивований політичними системами переконань (ідеологіями), які відстоюють невід'ємні права певної групи, протиставляючи іншій групі), міжнародний (який виходить на світову арену), кримінальний (спрямований виключно на отримання прибутку), гендерно-селективний (спрямований проти чоловіків або жінок ворожого населення через їхню стать) [92]. Наведені види враховують зміни, які характеризують процеси організації та здійснення тероризму, проте розглядати їх як класифікацію не можемо, адже недотримано науково-обґрунтованих вимог до її побудови, не наведено класифікаційних ознак.

В межах нашого дослідження, пов’язане з протидією фінансуванню тероризму, необхідно враховувати не тільки другу складову – тероризм, але доцільним є і вивчення підходів до власне самого поняття «фінансування».

Ґрунтовний аналіз поглядів науковців щодо трактування поняття «фінансування» та його взаємозв’язок з іншими суміжними поняттями здійснено Г.В. Строкович та С.В. Гончарук. Науковці при розкритті даного поняття наголошують на позитивних наслідках даного процесу: «фінансування – це забезпечення грошовими ресурсами поточних витрат і стратегічних вкладень; яке здійснюється за рахунок різних форм та джерел з метою створення максимальної цінності об’єкту» [346, с. 115]. В той час, як основне спрямування фінансування тероризму, як вказує О.В. Баранов, полягає в матеріальному забезпеченні проведення терористичного акту, який передбачає загибель людей, знищення матеріальних об'єктів, дезорганізацію функціонування суб'єктів економічної діяльності, можливе забруднення навколишнього середовища [165, с. 111].

Наголошуючи на вузькому, широкому та найбільш широкому розумінні поняття фінансування та враховуючи складність та багатовимірність боротьби з фінансуванням тероризму, С.В. Ларін вказує на доцільність при розгляді даного явища застосовувати саме останній підхід: «надання (безоплатне і безповоротне або в порядку кредитування), а також збирання з метою надання будь-яких коштів (засобів, активів)» [290, с. 95]. Таке розуміння, що вказує на найбільш широкі можливості щодо вибору джерел та деталізації етапів фінансування, на думку науковця, повинно використовуватися як в антитерористичному законодавстві, так і в економічній та правозастосовчій діяльності.

В той же час, намагаючись визначити предмет фінансування тероризму, І.Ю. Буценко [185, с. 31] вказує на необхідність врахування двох його складових – матеріального (за рахунок майна) та фінансового (за рахунок коштів у національній або іноземній валюті, цінних паперів (акції, облігації, чеки тощо)) забезпечення. Незважаючи на проблемність визначення співвідношення між поняттями «майно» та «активи», що досліджується представниками економічних та юридичних наукових шкіл, Л.М. Демидова, основуючись на аналізі положень міжнародних та національних правових документів вказує, що предметом фінансування тероризму є «матеріальні активи, зокрема валютні цінності, а також активи нематеріальні» [243, с. 89]. Хоча по суті за такого трактування науковець наводить складові майна, а

акцент на валютних цінностях та нематеріальних активах, на нашу думку, зумовлений поширеною практикою.

Проведений аналіз публікацій за темою дослідження показав, що формування єдиного змістовного підходу до поняття «фінансування тероризму» повинно відбуватися з врахуванням обох значень його складових, незважаючи на те, що саме поняття «фінансування» в переважній більшості випадків використовується в позитивному трактуванні для опису інших явищ.

Таким чином, окремі проблемні аспекти трактування поняття фінансування тероризму з правової та економічної точок зору піднімали в своїх дослідженнях О.В. Баранов, І.Ю. Буценко, Л.М. Демидова, Т.І. Єфименко, Т.Л. Дмитренко, С.В. Ларін. Проте враховуючи специфіку даного процесу є потреба в комплексному підході до вивчення даного поняття, об'єднавши правову та фінансову площини.

Фінансування часто ототожнюють з поняттями «забезпечення», «використання», «представлення (надання)». З лінгвістичної точки зору ці поняття є синонімами, тому доцільним є звернення на подальші характеристики, які використовуються при розкритті сутності. Як правило, при застосуванні економічного підходу виділяють основою досліджуваної категорії рух грошей, що є грошовим потоком, проте інші параметри, зокрема цілі, об'єкти, суб'єкти, ініціатори відносин залежно від сфери є повністю різними. Розмежування щодо застосування конкретного підходу має велике як теоретичне, так і практичне значення, оскільки ці напрацювання можуть бути використані в наукових дослідженнях, а також стати основою розвитку законодавства.

На нинішньому етапі найбільш широке розуміння до трактування фінансування тероризму (підхід, описаний С.В. Ларіном) був частково реалізований на законодавчому рівні. Так, Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» № 361-IX від 06.12.2019 р. вказується на:

– *складових* операціях фінансування – надання або збір (тобто вже будь-яка спроба збору, а не тільки безпосереднє надання);

– *засобах* фінансування – будь-які активи;

– *способах* фінансування – прямо чи опосередковано;

– *меті* фінансування – використання або усвідомлення можливості використання для терористичних цілей, які деталізовано в наведеному законі.

Як бачимо, в діючому нормативному документі змістовно розкрито поняття фінансування тероризму, враховано значну кількість характеристик даного явища.

Проте на практиці, при виборі конкретних заходів та методів виявлення ознак даного злочину необхідним є більш ґрунтовне його представлення. Так, Т.І. Єфименко та Т.Л. Дмитренко вказують на такі основні ознаки виявлення фінансування тероризму, як:

– трансакційна діяльність не відповідає профілю клієнта;

– грошові перекази певних осіб через АТМ-банкомати відбуваються в різних країнах одночасно;

– використання фінансування неприбуткових громадських організацій не відповідає їхній заявленій меті;

– шахрайство [252, с. 12].

В наведених ознаках відсутнє обґрунтування, яке розкриває обов'язковий зв'язок між вказаними складами кримінальних правопорушень та фінансуванням тероризму.

Розкриваючи кримінологічну характеристику фінансування тероризму, Д.С. Мельник та Б.Д. Леонов виділяють три групи її складових:

1) низка кількісно-якісних показників, зокрема, відомості про абсолютну кількість злочинів цього виду та фактичну поширеність; частка фінансування тероризму в загальній структурі злочинності; динаміка (інтенсивність); структура фінансування тероризму; територіальна поширеність; ціна фінансування тероризму;

2) причини і умови, а також взаємозв'язки між ними;

3) кримінологічні дані щодо типових криміногенних особистісних якостей осіб, які надають матеріальну підтримку терористам (терористи-спонсори) [298, с. 90-91].

Серед наведених науковцями детермінант є ті, які носять суто фінансовий характер, зокрема, причина та умови фінансування тероризму, проте саме вони та вивчення взаємозв'язків між ними має важливе значення для запобігання даному злочину. В цілому дослідження фінансування тероризму повинно відбуватися з урахуванням впливу багатьох факторів, серед яких: обсяг ресурсів, необхідних для діяльності, яку здійснює терористичне угруповання в рамках своєї стратегії та контексту; обмеження, накладені ідеологією терористичного угруповання на його відносини зі злочинністю; внутрішня організація та здатність інтегрувати та керувати відносинами зі злочинною діяльністю [91, с. 775].

Таким чином, окреслені підходи науковців до поняття та характеристики фінансування тероризму підтверджують необхідність його розгляду через дві площини – правову та фінансову:

– перша характеризує дане явище через поділ методів на законні та незаконні, через врахування, виявлення, опис всіх фінансових операцій, які здійснюються самими терористами. Враховує також створення відповідних положень правової бази для функціонування державної влади та покарання за злочинну поведінку у цьому відношенні;

– друга описує джерела фінансування, починаючи від самофінансування і до зовнішніх джерел та акцентує увагу на спонсорах тероризму. І заходи в даній площині спрямовані на зменшення коштів на підтримку тероризму та джерел їх отримання.

Розглядаючи фінансування тероризму в фінансовій площині, слід окреслити його види. Так, наведені вище способи фінансування (при розкритті сутності досліджуваного поняття в діючому законодавстві) розглядаються окремими науковцями в різних сферах дослідження як види фінансування (пряме, непряме або опосередковане) [201; 264; 282] або як метод фінансування [175; 364]. Пряме фінансування – це процес переміщення фінансових ресурсів безпосередньо від однієї особи (організації, установи тощо) до іншої. Цей процес передбачає прямий перехід грошових коштів від джерела фінансування до отримувача. Непряме фінансування охоплює створення умов, заходів чи політики, які сприяють або регулюють фінансування замість безпосереднього переміщення фінансових ресурсів. Це може включати в себе створення законодавства, податкових пільг, грантової підтримки, кредитних програм, стимулювання інвестицій, розвиток фінансових ринків та інші інструменти, що впливають на процес фінансування, але не передбачають прямого переміщення коштів від джерела до отримувача. В контексті боротьби з тероризмом важливо розрізняти пряме фінансування, яке полягає в безпосередньому переказі коштів, від непрямого фінансування, яке передбачає створення умов або інфраструктури для фінансової підтримки.

Щодо визначення таких видів фінансування як безповоротне та зворотне [175] (залежно від вимоги щодо повернення наданих коштів), то розглядати його в сфері боротьби з фінансуванням тероризму недоцільно. Метод безповоротного фінансування означає безповоротне та безоплатне виділення коштів, а метод поворотного фінансування - виділення коштів на засадах повернення. Для

тероризму повернення коштів не передбачається, адже всі кошти залучаються для інших цілей, тому і виділення видів за цією ознакою просто недоцільно.

При розгляді інших видів фінансування, варто деталізувати сам процес. Щодо послідовності фінансування тероризму в фінансовій площині, зокрема визначення його етапів, то деталізація як на практиці, так і серед науковців різниться. Резолюція 2462 про протидію фінансування тероризму, ухвалена Радою Безпеки ООН 28 березня 2019 року, визначає збір, переміщення, передачу та надання доступу до засобів терористичним угрупованням як практичне розуміння фінансування тероризму [113]. FATF фокусує увагу на цільовому використанні коштів фінансування терористичних актів, а також діяльності терористів та терористичних організацій.

Описуючи дії, які здійснюють особи, при фінансуванні тероризму, M.S. Navias визначає три основні групи: створення фондів, переказ, використання коштів [100, с. 49]. Такий підхід передбачає розгляду даного процесу як сукупність коротко- та середньострокових видів діяльності. Проте є й інші підходи, відповідно до яких даний процес охоплює також довгострокові міркування про нагляд та управління фінансовими ресурсами. Так, Дж. Девіс доповнює цей перелік і представляє його таким чином: збір, використання, зберігання, переміщення та приховування коштів, управління фондами [27, с. 5]. Отже, дослідниця вказує на довготривалий характер досліджуваного процесу.

Крім відмінностей у тривалості операцій, які включаються до процесу фінансування тероризму, науковці розрізняють його і за цілями фінансування. Так, фінансування, спрямоване на підтримку підготовчих та потенційних атак, включаючи процеси підготовки бойовиків, проведення досліджень та розвідувальної діяльності, здійснення нападів, придбання зброї, вибухових пристроїв, та інших матеріалів [116, с. 12-23], окреслюється як операційне. Цей вид фінансування стосується фінансування конкретних терористичних актів. Операційне фінансування дозволяє терористам проводити акції та здійснювати терористичні атаки.

Організаційне фінансування охоплює значно ширший перелік напрямів для залучення коштів, зокрема вони будуть спрямовані на покриття витрат на технічне обслуговування, вербування нових членів терористичних угруповань, їх навчання, для утримання та функціонування терористичних груп, підтримки їх інфраструктури,

створення та розповсюдження тактичної та стратегічної пропаганди тощо. Таке фінансування є складним процесом, який залежить від збору пожертвувань і переказу коштів. Цей вид стосується фінансування терористичних угруповань у цілому, а не конкретних операцій. Організаційне фінансування допомагає забезпечити життєздатність терористичних груп і підтримувати їх діяльність на довгостроковій основі.

Ці два види фінансування взаємодіють і можуть відбуватися одночасно. Організаційне фінансування забезпечує структурну та фінансову базу для операційного фінансування, яке дозволяє терористам виконувати акції та атаки.

Розмежування наведених видів фінансування тероризму важливе, насамперед, в контексті визначення його джерел та каналів, що дозволить в подальшому використовувати належний перелік заходів для запобігання даним процесам. Так, фінансування окремих терористичних актів, як правило, є менш витратним, а відповідно вимагає залучення менших обсягів ресурсів. Терористи-одинаки, терористів невеликих осередків (це так званий «тероризм, що самоактивується») «не контролюють території, не мають загонів бойовиків, не займаються вербуванням або пропагандою, не контролюють пропускні пункти і не надають соціальної підтримки населенню. Проте їм потрібні фінансові кошти для забезпечення власного прожитку, притулку, засобів зв'язку, транспорту та придбання необхідного обладнання для планування і здійснення терактів» [47]. Такі сценарії організації терористичних дій є найбільш характерними для сучасної Європи, а тероризм, що самоактивується, визначений Європолом основною загрозою, що стоїть перед континентом [112; 129]. Причому джерела фінансування для таких терористичних атак, як правило, є законними, які включають заробітну плату, державні виплати або приватні накопичення (таблиця 2.1).

На противагу операційному фінансуванню, організаційне, як правило, передбачає різноманітні методи збору коштів, переміщення їх через кордон, управління ними протягом тривалого часу. Так, наприклад, Хезболла отримує більшу частину свого фінансування та зброї з Ірану, але угруповання також проводить паралельні незалежні заходи зі збору коштів та закупівлі зброї по всьому світу, включно з Європою, щоб доповнити своє державне спонсорство з боку Ірану. Ці заходи включають в себе відмивання грошей через підставні підприємства і злочинну діяльність [85].

Таблиця 2.1

Приклади джерел фінансування для окремих терористичних актів, здійснені терористами-одинками або невеликими терористичними осередками (узагальнено на підставі даних [8; 53; 112])

№ з/п	Терористичний акт	Джерела фінансування
1.	Теракти в редакції «Шарлі Ебдо» і магазині кошерних продуктів (2015, Франція)	– 6000 євро, отримані в якості споживчого кредиту за підробленими документами, які потім були переведені в готівку; – доходи від продажу вживаного автомобіля за кордоном; – перекази готівки, пов'язані зі збутом контрафактної продукції
2.	Вибух в центрі Ліона (2019, Франція)	– оплата за послуги навчання в сфері IT онлайн через приватну платформу репетиторства
3.	Вибух на Манчестер Арені (2017, Великобританія)	– частину студентської позики для підтримки операційної діяльності; – державні виплати, які виплачувалися на банківський рахунок родички у Великобританії, до якого був доступ

Як вже було вказано, витрати на підготовку терористичних актів суттєво різняться (таблиця 2.2), як і форми їх фінансування.

Таблиця 2.2

Витрати на організацію та проведення окремих терористичних актів (узагальнено на підставі даних [126; 133])

Рік	Місце терористичного акту	Витрати на організацію, дол. США	Наслідки терористичного акту
2001	Північна та південна вежі комплексу Всесвітнього торгового центру в Нью-Йорку (США)	500000	Загинуло 2996 осіб, понад 6000 осіб отримали поранення
2005	Транспортна система (метро, автобус) Лондона (Великобританія)	14000	Загинуло 52 особи, 4 терористи-смертники, 700 осіб отримали поранення
2013	Теракт на пекінській площі Тяньаньмень (КНР)	6500	Загинуло 2 людини, 3 терористів, постраждало близько 40 перехожих

Можливість здійснювати терористичну діяльність безпосередньо залежить від її фінансування, тому є об'єктивна потреба в приділенні особливої уваги перекриттю каналів фінансування тероризму, що можуть враховувати переміщення коштів і активів через банківський сектор, контрабанду готівки, неофіційні грошові перекази тощо. Як наразі немає єдиного підходу до визначення джерел та каналів фінансування тероризму, так само різняться і підходи до їх групування.

Freeman M., вказуючи на те, що ідеального джерела фінансування з позиції терористичних угруповань не існує, наводить шість критеріїв, на які вони звертають увагу при виборі джерел:

– кількість;

– легітимність;

– безпека;

– надійність;

– контроль;

– простота [55].

Діапазон джерел фінансування тероризму дослідник представляє чотирьома категоріями:

– державне спонсорство;

– незаконна діяльність;

– легальна діяльність;

– підтримка населення [55].

Raphaeli N. наводить такі види джерел та каналів фінансування тероризму, як:

– законні та нелегітимні;

– формальні (наприклад банківська операція) та неформальні (наприклад, використання кур'єра) [111].

В своєму дослідженні науковець визначає канали фінансування на прикладі міжнародної організації Аль-Каїда, зокрема:

– хавала (передача або переказ грошей від однієї сторони до іншої, без використання офіційної фінансової установи, такої як банк або обмін грошей);

– фідерні та операційні рахунки (регулярний переказ з рахунків донорів на операційні рахунки через кілька інших рахунків-посередників);

– Ісламські банки (згідно з дослідженням, кілька банків допомагали переказувати кошти Аль-Каїді через систему закят шляхом прямих пожертв або шляхом свідомого надання коштів для збору чи переказу коштів терористичній організації);

– використання дипломатичних каналів (призначення стипендій високопосадовцями нібито нужденним громадянам, використання посольства для переказу коштів) [111].

Проведене дослідження було виконано 20 років тому (окремі канали фінансування втратили свою актуальність або значно зменшили свої значення внаслідок запровадження суворих правил щодо

відмивання грошей та здійснення грошових переказів закордон), є специфічним (враховує особливості ісламського тероризму), проте може слугувати базою для теоретичного осмислення основних каналів фінансування.

Крім того, слід розуміти, що зараз все частіше з'являються нові канали, зокрема нові постачальники фінансових послуг, що надає терористам безліч можливостей для здійснення фінансування тероризму, таких як розвиток формальних та неформальних краудфандингових платформ (при використанні соціальних мереж) [73].

Лисак С.П. наводить деталізований перелік джерел та каналів фінансування тероризму. Так, джерела науковець поділяє на дві великі групи, які потім деталізує:

1. Зовнішні джерела фінансування тероризму:

– інституційні джерела фінансування:

- держава (окремі терористичні організації мають державну підтримку);
- фінансові установи (банки, небанківські фінансові установи);
- корпорації; релігійні організації та інші;

– особистісні джерела фінансування тероризму:

- приватні особи;
- благодійні внески.

2. Внутрішні джерела фінансування тероризму:

– легальна діяльність:

- власні доходи від легального бізнесу;
- доходи від легального видобутку корисних копалин;

– нелегальна діяльність:

- виробництво, торгівля та контрабанда наркотиків;
- торгівля зброєю;
- рекет;
- вимагання;
- викрадення людей;
- торгівля людьми;
- піратство;
- підробка валюти;
- махінації та фінансових ринках;
- податкові злочини;
- злочини в кіберпросторі та інші види економічних злочинів [294].

Канали фінансування, на думку С.П. Лисака, включають: грошові перекази через банківські та небанківські фінансові установи; фізичне переміщення готівкових коштів; небанківські системи грошових переказів; криптовалюта; соціальні мережі [294].

В цілому погоджуючись з таким підходом, зазначимо, що окремі канали, визначені науковцем, співпадають з наведеними інституційними джерелами фінансування, а деякі з них, зокрема, криптовалюта, на нашу думку, доцільно було б характеризувати як джерело фінансування. Проте така неузгодженість зумовлена тим, що серед науковців відсутня чіткість у визначенні та встановленні взаємозв'язку між джерелами та каналами фінансування будь-якої діяльності чи явища. Саме тому окремі дослідники уникають використання цих понять. Так, В.Ю. Малий, описуючи різні джерела доходів і способи переміщення грошових коштів, які використовують терористичні угруповання, вживає поняття «способи одержання/ збору коштів терористами» [295, с. 150] та відносить до їх складу: приватні пожертвування; незаконне використання неприбуткових організацій; доходи, одержані злочинним шляхом; вимагання у місцевого населення, діаспори і підприємців; викрадення з метою отримання викупу; законна підприємницька діяльність; самофінансування.

Навіть у звіті FATF «Керівництво з оцінки ризиків фінансування тероризму» (2019) відсутній єдиний підхід до джерел та каналів фінансування тероризму. Вказуються, що джерела та канали фінансування можуть бути різними для різних терористів. Так, вартість і джерела фінансування іноземних бойовиків-терористів можуть відрізнятися від джерел, які використовуються для фінансування великих терористичних угруповань [53].

Саме через таку різноманітність розробити єдину класифікацію є не просто складним, а недоцільним завданням. Крім того, при трактуванні джерел фінансування доволі часто використовують поняття каналів, тим самим стираючи грані між цими поняттями. Проте для визначення конкретних засобів контролю, їх розміщення необхідно враховувати джерела та канали фінансування, які мають вищий ризик фінансування тероризму для даної юрисдикції.

Основні канали фінансування терористичної діяльності представимо таким чином:

– із залученням фінансових інститутів (банки, біржі, інвестиційні фонди тощо);

– за допомогою фінансової допомоги від третіх держав чи терористичних угруповань цих держав;

– через легалізацію незаконних доходів (продаж зброї, заборонених речовин) або відмивання грошей через легальні установи (благодійні фонди);

– шляхом контрабанди готівки та інших цінних товарів;

– шляхом передачі віртуальних активів.

В ході аналізу конкретної юрисдикції перелік каналів слід конкретизувати для встановлення серйозності виявлених вразливостей визначених секторів або продуктів. Слід враховувати, що основне завдання терористичних угруповань в ході фінансування їх діяльності пов'язане із забезпеченням анонімності та приховуванням джерел фінансування. Тому часто може відбуватися поєднання декількох каналів фінансування, що дозволить забезпечити необхідний рівень анонімності.

Отже, в більшості випадків розглядається три етапи, зокрема, збір, переміщення та використання, проте також є і інші варіанти, коли відбувається конкретизація переходу між першим та другим етапом, тоді послідовність матиме такий вигляд: збір, зберігання, переміщення та використання.

Етап збору передбачає залучення коштів, призначених для терористичних угруповань. Способи фінансування тероризму можуть бути різноманітними, а найбільш типовими є прямі пожертви окремих осіб, установ, організацій; злочинна діяльність; використання благодійних та некомерційних організацій. В частині пожертвувань науковці визначають такі джерела, зокрема:

– від державних спонсорів;

– від заможних жертводавців;

– від інших терористичних груп («покровителі терористів», прикладами може бути підтримка з боку Аль-Каїди та ІДІЛ);

– від самофінансування своєї діяльності через складні бізнес-моделі, що включають здирництво та рекет, а також контрабанду та торгівлю наркотиками, товарами та людьми [28, с. 446].

Отже, надходити кошти можуть як від злочинної, так і від легальної діяльності, які часто поєднуються.

Так, І.В. Цюприк, враховуючи ситуацію щодо фінансування терористичних угруповань «Донецької народної республіки» (ДНР) і «Луганської народної республіки» (ЛНР), розмежовує легальну та

нелегальну частини бюджету даних угодовувань і вказує на такі джерела фінансування:

– легальні (доходи від законної економічної діяльності окремих підприємницьких структур; гуманітарна допомога; прямі або опосередковані внески приватних осіб; передача власних готівкових коштів фізичними особами представникам терористичних угруповань; перерахування грошових коштів на рахунки членів терористичних угруповань; несанкціоноване списання грошових коштів із рахунків юридичних осіб; використання фіктивних фінансових структур для отримання готівкових коштів; збір коштів у соціальних мережах за допомогою електронних платіжних систем на адресу підставних осіб, які видають себе за благодійні організації; незаконний експорт коксової продукції);

– нелегальні (торгівля наркотиками; вчинення грабежів, розбоїв, викрадення людей із вимогою викупу за них; незаконна реалізація контрафактної тютюнової продукції в контрольованих терористами районах Донецької та Луганської областей; фальсифікація грошей, кредитних карток, документів, що посвідчують особу, крадіжка бюджетних коштів тощо; проведення фінансових операцій з викраденими (підробленими) документами, кредитними картками тощо; незаконне переправлення зброї для використання проти мирного населення терористичними організаціями в Луганській та Донецькій областях; незаконне переправлення осіб через державний кордон України; вербування найманців) [365].

Проте представлена характеристика легальних джерел викликає ряд питань, адже окремі приклади (насамперед, останні) не можна віднести до легальних, про що свідчить використання таких понять в їх характеристиці, як «незаконний», «підставний», «фіктивний», «несанкціонований». Крім того, сам науковець вказує на умовність наведеного поділу та високу ймовірність поєднання наведених елементів терористичними угрупованнями.

Виділення етапу зберігання, на нашу думку, не завжди є необхідним, оскільки він може відбуватися в межах або паралельно з етапом збору. Адже частина коштів (це можуть бути пожертви, надані фізичними, юридичними особами, некомерційними організаціями чи підприємствами, а в окремих випадках і зарубіжними державами) вже може бути залучена і потребуватиме відповідних засобів збереження, а інша частина – інтервально залучатиметься. В такому випадку розглядати ці операції окремо недоцільно, а операції зберігання можуть виступати підетапом. Засоби, які вибирають для збереження отриманих коштів, також різноманітні, зокрема це банківські рахунки,

дорогоцінні товари (нафта, предмети мистецтва та старовини), сільськогосподарська продукція, дорогоцінні метали та каміння, криптовалюта тощо. Так, кошти зберігаються до визначення каналів переміщення та напрямів їх використання.

На етапі переміщення визначається механізм переміщення цінностей, які можуть включати традиційний банківський сектор, різноманітні підприємства сфери послуг, контрабанду готівки, перерахунки між криптовалютними гаманцями тощо.

Останнім етапом фінансування тероризму є використання коштів, напрями якого можуть передбачати:

– використання для терористичних угруповань (оплати зброї, матеріалів, обладнання, накладні витрати, засоби масової інформації та обміну повідомленнями, навчання та заробітна плата);

– забезпечення локації (оренда або придбання прихованих сховищ, таємних місць для планування і виконання актів);

– оплату іноземних бійців, їх територіальне переміщення, покриття витрат на оформлення паспорта та візи;

–оплату повсякденних витрат, які складно ідентифікувати як пов'язані з тероризмом.

Таким чином, в фінансовій площині процес фінансування тероризму зазвичай включає три етапи: збір, переміщення та використання коштів та інших активів (рис. 2.3).

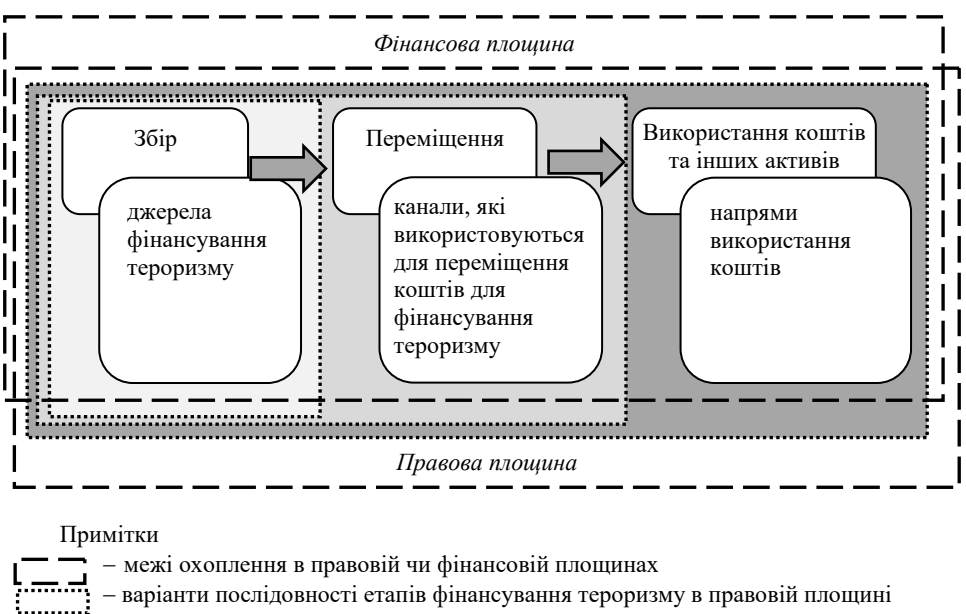

Рис. 2.3. Етапи фінансування тероризму

Проте враховуючи правовий аспект, то фінансування тероризму визнається закінченим:

– уже з моменту спроби зібрати валютні цінності або інше майно (матеріальні активи) чи нематеріальні активи з метою фінансового або іншого забезпечення (із фінансовим складником) терористичної діяльності при наявності інших обов'язкових ознак цього злочину;

– якщо особа надає предмет злочину за призначенням, то з моменту отримання такої допомоги терористом чи терористичною групою або терористичною організацією чи іншою особою, яка організовує вчинення терористичного акту чи забезпечує підготовку будь-якої іншої терористичної діяльності [243, с. 94].

Таким чином, в правовій площині фінансування тероризму не обов'язково повинно охоплювати всі визначені етапи за умови наявності обов'язкових ознак даного злочину.

Деталізація видів фінансування тероризму з врахуванням заходів, що вживаються особами, фінансуючими тероризм та цілями які вони переслідують, забезпечуючи формування більш наочного уявлення процесу фінансування тероризму. Крім того, слід враховувати, що «сучасний тероризм не обмежений кордонами, має глобальний характер, і часто має підтримку як збоку окремих країн, так і недержавних організацій» [327, с. 81]. Тому розробка ефективних інструментів в боротьбі з фінансуванням тероризму повинна відбуватися з врахуванням характеристик, визначених в фінансово-правовій площині, зважених на міжнародний рівень.

На основі проаналізованих підходів до поняття та характеристик фінансування тероризму встановлено необхідність його розгляду через правову (розкривається через характеристику законних та незаконних методів, через врахування, виявлення, опис всіх фінансових операцій, які здійснюються самими терористами; враховує створення положень правової бази для покарання за злочинну поведінку) та фінансову (описує джерела фінансування, спонсорів тероризму; досліджує заходи щодо зменшення коштів на підтримку тероризму та джерел їх отримання) площини. Поєднання правової та фінансової площини дозволяє найбільш повно дослідити цей процес, особливо враховуючи, що найчастіше він носить міжнародний характер, а боротьба з ним ведеться на міжнародному, регіональному та внутрішньодержавному рівнях.

2.3. Характеристика наслідків фінансування тероризму як ключових векторів розвитку фінансового моніторингу

В сучасних умовах тероризм набуває все більш глобального характеру, а терористичні угруповання наразі можна розглядати як великі міжнародні корпорації із розвиненою структурою. Вони мають розгалужені мережі в численних країнах світу та отримують вагому фінансову підтримку як з боку держави, так і приватних осіб. Фінансування тероризму призводить до серйозних наслідків, і вони впливають на різні сфери, зокрема національну безпеку, економіку, суспільство. Крім того, описуючи ризики, які зумовлює дане явище, науковці частіше вдаються до характеристики наслідків тероризму, не враховуючи особливостей щодо його етапу фінансування.

Вважаємо, що аналіз наслідків фінансування тероризму, що є важливим для подальшого окреслення ключових векторів розвитку фінансового моніторингу. Цей аналіз повинен охоплювати питання як впливу тероризму, так і відмивання коштів, одержаних незаконним шляхом на різні сфери. Це зумовлено, насамперед, значним зв'язком між цими явищами.

В першу чергу, розкриємо негативний вплив від тероризму. Часто наслідки терористичної діяльності визначаються шляхом підрахунку кількості інцидентів і жертв. Щодо останнього – в окремих дослідженнях враховують лише кількість загиблих, а інші також враховують кількість поранених.

Крім того, можливою є ситуація, коли враховуються тільки ті терористичні події, які фігурують в офіційній статистиці та розкриті в засобах масової інформації. Дані з офіційних джерел можуть бути представлені з неточностями або можуть потребувати уточненням з плином часу, оскільки державні структури не завжди володіють повною інформацією або свідомо можуть подавати її упереджено.

Незважаючи на значні збитки, які завдають терористичні акти, життю та здоров'ю людей, майну, їх точна оцінка продовжує бути складним питанням для багатьох сфер суспільства та економіки. Оцінюючи економічний вплив тероризму враховують, насамперед, прямі витрати від терористичних дій (зокрема людські втрати та травмування населення, знищення майна) та втрати ВВП внаслідок терористичних дій [238, с. 151].

Крім прямих матеріальних втрат, є втрати, які стають відомими лише з плином часу. Ці втрати стають очевидними після певного часового проміжку, після того, як терористичний акт відбувся. Також

слід враховувати, що бувають випадки, коли неможливо оперативно дістатися до місця вчинення теракту, оскільки може відбуватися серія терористичних актів. Саме тому оцінка таких втрат може бути складною, враховуючи їх характер, тому вони потребують детального аналізу та дослідження для повного розуміння їх масштабу. Крім того, терористичні акти можуть завдавати глибоких психологічних наслідків людям, спричинюючи тривожність, страх та стрес. Громадяни можуть відчувати втрату безпеки, а культурна та інша різноманітність може спровокувати дискримінацію та ворожість між різними групами населення.

Так, під час другої інтифади (що розпочалася у вересні 2000 року), деякі мешканці Сдероту, міста в Південному окрузі Ізраїлю, близькому до Сектору Гази, вважали, що вони несуть основний тягар атак без відповідної підтримки з боку уряду, і це лише загострювалося з роками. Тому багато мешканців, які мали фінансові можливості та доступ до ресурсів за межами Сдероту, вирішили переїхати, залишивши передусім економічно та соціально знедолених людей, які мали дуже обмежені можливості для ефективного захисту своїх прав [124].

На політичну сферу та особливо на сферу міжнародних відносин тероризм також здійснює вагомий вплив, що може проявлятися у розробці та прийнятті нових законодавчих актів, а також в застосуванні міжнародних санкцій.

Прояви наслідків тероризму в економічній сфері пов’язані з, інфраструктурними руйнуваннями, зниженням інвестиційної привабливості території. Це особливо проявляється в туристичній сфері. Підприємці можуть відмовлятися вести бізнес у небезпечних країнах, вивозячи основний капітал за кордон. Побоювання терористичних актів змушує підприємців більше витрачати коштів на забезпечення своєї безпеки, тим самим відводячи ресурси від продуктивних інвестицій.

Проте враховуючи низьку інтенсивність більшості терористичних кампаній, економічні наслідки тероризму, як правило, не дуже значні та короткочасні. Тероризм не можна порівнювати за наслідками з громадянськими війнами і, загалом, має мати дуже локальні економічні наслідки.

Ільченко В.А. визначає 10 напрямків впливу терактів на ключові елементи національної економічної системи (людський потенціал; зміна поведінки виробників і споживачів; бюджет держави; виробнича система; фінансова система; транспортна система; торгова галузь; туристична галузь; економічні трансформації великих міст світу;

галузь страхування; оборонний комплекс; навколишнє середовище), які в подальшому зводить до трьох основних складових:

«1) «людський капітал» (людський потенціал; поведінка споживачів);

2) «накопичений капітал» (бюджет держави; виробнича, фінансова, транспортна системи; торгова, туристична, страхова сфери; економіка мегаполісів);

3) «природний капітал» (мінеральні і водні ресурси; тваринний світ; повітряний простір)» [257].

Також науковцем систематизовано інформацію щодо негативного впливу найбільших терактів на ВВП. Звичайно, що залежно від країни та масштабу теракту дані суттєво можуть різнитися, але найбільше зниження даного показника було спровоковано зниженням темпів економічного зростання, зниження загального рівня і складу інвестицій та скороченням кількості туристів [257].

Проте представлені науковцем складові також між собою тісно переплетені. Зокрема, говорячи про людські втрати внаслідок терористичних атак, які охоплюють медичну та соціальну сфери, слід визначати вплив як щодо людського капталу (людський потенціал), так і накопиченого капіталу (бюджет держави, страхова сфера). Треба враховувати зменшення працездатного населення, а також збільшення витрат протягом тривалого часу на соціальну підтримку тих, які отримали травми внаслідок здійснених терактів.

Так, в Ізраїлі після другої інтифади кількість поранених зменшилася, проте кількість інвалідів, які потребували постійного догляду, була досить високою. Крім того, зростали і витрати на пенсії по інвалідності, вони наблизилися до 140 мільйонів доларів США за 2016 рік. В Ізраїлі відстежується інформація за жертвами, включаючи кількість інвалідів і відповідні соціальні та медичні витрати, що дозволяє оцінити широкий вплив тероризму в цій країні. На підставі проведеного дослідження E. Ellenberg, Z. Bar-On, D. Luft-Afik, M. Taragin, I. Ostfeld стверджують, «що коли країна підтримує жертв терору за допомогою ефективної системи та виділених засобів і ресурсів, соціальні (немедичні) витрати є набагато більшими, ніж витрати на медичне обслуговування» [37]. Ці витрати впливають на структуру бюджету держави, а за умови масових терористичних атак, їх сума може бути суттєвою.

Цікавим є дослідження Л.І. Михайлишина та Ю.І. Коровчука, які робили спроби щодо визначення сукупного впливу широкого спектра економічних та позаекономічних факторів при здійсненні потенційним терористом вибору щодо його участі у скоєнні певного злочину [301].

При цьому науковці вказують на те, що «при аналізі поведінки та мотивації терориста необхідно врахувати, що отримання економічної вигоди не є апріорі його метою. Тобто вигода терориста може мати нематеріальний характер» [301, с. 54]. Це дозволило внести корективи у стандартну модель економічної теорії злочинності, за допомогою якої описується вибір потенційного правопорушника. Проте побудова такої моделі, на нашу думку, повинна здійснюватися, приймаючи якраз отримання нематеріальних вигід як основних. Порівняння доходу від злочину (терористичного акту) та витратами на його організацію взагалі недоцільно, оскільки доходів може і взагалі не бути (якщо тільки не була поставлена умова щодо отримання певної суми коштів).

При здійсненні терористичних актів державам слід бути готовим до ряду негативних наслідків політичного характеру. Зокрема, можуть бути прийняті непопулярні заходи як відповідь на реакцію населення. Впровадження жорстких заходів для боротьби з тероризмом може призвести до обмеження громадянських прав і свобод. Крім того, політики можуть маніпулювати на цій темі, використовуючи тероризм як політичний інструмент.

Міжнародний тероризму впливає і на міжнародні відносини. Реакцією на міжнародній арені на терористичні акти стають заходи, пов'язані з введенням санкцій, закриттям кордонів, усуненням окремих держав від членства в ряді організацій.

Слід враховувати і структуру витрат, адже після великих терористичних актів, держави, як правило, збільшують свої витрати на безпеку, зокрема витрати на правоохоронні органи, розвідку та військові операції. Так, після терористичних нападів 11 вересня фінансування США, пов'язане з обороною, внутрішньою безпекою та боротьбою з тероризмом, збільшилося приблизно на 145-160 мільярдів доларів США до 2003 р. [80].

Загальні прямі витрати на військові операції після 11 вересня з точки зору витрат уряду США становлять приблизно 2 трильйони доларів США за 20 років (станом на 2021 р.), включаючи прямі витрати на військові операції та гроші, витрачені на реконструкцію, гуманітарну допомогу та зусилля зі створення та підтримки місцевих сил безпеки. Це становить приблизно 2,7 % від загальних витрат федерального уряду США, які становили понад 74 трильйони доларів США протягом цього 20-річного періоду, коли загальний ВВП США перевищував 335 трильйонів доларів. Ці прямі витрати на військові операції та реконструкцію становили менше 1 % від загального ВВП [72].

Проте зміна вектора на боротьбу з терористичними загрозами, забрала час, ресурси та увагу від інших зусиль, необхідних для захисту

та зміцнення США. З 11 вересня 2001 р. у міжнародній системі з'явилися нові транснаціональні виклики (пандемія та кібератаки), а позиція окремих держав-конкурентів, зокрема Китаю та росії, тільки зміцнилася на міжнародній арені.

Отже, наслідки міжнародного тероризму охоплюють різні сфери і призводять до суттєвих змін не тільки економічного, політичного характеру, але й можуть впливати на демографічному ситуації в країні, на її позиції на міжнародній арені. І ці наслідки також провокуються процесами фінансування тероризму, яке є основою для здійснення терористичних атак.

Подальше дослідження проведемо з визначення впливу на світову економіку відмивання грошей та пов'язаного з ним явища – фінансування тероризму, який триває багато років. Отримані від незаконних операцій кошти потребують відмивання. Враховуючи, що готівка не залишає слідів на носіях інформації, то найчастіше за все надається перевага відмиванню саме в готівковій формі.

Відмивання коштів поширюється за межі державних кордонів з двох ключових причин. Насамперед, це явище притаманне кожному сучасному суспільству, виступаючи як системна проблема з масштабами впливу на весь світ. По-друге, часто процес відмивання коштів здійснюється за кордоном, а «відмиті» в такій спосіб кошти використовуються для фінансування незаконних операцій за межами країни, зокрема для військової підготовки терористів або фінансування масштабних терористичних актів в інших регіонах.

Обсяг відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, постійно зростає, адже збільшуються обсяги незаконних операцій. Так, тільки річний оборот найбільших торгівельних майданчиків для збуту наркотиків становить 315 мільйонів доларів США. В період з початку 2011-середина 2017 рр. до середини 2017-2020 рр. річний обсяг продажів наркотиків збільшився в чотири рази [141]. Приблизний обсяг відмивання коштів у всьому світі за один рік становить 2-5% світового ВВП або 800 мільярдів доларів США – 2 трильйони доларів США [140]. Проте надати точну оцінку загальної суми грошей, що відмивається щорічно, доволі складно, враховуючи приховування даного процесу.

Типові причини відмивання коштів, зокрема корупція, організована злочинність, торгівля зброєю та наркотиками, фінансування тероризму, подібні для всіх країн світу. Однак залежно від країни, рівня її розвитку фактори, що сприяють відмиванню грошей, можуть займати різні місця за поширеністю.

В переважній більшості дослідження, які стосуються питань відмивання коштів, розкривають їх щодо торгівлі наркотиками та здійснення терористичної діяльності. Наслідки відмивання коштів в першій сфері є чітко прогнозованими, адже це призводить до збільшення обігу наркотиків і, відповідно, до зростання кількості злочинів. Продемонструвати зв'язок у другій сфері складніше, адже побачити наслідки можна не відразу: значні кошти можуть витрачатися на підготовку терористичних актів, утримання терористичних угруповань, переховування терористів. В нинішніх умовах для України важливим є прогнозування наслідків відмивання коштів на економіку, враховуючи воєнні дії, які ведуться на її території.

Легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом, є одним із найнебезпечніших видів економічних злочинів, який по суті складається з двох. Відмивання коштів нерозривно пов'язано з різними видами злочинів – хабарництвом, шахрайством, податковими злочинами – з будь-якими, що мають за мету отримання доходів.

В структурі процесу відмивання коштів, як правило, виділяють три етапи:

– розміщення коштів у фінансовій системі – може мати різні форми, починаючи від введення однієї великої суми до серії менших сум;

– розподілення (або диверсифікація, нашарування) – передбачає переказ коштів між багатьма банківськими рахунками та юрисдикціями, щоб зірвати спроби відстеження джерело грошових коштів;

– інтеграція, що включає повернення грошових коштів у фінансову систему із видимістю, що вони походять із законного джерела або в результаті законної транзакції. Ці транзакції складно виявити та усунути, оскільки вони створені таким чином, щоб виглядати законними. Відбувається зняття коштів з законного рахунку для використання в цілях, які визначені злочинцями.

Таким чином, злочинну дію, що призводить до отримання злочинних доходів, важко відділити від відмивання цих же доходів. І хоча відповідно до чинного законодавства це окремі дії, але останнє є невід'ємною частиною будь-якого злочину з метою отримання доходів, оскільки без відмивання коштів цей злочин не принесе вигоди.

Наслідки, які приносить в економіку відмивання грошей, численні і в більшості випадків небезпечні для економіки держави. Цей процес безпосередньо впливає як на фінансовий, так і на багато інших секторів економіки. Проте враховуючи специфіку процесу відмивання коштів, показати його негативні наслідки для суспільства складно. Але саме легалізовані доходи, отримані злочинним шляхом, порушують нормальне функціонування держави та її основних економічних

інститутів, перешкоджають регулюванню фінансової системи країни зі сторони державних органів, що створює негативний імідж країни на міжнародній арені. Саме процеси відмивання коштів, які в подальшому можуть бути спрямовані на фінансування тероризму, на здійснення подальших незаконних операцій, зокрема і корупційного характеру, виступають загрозами як національній (зокрема, економічній, фінансовій, політичній, соціальній), так і глобальній безпеці. Основний негативний вплив від вказаних процесів проявляється у зниженні стабільності економічного розвитку країни, падінні її іміджу, створенні умов для фінансування міжнародного тероризму.

Узагальнюючи напрацювання науковців [58; 171; 291], до переліку основних наслідків відмивання коштів віднесемо:

– ризики щодо стабільності фінансових установ та фінансових систем;

– збільшення масштабу коливань міжнародних потоків капіталу та курсів валют у результаті непередбачуваних транскордонних переказів;

– непередбачувана зміна попиту на гроші;

– деформація споживання;

– штучне зростання цін;

– вплив на темпи зростання;

– зниження рівня довіри до легальних операцій в країнах, де значні обсяги відмивання коштів;

– корупція та хабарництво;

– зростання злочинності;

– дестабілізація політичних інститутів;

– зміни в міжнародних потоках капіталу;

– різкі коливання валютних курсів;

– ухилення від сплати податків;

– вичерпання легального капіталу, який можна інвестувати в розвиток економіки.

В Методиці національної оцінки ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму в Україні (оновленій в 2021 р.) [299, с. 101-119] чітко вказано на наслідках відмивання коштів, які структуровані як за строком прояву (коротко- і достроковий період), так і за сферами прояву (економіка, політика, соціальна сфера). Так, для економічної сфери в короткостроковій перспективі наведені такі наслідки, як: спотворення споживання і заощадження; спотворення інвестицій; штучне зростання цін; недобросовісна конкуренція; зміни в імпорті та експорті; зміни у виробництві, доходах і зайнятості; зменшення

доходів державного сектору; зміни попиту на гроші, валютних курсів та відсоткових ставок; зростання волатильності відсоткових ставок та валютних курсів; краща доступність кредитів; більший притік капіталу.

Перелік наслідків відмивання коштів та фінансування тероризму в економічній сфері в довгостроковій перспективі включає загрози приватизаційним процесам; зміни у прямих іноземних інвестиціях; ризики для безпеки фінансового сектору, ліквідності; прибутки фінансового сектору; забруднення нелегальним бізнесом легального; зростання корупції і хабарництва; негативний / позитивний вплив на темпи зростання.

Спрогнозувати тривалість ведення воєнних дій, чітко визначити швидкість настання наслідків та можливі каталізатори складно. Саме тому робити поділ за часовим інтервалом вважаємо недоцільним.

Як бачимо, відмивання грошей призводить до ряду наслідків як на макроекономічному, так і на мікроекономічному рівнях. Найбільш видимий негативний наслідок легалізації – це перетворення незаконно отриманих доходів в такі, які видаються отриманими від законної діяльності. Як результат, злочинці можуть вкладати отримані кошти в новий бізнес як легальний, так і нелегальний, тим самим продовжувати збагачуватись та стимулювати негативні явища (корупція, хабарі), що матиме негативний вплив на економіку.

Окремі з наведених наслідків носять непрямий характер, зокрема ухилення від сплати податків. Так, може відбуватися уповільнення в укладанні законних угод у зв'язку із ризиками їх використання в нелегальних цілях. Відмиваючи доходи, отримані від злочинної діяльності, виконавці часто прагнуть до зменшення оподаткування і за можливості ухиляються від сплати податків. Таким чином, відбувається подальше порушення законодавства.

Нездатність ефективно боротися із загрозами відмивання коштів може призвести до ускладнення доступу країни до глобальної фінансової системи. Так, проведення електронних переказів з та в країни, які визнані як ті, що мають слабкий режим боротьби з відмиванням коштів, може стати процесом, що вимагатиме більше часу та ресурсів для перевірки. Фінансові установи будуть ретельніше перевіряти такі операції, що призводитиме до затримок у здійсненні фінансових транзакцій.

Коли великі суми доходів, одержаних незаконним шляхом, надходять до фінансових установ або залишають їх, наслідки цього можуть відчутно вплинути на всю фінансову систему. Така ситуація

може призвести до збоїв у функціонуванні фінансових ринків, підірвати довіру до системи та спричинити фінансову нестабільність.

Не зважаючи на описані негативні наслідки від процесів відмивання коштів, існує і протилежна точка зору. В основному прихильники позиції позитивного ефекту від відмивання коштів пов'язують його з неможливістю повного усунення даного явища. В такій ситуації, на їх думку, краще, щоб це відбувалося через розвинені країни, а не через країни, що розвиваються, для яких характерним є використання відмитих коштів для фінансування тероризму.

Наразі відмивання коштів є постійно актуальною проблемою для більшості країн світу, зокрема і в розвинених країнах, для яких характерні економічна стабільність та низький рівень корупції, є приклади відмивання коштів за участю великих компаній та фінансових установ. Так, найбільший кредитор Данії, DanskeBank, через свою естонську філію був залучений до відмивання 230 мільярдів дол. США [136]. Бельгійська компанія Semlex, що виготовляє паспорти, ліцензії та інші біометричні документи, втягнута в тривале розслідування корупції та відмивання грошей, що стосується кількох країн Африки [135]. Фінансова індустрія Швейцарії займає перше місце у світі за секретністю, що дозволяє не лише ухилятися від сплати податків, але й відмивати гроші. Швейцарські банки та інші фінансові посередники та постачальники регулярно відіграють значну роль у масштабних схемах відмивання грошей і корупції в усьому світі [136].

В питанні визначення наслідків відмивання коштів на економіку розвинених країн цікавим є дослідження Дж. Бьюкенена та Ю. Шена [12]. Авторами на основі даних 35 компаній проведено дослідження щодо визначення чи має відмивання грошей/ фінансування азартних ігор позитивний чи негативний вплив на фінансові показники австралійських гральних компаній, якщо про це повідомляють міжнародні засоби масової інформації (ЗМІ). На думку науковців, новини про відмивання грошей або азартні ігри привертають увагу ЗМІ та інвесторів, створюючи позитивні показники для діяльності австралійської компанії. Результати досліджень підтверджують, що фірми отримують фінансові вигоди від діяльності, пов'язаної з відмиванням грошей/азартними іграми, що дозволяє науковцям робити висновки про те, що існує друга найкраща рівновага, коли гроші відмиваються через розвинені країни.

Хоча наведені результати говорять про певний позитивний ефект для конкретних компаній, оцінювати процес відмивання коштів

доцільно в сукупності всіх наслідків і не тільки в економічній сфері. Крім того, не слід забувати, що проблема відмивання коштів, отриманих в ході злочинної діяльності, вийшла за межі регіонів та набула глобального характеру. Саме тому при її вирішенні необхідно враховувати інтереси різних груп країн.

Отже, негативний характер дії даного явища не викликає сумнівів, а в умовах воєнного стану потребує особливого контролю. Про серйозну стурбованість щодо впливу вторгнення російської федерації в Україну на відмивання коштів, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення, а також щодо цілісності фінансової системи наголосив в своїй заяві і FATF [51]. Цілком логічно, що в країні відбувається послаблення правил фінансового моніторингу, що дозволяє отримувати гуманітарну допомогу, необхідні засоби захисту для армії. В той же злочинці, користуючись ситуацією, ускладненнями при здійсненні перевірок, урізноманітнюють схеми та способи відмивання грошей.

Воєнний стан виступає фактором, що впливає на зміни сфер відмивання коштів. Це зумовлено тим, що в окремих випадках вже розроблені схеми неможливо або складно застосувати (причин може бути багато: від посилення контролю з боку держави до втрати інтересу до конкретної галузі), а в інших випадках – актуалізуються нові сфери, безпосередньо пов'язані із забезпеченням військових. Тому не дивлячись на воєнний стан та активне ведення бойових дій на території Миколаївської області, на початку травня 2022 р. працівники українського підприємства намагалися незаконно вивести 1,2 млн. дол. США на підставі фіктивної угоди імпорту сільськогосподарської продукції через морський термінал Миколаєва на рахунок болгарського підприємства [159].

Узагальнюючи вищенаведене, здійснимо оцінку основних наслідків відмивання коштів в умовах воєнного стану, зокрема:

– погіршення стабільності фінансових установ та фінансової системи в цілому;

– деформація споживання;

– штучне зростання цін;

– зміни в експорті та імпорті, курсів валюти;

– вплив на податкові надходження та підвищення можливості бюджетного дефіциту;

– вплив на темпи зростання економіки країни (таблиця 2.3).

Таблиця 2.3

Характеристика основних наслідків відмивання коштів та фінансування тероризму в умовах воєнного стану

Наслідки	**Характеристика**	**Особливості в умовах воєнного стану**
1	*2*	*3*
Погіршення стабільності фінансових установ та фінансової системи в цілому	Залучення фінансових установ до відмивання грошей може викликати зниження їх репутації, а великі суми, які перебувають в постійному обігу, можуть бути вилучені в будь-який момент, що може призвести навіть до їх банкрутства	В умовах воєнного стану фінансова система України опинилася під дією військових ризиків, які ще на початку 2022 р. були віднесені до категорії форс-мажорних
Зміни в експорті та імпорті, курсах валют	Схеми щодо відмивання коштів часто пов'язані із здійсненням експортно-імпортних операцій, зокрема дороговартісних предметів розкоші. Такий імпорт не тільки не генерує внутрішньої економічної активності, а й може спричиняти зниження внутрішніх цін. Іллегальні притоки / відтоки капіталу з економіки можуть суттєво впливати на кількість грошей в обігу і відповідно на ціну національної грошової одиниці, її валютний курс	Враховуючи зміну пріоритетності товарів, що імпортуються в умовах воєнного стану, наслідки носитимуть інший характер. І більший вплив на структуру експорту-імпорту буде здійснювати саме воєнний стан, а схеми відмивання коштів підлаштовуватимуть під зміни структури в зовнішньому секторі економіки. Застосування державою інструментарію для підтримки валютного курсу призводить до змін в схемах відмивання
Деформація споживання	Відмивання грошей пов'язане з купівлею таких активів, як нерухомість, ювелірні вироби, витвори мистецтва та багато інших предметів розкоші, що дозволяє приховати та очистити перші сліди без сумнівів. Це безпосередньо впливає на деформацію споживача	Не має таких сильних наслідків, оскільки ведення воєнного стану вже саме по собі призводить до деформації споживання
Штучне зростання цін	Особи, які здійснюють відмивання коштів, готові заплатити за свої покупки більше, ніж їх реальна вартість, що призводить до порушення рівноваги ціни шляхом штучного підвищення цін. Вони можуть заплатити набагато більше, ніж справжня вартість майна, що викликає штучне зростання цін, що робить його недоступним для чесних покупців	Порушення логістичних маршрутів під час воєнного стану, збільшення часу на доставку товарів вже сприяє зростанню цін

Продовження таблиці 2.3

1	*2*	*3*
Вплив на податкові надходження та підвищення можливості бюджетного дефіциту	Надходження від податків займають найбільшу частку в державних доходах. Якщо вони будуть низькими, то ймовірність того, що державні доходи не відповідатимуть державним видаткам, зростатиме. Бюджетний дефіцит є однією з основних причин економічних ускладнень в багатьох країнах, а його подолання є важливим завданням більшості стабілізаційних програм. Доходи, отримані від нелегальної діяльності, є тими доходами, що не оподатковують, а в подальшому відмивають	В умовах воєнного стану розширюється та уточнюється перелік видатків бюджету. Зростання сум недоотримання надходжень до бюджету внаслідок відмивання коштів, враховуючи появу додаткових видатків у зв'язку з веденням воєнного стану примушує державу звертатись до зовнішніх запозичень
Вплив на темпи зростання економіки країни	Негативний вплив на економічне зростання країни при відмиванні коштів пов'язаний з тим, що відбувається перерозподіл коштів з ефективної діяльності в небезпечні її види. Якщо ж обрана сфера для тих, хто займається відмиванням коштів, перестає бути привабливою, то вони її залишають, а такий різкий вихід призведе до серйозних економічних коливань	Довгостроковий вплив підвищення витрат на армію негативно відображається на темпах економічного зростання, оскільки ресурси вилучаються з продуктивних галузей економіки та спрямовуються в менш продуктивні. Економіка в умовах воєнного стану зазнає значних збитків, важливим завданням є збереження макроекономічної стабільності, на яку відмивання коштів впливає негативно

Введення воєнного стану загострило ряд негативних проявів відмивання коштів, в той час як значення ряду наслідків практично нівелюється внаслідок використання додаткового інструментарію державного регулювання економіки. Воєнні дії та ряд державних заходів, здійснених з метою забезпечення військових потреб та підтримки цивільного населення, відкривають нові можливості для розширення схем відмивання коштів. Тому спрощення процедури фінансового моніторингу в сучасних умовах повинно відбуватися тільки з грамотною організацією контролю на найбільш проблемних ділянках для воєнного періоду, зокрема при перетині кордону.

Економічні наслідки відмивання коштів, отриманих внаслідок злочинної діяльності, різноманітні, оскільки кошти відмиваються в законній діяльності, а в подальшому використовуються для розширення існуючих злочинних операцій та фінансування нових. Дані процеси завдають шкоди інституціям фінансового сектору, критично важливого для економічного зростання, сприяючи злочинності та корупції, які сповільнюють економічне зростання, знижуючи ефективність реального сектору економіки. Окремі наслідки, які провокує відмивання коштів, в умовах воєнного стану загострюються, що необхідно враховувати при коригуванні заходів боротьби з даним явищем.

Висновки до розділу 2

1. Систематизовано погляди науковців до принципів фінансового моніторингу. Обґрунтовано основні причини неоднозначності щодо принципів фінансового моніторингу, які полягають як в наявності різних підходів до трактування поняття принципу та встановлення його співвідношення з суміжними категоріями, так і у виділенні декількох підходів до визначення самого фінансового моніторингу (юридичного та фінансового), його розгляді в широкому та вузькому значенні. Запропоновано здійснити поділ принципів фінансового моніторингу на загальні (науковість, об'єктивність, незалежність, комплексність, системність, плановість, оперативність, ефективність) та спеціальні (застосування ризик-орієнтованого підходу, координованість, доступність, співробітництво та захист). Реалізація наведених принципів фінансового моніторингу робить його ефективним інструментом протидії відмиванню коштів, одержаних незаконним шляхом, та фінансуванню тероризму.

2. Розглянуто питання поняття та класифікації інструментів фінансового моніторингу. Запропоновано під інструментами фінансового моніторингу розуміти засоби, які використовуються суб'єктами фінансового моніторингу для боротьби з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму. Розкрито проблеми визначення критеріїв класифікації інструментів фінансового моніторингу в сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Обґрунтовано доцільність здійснювати групування інструментів фінансового моніторингу за такими ознаками, як рівні (інструменти державного фінансового моніторингу, інструменти первинного фінансового моніторингу), етапи (деталізація за етапами, які визначаються залежно від рівня, суб'єкта), напрями застосування (адміністративно-правові, організаційні, аналітичні), спрямованість у часі (прогнозні, поточні). Реалізація наведеної класифікації інструментів фінансового моніторингу дозволяє розроблювати ефективні заходи боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму.

3. Розкриваючи об'єктно-предметне поле фінансового моніторингу щодо протидії фінансуванню міжнародного тероризму, досліджено підходи до трактування понять «фінансування», «тероризм». Визначено, що формування єдиного змістовного підходу до поняття «фінансування тероризму» повинно відбуватися з

врахуванням обох значень його складових. Крім того, в контексті боротьби з тероризмом важливо розрізняти такі види фінансування: пряме (безпосередній переказ коштів) та непряме (створення умов або інфраструктури для фінансової підтримки); операційне (спрямоване на підтримку підготовчих та потенційних атак; стосується фінансування конкретних терористичних актів) та організаційне фінансування (охоплює широкий перелік напрямів для залучення коштів; стосується фінансування терористичних угруповань у цілому, а не конкретних операцій). Розмежування наведених видів фінансування тероризму важливе, насамперед, в контексті визначення його джерел та каналів, що дозволить в подальшому використовувати належний перелік заходів для запобігання даним процесам.

4. Систематизовано погляди науковців щодо визначення основних характеристик фінансування тероризму. Це дозволило обґрунтувати доцільність розгляду даного процесу в двох площинах – правовій (розкривається через характеристику законних та незаконних методів, через врахування, виявлення, опис всіх фінансових операцій, які здійснюються самими терористами; враховує створення положень правової бази для покарання за злочинну поведінку) та фінансовій (описує джерела фінансування, спонсорів тероризму; досліджує заходи щодо зменшення коштів на підтримку тероризму та джерел їх отримання). Розкрито послідовність фінансування тероризму, враховуючи обидва підходи.

5. Аналіз наслідків фінансування тероризму є важливим для подальшого окреслення ключових векторів розвитку фінансового моніторинг. Він повинен охоплювати питання як впливу тероризму, так і відмивання коштів, одержаних незаконним шляхом на різні сфери, що зумовлено, насамперед, значним зв’язком між цими явищами. Наслідки міжнародного тероризму охоплюють різні сфери і призводять до суттєвих змін не тільки економічного, політичного характеру, але й можуть впливати на демографічну ситуації в країні, на її позиції на міжнародній арені. І ці наслідки також провокуються процесами фінансування тероризму, яке є основою для здійснення терористичних атак.

6. Враховуючи положення Методики національної оцінки ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму в Україні, аналізуючи, систематизуючи і узагальнюючи праці науковців, визначено основні наслідки відмивання коштів (погіршення стабільності фінансових установ та фінансової системи в цілому; деформація споживання; штучне зростання цін; зміни в експорті та

імпорті, курсах валют; вплив на податкові надходження та підвищення можливості бюджетного дефіциту; вплив на темпи зростання економіки країни). Критично оцінено підходи щодо визнання позитивного ефекту від відмивання коштів та пропозиції здійснення цих операцій через розвинені країни. Незважаючи на наведені приклади відмивання коштів за участю великих компаній та фінансових установ Данії, Бельгії, Швейцарії та результати дослідження діяльності австралійських фірм, які характеризуються позитивними показниками внаслідок новин про відмивання грошей, отриманих в ході злочинної діяльності, або азартні ігри, обґрунтовано недоцільність узаконення відмивання коштів через розвинені країни. При вирішенні проблеми відмивання коштів, яка вийшла за межі регіонів та набула глобального характеру, доведено необхідність врахування інтересів різних груп країн та факту, що відмивання коштів в розвинених країнах не усуває соціально-політичних наслідків. Розкрито особливості наслідків відмивання коштів в умовах воєнного стану. Показано, що введення воєнного стану загострило ряд негативних проявів відмивання коштів, в той час як значення ряду наслідків практично нівелюється у зв’язку з використанням додаткового інструментарію державного регулювання економіки.

РОЗДІЛ 3
МІЖНАРОДНА СИСТЕМА ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ ЩОДО ПРОТИДІЇ ФІНАНСУВАННЮ ТЕРОРИЗМУ

3.1. Поширення фінансування міжнародного тероризму як передумова трансформації систем фінансового моніторингу

Беззаперечним є той факт, що проведення подальших наукових досліджень з проблематики тероризму як на теоретичному, так і на методичному рівнях (в частині розробки дієвих заходів боротьби з ним) повинно відбуватися з врахуванням сучасних тенденцій розвитку світового суспільства і результатів аналізу ситуації, яка характеризує рівень розвитку тероризму в певному регіоні та кожній країні.

Науковці неодноразово визначають протидію тероризму як основний пріоритет національної безпеки для багатьох країн та регіонів світу. Так, основними аспектами безпеки для країн Центральної Європи на нинішньому етапі визначають дестабілізуючу роль росії для регіону; загострення загроз енергетичній безпеці; міжнародний тероризм, організовану злочинність і слабке управління [14, с. 2]. Причому в умовах всеохоплюючої глобалізації світу науковці відносять тероризм до геополітичних викликів національній економічні безпеці, набувають переважно глобального характеру [183, с. 56].

Відповідно до даних дослідницького відділу Statista [123], найбільша кількість терористичних актів протягом 2007-2022 рр. відбулася в країнах Близького Сходу і Північної Африки. Другим регіоном за кількістю атак в цей період стала Південна Азія, третім – Субсахарська Африка або Африка на південь від Сахари (рис. 3.1).

Наймасштабніший теракт в 2022 р. відбувся в Белуджистані в Пакистані, де загинуло 195 людей (рис. 3.2). Напад був організований та здійснений Армією визволення Белуджистану, бойовиками, які прагнуть незалежності Белуджистану від Пакистану. З 10 терактів, які відбулися в 2022 р. та були найбільші за чисельністю жертв, «Ісламська держава» стоїть за чотирма.

Оцінюючи найбільш постраждалий регіон від тероризму, слід відзначити, що в 2021 р. найбільшою терористичною загрозою для

регіону продовжували бути ІДІЛ (ISIS) та її філії, Аль-Каїда (AQ), пов’язані з нею групи.

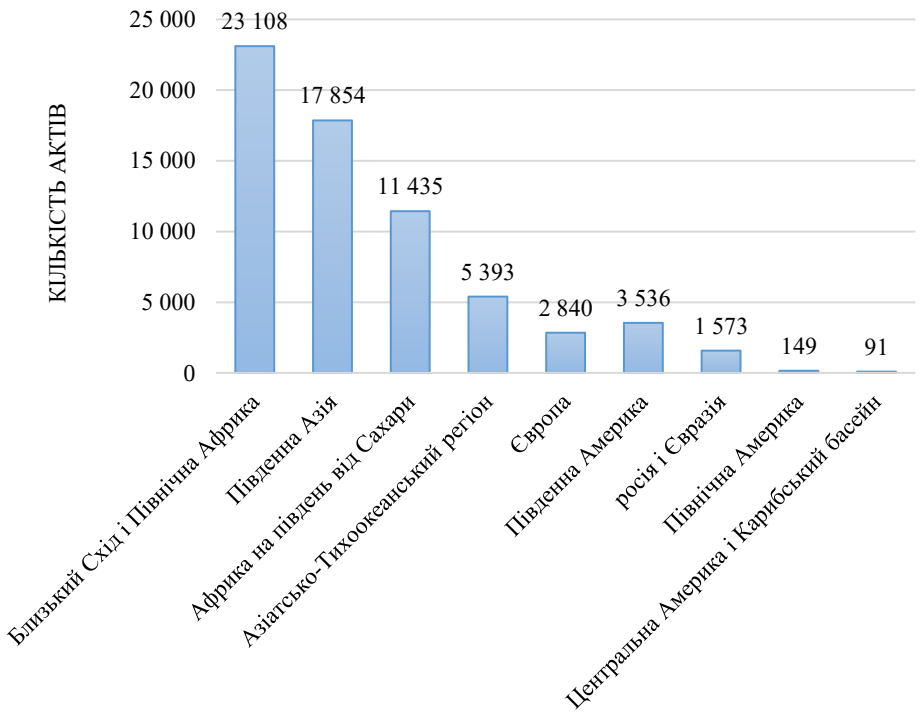

Рис. 3.1. Кількість терористичних актів у світі за регіонами за 2007-2022 рр. [123]

ІДІЛ зберігала значний оперативний потенціал і проводила терористичні операції на території всієї Сирії та Іраку, продовжуючи розгортати широкомасштабну терористичну кампанію в регіоні. Бойовики ІДІЛ продовжували організовувати повстання в Іраку та Сирії, прагнучи дестабілізувати регіон, вербувати нових членів і повернути територію. Більше 10 тисяч бойовиків ІДІЛ залишалися в контрольованих Сирійськими демократичними силами місцях ув'язнення на північному сході Сирії. За межами Іраку та Сирії філії, мережі та прихильники ІДІЛ залишалися активними на Близькому Сході та в Північній Африці, зокрема на Аравійському півострові, у Лівії, Синайському півострові, Тунісі та Ємені. Хоча в 2021 році процес управління Аль-Каїди на Близькому Сході та в Північній Африці погіршувався і група зазнавала невдач, проте Аль-Каїда залишалася стійким супротивником. Вона активно намагалася

відновити свої можливості в регіоні серед нестабільної політичної та безпекової ситуації, зокрема в Єгипті, Лівії, Сирії та Ємені [26].

Рис. 3.2. Найбільші теракти 2022 року за кількістю загиблих [123]

Наразі терористичні загрози, які формуються на Близькому Сході, здійснюють вплив на глобальну безпеку. Так, J. Ibietan, F. Chidozie, E. Ujara визначає даний регіон осередком нового тероризму, рушійною силою якого є «сунітський ісламський радикалізм, а його представником є Аль-Каїда. Його основні цілі такі:

1) дестабілізувати міжнародну безпеку;

2) делегітимізувати західну культуру та цінності;

3) створити новий баланс сил між Заходом та ісламським світом» [66, с. 72-73].

Наведених цілей дотримуються не тільки окремі угруповання, але й держави, які їх спонсорують. Саме таку характеристику наводять дослідники, описуючи діяльність Ірану наприкінці XX ст.: «у тероризму з'явився новий здатний і активний державний спонсор» [108; 121].

Підтримувані Іраном групи продовжують вести небезпечну та дестабілізуючу діяльність на Близькому Сході, причому Іран

використовує Корпус вартових Ісламської революції-Сили «Кудс» (IRGC-QF) та його довірених осіб і партнерів для просування своїх інтересів за кордоном. Іран продовжував визнавати активну участь IRGC-QF у конфліктах в Іраку та Сирії.

Наведені позиції інформативно підтверджені у звіті про тероризм, підготовленому Державним департаментом США у 2021 році. В ньому зазначено, що в цей період Іран продовжував:

– через IRGC-QF надавати підтримку на Близькому Сході кільком терористичним угрупованням (зокрема, Хезбалла, ХАМАС, Палестинський ісламський джихад), надаючи фінансування, зброю та обладнання, проводячи навчання;

– надавати зброю та підтримку іншим групам бойовиків в Іраку та Сирії, хуситам у Ємені та талібам в Афганістані. Підтримувані Іраном ополченці продовжували спорадичні напади на посольство в Багдаді і бази, де розміщені сили США та інших сил боротьби з ІДІЛ в Іраку та Сирії;

– підтримувати та здійснювати управління хуситами, що сприяло нападам на Саудівську Аравію в 2021 році;

– надавати «Хезболлі» основну частину річного операційного бюджету угруповання, який за останні роки оцінювався в сотні мільйонів доларів. Ця підтримка зробила «Хезболлу» небезпечним терористичним партнером Ірану та найдієвішою терористичною організацією в Лівані. Це також дозволило «Хезболлі» продемонструвати свою силу по всьому регіону, включаючи Ірак, Сирію, Ємен і Перську затоку [26].

В цих атаках використовували озброєні безпілотні літальні апарати та балістичні ракети, які пошкодили аеропорти та критичну інфраструктуру. В 2022-2023 рр. Іран продовжує підтримувати терористичні угруповання та воєнні дії на території інших держав. Так, за даними різних джерел з серпня 2022 р. неоднарозово було відправлено безпілотні літальні апарати серії Mohajer-6 та Shahed росії [161]. Крім того, члени Корпусу вартових Ісламської революції-Сили «Кудс» проводили навчання російських військових використовувати дронами-камікадзе Shahed на території окупованого Криму [63].

Протягом останніх років ситуація на Близькому Сході загострилася, про що зазначає і В. Туркот: «Результати парламентських виборів у Палестині та Ізраїлі, фінансова блокада сформованого ХАМАСом уряду Палестинської автономії з боку США,

Ізраїлю та ЄС, безкомпромісна позиція лідерів ХАМАС, які не бажають визнавати Ізраїль і відмовлятися від збройної боротьби проти нього, військові дії, розпочаті в Палестині і Лівані ізраїльською армією, показали, що в палестино-ізраїльському конфлікті, Арабо-ізраїльський конфлікт і вся ситуація на Близькому Сході вступили в нову фазу» [352, с. 230].

Відповідно до Звіту країн про тероризм за 2021 р., підготовлений Державним департаментом США, протягом 2021 року терористичні групи, в основному пов'язані з Аль-Каїдою (AQ) та ІДІЛ (ISIS), здійснювали напади на цивільних осіб, працівників гуманітарних організацій, урядовий персонал і об'єкти, а також сили безпеки, що призводило до смертей, поранень, викрадень, а також захоплення та знищення майна по всій Африці на південь від Сахари. Терористи регулярно маніпулювали міжобщинні суперечки, підтримуючи давні позови проти інших груп, щоб отримати підтримку для терористичних операцій [26]. Терористичні атаки мали різний прояв, переважно пов'язані з викраданням або нападом на західних приватних громадян і гуманітарних працівників, нападом на церкви, мечеті та школи з викладанням в навчальних програмах іноземних мов, вбивством державних службовців і політиків.

Пов'язані з ІДІЛ бойовики в Східній Африці продовжували здійснювати невеликі терористичні атаки. У Центральній Африці бойовики, пов'язані з ІДІЛ, здійснили напади в основному на мирних жителів і сили безпеки в східній частині Демократичної Республіки Конго та Уганди. У регіоні озера Чад ІДІЛ у Західній Африці та Боко Харам продовжували здійснювати напади переважно в Нігерії, Чаді, Камеруні та Нігері [26].

Ситуація в Європейському Союзі з терористичними актами в 2021 р. була значно кращою, порівняно з попередніми роками. Так, за цей період було завершено, попереджено та зірвано 15 атак, що є меншим, ніж у 2020 р. (57 атак) та 2019 р. (55 атак) (рис. 3.3).

Проте 2022 р. став найбільш важким за всю історію незалежної України та випробуванням для всієї Європи. Як справедливо зазначила І.М. Чістякова, «найвищим ступенем тероризму в Європі стала війна росії з Україною. Розпочавшись у 2014 році відкритим протистоянням на Сході України, захопленням частини території Донбасу та Криму, 24 лютого 2022 року переросла в повномасштабну, жорстоку та провокаційну війну» [367].

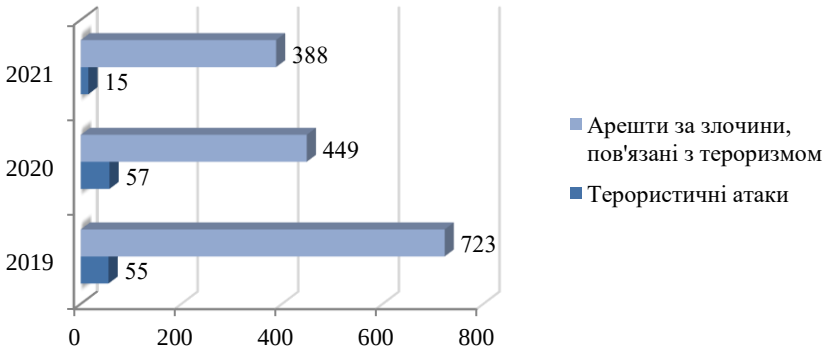

Рис. 3.3. Кількість терористичних атак та арештів за злочини, пов'язані з тероризмом в Європейському Союзі за 2019-2021 рр. (сформовано на підставі [40])

В цілому можемо стверджувати, що тероризм рідше виникає в країнах, які характеризується низьким рівнем проблем та суперечностей між її громадянами. Частіше тероризм виникає в країнах, в яких суспільство переживає глибоку кризу, зокрема ідеологічну або пов'язану з державно-правовою системою.

З 2019 року відбуваються глобальні зміни в моделях терористичних атак. Так, зменшується кількість смертей від терористичних атак на Близькому Сході та Північній Африці, Південній Азії, проте їх кількість зростає в Африці (рис. 3.4). Найвище значення Глобального індексу тероризму (GTI) має Афганістан, проте частка смертей в даній країні є нижчою в порівнянні з Буркіна Фасо, Малі, Сомалі, Пакистаном. В той же час найнижче значення серед досліджуваних країн має Нігер, в якій частка смертей також є нижчою, ніж в усіх інших країнах.

Тероризм у XXI столітті виявляється у протиправних діях, зокрема: викрадення та захоплення засобів зв'язку разом із пасажирами в якості заручників, акти економічної диверсії, крадіжки зі зломом, напади, вимоги викупу, вбивства представників влади, осіб, які підлягають міжнародному захисту, викрадення та утримання в якості заручників осіб, які прибули з інших країн, ніж зона тероризму, використання автоматичної зброї, ракет і вибухових речовин у громадських місцях [151].

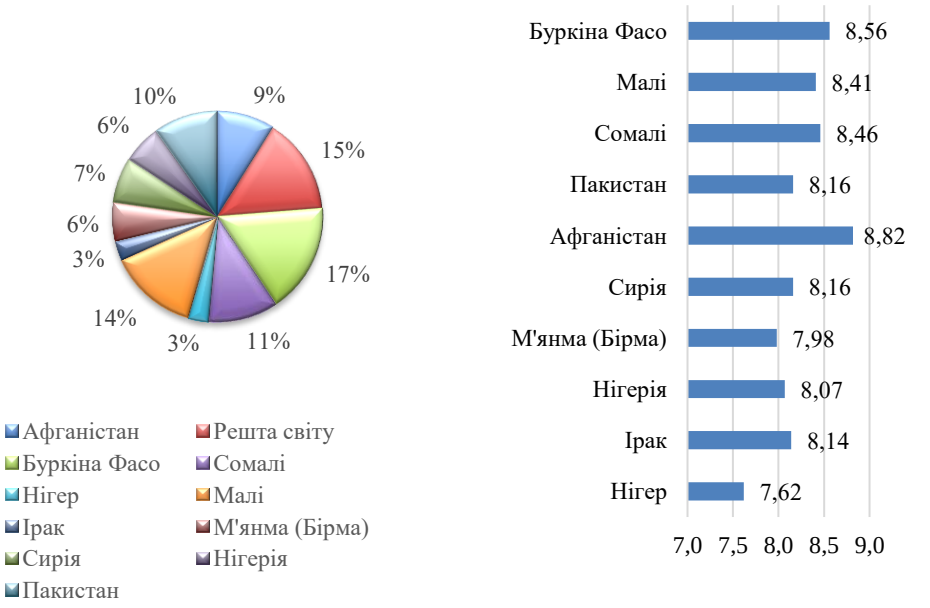

Рис. 3.4. Країни з найбільшою часткою смертей від тероризму та значення їх GTI у 2022 році (сформовано на підставі [68; 123])

Згідно з даними останнього звіту Інституту економіки та миру «Глобальний індекс тероризму 2023» [68] характерними рисами тероризму в 2022 р. стали такі:

– зростання смертності від тероризму в усьому світі;

– підвищення ефективності двох найбільш смертоносних терористичних груп (Ісламська держава і Аш-Шабаб);

– тероризм є серйозною проблемою в країнах, які стикаються з екологічними проблемами і продовольчою нестабільністю. Шість із десяти країн, які найбільше постраждали від тероризму, також входять до числа 25 країн із найгіршими екологічними загрозами та найнижчим рівнем стійкості;

– зменшення кількості терористичних атак на Заході на тлі зростання кількості смертей від них;

– Сахель є найбільш постраждалим від тероризму регіоном у світі (таблиця 3.1).

Розкриття основних трендів, які характеризують здійснення терористичних актів в 2022 р., дозволяє сформувати напрями боротьби з тероризмом.

Таблиця 3.1

Тенденції терористичної діяльності в 2022 р. (узагальнено на основі [68; 145] та доповнено)

Основна тенденція	Характеристика тенденції	Візуальне представлення
Зростання рівня смертності результаті терористичних нападів	У кожному інциденті гине на 26% більше людей – це перше зростання смертності за п'ять років. Після суттєвого покращення терористичної діяльності в період з 2016 по 2019 рр. прогрес майже не спостерігається, оскільки напади та рівень смертності залишаються майже на тому рівні, що і в 2019 р. Кількість країн, у яких зафіксовано смерть, коливалася від 43 у 2020 р. до 42 у 2022 р.	
«Ісламська держава» (ІД) та її філії - терористична група з найбільшим рівнем смертності в результаті організованих нападів	Рівень смертності двох найбільш смертоносних терористичних груп зростає. Ісламська держава, найбільш смертоносна, В результаті атак «Ісламської держави» збільшилася кількість смертей на 12% до 2,9 смертей за атаку, тоді як рівень смертності угруповання «Аш-Шабаб» знаходиться на найвищому рівні з 2017 року, збільшившись на 32% до 2,5 осіб за атаку. Це свідчить про те, що ефективність цих двох груп зростає	
Найбільший розвиток тероризму в країнах із поганою екологією та кліматичними потрясіннями	З 830 мільйонів людей у всьому світі, які стикаються з проблемою продовольчої безпеки, 58 відсотків живуть у 20 країнах, які найбільше постраждали від тероризму. Шість із десяти країн, які найбільше постраждали від тероризму, також входять до числа 25 країн із найгіршими екологічними загрозами та найнижчим рівнем стійкості у Звіті про екологічні загрози за 2022 р., підкреслюючи взаємозалежність між екологічною деградацією та конфліктом	
Ідеологічний тероризм - найбільш смертоносна форма тероризму на Заході	На Заході кількість атак продовжує падати, починаючи з 2017 року, щороку зменшуючись. У 2022 році було зафіксовано 40 атак, що на 27% менше порівняно з 55 атак у 2021 році. Однак кількість смертей зросла більш ніж удвічі, піднявшись з низької бази в 9 у 2021 році до 19 у 2022 році. Ідеологічно вмотивований тероризм, тобто тероризм, пов'язаний з політичним екстремізмом, продовжує залишатися найпоширенішим видом тероризму на Заході, причому кількість релігійно вмотивованого тероризму скоротилася на 89% з піку в 2016 році	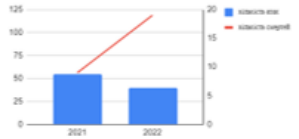
Сахель є найбільш постраждалим регіоном, на який припадає 43% смертей від тероризму у світі	Кількість смертей від тероризму в Сахелі зросла на 7% і тепер є вищою, ніж у Південній Азії та Близькому Сході, разом узятих. Цей регіон також є найбільш постраждалим регіоном у світі, на який припадає 43% смертей від тероризму в усьому світі	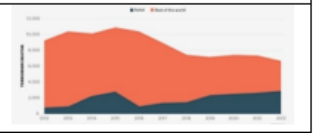

Так, необхідним є посилення боротьби з двома найбільш смертоносними терористичними групами – Ісламською державою і Аш-Шабабом, шляхом військових дій або посилення контртерористичних заходів на місцевому рівні.

Вирішення екологічних проблем і продовольчої нестабільності у країнах може вплинути на зменшення їх вразливості до терористичних загроз.

Як видно з таблиці 3.1, країни з найбільшою кількістю катастрофічних загроз знаходяться в Африці. Це пов'язано з тим, що цей регіон має низький рівень економічного розвитку, що робить його більш вразливим до природних катаклізмів, а також до політичних і соціальних потрясінь.

Зокрема, Демократична Республіка Конго і Чад є країнами, які постійно страждають від природних катаклізмів, таких як посухи, повені та землетруси. Крім того, ці країни мають високі показники бідності, голоду і нестачі доступу до чистої води. Це робить їх населення більш уразливим до негативних наслідків цих загроз.

Ємен також є країною з високою кількістю катастрофічних загроз. Однак, у цьому випадку, основною загрозою є громадянська війна, яка триває вже багато років. Війна призвела до голоду, масової міграції та інших гуманітарних криз. Ці країни потребують міжнародної допомоги для пом'якшення наслідків катастрофічних загроз, яким вони стикаються.

Але зміна клімату може призвести до посилення екологічних проблем і продовольчої нестабільності. Це може створити сприятливі умови для розвитку тероризму.

Необхідним кроком в боротьби з міжнародним тероризмом є посилення співпраці між країнами, що дозволить покращити обмін інформацією і досвідом, а також узгодити спільні дії.

Проте слід враховувати, що на розвиток тероризму може впливати і ряд факторів, зокрема процеси глобалізації, розвиток технологій, що можуть ускладнити боротьбу з тероризмом. Терористичні групи можуть використовувати сучасні технології для координації своїх дій і пропаганди своїх ідей.

Протидія тероризму, зокрема його фінансуванню, є складним завданням, яке вимагає комплексного підходу. Важливо враховувати всі фактори, які можуть впливати на розвиток тероризму, і розробляти ефективні заходи для його протидії.

Оцінка фінансування терористичних організацій є дуже умовною внаслідок логічного приховування джерел та каналів його здійснення. Відповідно до Forbes Israel на початок 2022 р. найбагатшими

терористичними організаціями були: Талібан (2500 млн дол. США, основні джерела – податки та збори, торгівля наркотиками та видобуток корисних копалин), Ансар Аллах (2000 млн дол. США; податки з компаній і корпорацій, незаконна торгівля нафтою); Хезболла (1200 млн дол. США, фінансова допомога з Ірану, торгівля наркотиками); Аль-Каїда та її філії (600 млн дол. США, податки, незаконна торгівля), ХАМАС (500 млн дол. США, податки та збори, фінансова допомога від Ірану) (Додаток А, рис. 3.5).

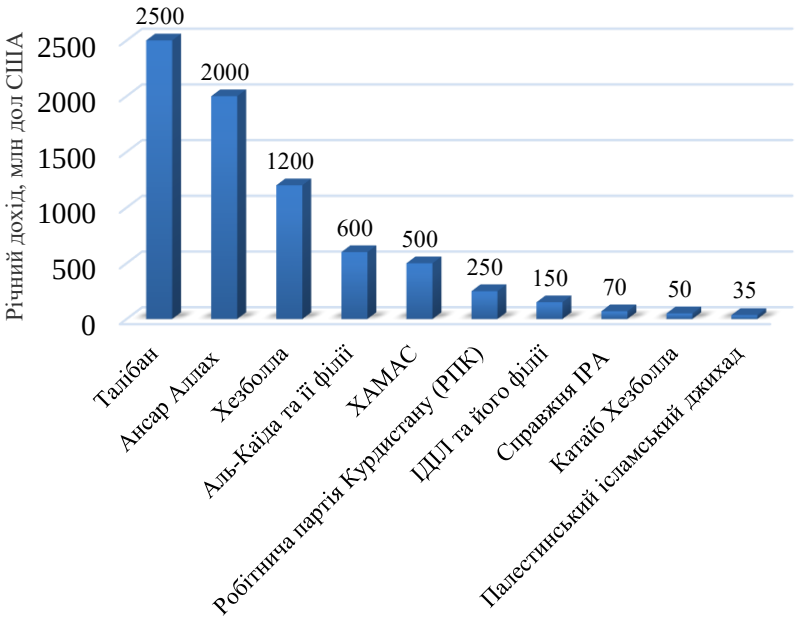

Рис. 3.5. Рейтинг найбагатших терористичних організацій (представлено за даними [157])

Саме тому таким важливим є вивчення фінансування терористичних угруповань, особливо зі сторони держав. Проблемі підтримки державою терористичних угруповань відводиться вагоме місце в дослідженні тероризму, а враховуючи повномасштабне вторгнення російських військ на територію України в 2022 р. та фінансову підтримку росією ПВК «Вагнер», дане питання стає одним з основних. Нещодавні кроки на політичній арені, зокрема визнання росії Парламентською асамблеєю ОБСЄ державою-спонсором тероризму, а ПВК «Вагнер» – терористичною організацією, тільки підтверджують актуальність теми.

Проблемні аспекти підтримки державами терористичних угруповань піднімали Д. Биман, С. Коллінз, З. Маоз, Б. Сан-Акка, А. Хан, Г. Жаоінг. Питання наслідків визнання державою-спонсором

тероризму протягом останніх років все частіше стають об'єктом дослідження в працях вітчизняних науковців, зокрема окремі аспекти висвітлювали А. Карнаух, В. Мицик, А. Приступа, Д. Прошин. Враховуючи необхідність використання Україною всіх можливих засобів в боротьбі з російською агресією, вказане питання потребує подальшого дослідження.

Взаємодія держав з терористичними угрупованнями може перебувати в межах від повної підтримки до непримиренної боротьби, коли держава вживає всі можливі заходи для знищення цих терористичних угруповань. Щодо першої крайності, то науковці, як правило, виділяють п'ять основних форм державної підтримки тероризму:

– надання території для розміщення інфраструктури терористичних угруповань, зокрема таборів, структурних підрозділів, які займаються вербуванням членів;

– допомога у підготовці терористичних угруповань та їх діяльності, зокрема щодо забезпечення інструкторами, інформаційно-логістична підтримка;

– постачання зброї, боєприпасів та інших засобів для здійснення терористичної діяльності;

– фінансова підтримка;

– політична підтримка терористів, яка може проявлятися в налагодженні демонстративних контактів з лідерами терористичних угруповань, у їх визнані однієї із законних сторін конфлікту [321].

Проте, звичайно, не всі держави будують свої відносини за крайніми точками наведеного діапазону, а врахування вказаних форм підтримки вимагає встановлення критеріїв, коли саме державу можна віднести до категорії спонсорів тероризму та обґрунтування причин такої діяльності.

Складовими елементами дій держави-спонсору тероризму, що підтримує терористичну діяльність, є такі міжнародно-правові критерії, як:

– насильницькі дії, які носять підривний політичний характер, або загроза їх вчинення;

– держава підтримує та спонсорує таку діяльність суб'єктів-виконавців;

– досягнення передбачуваного та спланованого політичного результату;

– об'єкти та цілі тероризму, чи то цивільні, військові або матеріальні, чия смерть, каліцтва або руйнування передбачувано

можуть певною мірою вплинути на досягнення бажаного політичного результату [302, с. 97-98].

Проте саме поняття держави-спонсору тероризму є статусом, який надається США окремим країнам за підтримку актів міжнародного тероризму та який призводить до юридичних, економічних та дипломатичних наслідків [263]. Цей статус означає автоматичне введення санкцій США, до яких належать:

- заборона на експорт і продаж зброї;
- контроль над експортом товарів подвійного використання, вимагаючи 30-денного повідомлення Конгресу про товари чи послуги, які можуть значно посилити військовий потенціал або здатність країни зі списку терористів підтримувати тероризм;
- обмеження зовнішньої допомоги США;
- вимоги до оформлення візи;
- введення різноманітних фінансових та інших обмежень [26].

До інших обмежень відносяться також можливість США «заморожувати власність країни-спонсора тероризму і знімати дипломатичний імунітет з її представників. Статус держави-спонсора тероризму також передбачає можливість застосування до неї так званих «вторинних санкцій» проти інших країн, які торгують із «терористом», для економічної ізоляції» [340].

Для максимального введення санкцій проти конкретної держави, цей статус повинен бути затверджений Державним секретарем США. Після цього країна буде залишатися державою-спонсором тероризму доти, доки не буде підтверджено, що країна не надала жодної підтримки міжнародним терористам протягом попередніх шести місяців, що відбулися фундаментальні зміни в керівництві та політиці зазначеної країни, які вказують на те, що вона не підтримує міжнародний тероризм.

Проте поширеною є практика, коли одна і та сама країна потрапляє в цей список повторно. Так, в 1982 р. Куба через свою довгу історію надання консультацій, притулку, навчання та фінансової підтримки терористам була визнана державою-спонсором тероризму, а в 2015 р. цей статус був знятий. Проте «прихисток на Кубі знайшли члени колумбійської Національної визвольної армії (ELN), яку США визнали терористичною організацією. Крім того, кубинський режим приховував розшукуваних ФБР терористів, які вчинили криваві акти на території США. Також апарат кубинської розвідки та безпеки допомагає режиму Ніколаса Мадуро підтримувати його вплив у Венесуелі, де також базуються й процвітають організації міжнародного тероризму» [263, с. 72]. Внаслідок того, що Куба неодноразово

підтримувала акти міжнародного тероризму, в 2021 р. вона знову отримала цей статус.

Корейська Народно-Демократична Республіка (Північна Корея) перебувала в переліку держав-спонсорів тероризму за версією Державного департаменту США з 1988 р. до 2008 р., а в 2017 р. була повторно внесена до даного списку.

Наразі Державний департамент США наразі вніс до списку держав-спонсорів тероризму чотири країни, «за те, що вони постійно надають підтримку актам міжнародного тероризму»: Іран, КНДР, Куба та Сірія.

Отримання такого статусу має важливі економічні наслідки для всіх країн, які продовжують співпрацювати з визначеною державою, оскільки вони можуть потрапити під вторинні санкції США. Якби росія була визнана терористичною державою, вона більше не мала би імунітет від позовів, поданих у США громадянами США, членами збройних сил США та урядовими службовцями США щодо дій росії в Чечні, Грузії, Лівії, Сирії, Судані і Україні, деякі з них сягають десятиліть. Позивачі, які виграли, могли виконати свої рішення щодо заморожених російських активів.

Інші країни, організації також можуть визнавати цей статус, але для цього, як правило, використовується значно ширший перелік понять, зокрема «держава, що підтримує та здійснює тероризм», «терористичний режим», «держава, яка використовує засоби тероризму» тощо. Хоча ці дії носять більше дипломатичний характер, але вони впливають на міжнародний статус країни.

Аналізуючи нинішню ситуацію, що склалася навколо російської федерації, виникає питання, чому до цього часу, не дивлячись на значну підтримку та єдність багатьох країн та організацій (рис. 3.6), вона не визнана державою-спонсором тероризму?

Причини, на думку А.М. Чвалюк, охоплюють два аспекти:

1) політичний, який пов’язаний з незаконним зайняттям росією крісла постійного члена Ради Безпеки ООН і можливістю накладання вето на рішення Ради Безпеки та прийняття резолюцій;

2) економічний, що проявляється в тісній інтеграції росії в світову економіку до 24 лютого 2022 р., адже суттєво накладені на неї санкції після окупації Криму та частини територій Донецької та Луганської областей не вплинули [366, с. 288-289].

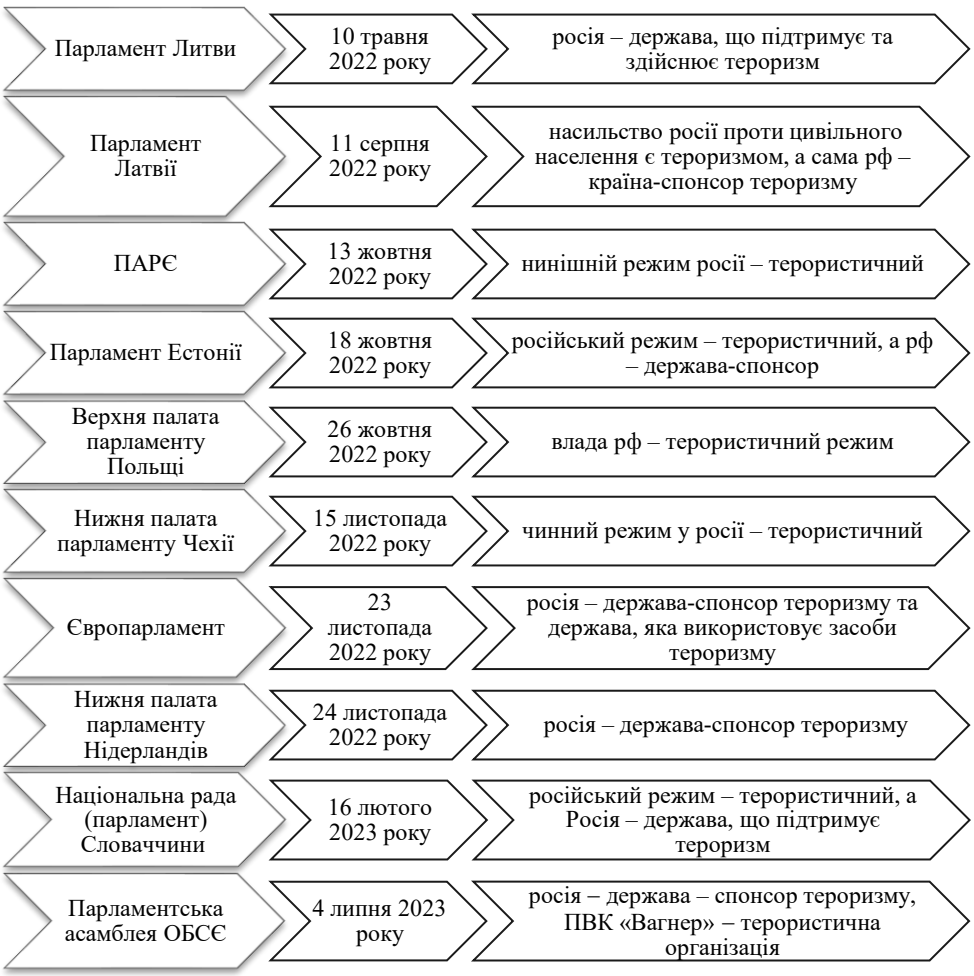

Рис. 3.6. Приклади визнання росії терористичною державою різними країнами та організаціями

Саме тому погоджуємося з О. Венгерським та Д. Грицишеним, що «на жаль, на сьогодні в Євросоюзі відсутня правова база для визнання третьої країни державою, що підтримує тероризм. Не врегульована і документальна база, на основі якої можливо було б регламентувати санкції проти таких держав, та встановлювати правила взаємодії з ними» [189]. Це, в свою чергу, вказує на проблеми, які виникають: «через відсутність чіткого термінологічного визначення терористичної держави та його закріплення в міжнародному праві наразі немає конкретних юридичних наслідків, пов'язаних із таким статусом» [270, с. 56]. Саме тому таким важливим в боротьбі з

міжнародним тероризмом і, насамперед, його фінансуванням, є врегулювання даного питання на законодавчому рівні.

Говорячи про державне спонсорство тероризму розуміють навмисне рішення режиму надати підтримку терористичній групі, як правило, у формі зброї, грошей, пропаганди та ЗМІ, або безпечного притулку. Byman D. наводить значно ширший перелік характеристик, який дозволяє описати цей процес, зокрема:

– контроль. Деякі держави безпосередньо контролюють терористичні групи, які вони підтримують. Історично склалося так, що багато держав створювали та активно підтримували терористичні групи просто як доповнення до державної політики;

– координація. Абсолютний контроль зустрічається рідко, але держави часто намагаються координувати діяльність терористичних угруповань, щоб якнайкраще служити інтересам держави;

– контакт. Держави регулярно контактують з терористичними угрупованнями, часом беручи участь у незначній тактичній координації або просто намагаючись зберегти канали відкритими для можливої майбутньої координації. Часто набір контактів держави величезний, навіть якщо рівень її координації обмежений [16].

Характеризуючи державне спонсорство тероризму (таблиця 3.2), необхідним є розкриття підходів (активного та пасивного) до підтримки терористичним угруповань, що є важливим, виходячи з розробки заходів для боротьби з ними. Активне державне спонсорство передбачає надання державою чи її представниками активної, свідомої підтримки терористичним угрупованням. Держави, які активно спонсорують тероризм, можуть мати власні стратегічні інтереси в підтримці терористичних груп для досягнення своїх цілей.

Пасивне державне спонсорство передбачає, що держава не надає їм активну допомогу, але допускає або не запобігає підтримці терористичних угруповань на своїй території. Такий підхід до підтримки терористів може включати існування терористичних баз або осередків на території держави, а також відсутність ефективних заходів для їх припинення. Пасивне спонсорство може відбуватися через недієвість або недостатню боротьбу з тероризмом через брак політичної волі або інших причин.

Незважаючи на наведені характеристики, обидва підходи до підтримки тероризму на державному рівні є небезпечними для міжнародної безпеки і миру.

Причин щодо вибору пасивного або активного спонсорства державою тероризму є досить багато так, як і тих, які стоять на заваді

обрання вказаних дій конкретною державою. Узагальнюючи основні причини спонсорства державою тероризму, визначимо такий їх перелік:

– політичні (як варіант зовнішньої політики, що дозволяє державам відокремитися від здійснених терористичних атак, заперечити пряму участь в них);

– стратегічні (для послаблення та дестабілізації сусідніх держав, для спрямування влади на території, недоступні військовим силам держави, для повалення конкуруючих режимів та/або контролю над опозицією в цільових державах);

– фінансові (скорочення витрат на пряму військову конфронтацію).

Представлені ознаки, зокрема форма, причини, характеристики та види державного спонсорства тероризму дозволяють краще представити це явище (таблиця 3.2).

Таблиця 3.2

Основні характеристики державного спонсорства тероризму

<table>
<tr><td colspan="5">Державне спонсорство тероризму – рішення режиму надати підтримку терористичному угрупованню</td></tr>
<tr><td colspan="5">у формі</td></tr>
<tr><td>зброя</td><td>гроші</td><td>пропаганда</td><td>ЗМІ</td><td>безпечний притулок</td></tr>
<tr><td colspan="5">Характеристики</td></tr>
<tr><td colspan="2">контроль</td><td colspan="2">координація</td><td>контакт</td></tr>
<tr><td colspan="5">Причини</td></tr>
<tr><td colspan="2">політичні – як варіант зовнішньої політики, що дозволяє державам відокремитися від здійснених терористичних атак, заперечити пряму участь в них</td><td colspan="2">стратегічні – для послаблення та дестабілізації сусідніх держав, для спрямування влади на території, недоступні військовим силам держави, для повалення конкуруючих режимів та/або контролю над опозицією в цільових державах</td><td>фінансові –- скорочення витрат на пряму військову конфронтацію</td></tr>
<tr><td colspan="5">Види</td></tr>
<tr><td>активне</td><td colspan="4">пасивне</td></tr>
<tr><td rowspan="3">надання активної, свідомої підтримки терористичним угрупованням</td><td colspan="4">толерантність – прийняття рішення не втручатися в діяльність терористичних угруповань</td></tr>
<tr><td colspan="4">ігнорування – неналежна увага заходам для боротьби з терористичними угрупованнями</td></tr>
<tr><td colspan="4">недієздатність – не можливість державою контролювати всю свою територію чи протистояти іншим учасникам для припинення терористичної діяльності</td></tr>
</table>

Незважаючи на те, що підтримка тероризму державами нараховує понад сторічну практику, її окреслення як проблеми в міжнародних відносинах припадає тільки на кінець XX ст., коли державне спонсорство тероризму стало основною і регулярною ознакою міжнародної системи.

За останні п’ятдесят років державне спонсорство міжнародного тероризму здійснюється багатьма державами, хоча масштаби та вплив протягом цього періоду різнився (таблиця 3.3).

Таблиця 3.3

Фази спонсорства державою тероризму (узагальнено за Stephen D. Collins [24])

Фаза	Часовий інтервал	Характеристика
Пікова	1970-1989	Найбільша кількість держав спонсорів, найінтенсивніший ступінь підтримки та найбільша залежність терористичних груп від допомоги держав
Проміжна	1990-2001	Обсяги та інтенсивність державної підтримки зменшилися внаслідок зникнення спонсорів радянського блоку, а також через застосування міжнародним співтовариством багатосторонніх санкцій, що збільшило витрати держав на підтримку тероризму
Низька	2001 - по теперішній час	Державне спонсорство знову помітно скоротилося, оскільки атаки 11 вересня ще більше активізували міжнародну підтримку проти тероризму і військова відповідь США проти Талібану створила стримуючий ефект проти державної підтримки терористичних груп

Проте незважаючи на те, що протягом останніх років підтримка державами терористичних угруповань значно скоротилася, смертність від тероризму залишається досить високою, що, в першу чергу, зумовлено розвитком та використанням технологій, що спричинюють більш небезпечні наслідки (рис. 3.7). Незважаючи на зменшення кількості терористичних актів, смертність залишається досить високою. Так, кількість терактів в 2006 р. становила 14371, а в 2021 р. – 8354. Проте кількість жертв в 2021 р. при цьому зросла на 3205 осіб.

Причому це підтверджується, якщо переглянути найбільші терористичні атаки за смертністю у світі з 1970 по 2020 рр. (рис. 3.8). Адже майже всі з наведених терактів (за винятком різанини в церкві Муша під час геноциду в Руанді в 1994 р.) відбулися після 2001 р., тобто в третій, низькій фазі.

Отже, кількість активних державних спонсорів і обсяг наданої підтримки може скорочуватися, проте слід враховувати потенціал загрози тероризму, який може бути значно вищим, коли незначна група держав може фінансувати терористичні акти з великою кількістю жертв.

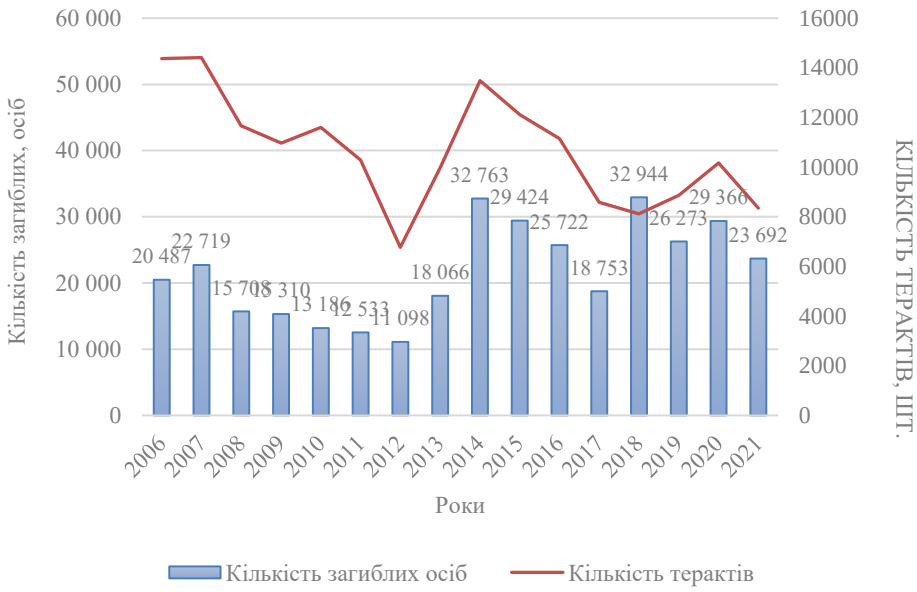

Рис. 3.7. Кількість терористичних актів та загиблих у їх результаті у всьому світі з 2006 по 2021 рр. (побудовано на основі [123])

Проте в частині заходів протидії державному спонсорству тероризму, то практики стверджують, що підхід до такої боротьби не має відмінностей від того, який застосовується до недержавних терористів. Про це в своєму інтерв'ю вказує B. Nelson, заступник міністра фінансів з питань тероризму та фінансової розвідки США: «злочинні суб'єкти, незалежно від державних чи недержавних об'єднань, використовують однакові можливості та покладаються на схожі типології для збору, переміщення та використання коштів, сприяючи їх незаконній меті. Таким чином, стратегія протидії державним діячам та їхнім довіреним особам передбачає аналогічні координовані зусилля» [65]. Погоджуємося з однаковістю заходів в боротьбі з терористичними угрупованнями незалежно від рівня їх фінансування. Проте окремого дослідження потребують питання боротьби саме з державним спонсорством тероризму.

Для розуміння наведених тенденцій слід розкрити причини та наслідки державного спонсорства тероризму. Дослідження науковців протягом останніх років засвідчують зв'язок між міждержавним суперництвом та тероризмом, що фінансується державами. Чим більше часу триває суперництво між державами, чим частіше відбуваються збройні протистояння, тим міцнішим є такий зв'язок. В історичному контексті наявність міждержавних конфліктів створює привід для

держав щодо надання притулку терористичним угрупованням для досягнення своїх стратегічних цілей.

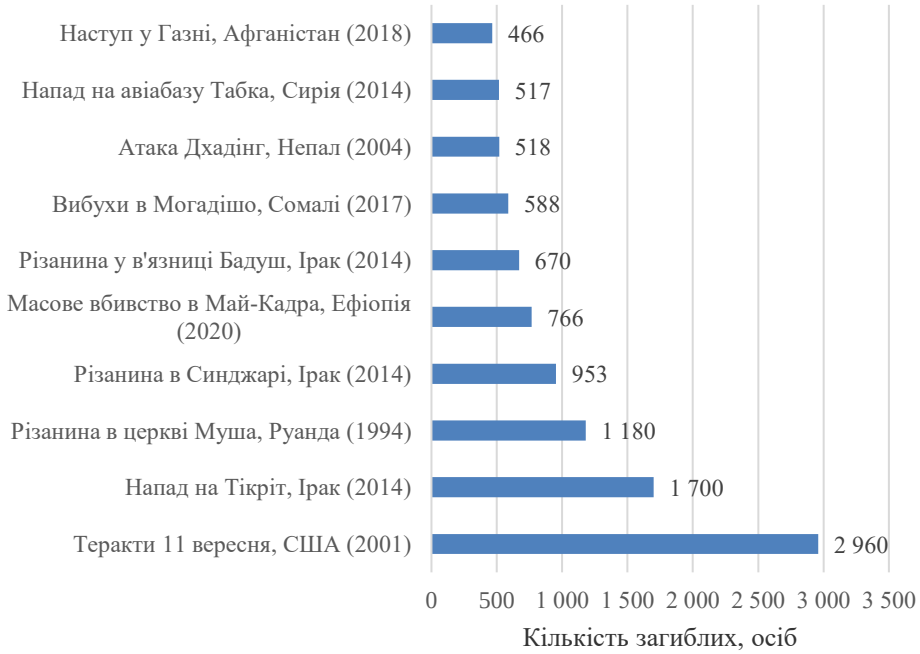

Рис. 3.8. Найбільші за кількістю загиблих терористичні атаки у світі з 1970 по 2020 рр. (побудовано на основі [123])

З іншої сторони, цільові держави вживають контрзаходів для боротьби з державою-спонсором та/або терористичними групами. Як результат міждержавне суперництво відіграє все більш важливу роль у терористичних кампаніях в останні десятиліття [74; 89]. Адже по суті підтримка терористичних угруповань є одним з найменш витратних методів протидії в такому міждержавному суперництві на початкових етапах, коли складно оцінити переваги суперника, а стратегія боротьби тільки формується.

Звичайно, що не можна говорити про те, що спонсорство не потребує витрат. Матеріально-технічна допомога потребує понесення прямих фінансових витрат. Крім того, слід враховувати і альтернативні витрати, пов’язані з економічними санкціями, які часто накладаються на держави, що спонсорують терористів. Хоча терористичні угруповання не зареєстровані як офіційно уповноважені установи урядів, тому вони дають режимам правдоподібне заперечення та не несуть на них відповідальності за місії, які інакше можна було б витлумачити як воєнні дії [15].

В сучасних умовах міжнародні санкції стали важливим інструментом, що використовується для забезпечення національної безпеки країн. Цей механізм, впроваджений міжнародним співтовариством, спрямований на вплив на політичні, економічні та соціокультурні аспекти держав для досягнення конкретних цілей та реагування на глобальні виклики.

Міжнародні санкції представляють собою заходи, які впроваджуються для забезпечення тиску на державу, групу держав чи осіб і забезпечення примусу їх виконувати певні вимоги чи змінювати свою політику. Санкції можуть бути введені відповідно до різних сценаріїв та можуть бути представлені різними видами, зокрема:

– економічні (обмеження на торгівлю, фінанси та економічну співпрацю з цільовою державою);

– військові (обмеження продажу зброї та військового обладнання цільовій країні);

– політичні (обмеження в участі цільової держави у міжнародних форумах, сусідських відносинах);

– дипломатичні (обмеження дипломатичних відносин з цільовою державою);

– технологічні (обмеження доступу до високих технологій) тощо.

Ці різновиди міжнародних санкцій можуть використовуватися окремо чи комбінуватися для досягнення конкретних цілей міжнародного співтовариства у питаннях міжнародної безпеки, прав людини чи міждержавних відносин. Крім того, санкції можуть бути спрямовані на:

– уряди країн через їхню політику;

– суб'єктів, які забезпечують засоби для проведення цільової політики;

– групи чи організації (зокрема, терористичні угруповання);

– особи, які підтримують цілеспрямовані політики, причетні до терористичної діяльності тощо.

Проте навіть при доведенні підтримки терористичних угруповань певними державами, санкції, як правило, вводяться поетапно, вони є довготривалими, а їх наслідки носять кумулятивний характер та стають відчутними з плином часу. В умовах відкритої воєнної агресії їх введення може відбуватися в прискорених темпах та значно більших обсягах.

Так, міжнародні санкції проти росії почали застосовуватися з 2014 року та спровокували фінансову кризу в країні 2014-2016 рр., а з моменту повномасштабного вторгнення політичні та економічні заходи тільки посилилися. Проте в 2022 р. в росії вже була наявна

практика протидії зменшенню впливу введених санкцій, тому наслідки в економічній сфері були нижчими від запланованих.

В 2022 р. реальний ВВП росії, за оцінками МВФ та Світового банку впав на 2,1%, проте прогноз його змін з 2023 р. неоднозначний (рис. 3.9). Так, ВВП росії за даними Світового банку впаде на 0,2%, а МВФ прогнозує зростання на 0,7%.

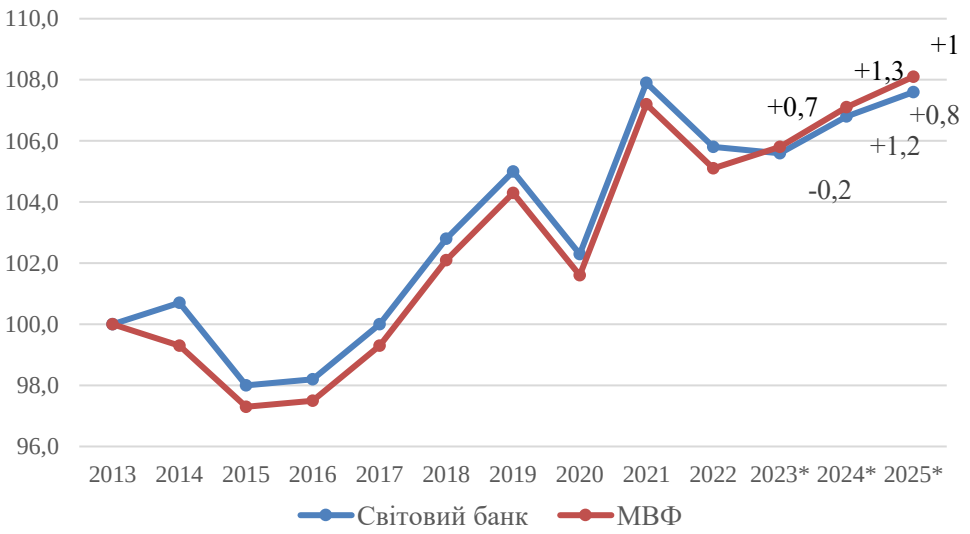

Примітка. * - наведені прогнозні показники

Примітка. Починаючи з 2022 року росія обмежила публікацію економічних даних, що обмежує здатність оцінювати якість опублікованих даних

Рис. 3.9. Зростання реального ВВП росії за 2013-2025 рр. (побудовано на основі бази даних WorldEconomic Outlook за квітень 2023 р., опублікованій МВФ [156], та відкритих даних Світового банку [154])*

За оцінками МВФ, у 2022 р. імпорт росії впав на 15,01 % порівняно з 2021 р., а експорт – на 8,7%. У 2023 р. МВФ планує зростання імпорту на 8,25 % при порівнянні з 2022 р., а експорт – на 0,24 %. За даними Світового банку, імпорт росії в 2022 р. впав на 9,7 % порівняно з 2021 р., а експорт – на 9,6 %. У 2023 р. імпорт зросте на 4,1 % порівняно з попереднім роком, а експорт впаде на 4,6 %.

Отже, цифри свідчать про результативність обмежувальних заходів. Проте прогнозувати їх наслідки доволі складно, враховуючи часовий фактор, пристосування держав до певних обмежень, знаходження шляхів обходу та ухилення від санкцій і торгових

обмежень, особливо через треті країни. Але погоджуємося з Н.В. Матвійчук в частині складності оцінки ефективності міжнародних санкцій: «Санкції, часто, не використовуються окремо від інших елементів впливу на порушника. Успіх санкцій зумовлений інституційною розбудовою установ, що їх впроваджують та контролюють. Важливою умовою є також чітко напрацьоване законодавство, яке неухильно виконується, прозорість санкційної політики тощо» [296].

Саме тому цілком доречним вважаємо висновок A. Einisman щодо доцільності розгляду економічних санкцій як ланки в ланцюзі: вони слабкі окремо, але добре діють у поєднанні з іншими засобами [36].

У російсько-українському конфлікті (2014 р.) санкції не стали стримуючим фактором для росії щодо переходу до повномасштабного вторгнення (2022 р.), а підтримка терористичних організації «ДНР» та «ЛНР» протягом даного періоду дозволила їй досягати поставлених стратегічних цілей без переходу до відкритих воєнних дій.

Санкції є дієвим інструментом для забезпечення національної безпеки, проте їх ефективність може бути обмежена під впливом певних факторів, зокрема недостатності підтримки міжнародним співтовариством; особливостями організації економіки країни, проти якої вони вводяться; розвитком механізмів для обходу санкцій; неефективним механізмом контролю виконання санкцій та встановлення відповідальності за їх порушення. Саме тому очікуючи результативність від впроваджених санкцій, особливої уваги потребує не тільки процедура їх розробки та впровадження, але й більшою мірою контроль за їх виконанням.

Державне спонсорство також характеризується стратегічними ризиками, оскільки робить державу співучасником терористичних актів, які здійснюються підтримуваним терористичним угрупованням, тим самим потенційно викликаючи військові заходи з боку цільової держави.

Воно, в свою чергу, дозволяє зменшити витрати на пряму військову конфронтацію, дозволяє знизити або й уникнути міжнародного осуду та впровадження санкцій (що може бути за умови початку відкритих воєнних дій), проте дозволяє досягнути запланованих результатів, зокрема, створити паніку серед цивільного населення. Саме в цьому і криються основні причини даного явища. Як показує практика, протягом останніх років державне спонсорство тероризму значно скоротилося і така тенденція може продовжуватися

і надалі. Проте в яких би масштабах воно не існувало, враховуючи сучасні технології, високі ризики ядерних загроз, тероризм, який підтримує держава, залишатиметься серйозною проблемою для безпеки в міжнародній системі.

3.2. Еволюція міжнародних ініціатив протидії фінансуванню тероризму

На сучасному етапі розроблено комплекси заходів протидії фінансуванню тероризму на різних рівнях – як на міжнародному, регіональному, так і національному. Спочатку боротьба з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму велася на національному рівні. Проте більшість регіональних та національних режимів в прагненні забезпечити ефективність спрямовані на узгодження з міжнародним режимом, адже заходи, які вживаються лише на національному чи регіональному рівнях, без урахування міжнародної координації та співробітництва, є менш результативними.

Окрім заходів, які впроваджуються окремими країнами, боротьба ведеться і на міждержавному рівні. Так, перша міжнародна спроба кодифікації тероризму відбулася ще в 30-х роках XX ст., коли у 1937 році була відкрита для підписання Конвенція Ліги Націй про попередження і припинення тероризму, проте вона не отримала достатніх ратифікацій [164; 261]. Вже з того часу дотримується тематичний підхід у визначенні міжнародного тероризму предметними міжнародними документами.

З кінця 80-х років XX століття у межах ООН підписуються конвенції, декларації та резолюції, спрямовані на протидію відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. На цей же період припадає і активна діяльність в досліджуваній сфері Базельського комітету з банківського нагляду, дорадчого органу, що об’єднує центральні банки розвинутих держав. Наразі Базельський комітет з банківського нагляду є основним глобальним установником стандартів пруденційного регулювання банків і забезпечує форум для регулярної співпраці з питань банківського нагляду. Його 45 членів включають центральні банки та органи банківського нагляду з 28 юрисдикцій. Основне завдання, яке покладене на Базельський комітет, полягає у формуванні та застосуванні стандартів щодо регулювання діяльності

фінансово-кредитних установ у вигляд Базельських угод, положення яких включають до нормативно-правових і законодавчих актів країн [176, с. 287].

З метою захисту національних фінансових систем від використання у злочинних цілях для відмиванні грошей в 1989 р. була створена Група розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF). Вона активно відстежує зусилля своїх членів з протидії відмиванню коштів та фінансування тероризму на виконання своїх рекомендацій та регулярно оцінює їх ефективність у цій сфері.

Регіональну група по типу FATF – Комітет експертів з оцінки заходів протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму (MONEYVAL) – було засновано в 1997 р. з метою проведення самооцінок та взаємних оцінок систем боротьби з відмиванням коштів в країнах-членах Ради Європи, які не є членами FATF. З часом повноваження даного комітету були розширені та включали, зокрема, питання боротьби з фінансуванням тероризму. Відповідно зі статутом MONEYVAL з 1 січня 2011 року даний комітет був піднесений до незалежного моніторингового механізму в рамках Ради Європи.

Завдяки динамічному процесу взаємної оцінки, експертної перевірки та регулярного контролю за своїми звітами MONEYVAL прагне покращити спроможність національних органів влади для більш ефективної боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму.

Крім FATF, MONEYVAL, на сучасному етапі найбільш впливовими організаціями в сфері протидії відмивання коштів та фінансування тероризму є також вже згаданий Базельський комітет, Егмонтська група, Вольфсберзька група, Європейська рада із системних ризиків (рис. 3.10).

В 1995 р. відбулося створення Егмонтської групи підрозділів фінансової розвідки (Егмонтська група, Група «Егмонт») – об'єднання підрозділів фінансової розвідки на міжнародному рівні. Цю подію окремі вітчизняні дослідники (М.К. Колісник, Н.О. Зинюк [272], К.І. Бугаєць [181]) визначають як кульмінацію багаторічних зусиль країн і міжнародних організацій в боротьбі з відмиванням коштів.

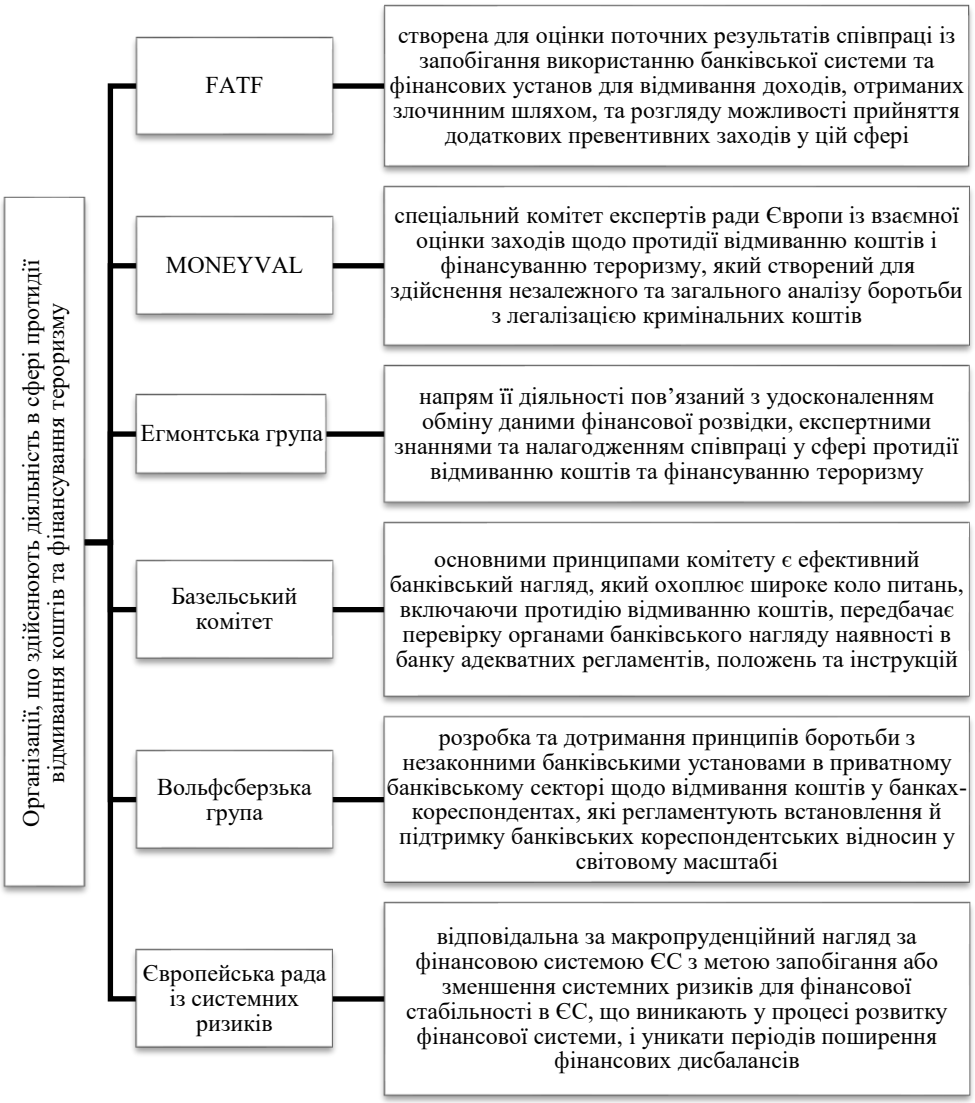

Рис. 3.10. Найбільш впливові організації в сфері боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму (узагальнено за [249; 292] та доповнено)

Згідно зі Стратегічним планом даного об'єднання на 2022-2027 рр. основні пріоритети діяльності стосуються:

– сприяння та допоміжній ролі в обміні підрозділами фінансової розвідки фінансовою інформацією та розвідувальними продуктами на

міжнародному рівні (як на двосторонньому, так і на багатосторонньому рівні) для надання допомоги та підтримки глобальної боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму шляхом розвитку мережі обміну інформацією та відповідних методів обміну інформацією;

– налагодження співпраці між підрозділами фінансової розвідки для підвищення їх ефективності шляхом надання можливостей постійного розвитку та навчання, а також спеціальної підтримки для розширення сфери знань групи [34].

Представляючи свої рішення, Егмонтська група, характеризує себе як незалежну аполітичну організацію, що наголошує на важливості міжнародної співпраці та розвитку синергії з міжнародними партнерами (включаючи міжнародні організації) для боротьби з відмиванням коштів і фінансуванням тероризму.

До моменту припинення членства росії в Егмонтській групі в 2023 р. вона нараховувала 166 членів. Це дозволяє характеризувати її як глобальну організацію, що особливо яскраво відображається при аналізі кількості членів, яка за менше ніж 30 років зросла більше ніж в десять разів (рис. 3.11).

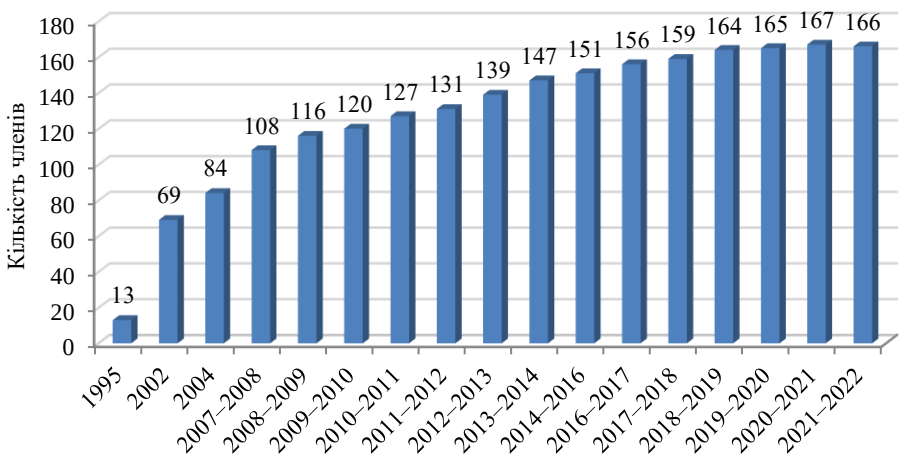

Рис. 3.11. Кількість членів Егмонтської групи (представлено на основі даних [35])

В пріоритетах розвитку Егмонтська група ставить подальшу роботу для охоплення підрозділів фінансової розвідки в Африці та Азії. Це створить позитивні можливості для них самих, так і для всього світу в цілому внаслідок посилення регулювання операцій з відмивання доходів та фінансування тероризму в областях, які є найбільш постраждалими від даних загроз.

Структура Егмонтської групи охоплює:

– Голів підрозділів фінансової розвідки (будучи основним керівним органом, приймає рішення на основі консенсусу з питань, що стосуються членства, структури, бюджету та ключових принципів);

– Комітет Егмонтської групи (консультаційний та координаційний механізм для Голів підрозділів фінансової розвідки та робочих груп, основними функціями якого є допомога в різноманітній діяльності Егмонтської групи, контроль роботу Секретаріату Егмонтської групи);

– регіональні групи (Americas, Asia and Pacific, East and Southern Africa, Eurasia, Europe I, Europe II, Middle East and Northern Africa, West and Central Africa);

– робочі групи (Робоча група з обміну інформацією (IEWG), Робоча група з членства, підтримки та відповідності (MSCWG), Робоча група з політики та процедур (PPWG) та Робоча група з технічної допомоги та навчання (TATWG));

– Секретаріат Егмонтської групи (надає стратегічну, технічну та адміністративну підтримку органам Егмонтської групи);

– Егмонтський центр передового досвіду та лідерства підрозділів фінансової розвідки (ECOFEL), основною метою якого є захист, позиціонування та просування підрозділів фінансової розвідки в їх національних системах, а також на міжнародному рівні.

Розкриваючи діяльність міжнародних організацій в сфері фінансового моніторингу, дослідники особливу увагу приділяють Вольфсберзькій групі. Її члени вперше зустрілися в 2000 р. для розробки принципів протидії відмиванню коштів у приватному банківському секторі [249, с. 73]. В 2021 р. ця асоціація (яка нараз нараховує 12 глобальних банків) була зареєстрована як юридична особа. Основна мета Вольфсберзької групи полягає у розробці стандартів фінансової індустрії щодо політики протидії відмиванню грошей, «Знай свого клієнта» і протидії фінансуванню тероризму.

Серед важливих документів Вольфсберзької групі виділяють Загальні директиви (вказівки) з протидії відмиванню доходів у приватному банківському секторі, Заяву «Про боротьбу з фінансуванням тероризму», Заяву «Про моніторинг, перевірку та пошук», Принципи боротьби з фінансовими злочинами для кореспондентських банківських операцій, Принципи фінансування торгівлі (рис. 3.12).

Загальні директиви (вказівки) з протидії відмиванню доходів у приватному банківському секторі (Вольфсберзькі принципи) (прийняті в 2000 р., переглянуті в 2002 р.)

- Включають приорітетні напрями політики банків та основні елементи механізмів із запобігання використанню банківської системи для відмивання коштів. Відповідно до цих принципів в основі політики будь-якого банку повинно лежати правило, згідно якого відносини встановлюються тільки з тими клієнтами, законне походження джерел доходів або фінансування яких може бути у розумних межах підтверджено

Заява «Про боротьбу з фінансуванням тероризму» (проголошена в 2002 р.)

- Направлена на підвищення вкладу фінансових установ у вирішення проблеми фінансування тероризму, вказується на необхідність розширення міжнародного співробітництва та прийняття спеціальних рекомендацій FATF у якості керівництва до дій

Принципи боротьби з відмиванням коштів у банках-кореспондентах (опубліковані у 2002 р., переглянуті в 2014 р. та оновлені як *Принципи боротьби з фінансовими злочинами для кореспондентських банківських операцій* в 2022 р.)

- Регламентують встановлення та підтримку банківських кореспондентських відносин у світовому масштабі. Оновлені в 2022 р. принципи детально описують заходи належної перевірки на основі оцінки ризиків, які, якщо вони вжиті, дозволяють банку-кореспонденту оцінити профіль, клієнтську базу та програму боротьби з фінансовими злочинами своїх клієнтів-респондентів. Наведено фактори, які слід враховувати під час періодичного перегляду та поточного управління кореспондентськими банківськими відносинами, щоб визначити, чи відносини продовжують бути в межах схильності до ризику

Заява «Про моніторинг, перевірку та пошук» (прийнята у 2003 р.)

- Покликана доповнити прийняті раніше стандарти у частині розвитку заснованих на врахуванні ризику процесів моніторингу, перевірки та пошуку

Принципи фінансування торгівлі (підготовлені спільно Всесвітньою асоціацією банків щодо фінансів та торгівлі, Вольфсберзькою групою, Міжнародною торговою палатою; опубліковані в 2017 р., внесені поправки в 2019 р.)

- Визначають роль фінансових установ в управлінні двома ключовими процесами: 1) усунення ризиків фінансових злочинів, пов'язаних з діяльністю фінансування торгівлі; 2) допомога у дотриманні національних і регіональних санкцій і вимог ООН щодо нерозповсюдження зброї масового знищення (NPWMD). Ці принципи торговельного фінансування застосовуються до всіх банків незалежно від розміру та не вимагають від банку наявності значних електронних систем для їх застосування

Рис. 3.12. Основні документи Вольфсберзької групи (узагальнено та доповнено на основі [152; 153; 307])

На прикладі Вольфсберзької групи можна встановити в сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму професійні об'єднання фінансових установ відіграють важливу позитивну роль. Їх основні функції в цій сфері стосуються інформування, методології,

координації, коригування офіційних актів з метою чіткої формалізації вимог до фінансових установ. Розширення форм професійної організації фінансових установ у сфері протидії відмивання коштів та фінансування тероризму та послідовний розвиток вже діючих об'єднань – суттєвий компонент міжнародної системи протидії відмивання коштів та фінансування тероризму.

Не зважаючи на те, що, як правило, Організацію Об'єднаних Націй (ООН) не розглядають як основну організацію в сфері боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму, проте її роль в даних процесах є значною. В її структурі є особливі підрозділи та певні самостійні організації, діяльність яких спрямована на протидію відмиванню коштів та фінансуванню тероризму.

Зокрема, слід акцентувати увагу на правотворчій діяльності Ради Безпеки ООН, діяльність якої хоча і «не спрямована виключно на боротьбу з тероризмом, але антитерористичний вектор є одним з напрямів її діяльності з підтримання миру та безпеки» [308, с. 26]. Внесок ООН у боротьбу з тероризмом значною мірою визначається прийняттям Радою Безпеки резолюцій, «у яких аналізуються досягнення та недоліки щодо протидії тероризму та на підставі цього встановлюються зобов'язання для держав-членів вживати конкретні заходи для ефективного попередження та припинення тероризму, а також кримінального переслідування та покарання осіб, винних у вчиненні терористичних актів» [247, с. 103].

Крім того, можна виділити Управління ООН з наркотиків і злочинності (UNODC – United Nations Office on Drugs and Crime), основними напрямами діяльності якого є боротьба з незаконним обігом наркотиків та транснаціональною організованою злочинністю, запобігання тероризму. І хоча прямо ця установа не займається питаннями протидії саме фінансуванню тероризму, проте боротьба з поширенням наркотиків як одних з джерел його фінансування визначає результативність даних заходів.

Справжня активація боротьби з фінансуванням тероризму розпочалася вже в 90-х роках XX ст. та супроводжувалася створенням значної кількості органів та установ, які займалися розробкою та впровадженням норм та правил в даній сфері, оцінкою дій держав в частині дотримання стандартів та надання технічної допомоги тим державам, які не відповідають стандартам.

Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 51/210 «Заходи з ліквідації міжнародного тероризму», яка стала одним із перших міжнародних засуджень фінансування тероризму, було вказано на необхідності «вжиття заходів для запобігання та протидії за допомогою

відповідних внутрішніх заходів фінансуванню терористів і терористичних організацій, незалежно від того, чи є таке фінансування прямим чи непрямим через організації, які також мають або стверджують, що мають благодійні, соціальні чи культурні цілі або які також займаються незаконною діяльністю» [138]. Крім того, саме в цій резолюції вказується на необхідності обміну інформацією про міжнародний рух коштів, щодо яких є підозра у використанні для терористичних цілей.

В 1999 р. була прийнята Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму [303], яка тільки в 2002 р. була ратифікована мінімальною необхідною кількістю країн. Будучи спрямованою на посилення міжнародного співробітництва між державами у розробці та прийнятті ефективних заходів для запобігання фінансуванню тероризму, а також для його припинення шляхом судового переслідування та покарання його винних, ця концепція передбачила кримінальну відповідальність за фінансування актів тероризму, а також закликала до заморожування та арешту коштів.

В 2001 році після терористичних актів 11 вересня відбулися кардинальні зміни у боротьбі з фінансуванням тероризму. Так, указом президента США 13224 було передбачено застосування односторонніх економічних та інших санкцій щодо осіб, на яких поширюється його дія, зокрема ним заблоковано власність та заборонено операції з особами, які вчиняють, погрожують або підтримують тероризм, а також встановлено перелік осіб, яким заборонено транзакції в США. Ці терористичні акти 11 вересня 2001 року були засуджені у Резолюції № 1368 ООН, якою, зокрема, визнано «міжнародний тероризм загрозою для міжнародного миру та безпеки, а також закликала міжнародне співтовариство подвоїти свої зусилля щодо запобігання та припинення терористичних актів, в тому числі шляхом розширення співробітництва та забезпечення повного здійснення відповідних міжнародних антитерористичних конвенцій та резолюцій Ради Безпеки» [247].

В цей же період Рада Безпеки ООН прийняла резолюцію 1373, яка «спрямована на те, щоб кожен, хто бере участь у фінансуванні, плануванні, підготовці або здійсненні терористичних актів, чи підтримує теракти, сприймався як суб'єкт злочину та об'єкт правосуддя, щоб такі діяння розцінювалися як особливо небезпечні кримінальні злочини у внутрішньому законодавстві з адекватними покараннями» [286, с. 621]. І хоча виконання даної резолюції доволі повільне, вона дозволила досягнути свого основного завдання, адже вперше в світі запропонувала заходи, що спрямовані не проти

конкретного суб'єкта, а проти терористичної діяльності в усьому світі або ж безпосередньо проти терористів.

Саме в 2001 р. FATF розширила свій мандат на питання фінансування тероризму, створивши 8 (пізніше – 9) Спеціальних Рекомендацій з попередження фінансування тероризму. Вони розкриваючи комплекс заходів, спрямованих на боротьбу з фінансуванням терористичних актів та терористичних організацій, доповнюють базові 40 Рекомендацій FATF. Згідно з Резолюцією РБ ООН 1617 40 та 9 Рекомендацій FATF є обов'язковими міжнародними стандартами для виконання державами-членами ООН.

В Європі після терактів 11 вересня 2001 р. також відреагували та внесли ряд змін до регламентуючих документів і порядку організації та здійснення боротьби з фінансуванням тероризму. Так, була адаптована Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, № 141 (1990 р.) щодо фінансування тероризму (2005 р.), зокрема врегульовані питання криміналізації фінансування тероризму.

Нова редакція рекомендацій FATF у 2012 р., а також прагнення європейського законодавця до сумісності їх правових актів з міжнародними стандартами, стали передумовами внесення змін до європейського режиму протидії відмивання коштів та фінансування тероризму. Так, зокрема Директива 2015/849/ЄС (Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2015/849 від 20 травня 2015 року про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму, про внесення змін до Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 648/2012 та про скасування Директиви Європейського Парламенту і Ради 2005/60/ЄС та Директиви Комісії 2006/70/ЄС) суттєво розширила сферу дії європейських вимог протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму як за рахунок доповнення переліку предикатних злочинів (додано податкові злочини), так і за рахунок розширення кола осіб, операції яких підлягають особливому контролю з боку зобов'язаних суб'єктів (віднесено політично значущих осіб, зокрема, глав держав та урядів, міністрів та їх заступників).

Директива передбачає три рівні оцінки ризику відмивання коштів та фінансування тероризму:

1) Європейська комісія проводить оцінку ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму, що впливають на внутрішній ринок і які стосуються транскордонної діяльності, та готує за результатами

оцінки звіт, який підлягає актуалізації кожні два роки або частіше у разі потреби;

2) кожна держава-член ЄС вживає заходів для виявлення, оцінки, розуміння та зниження ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму, що впливають на неї;

3) держави-члени зобов'язані передбачити у національному законодавстві обов'язок зобов'язаних суб'єктів щодо виявлення та оцінки ризику відмивання коштів та фінансування тероризму з урахуванням факторів ризику, пов'язаних з їхніми клієнтами, країнами чи географічними районами, продуктами, послугами, угодами чи каналами постачання.

Наразі вже внесено ряд змін і до даної 4-ої Директиви, зокрема шляхом прийняття:

– Директиви 2018/843/ЄС, яка стала відповіддю ЄС на хвилю терористичних атак, що сталася з 2015 року, і невід'ємною частиною Плану дій Європейської комісії від лютого 2016 року щодо посилення боротьби з фінансуванням тероризму. Внесені поправки були здійснені з метою підвищення прозорості та повноважень європейських підрозділів фінансової розвідки, покращення співпраці між ними та Європейським центральним банком, а також обмеження ризиків, пов'язаних із віртуальними валютами, і, зокрема, питання анонімності, яку вони можуть спричинити [32];

– Директиви 2018/1673/ЄС, якою було розширено сферу застосування у відповідь на зміну ландшафту загроз, гармонізовано визначення основних злочинів проти відмивання грошей усіма державами-членами, поширено кримінальну відповідальність на юридичних осіб за відмивання коштів та зобов'язано держав-членів ЄС криміналізувати певні злочини в межах їх юрисдикції [61]. Основне завдання Директиви 2018/1673/ЄС зводиться до встановлення одноманітних заходів відповідальності за злочини у сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Для цього Директива визначає загальний для всіх держав-членів ЄС перелік предикатних злочинів, до складу якого увійшли 22 категорії злочинів.

Отже, 5-та та 6-та Директиви зміцнили існуючу політику ЄС у боротьбі з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму, усунули слабкі місця 4-тої Директиви, які сприяли фінансовим злочинам. Наведені законодавчі європейські ініціативи приводять зусилля

Європейського Союзу з протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму у відповідність до чинних стандартів FATF.

На сучасному етапі режим протидії фінансуванню тероризму в ЄС є ефективним та може використовуватися і використовується як основа для розробки та/або удосконалення законодавства в цій сфері. Європейський режим протидії фінансуванню тероризму охоплює як заборону фінансування тероризму, так і його запобігання шляхом покладання ряду обов'язків на визначених суб'єктів.

Отже, останні десятиліття відрізняються консолідованими ініціативами міжнародного співтовариства щодо протидії фінансуванню тероризму (таблиця 3.4).

Таблиця 3.4

Розвиток нормативно-правової бази протидії фінансуванню тероризму в світі

Назва документу	**Дата прийняття/ впровадження**	**Основи, які закладені документом**
Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 51/210 «Заходи з ліквідації міжнародного тероризму»	1997	Основа для прийняття міжнародних норм щодо протидії фінансуванню тероризму, а також для обміну інформацією про фінансування тероризму
Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму	1999 (фактичне впровадження – 2002)	Основа для ряду методів протидії фінансуванню тероризму, які включають криміналізацію фінансування тероризму, застосування санкцій і заморожування активів
Указ президента США 13224	2001	Стимулювання дії на міжнародному рівні, через багатосторонні організації та всередині країни, серед союзників США, для вжиття заходів для протидії та запобігання фінансування тероризму
Резолюція 1373 РБ ООН	2001	Вимога від держав-членів вживати заходів для підвищення їхньої здатності запобігати терористичній діяльності, включаючи фінансування тероризму, і протидіяти їй
Спеціальні Рекомендації з попередження фінансування тероризму (FATF)	2001	Надають конкретні вказівки державам щодо того, як виконати вимогу щодо криміналізації фінансування тероризму, допомогти створити механізми запобігання та виявлення фінансування тероризму, а також допомогти у судовому переслідуванні цих злочинів
Директива 2015/849/ЄС	2015	Наближення законодавства країн-членів ЄС в боротьбі з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму

Хоча на початку даного процесу документи носили рекомендаційний характер і не пов'язували держав-членів взаємними зобов'язаннями, наразі все більше нормативних документів є

обов'язковими для виконання державами-членами того чи іншого об'єднання. Нормативно-правові документи, які приймаються на національному та/або регіональному рівнях, все частіше узгоджуються з міжнародними стандартами в сфері протидії фінансуванню тероризму. Останні зміни, які вносяться в уже розроблені та впроваджені рекомендації, правила, спрямовані на усунення виявлених недоліків діючої практики та на врахування сучасних тенденції цифрового розвитку.

Результати проведеного аналізу розвитку міжнародних ініціатив в сфері протидії фінансуванню тероризму показують, що протягом відносно нетривалого проміжку часу країни накопичили значний позитивний досвід в боротьбі з даним явищем. І хоча масштаби досвіду різних держав суттєво відрізняються, успішна реалізація боротьби з фінансуванням тероризму можлива лише за умови її здійснення як на національному, так і на міжнародному рівнях. Тільки при налагодженні ефективної співпраці між установами та організаціями різних рівнів, забезпеченні міжнародного обміну інформацією, можна досягнути позитивних результатів в боротьбі з даним негативним явищем, тим самим створивши перешкоди для реалізації терористичних актів та запобігши десяткам людських жертв.

3.3. Участь FATF в міжнародно-правовому регулюванні протидії фінансуванню тероризму

Значення системи протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (ПВК/ФТ) є особливо важливим в умовах сучасного розвитку міжнародного фінансового сектору. В XXI ст. боротьба з відмиванням коштів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму відбувається в різних площинах та з використанням різноманітного інструментарію. Причому враховуючи розширення способів та методів відмивання коштів, інструментарій не тільки повинен доповнюватися, але також й переглядатися на його дієвість. Враховуючи тривалу практику у досліджуваній сфері, оцінка результатів є можливою, хоча і вимагає врахування багатьох факторів.

Основним елементом ПВК/ФТ є набір стандартів щодо ПВК/ФТ, за створення яких відповідає, насамперед Група з розробки фінансових заходів протидії відмиванню коштів (FATF).

Відповідно до власного підходу FATF встановлює ступінь загрози, яка надходить від тієї або іншої країни. Слід відзначити великі ризики зі сторони росії у фінансуванні тероризму під час агресії проти України, що, в свою чергу, порушує вимоги і принципи FATF. Саме тому необхідним є аналіз можливостей щодо використання інструментарію даної групи в боротьбі з військовою агресією.

Незважаючи на важливість FATF, тривалий час її функціонування, українські науковці приділяють дослідженню її діяльності незначну увагу.

Переважна більшість дослідників коротко розглядає особливості діяльності даної організації в межах розкриття питань ПВК/ФТ. Так, С. Лєонов, А. Бойко, В. Боженко, І. Лучко [292] наводять важливі характеристики найбільш впливових організацій, зокрема і FATF, у вказаній сфері.

Однією з найбільш повних в досліджуваній сфері є праця І.Б. Кудаса [280], в якій науковець описує історію створення, проводить аналіз правових підстав діяльності, форм прийняття рішень, контролю за їх виконанням, розкриває заходи впливу на національні банківські системи FATF. Проте дане дослідження проведене саме з юридичної точки зору, а тому не враховує економічну специфіку.

Зарубіжні науковці приділяють значно більшу увагу розвитку FATF. Так, є дослідження, в яких на основі аналізу передісторії даної організації, наводиться критика її структури (Usman W. Chohan [23]). M.T. Nance [99], розкриваючи історію та мету FATF, підводить до основної дискусії щодо даної установи та режиму боротьби з відмиванням грошей. Проте P. Kołek [78], вказуючи на незначні недоліки, вважає, що модель FATF є ефективним інструментом у боротьбі зі злочинністю та тероризмом, і є корисною для всього міжнародного співтовариства.

Заслуговують також на увагу праці науковців, в яких піднімаються питання ефективності застосування інструментів FATF, зокрема в представленні оцінки впливу «чорного списку» на діяльність країн в частині стимулювання імплементації рекомендацій FATF в сфері боротьби з відмиванням «брудних» грошей. Аналізуючи діяльність FATF, окремі автори вказують на недостатності репрезентативності списку держав, що приймають участь, політичному характері прийнятих рішень щодо надання членства та тактиці застосування негативних стимулів до участі в кампанії з боротьби зі злочинністю, що, в свою чергу, може мати наслідком

зниження рівня легітимності міжнародно-правових зусиль у сфері боротьби з фінансовою злочинністю.

Окремі дослідники зупиняються на огляді звітів про оцінку країн-членів FATF. В той же час науковці вказують на недостатній дієвості даного інструментарію, що і здійснено в праці N. Omar, A.J. Zulaikha, A. Roshayani [106].

Отже, значна частина зарубіжних досліджень переважно спрямована на ретроспективний аналіз діяльності FATF, на основі якого науковці намагаються визначити недоліки функціонування даної організації та спрогнозувати напрями її подальшого розвитку. Повномасштабне вторгнення росії в Україну актуалізувало необхідність вивчення можливих інструментів FATF у напрямі їх використання в боротьбі проти російської агресії.

FATF – це міжурядовий політичний орган, який визначає стандарти боротьби з відмиванням грошей та протидії фінансуванню тероризму для захисту глобальної фінансової системи. Основоположне значення даної групи в рамках міжнародного співробітництва зумовлене тим, що вказані стандарти розроблюються на основі колективних зусиль усіх можливих учасників світової політики на всіх рівнях: національному, регіональному та глобальному, визнаються іншими міжнародними організаціями та носять універсальний характер. В той же час окремі науковці вказують на обмеження щодо участі країн в розробці даних стандартів, адже FATF – це закрите об'єднання держав, які, в першу чергу, представляють інтереси провідних країн світу, що мають достатній економічний та політичний вплив. Саме тому погоджуємося з P. Kołek [78], що FATF, будучи важливою опорою системи регулювання міжнародних економічних відносин, особливу роль відводить саме великим державам. В будь-якому випадку, членство в FATF свідчить про високий авторитет серед індустріально розвинутих країн світу.

Розробка стандартів, що впроваджуються в правові системи окремих країн, є одним з основних напрямів діяльності FATF. Крім того, організація також займається систематичними перевірками правових систем держав-членів і третіх країн, що дозволяє оцінити ступінь впровадження прийнятих стандартів. Вказані напрями і визначають специфіку діяльності FATF (таблиця 3.5).

Таблиця 3.5

Особливості діяльності FATF
(узагальнено на основі [78; 280] та доповнено)

№ з/п	Особливість	Характеристика
1.	Мета	Запобігання використанню банківської системи та фінансових установ для відмивання коштів
2.	Сфера інтересів	Розширюється відповідно до появи ризиків та охоплює відмивання грошей, пов'язаних з обігом наркотиків, боротьбу з фінансуванням тероризму та розповсюдженням зброї масового знищення
	Термін існування	Термін існування необмежений. FATF здійснює свою роботу за необхідності, кожні п'ять років відбувається перегляд завдань
3.	Власна організаційна структура	Очолює Президент. Постійний Секретаріат FATF складається з 10 співробітників. FATF має допоміжні органи – робочі групи з довгостроковим та короткостроковим мандатом
4.	Форми співробітництва з FATF	1. FATF має інститут незмінних членів. Наразі FATF налічує 39 членів: 37 юрисдикцій і 2 регіональні організації. 2. До отримання статусу повноправного члена країни-кандидати за підсумками попередньої оцінки запрошуються взяти участь у роботі FATF як спостерігачі, остаточне рішення приймається її Пленумом після успішного проходження відповідної перевірки. 3. FATF тісно співпрацює з міжнародними універсальними та регіональними організаціями
5.	Власні процедури прийняття рішень на пленарних засіданнях	Всі рішення приймаються на підставі консенсусу – через процедуру узгодження позицій усіх її членів з оголошенням рішення головою без проведення голосування, якщо немає заперечень
6.	Власний бюджет	Становить близько 1,5 млн. євро на рік і витрачається переважно на фінансові роботи Секретаріату та регуляторні засідання. Формування бюджету здійснюється за рахунок щорічних внесків членів
7.	Способи та механізми, що використовуються в діяльності	FATF приймає рішення у формі рекомендацій, які формально не є обов'язковими ні для її членів, ні для інших держав. FATF має достатньо ефективні способи та механізми, що забезпечують досягнення поставлених перед нею завдань

Стандарти FATF мають важливе значення на міжнародній арені, а також просуваються та перевіряються установами, призначеними для цієї мети. Розроблені FATF стандарти в сфері ПВК/ФТ підлягають постійному перегляду. Перший набір стандартів був розроблений в 1990 р., а в 2001 р. прийняті додаткові спеціальні рекомендації у сфері боротьби з фінансуванням тероризму. В 2012 р. пакети стандартів, які зазнавали змін протягом досліджуваного періоду, були об'єднані в єдиний документ, що складається з 40 рекомендацій. Вони визначають функціональні завдання (зокрема включають ідентифікацію учасника фінансової операції, реєстрацію інформації про підозрілі операції та їх учасників та надання інформації про них до спеціальної організації),

проте не регламентують порядок та методи реалізації з урахуванням специфіки конкретної країни. У зв'язку з цим у різних країнах розроблено свої підходи до реалізації кожного стандарту.

Особливість роботи FATF полягає у взаємних оцінках рівня виконання державами-членами організації розроблених рекомендацій. Представники з різних держав оцінюють окрему країну з погляду аналізу двох сфер: ефективності та технічної відповідності рекомендаціям FATF і роботи внутрішньодержавної системи протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму.

Акцент будь-якої взаємної оцінки робиться на ефективності – встановленні ступеня досягнення національною системою держави стандартів FATF. На державі лежить обов'язок продемонструвати, що в контексті ризиків, на які вона наражається, вона має ефективну основу для захисту фінансової системи від зловживань.

На сучасному етапі можна визначити такі основні тенденції діяльності FATF, як:

– виявлення державних юрисдикцій зі стратегічними недоліками та слабкою системою у сфері боротьби з відмиванням грошей, фінансуванням тероризму та поширенням зброї масового знищення;

– боротьба з фінансуванням тероризму, яка охоплює:

- розробку комплексу стратегічних документів, що актуалізують розуміння ризиків фінансування тероризму у різних регіонах світу;
- постійний оперативний перегляд рекомендацій;
- забезпечення організаційних та технічних умов для того, щоб держави належним чином та ефективно застосовували Стандарти FATF;
- сприяння більш ефективної внутрішньої координації та міжнародному співробітництву у боротьбі з фінансуванням тероризму з основними ключовими партнерами;
- розробка стратегічної методології щодо своєчасного обміну відповідною оперативною інформацією та даними фінансової розвідки;

– опрацювання питання «віртуальних активів» та визначення потенційних загроз від них у ключових сферах діяльності FATF.

Всі вказані тенденції спрямовані на боротьбу з фінансування тероризму. Так, остання тенденція є наслідком того, що терористичні угруповання постійно змінюють та впроваджують нові форми та методи фінансування своєї діяльності, зокрема все частіше вдаються до використання криптовалюти. Перша тенденція передбачає

здійснення оцінки та виявлення характеристик, що будуть вказувати на недоліки в системі у сфері боротьби з відмиванням грошей, фінансуванням тероризму та поширенням зброї масового знищення, а друга – на розробку конкретних дій в даному напрямі.

Враховуючи повномасштабне вторгнення росії на територію України, оцінюючи її дії та потенційне визнання її як країни-спонсора тероризму, необхідним є визначення інструментів впливу на росію та їх наслідків.

Враховуючи важливість FATF на міжнародній арені, наявність широкого інструментарію в боротьбі з фінансуванням тероризму, Україна звернулася до даної групи з проханням внести росію до чорного списку та виключити її з членів FATF [355]. Щоб спрогнозувати наслідки виконання даного прохання слід зупинитися на тому, які саме переваги отримують країни при входженні до складу даної групи. Беззаперечним є той факт, що отримання членства в FATF свідчить про підвищення авторитету країни, довіри до її фінансової системи, що, в свою чергу, може сприяти збільшенню зарубіжних інвестицій. Крім того, вступ до FATF дозволяє країні брати участь в розробці стандартів в ПВК/ФТ з врахуванням особливостей національного законодавства та регіональної специфіки.

На важливості членства в FATF для росії наголошують і російські дослідники. Зокрема, вони вказують на те, шо вступ росії до FATF фактично дозволив країні досягнути нового рівня взаємодії з державами, знайомитися з особливостями їх національних антивідмивних систем, удосконалювати свою систему ПВК/ФТ та висувати власні ініціативи для розвитку міжнародної системи ПВК/ФТ. Тому, звичайно, позбавлення членства в FATF, враховуючи санкції, які застосовуються до росії, не тільки зашкодить іміджу країни, але й усуне її від участі в розробці стандартів в сфері ПВК/ФТ. Проте реалізація даного кроку на практиці, на нашу думку, є сумнівною, що обумовлено аналізом розвитку FATF.

Від моменту заснування FATF (1989 р.) відбувалося її розширення як в тематичному, суб'єктному, так і в географічному аспектах. Спочатку сферою інтересів організації було відмивання грошей, пов'язаних з обігом наркотиків, в 2001 р. FATF спрямувала свою діяльність і на боротьбу з фінансуванням тероризму, а у 2008 р. – на боротьбу з розповсюдженням зброї масового знищення. Крім того, слід враховувати, що створення FATF та особлива увага Організації економічного співробітництва та розвитку до проблем ухилення від сплати податків і відмивання коштів через офшорні компанії

стимулювали багато держав розробити політику боротьби з недобросовісною податковою конкуренцією [115, с. 270].

За цей період також збільшилися групи суб'єктів, на яких поширюються стандарти, розроблені FATF. Так, на сьогодні до складу таких суб'єктів відносяться не тільки банки та інші фінансові установи, але й адвокати, нотаріуси, агенти з нерухомості тощо.

Географічний аспект розширення FATF в сучасних умовах викликає найбільше зацікавлення, адже кількість країн-членів з моменту створення даної організації зросла більше ніж вдвічі. А враховуючи створення регіональних структур по типу FATF, географічний простір дії FATF розширився більше ніж в десять разів.

Для того, щоб країну розглядали як потенційного кандидата на членство в FATF, вона повинна відповідати певним критеріям [48], зокрема кількісним (розмір валового внутрішнього продукту; розмір банківського, страхового секторів і секторів цінних паперів; чисельність населення), якісним (вплив на світову фінансову систему, включаючи ступінь відкритості фінансового сектора та його взаємодію з міжнародними ринками; активна участь у FSRB та відомість регіону в зусиллях ПВК/ФТ; рівень відданості зусиллям у сфері ПВК/ФТ; рівень ризиків протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, з якими стикаються, та зусилля щодо боротьби з цими ризиками) та додатковим (рівень дотримання стандартів фінансового сектору; участь в інших профільних міжнародних організаціях). І в той же час якщо країна стане членом FATF, то географічний баланс FATF має бути посилений, тобто повинно дотримуватися певне співвідношення щодо регіонів членів. Саме географічний аспект, на нашу думку, стане перепоною для виключення росії з членів FATF.

Щодо включення росії до чорного списку FATF, то, на думку українських дослідників, «ризики продовження ведення бізнесу з цією країною зростуть, що зробить її менш привабливою для глобального бізнесу» [312]. Проте даний крок, на нашу думку, сам по собі не дасть значних результатів. Адже незважаючи на те, що внесення до чорного списку несе значні репутаційні втрати і може навіть призвести до економічного ембарго, дієвість використання даного інструменту викликає сумніви. Дана процедура по суті є сигналом світовій фінансово-банківській системі про підвищені ризики в операціях з даною країною. Крім того, вона може бути затягнутися в часі та за певних обставин зупинена або повністю заблокована росією або її сателітами [318, с. 7].

Щодо реалізованих заходів, прийнятих внаслідок збройної агресії росії проти України в 2022 р., то було призупинено право росії

приймати участь при ухваленні рішень FATF. Зі своєї сторони FATF осуджено військову агресію росії проти України та вторгнення військ на територію останньої. Таким чином, росія показала всьому світу, що вона не дотримується будь-яких стандартів, принципів та вимог FATF. В той же час, негативна оцінка росії зі сторони FATF, надасть поштовх до швидшого досягнення результатів санкцій, введених щодо даної країни. Оскільки наразі розроблюється механізм відбудови України за рахунок російських активів, що мають відношення до агресії проти України, то роль FATF у такому процесі може бути досить значною та позитивною. Зокрема, за допомогою інструментів FATF можливо відслідковувати та блокувати активи, що є джерелами фінансування тероризму в Україні.

Слід зазначити, що Україна вживає активних заходів щодо віднесення до чорного списку FATF білорусі як держави – помічника агресора (яка своїми діями допомагає росії у військових діях проти України). Включення росії та республіки білорусь до чорного списку FATF може привести до негативних наслідків для вказаних країн такого характеру: довгі та тривалі перевірки здійснення платежів; відмова суб'єктів від відкриття рахунків, їх закриття, відмова від будь-яких ділових відносин; відтік інвестиції з країни; інфляція тощо.

Отже, FATF комплексно підходить до проблеми протидії фінансування тероризму, зокрема закладає міжнародні правові основи ПВК/ФТ у тісному взаємозв'язку з джерелами міжнародного права; розроблює механізм для ефективної боротьби з фінансуванням тероризму, а також зміцнює співпрацю з регіональними та міжнародними організаціями, що займаються питаннями протидії фінансуванню тероризму.

Проведений ретроспективний аналіз діяльності, оцінка особливостей та тенденцій функціонування FATF, свідчить про те, що виключення росії з FATF та внесення її до чорного списку потенційно може ускладнити торгівлю з країною, суттєво вплинути на стан її фінансового сектору, тим самим скороти фінансування військових операцій. Проте фактичне здійснення даної процедури є довготривалим процесом, який вимагає виконання значної кількості кроків країн-членів FATF. В той же час спроби щодо ефективної реалізації даних інструментів FATF в боротьбі з фінансуванням тероризму не виключають можливості застосування інших інструментів іншими учасниками даного процесу, зокрема визнання росії країною-спонсором тероризму Урядом США.

FATF, крім того, що вивчає теоретичні питання, зокрема способи та техніку відмивання грошей, приділяє значну увагу і практичним

аспектам реалізації даної боротьби, зокрема розробці превентивних та запобіжних заходів та загальносвітовій імплементації стандартів боротьби з відмиванням грошей. Серед останніх важливе місце посідає оцінка та визначення країн і територій, які вважаються недосконалими в своїх режимах регулювання боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму, формування їх переліку.

Питання ефективності використання чорного та сірого списку FATF цікавить багатьох науковців. Одне з найбільш вагомих досліджень в даній сфері здійснили B. Unger та J. Ferwerda [137]. Науковці критично оцінили причини виключення великих країн зі списку, визначили бажані та небажані наслідки чорного списку для країн, а також здійснили спробу щодо пошуку нового способу додавання до сірого списку (на основі нового показника для рейтингу країн, який забезпечує порівняльний аналіз, концепцію, більш прийнятну в ЄС, ніж чорний список). Проте не дивлячись на вагомі результати слід наголосити на тому, що оцінка вказаних інструментів в сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (далі – ПВК/ФТ) була проведена ще в 2008 р., а після цього вимоги до формування вказаних списків FATF були суттєво переглянуті.

Розглядаючи як міжнародні організації можуть використовувати глобальні показники ефективності для стимулювання змін політики через тиск транснаціонального ринку, J. Morse [96; 97] продемонструвала як банки та інвестори можуть обмежувати доступ до капіталу в державах, які не відповідають вимогам, за допомогою аналізу FATF, насамперед її списків. Проте існують й інші результати. Так, R.T. Kudrle [81], перевіряючи припущення про те, що чорні списки (не тільки FATF, але й Організації економічного співробітництва та розвитку) впливають на обсяг фінансової діяльності, пов'язаної з офшорними зонами, незважаючи на різноманітність результатів, не виявив суттєвого та постійного впливу чорного списку на банківські інвестиції в податкові гавані та поза ними.

Вітчизняні науковці (Мікеле Щурба [372], Ю.М. Ковальова [268]) переважно наводять короткі характеристики чорного та сірого списків FATF, особливості їх формування без аналізу їх ефективності, а також розкривають місце в них України.

Саме тому, незважаючи на наявність ґрунтовних досліджень ефективності використання списків FATF, ці питання продовжують бути актуальними, враховуючи дискусійний характер отриманих висновків, часовий аспект, а також геополітичні зміни.

За останні кілька десятиліть роль FATF у глобальному фінансовому управлінні стала більш помітною. Щороку в лютому, червні та жовтні в секретаріаті FATF проходить пленарне засідання, під час якого обговорюються ключові питання ПВК/ФТ, а також визначаються країни, які мають недоліки в режимі ВК/ФТ. Результатом кожного пленарного засідання є публікування двох заяв, у яких міститься короткий підсумок останніх заходів, вжитих відповідно до плану дій кожної юрисдикції, а також перелік стратегічних недоліків, які ще потрібно усунути. Ці два твердження відображають різні рівні ризику, пов'язані з недоліками в перевірених юрисдикціях у будь-який момент часу. Таким чином, FATF визначає країни зі слабким режимом ПВК/ФТ як юрисдикції під посиленим моніторингом, а країни зі значними стратегічними недоліками як юрисдикції високого ризику, які підпадають під дію заклику до дій. Список країн, визначених як високоризикові, часто називають «чорним списком».

Чорний список FATF – це список країн, які, на думку внутрішньодержавної організації, не співпрацюють у глобальних зусиллях з боротьби з відмиванням коштів і фінансуванням тероризму. Опублікувавши список, група сподівається заохотити країни вдосконалити свої регуляторні режими та встановити глобальний набір стандартів і норм ПВК/ФТ.

Чорний список є динамічним інструментом, представлений у вигляді документу, що періодично публікується й оновлюється в офіційних звітах FATF. Залежно від того, як реагуватимуть країни на стандарти FATF, як будуть пристосовуватися до них національні системи ПВК/ФТ, відбуватимуться зміни в його складі. Вперше цей документ був виданий у 2000 р. та нараховував 15 країн, зокрема до нього потрапили росія, Ізраїль, Багами, Панама. Оскільки країни не входять до такого списку на постійній основі і їхня присутність може бути переглянута, то перелік країн постійно оновлюється.

Станом на червень 2022 р. до чорного списку FATF віднесено дві держави: Корейська Народна Демократична Республіка та Ісламська Республіка Іран. Дані країни не дотримуються рекомендацій щодо ПВК/ФК. У зв'язку з цим FATF рекомендує іншим державам у відповідь вживати заходи протидії проти даних країн з метою захисту фінансової системи від ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму.

FATF не забороняє будь-які угоди з суб'єктами із країн чорного списку. Проте всі країни обмежено підтримують відносини з такими державами, запроваджують ретельні перевірки та обмеження щодо

проведення угод. Як результат, більшість країн просто відмовляються від взаємодії з країнами чорного списку, що є стимулом для останніх здійснювати усунення виявлених недоліків в сфері ПВК/ФТ в найбільш короткі строки.

Так, ефективність використання чорного списку FATF підтверджує Ю. Морсе, яка вказує на такі цифри: «станом на 2015 рік понад 90 % країн, включених до списку, прийняли закони про фінансування тероризму, які відповідають вимогам FATF, у порівнянні з лише приблизно 50 % країн, які не входять до списку. Це різка зміна тенденцій 2009 року, коли жодна країна, яка незабаром потрапить до списку, не мала відповідного закону» [96].

Крім чорного списку, FATF видає так званий сірий список, офіційна назва якого – юрисдикції під посиленим моніторингом. Ці юрисдикції активно співпрацюють із FATF для усунення стратегічних недоліків у своїх режимах ПВК/ФТ. Країни з даного списку офіційно взяли на себе зобов'язання співпрацювати з FATF для розробки планів дій для швидкого усунення виявлених стратегічних недоліків в узгоджені строки.

Оцінку прогресу, який юрисдикції, які перебувають під посиленим контролем, досягають у досягненні своїх цілей ПВК/ФТ, FATF може здійснювати безпосередньо або використовувати регіональні органи. За результатами оцінювання вносяться зміни до сірого списку, які за останні роки мають такий вигляд:

– в 2021 р. до сірого списку FATF додано Йорданія, Малі та Туреччину як країни, які не досягнули достатнього прогресу у вирішенні проблем, викладених у звіті про взаємну оцінку за 2019 рік. Основні ризики в цих країнах, на яких було зосереджено увагу FATF, пов'язані з фінансуванням тероризму;

– в 2022 р. FATF додала Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ) та Гібралтар до свого сірого списку. ОАЕ вирішили відкласти звітування, щоб зосередитися на своїх зусиллях. І хоча було наголошено на тому, що країна досягла значного прогресу з моменту оцінки 2020 р. в питаннях, пов'язаних з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму, необхідний подальший прогрес для забезпечення послідовності розслідувань і судових переслідувань у справах про відмивання грошей. Гібралтар був внесений у сірий список юрисдикцій, які підлягають посиленому моніторингу, після того, як було виявлено, що регулятори закордонних територій не штрафують правопорушників відповідно до встановлених санкцій або достатньо сильно зосереджуються на посередниках, включаючи юристів;

– у 2021 р. із сірого списку FATF було виключено Маврикій (після виконання плану дій FATF щодо усунення недоліків в контролі бенефіціарної власності та процедурах конфіскації доходів, отриманих злочинним шляхом, включаючи розробку нових планів нагляду на основі оцінки ризиків і планів навчання правоохоронних органів), Ботсвану (за результати серії оцінок, проведених Групою з боротьби з відмиванням грошей у Східній і Південній Африці (ESAAMLG), її визнано такою, що відповідає раніше згаданим недолікам ПВК/ФТ); Гану та Зімбабве (як країни, що досягли достатнього прогресу в ПВК/ФТ);

– в 2022 р. вітаючи значний прогрес Мальти у вдосконаленні режиму ПВК/ФТ, FATF виключила її зі списку юрисдикцій під посиленим моніторингом.

Останні коригування, зокрема внесення ОАЕ до сірого списку FATF, є суттєвими, адже дана країна розглядається як головний фінансовий центр Близького Сходу. Вжиті заходи не можуть не позначитися на її репутації та інвестиційній спроможності.

Таким чином, протягом останніх років зміни, які відбуваються в сірому списку FATF, є досить динамічними. Незважаючи на те, що наслідки для країн, яких включено до даного списку, не є такими критичними порівняно з віднесенням до чорного списку, але все ж вони мають свій прояв в різних сферах країни та є передвісником чорного списку. Це означатиме, що країни можуть також зіштовхнутися з економічними санкціями з боку Міжнародного валютного фонду і Світового банку, і зазнати негативного впливу на торгівлю.

Розкриваючи роль списків FATF в роботі банків, J. Morse наголошує на ефективно відпрацьованому підході до їх створення. Адже FATF витратила роки на розвиток своєї технократичної експертизи та системи моніторингу, зміцнюючи свій авторитет шляхом примусового тиску та посилюючи свою легітимність. Ці інституційні переваги дозволяють FATF посилати сигнал, який неможливо ігнорувати, надаючи орієнтир для того, як банки мають визначати країни високого ризику [97]. Банки використовують списки FATF для визначення, які країни слід ретельно вивчати. Оскільки банки обмежують фінансові потоки суб'єктам господарювання в країнах, які входять до списку, цей неофіційний процес примусового ринкового контролю підвищує витрати, пов'язані з продовженням невиконання вимог. Таким чином, банки та підприємства в країнах, які входять до списку, стикаються з вищими витратами та потенційними довгостроковими наслідками бездіяльності уряду. Ці актори не можуть

дозволити собі бути відрізаними від міжнародної фінансової системи, тому вони виступають за зміни політики, змушуючи уряди коригувати законодавство в сфері про ПВК/ФТ, щоб уникнути майбутніх економічних втрат.

Визначення ефективності використання чорних та сірих списків викликає інтерес у значної кількості груп суб'єктів – починаючи від політиків цих країн, які будують стратегічні плани розвитку країн, і завершуючи фондами, які співпрацюють з даними країнами в різних напрямах – як і фінансового, так і гуманітарного характеру. Так, проведення розрахунку впливу чорних та сірих списків на такі показники, як потік капіталу в країні дозволяє визначити політикам потенційні економічні витрати, стимулюючи тим самим до вжиття необхідних заходів для усунення прогалин в системі ПВК/ФТ. Інвестори, володіючи такою інформацію, коригують свою вкладення в ту чи іншу країну, оскільки можуть на основі вказаних розрахунків прораховувати реакцію контрагентів з інших країн. В такій ситуації раптова втрата капіталу може призвести до втрати зовнішніх резервів, що може для окремих країн означати кризу платіжного балансу.

Наведені висновки підтверджують результати досліджень, здійснені МВФ. У робочому документі, підготовленому M. Kida та S. Paetzold, вказано, що внесення до сірого списку має значний негативний вплив на рух капіталу в країні, зокрема масштаб негативного ефекту у середньому становить 7,6 % ВВП. Однак він залежить від типу потоку капіталу [131]. Проведене дослідження базувалось на методі машинного навчання і, незважаючи на невелику вибірку, на думку дослідників, має надійні результати.

Вивчення досвіду країн, які в певні періоди часу були в чорних або сірих списках FATF, також підтверджує негативний вплив даних інструментів. Зокрема, такі результати щодо економіки Пакистану підтверджено емпірично N. Sardar [118]. Починаючи з 2008 р. Пакистан тричі потрапляв у сірий список FATF і залишається в ньому до цього часу. Хоча в червні 2022 р. на пленарному засіданні FATF прийняла початкове рішення про те, що Пакистан в основному виконав свої плани дій, проте необхідним є відвідування даної країни, що в умовах COVID-19 ускладнено.

Згідно з проведеними дослідженнями N. Sardar встановлено, що перебування Пакистану в сірому списку FATF з 2008 по 2019 рр.:

– могло призвести до сукупних втрат ВВП на суму 38 мільярдів доларів США, що зумовлено скороченням витрат на споживання, експортом та прямими іноземними інвестиціями;

– видалення Пакистану з даного списку призводило до відновлення економіки, про що свідчить зростання рівня ВВП у 2017 та 2018 рр. [118].

Отримані результати є переконливими доказами коротко- та середньострокових негативних наслідків для економіки Пакистану після внесення його до сірого списку FATF та обґрунтовують вжиті заходи для дотримання вимог FATF.

Оцінка Пакистану за Індексом протидії відмиванню грошових коштів (Basel Anti-Money Laundering Index) 2021 становить 6 [59]. В той же час країни, які були виключені раніше із сірого списку FATF, мають вищі показники ризику, зокрема Зімбабве (6,79) та Шрі-Ланка (6,51).

Крім того, не працюють повною мірою правила віднесення до чорних та сірих списків FATF щодо інших країн. Так, до цього часу виникають питання чому Сейшельські острови (які є членом регіонального партнера FATF ESAAMLG, Групи з боротьби з відмиванням грошей держав Східної та Південної Африки) не дотримуються більшої частини 40 рекомендацій FATF. Це є свідченням подвійних стандартів до формування списків FATF. Не всі країни, виведені зі списків, дійсно досягли успіху, інколи їхні зусилля носили суто формальний характер.

Негативні наслідки впливу на економіку країн внаслідок використання FATF таких інструментів ПВК/ФТ, як чорний та сірий списки, можна представити у двох групах:

1) стимулюючі (які повинні прискорити впровадження керівництвом країн відповідних заходів для усунення виявлених недоліків в сфері ПВК/ФТ):

– економічні санкції, запроваджені МВФ, Світовим банком, ускладнюють захист цих установ та інших країн;

– зменшення обсягів міжнародної торгівлі, інвестицій, допомоги, надходжень іноземної валюти;

– затримки платежів, зміни в ланцюгах постачань;

– зростання витрат на транскордонні операції;

– втрата довіри до фінансових установ країни;

– зниження суверенних кредитних та бізнес-рейтингів;

2) прогресуючі (зумовлені посиленням контролю над фінансовою системою країни та обмеженнями в кореспондентських відносинах між учасниками регульованої банківської системи):

– збільшення незаконних каналів переміщення і відмивання коштів;

– розширення джерел та каналів фінансування тероризму.

Остання група наслідків отримала таку назву, оскільки вони призводять до погіршення ситуації, яка повинна бути виправлена в країні. Але вона є можливою, оскільки банки, переймаючись питаннями штрафів, відкликанням ліцензій, замість удосконалення системи управління ризиками ПВК/ФТ можуть відмовитися від ділової активності з цілим класом клієнтів. Останні, в свою чергу, нададуть перевагу готівковим розрахункам, що ускладнить виявлення та відстеження потенційних суб'єктів, пов'язаних з відмиванням коштів або фінансуванням тероризму.

Звичайно, що прояви впливу залежатимуть від підстав включення до чорного та/або сірого списку FATF. Тому прогнозування наслідків повинно чітко враховувати фактори, які були визначальними.

Таким чином, першочерговим завданням чорних та сірих списків FATF є стимулювання країн для розвитку системи боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. Від моменту початкового впровадження даного інструменту суттєво змінилися підходи до його використання, а аналіз останніх змін свідчить про його динамічність.

Встановлено, що до списків FATF як інструментів ПВК/ФТ неоднозначне відношення. З однієї сторони, досвід країн, які досягли значного прогресу у дотриманні плану дій FATF, свідчить про те, що списки FATF є вагомим інструментом в боротьбі відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. Адже негативні наслідки на економіку, які вони провокують, сприяють удосконаленню превентивних заходів протидії легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, та міжнародному тероризму. Проте, з іншої сторони, неоднозначність підходів у його застосуванні до всіх країн свідчить про політичний характер процесу внесення до списків та виключення з них.

Висновки до розділу 3

1. Охарактеризовано державну підтримку тероризму (її форми, фази, причини) та статус, який надається державам при спонсорстві терористичних угруповань. На числових даних підтверджено, що найбільші за смертністю терористичні акти відбувалися в низькій фазі, коли державне спонсорство помітно скоротилося. Це підтвердило той факт, що тероризм, який підтримує держава, залишатиметься серйозною проблемою для безпеки в міжнародній системі, враховуючи сучасні технології та високі ризики ядерних загроз.

2. Визначено та охарактеризовано основні причини державного спонсорства тероризму, зокрема політичні, стратегічні та фінансові. Значна увага приділена останнім, адже світова спільнота намагається реагувати на будь-яку державну підтримку тероризму введенням санкцій та обмежень. На прикладі російсько-українського конфлікту показано як результативність обмежувальних заходів в короткостроковій перспективі, так і пристосування держав до них, знаходження шляхів обходу та ухилення. Це є свідченням необхідності вживання більш рішучих та оперативних дій для забезпечення боротьби з державним тероризмом.

3. Актуальною проблемою світового товариства є боротьба з тероризмом, важливою складовою якого є протидія його фінансуванню. В роботі здійснено генезис становлення та розвитку міжнародно-правових норм протидії фінансуванню тероризму. Наведено коротку характеристику діяльності організацій, що здійснюють діяльність в сфері протидії відмивання коштів та фінансування тероризму.

4. Охарактеризовано в історичному контексті нормативно-правову базу протидії фінансуванню тероризму в світі. Проаналізовано основні положення та визначено засади, які були закладені для таких документів: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 51/210 «Заходи з ліквідації міжнародного тероризму», Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму, Указ президента США 13224, Резолюція 1373 РБ ООН, Спеціальні Рекомендації FATF з попередження фінансування тероризму, Директива 2015/849/ЄС. Встановлено, що перші ініціативи носили рекомендаційний характер, наразі все більше нормативних документів є обов’язковими для виконання державами-членами того чи іншого об’єднання.

5. Проведено ретроспективний аналіз діяльності FATF, надано оцінку її розширенню в тематичному, суб’єктному, в географічному

аспектах, що дозволило спрогнозувати ефективність реалізації інструментів даної групи в протидії фінансуванню тероризму з урахуванням колективних зусиль акторів світової політики. Проаналізувавши тенденції діяльності FATF, встановлено, що всі вони спрямовані на боротьбу з фінансуванням тероризму. Наголошено на значних ризиках зі сторони росії у фінансуванні тероризму під час агресії проти України, що порушує вимоги і принципи FATF. У зв'язку з військовою агресією наразі Україна намагається і вживає всіх можливих дій щодо повного відсторонення росії з FATF, а також занесення її до чорного списку. Визначено потенційні наслідки впровадження даних процедур та перешкоди на шляху їх реалізації.

6. Розкрито особливості використання чорного та сірого списків FATF як інструментів в боротьбі з відмиванням коштів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму. Описано та проаналізовано останні зміни до сірого списку. Систематизовано негативні наслідки впливу на економіку країн внаслідок використання FATF чорного та сірого списків у двох групах: стимулюючі (які повинні прискорити впровадження керівництвом країн відповідних заходів для усунення виявлених недоліків в сфері ПВК/ФТ); прогресуючі (зумовлені посиленням контролю над фінансовою системою країни та обмеженнями в кореспондентських відносинах між учасниками регульованої банківської системи). Вивчення досвіду країн, які перебували в списках FATF, показало подвійність стандартів до їх формування та свідчить про політичний характер даного процесу та є підтвердженням необхідності доопрацювання вимог до формування списків FATF.

РОЗДІЛ 4
МЕТОДОЛОГІЯ ОЦІНКИ СИСТЕМ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ КРАЇН СВІТУ ЩОДО ПРОТИДІЇ ФІНАНСУВАННЮ ТЕРОРИЗМУ

4.1. Підходи до оцінки систем ефективності фінансового моніторингу країн світу

У сучасному дискурсі щодо системи ефективності фінансового моніторингу відмивання коштів та фінансування тероризму є головною проблемою, яка потребує вирішення. Слід зазначити, що існуюча література ще не всебічно встановила складний зв'язок між нормативним регулюванням боротьби з відмиванням коштів і ефективною системою фінансового моніторингу. Правила боротьби з відмиванням коштів відіграють ключову роль у створенні довіри до надійності та стійкості фінансової системи, водночас діючи як захисний механізм проти проникнення незаконних елементів. Ця подвійна функція підвищує стабільність і надійність фінансової системи, що є критично важливим елементом для сприяння розвитку економіки та фінансових ринків.

Проведений аналіз [71] фінансових заходів протидії відмиванню коштів та дотримання країнами національного законодавства щодо протидії відмиванню коштів виявив суттєвий взаємозв'язок між рівнем дотримання законодавства щодо протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму у країні та його впливом на економічний розвиток та привабливість для інвестицій. Інше дослідження [120] пояснює зв'язок між правилами протидії відмиванню коштів та доступністю фінансових ринків. Нижче певного нормативного значення протидії відмивання коштів ці нормативні акти сприяють фінансовій доступності, тоді як за межами цих порогів норми протидії відмивання коштів, як правило, перешкоджають фінансовій доступності.

Окреме дослідження [38] оцінки заходів протидії відмивання коштів та фінансування тероризму на прикладі Великобританії дає змогу проаналізувати наскільки імплементація жорстких правил підтримує або перешкоджає фінансовій доступності та інвестиційний привабливості. Висновки цього дослідження, які ґрунтувалися на ретельному аналізі документальних джерел, розкривають важливий баланс, яким країни повинні орієнтуватися. Засоби контролю проти

відмивання коштів дозволяють урівноважити відкритість фінансової системи та заходи з протидії відмиванню коштів. Тобто форми і засоби контролю проти відмивання коштів не створюють додаткових перешкод для залучення інвестицій та загалом фінансовій доступності в країні.

Отримані результати підкреслюють необхідність гармонійного та добре вивіреного підходу до правил боротьби з відмиванням коштів, який зміцнює цілісність фінансової системи, одночасно просуваючи практики фінансової доступності та ефективності системи, забезпечуючи, таким чином, стійку та справедливу траєкторію економічного розвитку.

Ефективна боротьба з фінансовими злочинами, включно з відмиванням коштів і фінансуванням тероризму, потребує всебічного розуміння багатогранної динаміки, яка лежить в основі цього виду злочинної діяльності. Розуміння систем ефективності фінансового моніторингу та покращення розуміння заходів протидії відмиванню грошей, протидії фінансуванню тероризму можливе через оцінювання показників протидії корупції, рівня тероризму та злочинності.

Глобальні зусилля по боротьбі з відмиванням коштів і фінансуванням тероризму розпочалися зі створення Групи розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) у 1989 році. Відтоді рекомендації були розширені, щоб охопити заходи запобігання фінансуванню розповсюдження тероризму. Існуюча на сьогодні комплексна структура фінансового моніторингу в світі має бути ефективною та відповідати всім нормам та принципам глобальних рекомендацій щодо протидії відмивання коштів і фінансування тероризму.

В звіті ООН – UNODC [140] за 2020 рік йдеться про те, що оціночна кількість грошей, які були «відмиті» у всьому світі за один рік, коливається приблизно від 2 % до 5 % світового ВВП, що приблизно становить від 800 млрд дол. США до 2 трлн дол. США. Навіть нижня межа цієї оцінки підкреслює гостроту проблеми, яку уряди країн та міжнародні організації мають вирішити.

Рекомендації FATF передбачають конкретні категорії правопорушень, які кожна країна має включити до основних злочинів у своєму національному законодавстві для запобігання відмиванню коштів і фінансуванню тероризму. Як наслідок, юрисдикції повинні розробити свої системи боротьби з відмиванням коштів і фінансуванням тероризму відповідно до рекомендацій FATF і забезпечити ефективне впровадження для досягнення як основних цілей FATF, так і своїх власних національних цілей.

Звіт Інтерполу за 2020 рік визначає організовані злочинні мережі як багатомільярдні підприємства, які діють у широкому спектрі злочинної діяльності. Злочинна діяльність з відмивання коштів та фінансування тероризму створює суттєві проблеми для глобальних систем фінансового моніторингу і цілей розвитку глобального партнерства.

Ці злочинні мережі здійснюють широкий спектр незаконної діяльності, яка зазвичай поєднує декілька юрисдикцій. Таким чином фінансування тероризму становить глобальну загрозу не лише безпеку країни, а й підриває економічний розвиток і стабільність фінансових ринків. За останнє десятиліття в середньому щорічно реєструвалося 21000 смертей [117], спричинених актами тероризму. У більшості країн на тероризм припадає менше 0,01% від загальної кількості жертв [120]. Однак у регіонах, що характеризуються високим рівнем конфліктів, цей відсоток може досягати кількох відсотків.

Корупція та хабарництво стали актуальною загрозою для сталого розвитку в глобальному масштабі. Ці неетичні практики не тільки перешкоджають економічному прогресу, але й підривають соціальну структуру в країнах, створюючи серйозні проблеми для досягнення життєво важливих цілей розвитку. Світовий банк у своєму звіті за 2020 [155] рік наголошує на тяжких наслідках корупції, зокрема на її згубному впливі в досягненні цілей організації: викорінення крайньої бідності до 2030 року та сприяння спільному процвітанню серед найменш привілейованих 40% населення країн, що розвиваються. У цьому звіті підкреслюється, що корупція непропорційно впливає на збіднілі та вразливі громади, посилюючи їхню боротьбу та цикл бідності. Шкідливий вплив корупції пронизує різні сектори, завищуючи витрати та обмежуючи доступ до основних послуг, включаючи охорону здоров'я, освіту та доступ до правосуддя. Наведений у звіті [155] приклад, висвітлює наслідки корупції, зокрема підроблених ліків і фальшивих щеплень, на результати здоров'я дітей. Такі шахрайські дії не лише ставлять під загрозу безпосереднє благополуччя молодого населення, але й впливає на все життя, перешкоджаючи їхньому росту та розвитку.

Корупція тісно пов'язана з хабарництвом, системою, яка посилює нерівність у доходах і доступі до послуг. У звіті Світового банку [155] висвітлюється той факт, що бідні категорії населення несуть основний тягар, віддаючи непропорційно високий відсоток своїх низьких доходів на хабарі. У Парагваї, наприклад, найбідніший прошарок суспільства змушений витрачати 12,6% своїх доходів у вигляді хабарів, тоді як багатші верстви населення витрачають лише 6,4 %. Подібний

контраст існує в Сьєрра-Леоне, де бідні витрачають 13 % своїх доходів на хабарі порівняно з 3,8%, які платять домогосподарства з високим доходом [155].

Наслідки корупції виходять за межі економічної сфери, серйозно підриваючи довіру до державних установ і розмиваючи суспільний договір, який об'єднує суспільство. Корозійний вплив корупції поступово зменшує рівень життя населення, загострюючи нерівність і перешкоджаючи просуванню до сталого розвитку. По суті, корупція є багатогранним викликом, який потребує узгоджених зусиль на глобальному, національному та місцевому рівнях для ефективної боротьби. Розуміння її далекосяжних наслідків і впровадження суворих антикорупційних заходів має першочергове значення для забезпечення справедливого та сталого розвитку.

Запобігання підробці та піратству продуктів є ще одним серйозним викликом, з яким борються багато країн. Комплексне дослідження, проведене Frontier [56] у 2020 році, вивчає наслідки підробок і піратства, проливаючи світло на їхній соціально-економічний вплив. Результати цього дослідження демонструють, що ці незаконні дії можуть призвести до великих збитків, приблизні витрати можуть досягати рівня 1,9 трлн дол. США до 2022 року [140]. Крім того, дослідження передбачає, що згубні наслідки підробок і піратства можуть забрати 4,2 трлн дол. США від глобальної економіки, одночасно поставивши під загрозу існування приблизно 5,4 мільйонів законних робочих місць до 2022 року.

У той час як заклик до захисту навколишнього середовища об'єднують зусилля багатьох країн, залишається актуальною проблема в боротьбі з екологічними злочинами. Програма ООН з навколишнього середовища (UNEP) у 2018 році [139] однозначно заявляє, що екологічні злочини є одними з найприбутковіших форм транснаціональної злочинної діяльності. Такі незаконні практики досягають масштабу, щоб стати четвертою найбільшою злочинною категорією у світі, слідуючи за сферами наркотиків, підробок і торгівлі людьми. Високий рівень прибутковості, яка приваблює злочинців у сфері екологічних злочинів, часто спонукає їх до таких тактик, як ухилення від сплати податків, що посилюється хабарництвом та іншими формами корупції, тим самим потенційно порушуючи численні закони.

Цей зв'язок між екологічними злочинами, корупцією та ухиленням від сплати податків додатково підтверджується Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), яке охопило 57 країн [104]. Дослідження демонструє, що компанії схильні

пропонувати більше хабарів, коли прагнуть ухилитися від сплати податків. Крім того, у ширшому суспільному контексті, де корупція поширена, вона стає сприятливим середовищем для ухилення від сплати податків, що підриває довіру, державні надходження та перешкоджає зусиллям по приборканню екологічних злочинів.

По суті, ці складні взаємозв'язки підкреслюють нагальну потребу в багатосторонньому підході, який поєднує сувору правову базу, міжнародну співпрацю та інформаційні кампанії для громадськості, щоб боротися не лише із загрозою підробки продукції та піратством, але й із тривожним зростанням екологічних злочинів та їх пов'язаність з корупцією та ухиленням від сплати податків.

Для розуміння системи фінансового моніторингу потрібно застосовувати комплексний підхід. Взаємозв'язок між рівнем сприйняття корупції, тероризмом, рівнем злочинності, правилами фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей і системами фінансового моніторингу є невід'ємною частиною підходу, необхідного для боротьби з фінансовими злочинами та фінансуванням тероризму.

Зв'язок рівня сприйняття корупції та фінансовий моніторинг сигналізує про можливий ризик відмивання коштів. Системи фінансового моніторингу відіграють ключову роль у виявленні підозрілих транзакцій, пов'язаних з корупцією, надаючи установам і органам важливий інструмент для розслідування та звітування про потенційні фінансові зловживання.

Фінансування тероризму значною мірою залежить від фінансових мереж, виявити які може бути складно. Розширені системи фінансового моніторингу націлені на виявлення незвичайних транзакцій і моделей, які можуть свідчити про фінансування тероризму, що дозволяє відповідним установам оперативно реагувати на потенційні ризики фінансування тероризму.

Високий рівень злочинності, що вказує на більший ризик фінансових злочинів, підкреслює потребу в надійних системах фінансового моніторингу. Ці системи використовують алгоритми та аналітику даних для виявлення незвичних моделей транзакцій, допомагаючи установам ідентифікувати відмивання коштів та іншу незаконну фінансову діяльність.

Міжнародні стандарти, зокрема такі як FATF, забезпечують основу для ефективних систем фінансового моніторингу. Країни-члени та юрисдикції керуються рекомендаціями FATF у створенні та підтримці цих систем, гарантуючи, що вони відповідають світовим стандартам протидії відмивання коштів та фінансування тероризму.

Сприйняття корупції, рівень тероризму, злочинності та FATF разом впливають на якість системи фінансового моніторингу. Інституції та регулюючі органи в країнах з вищим рівнем сприйняття корупції, ризиком тероризму або рівнем злочинності повинні приділяти більшу увагу надійному фінансовому моніторингу, щоб виявляти підозрілу діяльність і відповідно вживати заходів для усунення таких загроз та мінімізації ризиків в майбутньому.

Системи фінансового моніторингу, у свою чергу, є критично важливим компонентом у впровадженні стандартів FATF у сфері протидії відмивання коштів та фінансування тероризму. Ці системи допомагають фіскальним органам влади контролювати транзакції, виявляти сигнали про підозрілі дії та повідомляти про підозрілу діяльність, узгоджуючи увагу FATF з дотримання нормативних вимог і запобігання фінансовим злочинам.

Синергія між цими елементами підкреслює цілісний підхід, необхідний для підтримки цілісності глобальної фінансової системи. Використовуючи передові системи фінансового моніторингу, які керуються міжнародними стандартами, встановленими FATF, країни можуть ефективно протистояти багатогранним викликам, пов'язаним з корупцією, тероризмом і злочинністю, таким чином зміцнюючи глобальні зусилля по боротьбі з незаконною фінансовою діяльністю.

Індекс сприйняття корупції, розроблений Transparency International, пропонує цінну інформацію про глобальний ландшафт корупції. Він слугує індикатором сприйняття корупції в країні на основі опитувань та експертних оцінок. Розуміння цього показника є важливим для фінансового моніторингу з кількох причин:

1) корупція, яка часто є причиною утворення систем з відмивання коштів і фінансування тероризму, може сприяти переміщенню незаконних коштів. Високий рівень корупції часто пов'язаний із вразливістю фінансової системи країни;

2) оцінка сприйняття корупції є основою для оцінки ризику. Країни з високим рівнем сприйняття корупції можуть мати підвищений ризик фінансових злочинів, що вимагає більш суворих заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму;

3) низький рівень протидії корупції може спонукати регулюючі та фіскальні органи посилити нагляд і правозастосування в країні. Розуміння цього показника уможливлює цілеспрямовані регулятивні дії.

Індекс сприйняття корупції (CPI) за 2022 рік демонструє складну ситуацію, вказуючи на те, що багато країн не намагаються ефективно боротися з корупцією (рис. 4.1). Цей індекс оцінює 180 країн і

територій у всьому світі, ранжуючи їх на основі сприйнятого рівня корупції в державному секторі за шкалою від 0 (дуже корумпований) до 100 (дуже чистий).

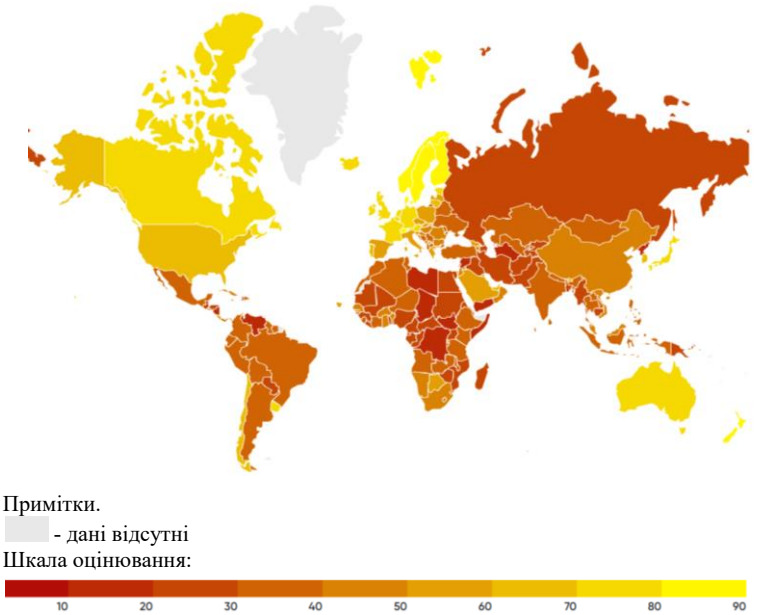

Рис. 4.1. Значення індексу сприйняття корупції (CPI) в 2022 р. (представлено на основі даних [25])

Особливо негативним трендом є те, що середній глобальний показник стагнував уже більше десяти років, коливаючись лише на рівні 43 зі 100. Понад дві третини країн мають оцінку нижче 50 за цією шкалою, що свідчить про високий рівень корупції, і 26 країн стали свідками зниження до найнижчого рівня в індексі. Незважаючи на цілеспрямовані зусилля та певний прогрес, досягнутий кількома країнами, інші 155 країн досягли незначного прогресу або не досягли жодного прогресу в боротьбі з корупцією, або вони зменшили свій рівень порівняно з 2012 роком. Корупція – це не просто окрема проблема; вона стала як основною причиною, так і наслідком погіршення глобального миру. Це підриває здатність урядів захищати своїх громадян, підриває громадську довіру до інституцій і породжує дедалі складніші загрози безпеці, які важче контролювати. І навпаки, конфлікти та нестабільність створюють сприятливі умови для розвитку корупції та перешкоджають спробам протистояти їй.

Навіть країни з високими показниками CPI не захищені від ризиків безпеці, пов’язаних з корупцією. Протягом багатьох років

багато хто сприяв надходженню незаконних коштів з-за кордону, по суті залучаючи «брудні» гроші в економіку, таким чином дозволяючи накопичувати багатство та вплив олігархічних структур, які вони часто використовують для реалізації руйнівних і шкідливих геополітичних планів.

Боротьба з корупцією має важливе значення не тільки для належного управління, але й для глобального миру та безпеки. Це вимагає узгоджених зусиль на місцевому та міжнародному рівнях, щоб запобігти роз'їдальному впливу корупції, який підриває добробут і безпеку людей і націй у всьому світі.

В свою чергу, оцінка рівня тероризму (Глобальний індекс тероризму (GTI) [145], забезпечує вимірювання впливу тероризму в конкретній країні чи регіоні (рис. 4.2).

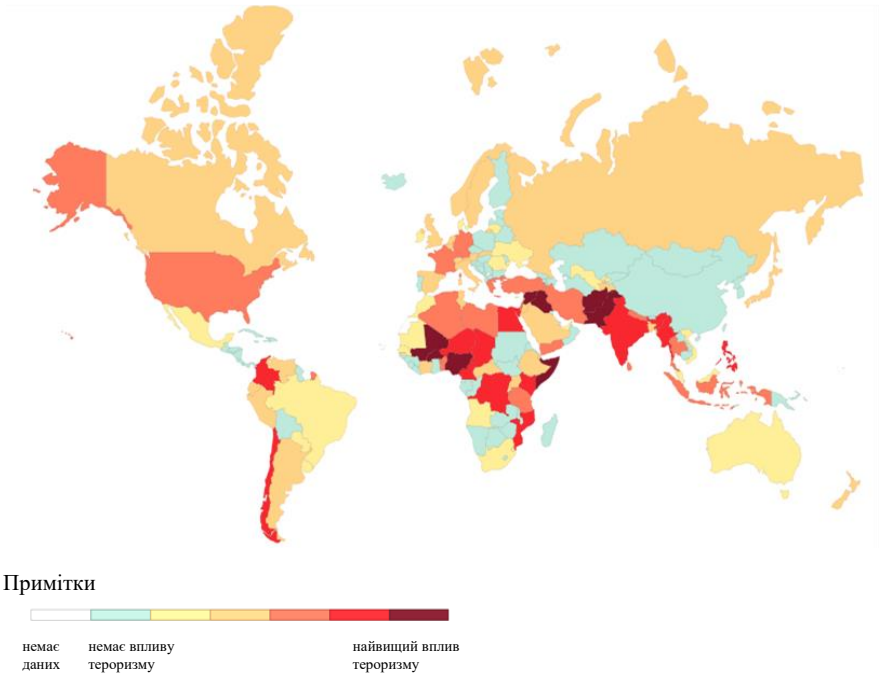

Рис. 4.2. Значення Глобального індексу тероризму (GTI) за 2022 р. [146]

GTI розраховується як зведений показник, що складається з чотирьох показників: інцидентів, смертельних випадків, поранених і заручників (рис. 4.3). Для вимірювання впливу тероризму використовується середньозважене значення за п'ять років.

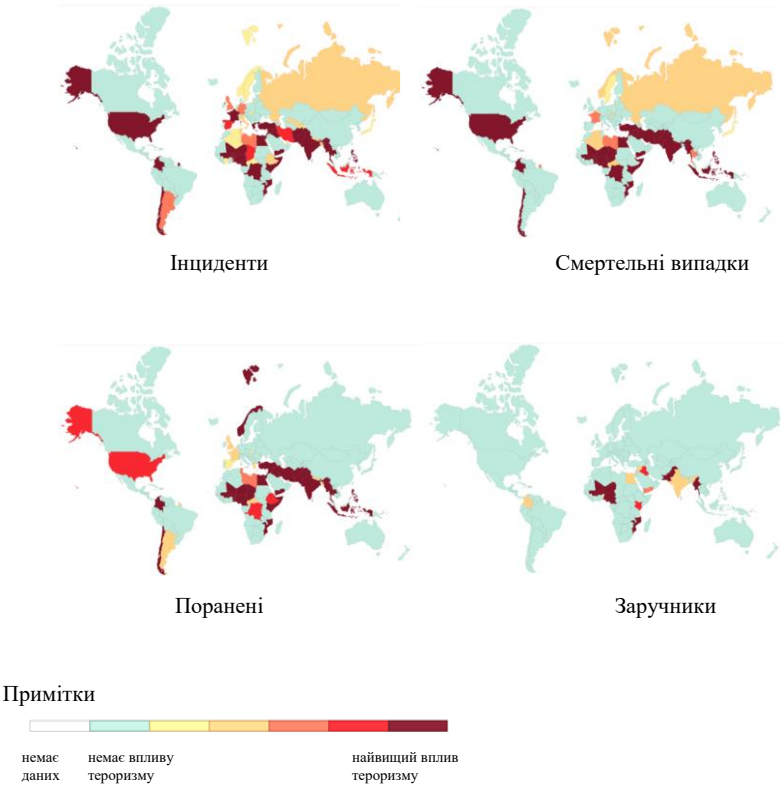

Рис. 4.3. Значення складових показників GTI в 2022 р. (зведено на основі [146])

Ці показники дають суттєве уявлення про процедури з протидії фінансування тероризму. Тероризм часто покладається на розгалужені фінансові мережі для фінансування. Високий показник тероризму може вказувати на підвищений ризик фінансування тероризму, що спонукає фінансові установи та регулятори залишатися пильними.

Країни з високим рівнем тероризму потребують посилення правової бази для боротьби з фінансуванням тероризму. Розуміння поширеності тероризму має центральне значення для законодавчих і нормативних змін. Варто розуміти, що для протидії зростання рівня тероризму потрібне міжнародне співробітництво в цій сфері. Глобальні зусилля по боротьбі з фінансуванням тероризму стають критичними в регіонах з підвищеним рівнем тероризму.

Індекс злочинності, який вимірює загальний рівень злочинності в країні чи регіоні, є важливим показником протидії відмивання коштів та фінансовому тероризму. Рівень злочинності значно відрізняється від країни до країни і залежить від багатьох факторів (рис. 4.4).

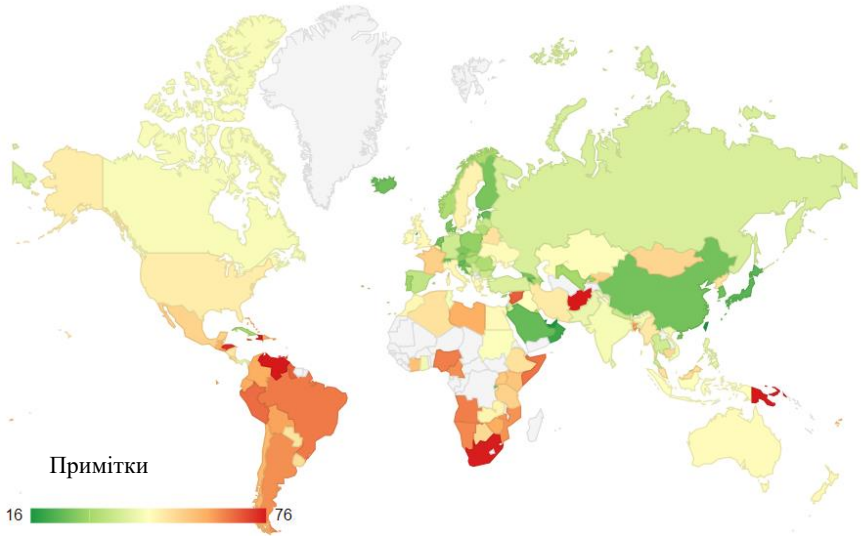

Рис. 4.4. Значення Індексу злочинності на початку 2023 р. [102]

Відповідно до даних Індексу злочинності, найбільша кількість злочинів відбувається в Венесуелі (82,6), Папуа-Новій Гвінеї (79,9), Афганістані (78,6), Південній Африці (75,4) та Гондурасі (74,2). Аналізуючи дані країни та значення індексу, можна стверджувати, що високий рівень бідності та безробіття, як правило, підвищує рівень злочинності в країні. В той час, як суворий контроль за дотриманням закону поліцією та суворі вироки, як правило, знижують рівень злочинності. Простежується сильна кореляція між віком і злочинністю, причому більшість злочинів, особливо насильницьких, скоюють люди у віці 20-30 років.

Індекс злочинності охоплює широкий спектр кримінальної діяльності. Підвищений індекс злочинності свідчить про підвищений ризик фінансових злочинів, включаючи відмивання грошей і фінансування тероризму. Розуміння індексу злочинності допомагає у розподілі ресурсів для правоохоронних і контролюючих органів. Це допомагає їм визначити сфери, де слід посилити заходи протидії відмивання коштів та фінансування тероризму.

Ефективні зусилля щодо протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму виходять за рамки виявлення та переслідування фінансових злочинів. Вони охоплюють профілактичні заходи щодо запобігання цим злочинам та допомагає в розробці превентивних стратегій.

Індекси сприйняття корупції, рівня тероризму та злочинності є невід'ємною частиною цілісного розуміння ландшафту системи фінансового моніторингу та заходів щодо протидії відмивання коштів та фінансування тероризму. Ці показники служать основними інструментами для оцінки ризиків, регулятивного фокусування та розподілу ресурсів. Дослідження якості цих показників дозволяють коригувати політики, регуляторні рішення та форми роботи фінансових установ в частині захисту від відмивання коштів та фінансування тероризму та сприяти глобальним зусиллям у боротьбі з фінансовими злочинами та фінансуванням тероризму. Зрештою, саме завдяки такому багатовимірному підходу ми можемо сподіватися створити більш безпечну та прозору глобальну фінансову систему.

Інсайдерська торгівля та маніпулювання на ринку цінних паперів викликають серйозне занепокоєння у розвитку ринків капіталу. Ці проблеми виходять за межі рівня економічного розвитку і є всеохоплюючим викликом у всьому світі. Незаконна торгівля інсайдерською інформацією має місце, коли цінні папери купуються або продаються з порушенням фідуціарних зобов'язань або інших відносин, які виникають при володінні суттєво важливою непублічною інформацією. Регуляторні органи, як-от Комісія з цінних паперів і бірж (SEC) [143], у різних країнах ретельно відстежують і повідомляють про випадки інсайдерської торгівлі. Так, Комісія з цінних паперів і цінних паперів США станом на 2020 рік задокументувала численні випадки та висвітлила зростаючу кількість випадків, пов'язаних із інсайдерською торгівлею. В своєму звіті SEC за 2020 рік описує масштаби цієї проблеми, показуючи, що за останні роки Комісія вжила заходів проти сотень організацій, бізнесів та осіб. До цього переліку відносяться фінансові спеціалісти, менеджери хедж-фондів, корпоративні інсайдери, адвокати та інші особи, які беруть участь у незаконних посередницьких або торгових діях, які порушують правила вільного ринку та добросовісної конкуренції, необхідні для цілісності та справедливого функціонування ринків капіталу.

Наслідки інсайдерської торгівлі та маніпулювання ринком є далекосяжними. Вони зменшують рівень довіри до фінансових ринків, перешкоджають чесній конкуренції та підривають принципи прозорості та рівного доступу до ринкової інформації. Вирішення цих проблем має вирішальне значення для створення сприятливого середовища для зростання та розвитку ринку капіталу, незалежно від стадії економічного розвитку країни. Регулювання, правозастосування та освіта відіграють важливу роль у стримуванні такої практики та підтримці цілісності фінансових систем.

Підробка валюти є ще однією постійною проблемою, яку має вирішувати ефективна система фінансового моніторингу. Однак справжній масштаб економічних наслідків цього виду злочинів важко оцінити, оскільки інформація, як правило, доступна лише тоді, коли правоохоронні органи вилучають підроблені гроші. Злочинці, як правило, зосереджують свої зусилля на підробці найпопулярніші валюти, які перебувають в обігу, створюючи можливості для отримання незаконної фінансової вигоди та потенційно слугуючи джерелом фінансування злочинних організацій, у тому числі терористів. Оцінка, надана Міністерством фінансів США (USDOT) у 2006 році [142], підкреслює, що у випадку американської валюти лише приблизно одна купюра з кожних 10000 є фальшивою. Ця статистика підкреслює відносну рідкість підробленої валюти в обігу, але вона не розкриває повного масштабу фінансових втрат, ризиків безпеці та потенційних збоїв, які можуть виникнути внаслідок цієї незаконної діяльності.

У відповідь на постійну проблему підробки валют, уряди та правоохоронні органи продовжують застосовувати різні стратегії, такі як впровадження передових функцій безпеки в банкноти та проведення кампаній з підвищення обізнаності громадськості, щоб пом'якшити вплив цієї злочинної діяльності та зберегти довіру до валютної системи.

Проведений попередній аналіз підкреслює глибокий вплив виявлених злочинів на глобальний мир і рівень життя людей у всьому світі. У світлі цих викликів міжнародна система фінансового моніторингу потребує впровадження комплексної структури методів та процедур щодо протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Відповідальність за покращення якості життя та забезпечення безпеки значною мірою лежить на окремих юрисдикціях, оскільки вони відіграють важливу роль у контролі та боротьбі з цими виявленими злочинами. Отже, вплив законодавчої бази щодо протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму та її успішне впровадження в межах юрисдикції має значну вагу в боротьбі з цією злочинною діяльністю. Дотримуючись рекомендацій FATF та ефективно впроваджуючи заходи протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, країни можуть сприяти глобальним зусиллям із припинення та боротьби з цими серйозними злочинами, сприяючи таким чином миру та підвищенню добробуту людей у всьому світі.

FATF має чітку ціль – установлювати міжнародні стандарти та просувати ефективні заходи щодо боротьби з відмиванням коштів та

фінансуванням тероризму в глобальному масштабі. Протягом багатьох років вона створила комплексну структуру загальновизнаних стандартів, які є основою міжнародних зусиль із боротьби з фінансовими злочинами.

Одним із основних механізмів, за допомогою якого FATF виконує свою місію, є проведення взаємних оцінок між країнами-членами. Ці оцінки передбачають ретельний аналіз законодавчої, нормативної та операційної бази країни щодо протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, пропонуючи важливий механізм для оцінки дотримання Рекомендацій FATF.

Вплив FATF виходить за межі держав-членів, і багато країн у всьому світі приймають її стандарти як основу для своїх внутрішніх законів і правил, сприяючи міжнародним фінансовим операціям. Крім того, FATF підтримує систему категоризації юрисдикцій на основі їх рівня відповідності. Як вже вказувалося, ті, хто вважається невідповідним або не має відповідних заходів, можуть бути занесені до сірого або чорного списків, що може мати далекосяжні економічні та репутаційні наслідки.

FATF надає комплексні вказівки та найкращі практики, щоб допомогти країнам у впровадженні ефективних заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Крім того, FATF активно співпрацює з іншими міжнародними організаціями, такими як Організація Об'єднаних Націй, Світовий банк та Інтерпол, зміцнюючи глобальні зусилля щодо ініціатив протидії відмивання коштів.

Усвідомлюючи проблеми, з якими стикаються країни з обмеженими ресурсами, FATF розширює свою прихильність розвитку потенціалу через програми навчання та технічну допомогу. Норми та правила FATF охоплюють такі сфери, як віртуальні валюти та кіберзлочинність, забезпечуючи тим самим постійну актуальність своїх стандартів і вказівок.

Ризики, пов'язані з відмиванням коштів і фінансуванням тероризму, пов'язані з різною злочинною діяльністю та є однією з найбільш серйозних проблем, з якими стикаються багато країн. Подолання цих ризиків вимагає негайної уваги та рішучих дій для захисту не лише економіки, але й добробуту громадян. З моменту свого заснування в 1989 році Група розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) взяла на себе роль глобального органу боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму і періодично оновлює рекомендації, адаптуючись до мінливих ризиків. Ці рекомендації є основою в системі боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму для кожної країни.

Крім створення надійної законодавчої бази для протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, країни повинні старанно впроваджувати ці заходи, щоб узгодити їх із власними національними цілями та глобальними стандартами, встановленими FATF. Тому FATF уважно стежить за країнами, щоб забезпечити повну та ефективну відповідність її стандартам. Недотримання зобов'язань тягне за собою збільшення відповідальності та підзвітності для країн із дефіцитом, що потенційно може призвести до низки економічних та неекономічних наслідків.

Незважаючи на цей механізм моніторингу, все ще спостерігається зростання глобальної діяльності відмивання коштів та фінансування тероризму в абсолютному вимірі, що може викликати сумніви щодо ефективності глобальних стандартів у боротьбі з фінансуванням тероризму. Проте наше дослідження показує, що ефективність цих глобальних стандартів залежить від ефективного впровадження правової бази щодо заходів з відмивання коштів та фінансування тероризму у кожній країні. Надійної правової бази самої по собі недостатньо для ефективної боротьби.

У зв'язку з цим ми рекомендуємо FATF розглянути можливість посилення механізму моніторингу для країн, у яких виявлено недоліки, шляхом накладення більш суттєвих санкцій як засобу стримування та боротьби з глобальною діяльністю відмивання коштів та фінансування тероризму. Мета полягає в тому, щоб додатково стимулювати країни до посилення своїх режимів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, тим самим зміцнюючи колективні глобальні зусилля проти цих тяжких фінансових злочинів.

Підсумовуючи можемо стверджувати, що кореляція між сприйняттям корупції, глобальним тероризмом, рівнем злочинності, FATF і фінансовим моніторингом підкреслюють симбіотичний зв'язок між цими факторами у сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Разом вони складають комплексну стратегію захисту фінансової системи від згубних наслідків фінансових злочинів, зокрема фінансування тероризму.

4.2. Методологія оцінювання відповідності рекомендаціям FATF та ефективності систем фінансового моніторингу

Сучасний етап розвитку характеризується чіткою та структурованою системою міжнародних документів у сфері боротьби з незаконними фінансовими операціями. Ці документи виступають своєрідним «фундаментом» для формування національних систем протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму окремих країн.

Ефективність політики в досліджуваній сфері є найважливішою передумовою для забезпечення економічної безпеки як на міжнародному, так і на національному рівнях. Ця ефективність визначає цілісність фінансової системи, стабільність комерційних зв'язків та сприяє розвитку економічних відносин у всьому світі.

Міжнародна система протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму виникла як результат ряду ініціатив, поданих міжнародними організаціями, структурами та окремими країнами. Важливими цілями цієї системи є:

– припинення злочинів у цій сфері;

– підрив фінансових коренів транснаціональної організованої злочинності та міжнародного тероризму;

– захист фінансових установ та всієї фінансово-економічної системи від «брудних» грошей, а також забезпечення їхньої стабільності та безпеки.

Міжнародна система протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму організаційно представлена міжнародними та регіональними організаціями, а також структурами, які, хоча формально не є міжнародними організаціями, відіграють важливу, а іноді навіть провідну роль у цій міжнародній системі.

FATF, належачи до таких організацій, формує три основні звіти з детальним описом тенденцій та проблем фінансування тероризму, проводить взаємну оцінку режимів країн-членів в частині протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, формує чорний та сірий списки, включаючи членів, які мають недоліки відповідно до розроблених стандартів.

Хоча підхід щодо протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму є чітко структурованим, в кожній країні внаслідок впливу значної кількості факторів національні системи можуть мати суттєві відмінності. Розроблені рекомендації значною мірою враховують досвід засновників FATF, а країни, які розвиваються, на брали участі у

цьому процесі. Різні національні системи протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму мають значні відмінності, які перш за все обумовлені їх історичними та культурними особливостями. Країни ставляться по-різному до даної проблеми з різних юридичних та політичних міркувань. Це безумовно впливає на виділені ресурси для боротьби та на рівень ефективності, а також на ступінь їх участі у міжнародній системі протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму.

Постійні зміни та вдосконалення національних систем фінансового моніторингу відбуваються у зв'язку з появою нових викликів у сфері відмивання злочинних доходів. На даному етапі система міжнародного співробітництва у цій сфері стрімко розвивається, розширюється коло учасників та критеріїв оцінки. Це також і підкреслює необхідність дослідження зарубіжного досвіду у функціонуванні системи фінансового моніторингу, що надає можливість виявити потенційні резерви для підвищення ефективності національних систем, а також сприяє розвитку ефективного міжнародного співробітництва в цій галузі.

Оцінка національних систем протидії фінансуванню тероризму не може бути повноцінною без ретельного аналізу їхньої ефективності, зокрема, в контексті відповідності вимогам та рекомендаціям FATF.

FATF регулярно здійснює взаємну оцінку ступеня виконання своїми членами Рекомендацій FATF. Ця процедура включає в себе експертні оцінки, під час яких представники з різних країн оцінюють зусилля інших країн у сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму.

Оцінки зосереджені на двох аспектах: ефективності та технічній відповідності. Основний акцент зроблено на оцінці ефективності. Кожна країна має довести, що в контексті своїх ризиків вона має ефективну систему захисту фінансової системи від зловживань. Для визначення рівня ефективності зусиль країни, оцінюється 11 ключових сфер або найближчих результатів.

Оцінка також перевіряє, чи країна виконала всі технічні вимоги кожної з 40 Рекомендацій FATF у своїх законах, постановах та інших правових інструментах, що стосуються боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму.

FATF визнає, що існує безпосередній зв'язок між рівнем ефективності та технічної відповідності Рекомендаціям FATF. Чим нижчий рейтинг технічної відповідності, тим менш ефективною

вважається система боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму. Проте важливо зазначити, що високий рейтинг технічної відповідності сам по собі не є гарантом ефективності системи. У виняткових ситуаціях може виникнути вищий рівень ефективності, навіть при низькому рейтингу технічної відповідності. Це може бути обумовлено специфічною ситуацією в країні, включаючи низькі ризики або інші структурні та матеріальні фактори, а також особливостями законодавства та інститутів цієї країни. Деякі компенсуючі заходи у сфері боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму можуть бути ефективними, навіть якщо вони не передбачені Рекомендаціями FATF [49].

Звіт про взаємну оцінку включає докладний опис і аналіз системи країни щодо запобігання зловживанням фінансовою системою, а також містить конкретні рекомендації для подальшого зміцнення цієї системи.

Ця методологія використовується не лише FATF, але і регіональними органами типу FATF (FSRB), і іншими оціночними органами, включаючи МВФ і Світовий банк. Методика була прийнята 22 лютого 2013 року і регулярно оновлюється для вдосконалення процесу оцінки.

FATF рекомендує, щоб країни, коли вони вирішують провести оцінку ризиків, ураховували спроможність і досвід боротьби з протидії відмивання коштів та фінансування тероризму в кожному секторі, який відповідає вимогам протидії відмивання коштів та фінансування тероризму. Ризики відмивання коштів та фінансування тероризму мають бути ідентифіковані, оцінені та зрозумілі, а заходи щодо запобігання наведеним операціям мають бути пропорційними виявленим ризикам.

Оцінка ефективності виконання Рекомендацій FATF ґрунтується на використанні ієрархічного оціночного підходу, що охоплює наступну структуру результатів: мета – проміжні результати – безпосередні результати (таблиця 4.1).

Для виконання такої оцінки спочатку важливо здійснити аналіз ризиків, що властиві конкретній країні, і врахувати контекст країни, включаючи характер та рівень ризиків, пов’язаних з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму, а також особливості економічної моделі країни та фінансового сектору.

Таблиця 4.1

Відповідність між метою високого рівня, проміжними результатами та безпосередніми результатами

<table>
<tr><td colspan="2">Мета високого рівня:
Фінансові системи та економіка у більш широкому розумінні захищені від загроз відмивання коштів, фінансування тероризму та фінансування поширення зброї масового знищення, тим самим зміцнюючи цілісність фінансового сектора та сприяючи захищеності та безпеці</td></tr>
<tr><td>Проміжні результати:</td><td>Безпосередні результати:</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Політика, координація та взаємодія знижують ризики відмивання коштів та фінансування тероризму</td><td>1. Ризики відмивання коштів та фінансування тероризму розуміються і там, де це необхідно, на національному рівні координуються дії щодо боротьби з відмиванням грошей, фінансуванням тероризму та поширення зброї масового знищення</td></tr>
<tr><td>2. Міжнародне співробітництво забезпечує необхідну інформацію, оперативні фінансові дані, докази та сприяє діяльності, спрямованій проти злочинців та їх активів</td></tr>
<tr><td rowspan="3">Злочинним доходам та коштам на підтримку тероризму перешкоджають у проникненні у фінансовий та інші сектори, або самі сектори їх виявляють та сповіщають про це</td><td>3. Наглядові органи належним чином здійснюють нагляд, контролюють та регулюють фінансові установи, Встановлені не фінансові підприємства та професії та провайдери послуг в сфері віртуальних активів щодо виконання вимог з протидії відмивання коштів та фінансування тероризму пропорційно наявним ризикам</td></tr>
<tr><td>4. Фінансові установи, встановлені не фінансові підприємства та професії та провайдери послуг в сфері віртуальних активів належним чином застосовують превентивні заходи у сфері протидії відмиванню коштів та фінансування тероризму пропорційно їхнім ризикам, та повідомляють про підозрілі операції</td></tr>
<tr><td>5. Попереджено використання в протизаконних цілях юридичних осіб та утворень для відмивання коштів та фінансування тероризму, а інформація щодо бенефіціарної власності безперешкодно доступна компетентним органам</td></tr>
<tr><td rowspan="6">Загрози відмивання коштів виявляються та блокуються, а злочинці караються та позбавляються незаконних доходів. Загрози фінансування тероризму виявляються і блокуються, терористи позбавляються ресурсів, а ті, хто фінансує тероризм, караються, що сприяє запобіганню терористичних актів</td><td>6. Оперативні дані фінансової розвідки та вся інша інформація, що стосується справи, належним чином використовується компетентними органами для проведення розслідувань за фактами відмивання коштів та фінансування тероризму</td></tr>
<tr><td>7. Злочини та дії, пов’язані з відмиванням коштів, розслідуються, правопорушники переслідуються та піддаються ефективним, пропорційним та стримуючим санкціям</td></tr>
<tr><td>8. Злочинні доходи та засоби скоєння злочинів конфіскуються</td></tr>
<tr><td>9. Злочини і діяльність, пов’язані з фінансуванням тероризму, розслідуються, а особи, які фінансують тероризм, переслідуються і піддаються ефективним, пропорційним та стримуючим санкціям</td></tr>
<tr><td>10. Терористам, терористичним організаціям та тим, хто їх фінансує, перешкоджають у збиранні, переміщенні та використанні коштів, а також у використанні у протизаконних цілях сектору некомерційних організацій</td></tr>
<tr><td>11. Особам та організаціям, причетним до розповсюдження зброї масового знищення, перешкоджають у збиранні, переміщенні та використанні коштів згідно з відповідними Резолюціями Ради Безпеки ООН</td></tr>
</table>

Проте слід враховувати, що оцінці ефективності на відміну від технічної оцінки притаманний суб'єктивний характер, адже вона вимагає рішень, кваліфікації та інтересів експертів. Саме тому не стільки від статистичних даних, які є важливим джерелом інформації для експертів, скільки від аналізу якісної інформації в контексті ситуації юрисдикції, залежить висновок про досягнення національною системою необхідного результату.

Дослідження оцінки ефективності систем фінансового моніторингу здійснимо на прикладі країн, обраних з різних географічних регіонів та з різним рівнем розвитку. Такий підхід до вибірки дозволить уникнути впливу суб'єктивних факторів. В даному параграфі проведемо оцінку частини країн на відповідність Рекомендаціям FATF, зокрема ряду країн Африки, Північної та Південної Америк, Європи та Азії.

Країни Африки, як правило, мають низьку оцінку своїх національних систем, що не є дивним, враховуючи низький відсоток їх ВВП від загального обсягу ВВП світу (таблиця 4.2).

Таблиця 4.2

Порівняльний аналіз оцінок ефективності національних систем протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму країн Африки за методологією FATF

№ з/п	Результат	Країна											
		Марокко		Замбія		Гана		Туніс		Ботсвана		Уганда	
		Рівень	Бал	Рівень	Бал	Рівень	Бал	Рівень	Бал	Рівень	Бал	Рівень	Бал
1.	IO1	ME	1	ME	1	ME	1	ME	1	LE	0	LE	0
2.	IO2	ME	1	ME	1	SE	2	ME	1	ME	1	LE	0
3.	IO3	ME	1	ME	1	LE	0	LE	0	LE	0	LE	0
4.	IO4	ME	1	ME	1	LE	0	LE	0	LE	0	LE	0
5.	IO5	LE	0	LE	0	LE	0	LE	0	LE	0	LE	0
6.	IO6	ME	1	ME	1	ME	1	ME	1	LE	0	LE	0
7.	IO7	LE	0	ME	1	ME	1	ME	1	LE	0	LE	0
8.	IO8	ME	1	ME	1	LE	0	ME	1	LE	0	LE	0
9.	IO9	SE	2	ME	1	LE	0	LE	0	ME	1	LE	0
10.	IO10	LE	0	ME	1	LE	0	LE	0	LE	0	LE	0
11.	IO11	ME	1	LE	0	LE	0	LE	0	LE	0	LE	0
Загальний бал		9		9		5		5		2		0	
Середній бал		LE-ME	0,8	LE-ME	0,8	LE-ME	0,5	LE-ME	0,5	LE	0,2	LE	0

Розкриємо особливості інституційної та нормативно-правової складових системи національної системи протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму на прикладі Замбії (за середнім балом

оцінки ефективності оцінено на помірному рівні, проте це є один з найвищих показників серед досліджуваних країн) та Ботсвани (низька оцінка рівня ефективності).

Законодавство Замбії представлено різноманітними нормативно-правовими документами, які стосуються фінансових злочинів. Вони охоплюють питання створення Агентства фінансової розвідки (ZFIA) та заходи щодо боротьби із загрозами відмивання коштів і фінансування тероризму. Законодавство про боротьбу з відмиванням коштів забезпечується Агентством фінансової розвідки Замбії у взаємодії з іншими регуляторними органами. Здійснення ZFIA наглядової функції визначено Законом про Центр фінансової розвідки (2010), а злочини щодо відмивання коштів криміналізовано в Законі про заборону та запобігання відмиванню грошей (2010) [57].

Після занепокоєння, висловленого Групи Східної та Південної Африки з боротьби з відмиванням грошей (ESAAMLG) щодо ефективності нормативно-правової бази країни щодо протидії відмиванню коштів у 2007 р., Ботсвана оприлюднила Закон про фінансову розвідку, який має на меті вирішити проблеми з ризиками відмивання грошей і дотримання вимог.

Даному закону притаманно багато недоліків, які стосуються таких аспектів:

– за певних обставин незалежність Генерального директора Агентства фінансової розвідки може опинитися під загрозою;

– не передбачено посиленої належної перевірки щодо політично відомих осіб, проте наразі це питання врегульовано [94].

В цілому даний законодавчий документ засвідчив зусилля для дотримання стандартів FATF.

Наразі законодавство Ботсвани в частині протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму охоплює Закон про фінансову розвідку (поправка, 2018), Положення про фінансову розвідку (2018) та Закон про фінансову розвідку (2009), Правила боротьби з тероризмом (на імплементацію резолюцій Ради Безпеки ООН) (2020), Закон про доходи, одержані злочинним шляхом, Закон про боротьбу з тероризмом та інші нормативно-правові акти.

Управління фінансової розвідки Ботсвани (FIAB) координує та планує операції з відмивання грошей. Діяльність даного органу включає розробку політики, регулювання, нагляд, дослідження, інформування та освіту громадськості про канали та можливості відмивання коштів у Ботсвані.

Беручи участь у регіональних ініціативах, проводячи оцінку ризиків і надаючи підтримку правоохоронним органам, FIAB допомагає підтримувати структуру протидії відмивання коштів та фінансування тероризму, яка захищає фінансову систему країни від експлуатації злочинцями [75]. Робота агентства допомагає виявляти та припиняти незаконну фінансову діяльність, що ускладнює злочинцям використання фінансової системи.

Отже, за останні роки Ботсвана продемонструвала прагнення прийняти міжнародно визнані стандарти та принципи, які підтримуються в Рекомендаціях FATF. Проте, звичайно, є можливості для Ботсвани для вдосконалення та покращення відповідності передовій міжнародній практиці, про що свідчить проведена оцінка ефективності національної системи протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму.

З метою графічного аналізу даних якісним критеріям рейтингів відповідності було надано кількісні значення, а саме: високому рівню ефективності (HE) відповідає 3 (недоліки відсутні); значному рівню ефективності (SE) – 2 (є необхідність незначних покращень); помірному рівню ефективності (ME) – 1 (є необхідність значних покращень); низькому рівню ефективності (LE) – 0 (потребує фундаментальних покращень).

Це дозволило побудувати профілі ефективності систем протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму окремих країн Африки за методологією FATF (рис. 4.5).

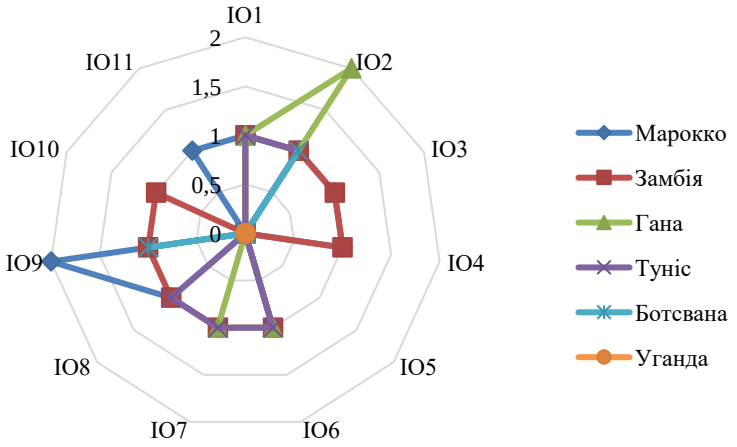

Рис. 4.5. Профіль ефективності систем протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму окремих країн Африки за методологією FATF

Представлені профілі підтверджують низьку оцінку серед досліджуваних країн Африки та вказують на наявність значних проблем при побудові систем протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Максимальні значення були отримані тільки для двох досліджуваних країн на рівні SE (є необхідність незначних покращень) за такими результатами як, «Розслідування та кримінальне переслідування за фінансування тероризму» (IO9) та «Міжнародне співробітництво» (IO2).

Наступна група країн для проведення дослідження охоплює Північну та Південну Америки (таблиця 4.3, рис. 4.6), проте за виключенням США, які будуть проаналізовані окремо. Вибірка охоплює такі країни, як Куба, Перу, Колумбія, Мексика, Уругвай, Нікарагуа, Панама, Коста-Ріка та Ямайка.

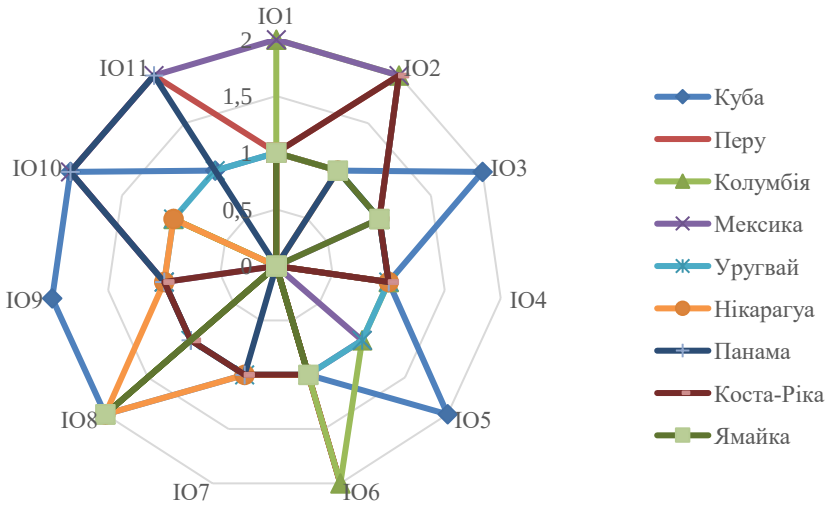

Рис. 4.6. Профіль ефективності систем протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму окремих країн Північної та Південної Америк за методологією FATF

Серед досліджуваних країн найбільше значення також відображається на рівні SE, проте їх було досягнуто значно за більшою кількістю результатів. Найбільша кількість країн (по 4 країни) мають значення SE для таких результатів, як «Міжнародне співробітництво» (IO2), «Конфіскація» (IO8) та «Превентивні заходи та фінансові санкції за фінансування тероризму» (IO10).

Таблиця 4.3

Порівняльний аналіз оцінок ефективності національних систем протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму країн Північної та Південної Америк за методологією FATF

№ з/п	Результат	Країна																	
		Куба		Перу		Колумбія		Мексика		Уругвай		Нікарагуа		Панама		Коста-Ріка		Ямайка	
		Рівень	Бал	Рівень	Бал	Рівень	Бал	Рівень	Бал	Рівень	Бал	Рівень	Бал	Рівень	Бал	Рівень	Бал	Рівень	Бал
1.	IO1	ME	1	ME	1	SE	2	SE	2	ME	1	ME	1	LE	0	ME	1	ME	1
2.	IO2	ME	1	SE	2	SE	2	SE	2	ME	1	ME	1	ME	1	SE	2	ME	1
3.	IO3	SE	2	ME	1	ME	1	ME	1	ME	1	LE	0	ME	1	ME	1	ME	1
4.	IO4	ME	1	ME	1	ME	1	LE	0	ME	1	ME	1	ME	1	ME	1	LE	0
5.	IO5	SE	2	LE	0	ME	1	ME	1	ME	1	LE	0	LE	0	LE	0	LE	0
6.	IO6	ME	1	SE	2	SE	2	ME	1	ME	1	ME	1	LE	0	ME	1	ME	1
7.	IO7	ME	1	LE	0	LE	0	LE	0	ME	1	ME	1	ME	1	ME	1	LE	0
8.	IO8	SE	2	ME	1	SE	2	LE	0	ME	1	SE	2	ME	1	ME	1	SE	2
9.	IO9	SE	2	ME	1	LE	0	ME	1	ME	1	ME	1	ME	1	ME	1	LE	0
10.	IO10	SE	2	SE	2	ME	1	SE	2	ME	1	ME	1	SE	2	LE	0	LE	0
11.	IO11	ME	1	SE	2	LE	0	SE	2	ME	1	LE	0	SE	2	LE	0	LE	0
Загальний бал			16		13		12		12		11		9		10		9		6
Середній бал		ME-SE	1,5	ME	1,2	ME	1,1	ME	1,1	ME	1	LE-ME	0,8	LE-ME	0,9	LE-ME	0,8	LE-ME	0,5

В жодній з досліджуваних країн не було отримано високі/середні показники для таких результатів, як «Превентивні заходи» (IO4) та «Розслідування та переслідування за відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом» (IO7). Крім того, за останнім результатом найбільша кількість країн (4 країни) отримала найнижчі значення – LE. Така ж кількість країн мають найнижчі показники за результатом «Фінансові санкції за фінансування розповсюдження зброї масового» (IO11). 5 країн (Перу, Нікарагуа, Панама, Коста-Ріка та Ямайка) мають значення LE за результатом «Юридичні особи та домовленості» (IO5).

Серед досліджуваних країн є також і та, яка входить до «сірого» списку FATF, це Ямайка, яка не змогла завершити свій план дій, термін дії якого закінчився в січні 2022 року.

Наступна група країн (Ізраїль, Саудівська Аравія, Бахрейн, Сінгапур, Тайланд, Йорданія, Киргизстан, Філіппіни, Камбоджа, Монголія) представляє азіатську частину Євразії (таблиця 4.4, рис. 4.7). Протягом останніх років FATF працює над наданням допомоги правоохоронним та іншим органам щодо ефективного здійснення фінансових розслідувань незаконної торгівлі фентанілом та іншими синтетичними опіоїдами, обіг яких суттєво зростає. По всій Азії все більше країн повідомляють про зростання кількості смертей від передозування [325]

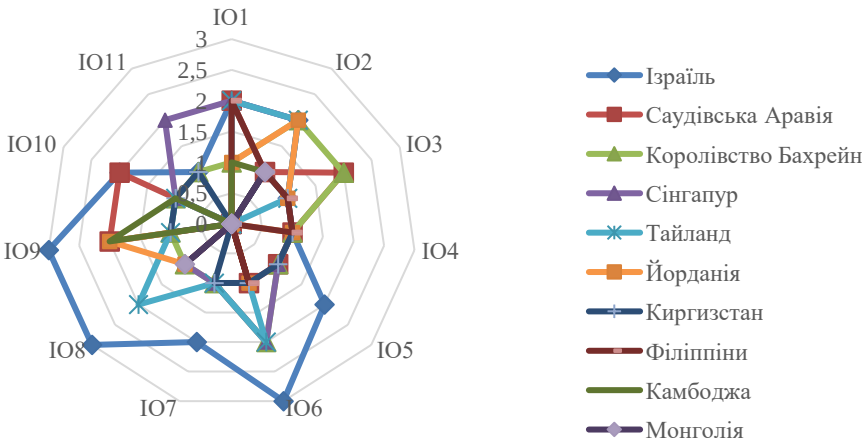

Рис. 4.7. Профіль ефективності систем протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму окремих країн Азії за методологією FATF

Таблиця 4.4

Порівняльний аналіз оцінок ефективності національних систем протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму країн Азії за методологією FATF

№ з/п	Результат	Країна																			
		Ізраїль		Саудівська Аравія		Бахрейн		Сінгапур		Тайланд		Йорданія		Киргизстан		Філіппіни		Камбоджа		Монголія	
		Рівень	Бал	Рівень	Бал	Рівень	Бал	Рівень	Бал	Рівень	Бал	Рівень	Бал	Рівень	Бал	Рівень	Бал	Рівень	Бал	Рівень	Бал
1.	IO1	SE	2	SE	2	ME	1	SE	2	SE	2	ME	1	LE	0	SE	2	ME	1	LE	0
2.	IO2	SE	2	ME	1	SE	2	SE	2	SE	2	SE	2	ME	1	ME	1	ME	1	ME	1
3.	IO3	ME	1	SE	2	SE	2	ME	1	ME	1	ME	1	ME	1	ME	1	LE	0	LE	0
4.	IO4	ME	1	ME	1	ME	1	ME	1	LE	0	ME	1	ME	1	ME	1	LE	0	LE	0
5.	IO5	SE	2	ME	1	ME	1	ME	1	LE	0	LE	0	ME	1	LE	0	LE	0	LE	0
6.	IO6	HE	3	ME	1	SE	2	SE	2	SE	2	ME	1	ME	1	ME	1	LE	0	LE	0
7.	IO7	SE	2	LE	0	ME	1	ME	1	ME	1	LE	0	ME	1	LE	0	LE	0	LE	0
8.	IO8	HE	3	LE	0	ME	1	ME	1	SE	2	ME	1	LE	0	LE	0	LE	0	ME	1
9.	IO9	HE	3	SE	2	ME	1	LE	0	ME	1	SE	2	ME	1	LE	0	SE	2	LE	0
10.	IO10	SE	2	SE	2	ME	1	ME	1	ME	1	LE	0	ME	1	LE	0	ME	1	LE	0
11.	IO11	ME	1	LE	0	ME	1	SE	2	LE	0	LE	0	ME	1	LE	0	LE	0	LE	0
Загальний бал			22		12		14		14		11		9		9		6		5		2
Середній бал		SE	2	ME	1,1	ME	1,3	ME	1,3	ME	1	LE-ME	0,8	LE-ME	0,8	LE-ME	0,5	LE-ME	0,5	LE	0,2

Ці фактори слід враховувати при побудові системи протидії відмивання коштів та фінансування тероризму, адже незаконний обіг наркотиків є основним предикатним злочином для відмивання коштів.

Враховуючи, що до вибірки увійшла така держава, як Ізраїль, яка має максимальні показники за 3 результатами («Фінансова розвідка» (IO6), «Конфіскація» (IO8), «Розслідування та кримінальне переслідування за фінансування тероризму» (IO9)), то профілі інших країн суттєво відрізняються, хоча для досліджуваних країн даного регіону також притаманна велика кількість показників із значенням SE.

В цілому серед досліджуваних країн азіатської частини Євразії найбільша кількість показники SE та HE була отримана для таких результатів, як «Ризик, політика та взаємодія» (IO1), «Міжнародне співробітництво» (IO2) та «Фінансова розвідка» (IO6).

Найгірші показники (LE) серед досліджуваних показників було отримано для таких результатів «Юридичні особи та домовленості» (IO5), «Розслідування та переслідування за відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом» (IO7) та «Фінансові санкції за фінансування розповсюдження зброї масового знищення» (IO11).

Ризики відмивання коштів та фінансування тероризму викликають серйозне занепокоєння у всьому світі. ЄС не є винятком у даному питанні, він прагне забезпечити цілісність своєї фінансової системи та безпеку громадян. Проводячи оцінку національних систем європейських країн, зупинимося на тих, які є членами ЄС (Іспанія, Італія, Португалія, Швеція, Греція, Чехія, Бельгія, Австрія, Німеччина, Фінляндія, Литва, Словенія, Латвія, Мальта, Угорщина, Польща, Болгарія, Румунія), вступ до якого наразі є важливим кроком для України.

За результатами оцінок FATF сформуємо таблицю 4.5, в якій наведемо рівень та бальну оцінку для ряду країн ЄС (рис. 4.8).

Дана група країн має найвищий середній бал серед тих, які попередньо були досліджені. Найвищий середній бал в оцінці ефективності національних систем протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму належить Іспанії (2,0) та Італії (1,7).

За результатом «Міжнародне співробітництво» (IO2) серед досліджуваних країн було отримано найвищі значення: HE для Швеції та Фінляндії та SE для всіх інших країн з вибірки, за винятком Болгарії.

Таблиця 4.5

Порівняльний аналіз оцінок ефективності національних систем протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму країн ЄС за методологією FATF

№ з/п	Результат	Країна																	
		Іспанія	Італія	Португалія	Швеція	Греція	Чехія	Бельгія	Австрія	Німеччина	Фінляндія	Литва	Словенія	Латвія	Мальта	Угорщина	Польща	Болгарія	Румунія
1.	IO1	SE (2)	SE (2)	SE (2)	ME (1)	SE (2)	ME (1)	SE (2)	ME (1)	SE (2)	SE (2)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	LE (0)	ME (1)	ME (1)	ME (1)
2.	IO2	SE (2)	SE (2)	SE (2)	HE (3)	SE (2)	SE (2)	SE (2)	SE (2)	SE (2)	HE (3)	SE (2)	SE (2)	SE (2)	SE (2)	SE (2)	SE (2)	ME (1)	SE (2)
3.	IO3	SE (2)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	LE (0)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	LE (0)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)
4.	IO4	SE (2)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	SE (2)	ME (1)	ME (1)
5.	IO5	SE (2)	SE (2)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	LE (0)	ME (1)	LE (0)	SE (2)	LE (0)	ME (1)
6.	IO6	HE (3)	SE (2)	ME (1)	ME (1)	SE (2)	ME (1)	SE (2)	LE (0)	ME (1)	SE (2)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	SE (2)	ME (1)	LE (0)	ME (1)
7.	IO7	SE (2)	SE (2)	SE (2)	SE (2)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	LE (0)	ME (1)	SE (2)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	LE (0)	LE (0)	ME (1)	LE (0)	ME (1)
8.	IO8	SE (2)	SE (2)	ME (1)	SE (2)	ME (1)	SE (2)	ME (1)	ME (1)	SE (2)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	LE (0)	LE (0)	LE (0)	LE (0)	ME (1)
9.	IO9	SE (2)	SE (2)	SE (2)	SE (2)	SE (2)	SE (2)	SE (2)	SE (2)	SE (2)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)
10.	IO10	ME (1)	ME (1)	SE (2)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)
11.	IO11	SE (2)	SE (2)	SE (2)	SE (2)	SE (2)	ME (1)	ME (1)	SE (2)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	ME (1)	LE (0)	SE (2)	ME (1)	ME (1)	LE (0)	ME (1)
Загальний бал		22	19	17	17	16	14	15	12	15	15	12	12	10	10	9	13	6	12
Середній бал		2,0	1,7	1,5	1,5	1,5	1,3	1,4	1,1	1,4	1,4	1,1	1,1	0,9	0,9	0,8	1,2	0,5	1,1

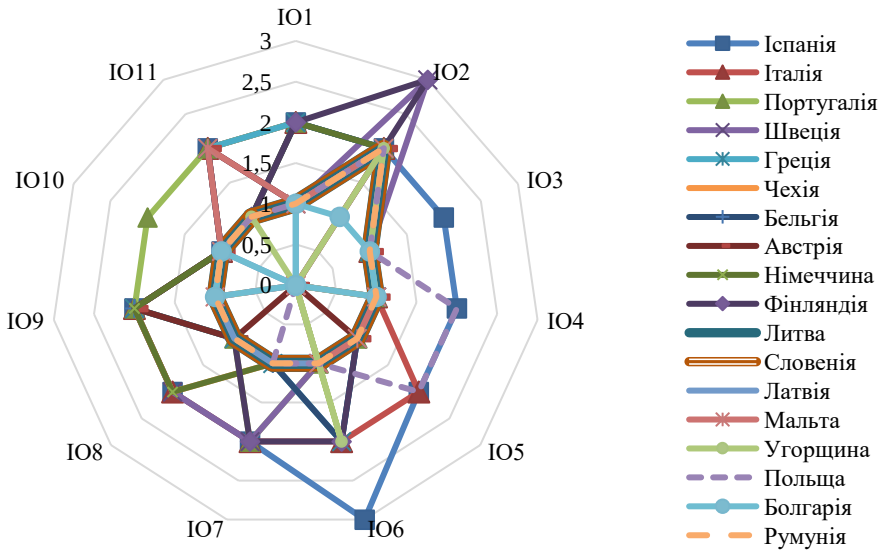

Рис. 4.8. Профіль ефективності систем протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму окремих країн ЄС за методологією FATF

Найбільша кількість найнижчих значень (LE) було отримано за такими результатами, як «Розслідування та переслідування за відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом» (IO7) та «Конфіскація» (IO8) – по 4 країни.

Отже, проведене дослідження засвідчило різницю в імплементації країнами глобальних правил протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму через політичні та економічні фактори. Цим зумовлені і різноманітні заходи протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, застосовані до країн, які увійшли до вибірки.

На основі опублікованих зведених оціночних рейтингів країн, що пройшли черговий раунд оцінок методології FATF, визначимо ті країни, що отримали найвищу оцінку за 11 результатами (таблиця 4.6).

Згідно представленого рейтинг ефективності національних систем протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, найбільш ефективними є системи США (отримана найвища оцінка за 4 результатами: IO8, IO9, IO10, IO11) та Великобританія (найвища оцінка також за 4 результатами: IO1, IO9, IO10, IO11). Системи Ізраїлю та Франції отримали трохи нижчі показники – найвище значення за 3 результатами (для першої країни – IO6, IO8, IO9, для другої – IO2, IO8, IO9).

Таблиця 4.6

Рейтинг ефективності національних систем протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму за результатами, що отримали найвищу оцінку (складено на основі даних [46])

№ з/п	Результат		Країни з високою оцінкою із зазначенням року проходження раунду оцінок
1.	Ризик, політика та взаємодія	IO1	Бермудські острови (2020), Великобританія (2022)
2.	Міжнародне співробітництво	IO2	Австралія (2018), Нідерланди (2022), Нова Зеландія (2022), Сан-Марино (2021), Фінляндія (2022), Франція (2022), Швеція (2020)
3.	Нагляд	IO3	–
4.	Превентивні заходи	IO4	–
5.	Юридичні особи та домовленості	IO5	–
6.	Фінансова розвідка	IO6	Ізраїль (2022), Нідерланди (2022), Іспанія (2019), російська федерація (2019)
7.	Розслідування та переслі-дування за відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом	IO7	–
8.	Конфіскація	IO8	Гондурас (2020), Ізраїль (2022), Нова Зеландія (2022), США (2020), Франція (2022)
9.	Розслідування та кримінальне переслідування за фінансування тероризму	IO9	Великобританія (2022), Ізраїль (2022), російська федерація (2019), США (2020), Франція (2022)
10.	Превентивні заходи та фінансові санкції за фінансування тероризму	IO10	Великобританія(2022),США(2020)
11.	Фінансові санкції за фінан-сування розповсюдження зброї масового знищення	IO11	Великобританія (2022), США (2020)

США встановили дієву систему фінансового моніторингу, яка включає у себе різні урядові органи та установи. Міністерство фінансів США відзначається своєю передовою ініціативою, створивши першим у світі орган фінансової розвідки з метою виявлення суб'єктів, що підлягають санкціям та підтримці профілактичних заходів для протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. На управління Міністерства фінансів з розвідки та аналізу покладено функції виявлення та розкриття фінансових систем терористичних груп, а також виділення у власній фінансовій системі потенційних слабких місць, які можуть бути використані терористичними організаціями. Фінансова розвідка в США займається активною боротьбою з

фінансовими злочинами, причому однією з її ключових функцій є надання інформаційної підтримки правоохоронним органам у сфері протидії відмиванню злочинних коштів та фінансуванню тероризму.

Одна з найкращих характеристик, які притаманні системі протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму в США, – це наявність центрів обробки інформації та місцевих робочі групи, які об'єднують федеральні органи, органи влади та інші. Влада США використовує різноманітну інформацію фінансової розвідки та інші джерела інформації, що сприяє виявленню «грошових слідів», тим самим полегшуючи боротьбу з фінансовими порушеннями.

В США нагляд у сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму за банківським сектором та ринком цінних паперів визнається найнадійнішим, і введення спеціальних санкцій проти суб'єктів, які здійснюють легалізацію коштів та фінансують тероризм, виявляється ефективним. За 40 рекомендаціями FATF США отримали оцінки відповідності або значної відповідності для 31 рекомендації, для 5 рекомендацій – часткової відповідності, і для 4 рекомендацій – невідповідності [42].

До основних недоліків в механізмі боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму в досліджуваній країні відносять: «невизнання США всіх об'єктів, позначених ООН як небажані; мінімальне охоплення спеціальними вимогами протидії відмиванню доходів і фінансуванню тероризму інвестиційних консультантів, самостійно занятих осіб, агентів з операцій з нерухомістю, що відображає вразливість зазначеного сектора перед ризиками легалізації коштів та фінансування тероризму; відсутність єдиного підходу до роботи в галузі протидії легалізації коштів на рівні штатів» [50].

Великобританія є одним з найбільших постачальником фінансових послуг у світі, тому для даної країни характерні значні ризики тісного зв'язку між фінансовими ресурсами та злочинністю і тероризмом. Це здійснює вплив на формування та коригування національної політики, стратегії та запобіжні системи боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму.

Досвід Великобританії певною мірою схожий з досвідом США, адже у сфері забезпечення ефективності взаємодії правоохоронних органів існує єдина база даних органів, яка містить інформацію про підозрілі операції, при цьому доступ до неї має поліція. Це сприятливо впливає на результативність та оперативність розслідування та виявлення протизаконних операцій. «Сильні сторони національної системи фінансового моніторингу Великобританії – це широка профілактична діяльність, наглядових та контролюючих органів, а

також власне система заходів запобігання професійній акредитації злочинців та отримання ними контролю над фінансовою установою. В той же час, інтенсивність боротьби в різних секторах неоднакова, що може мати ризиковий характер для загальнонаціональної системи» [50].

Великобританія показує високу результативність під час розслідування та судового розгляду злочинів, пов'язаних з фінансуванням тероризму. Через цю результативність країна бере на себе основний обов'язок у виявленні терористів на міжнародному рівні в рамках ООН та ЄС. Великобританія активно сприяє досягненню високого рівня ефективності при впровадженні адресних фінансових санкцій на своїй території.

Великобританія характеризується високими показниками оцінки ефективності рекомендаціям FATF. Так, країна отримала 4 високі оцінки, які визнані високоефективними, 4 – значно ефективними, а 3 – помірно ефективними. З 40 рекомендацій FATF у Великобританії повну відповідність зафіксовано за 24 рекомендаціями, а за 15 відзначено значну відповідність і тільки за однією – часткову відповідність [43].

Національна система фінансового моніторингу в Ізраїлі визнана дієвою у багатьох аспектах. Вона охоплює всі відповідні компетентні органи та використовується для протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму в країні. Однак системі фінансового моніторингу в Ізраїлі притаманні значні недоліки, зокрема не всі фінансові агенти залучені до моніторингу відмивання коштів та фінансування тероризму. Крім того, надзору за тими, що вже включені в систему, не завжди надається належна увага.

Щодо відповідності FATF в Ізраїлі, слід відзначити таке: 17 рекомендацій дотримуються в повній мірі, значна відповідність зафіксована ще за 17 рекомендаціями, часткова відповідність за 5 рекомендаціями, а щодо рекомендації № 17, вона не застосовується через національні особливості [44].

Система протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму Франції складна та надійна одночасно. Вона є ефективною у багатьох аспектах, зокрема щодо участі правоохоронних органів в розслідуванні випадків фінансування тероризму, конфіскації та міжнародного співробітництва.

Франція стикається з низкою загроз відмивання грошей, включаючи податкове шахрайство та незаконний обіг наркотиків. Для країни також характерний високий рівнем загроз тероризму та

фінансування тероризму після терактів 2015 року. Розуміючи ці ризики, в країні вжито ряд заходів для їхнього пом'якшення, зокрема в частині ефективної організації співпраці між прокуратурою, слідчими та розвідувальними органами.

Франція має 3 високі результати за відповідністю рекомендаціям FATF, які визнані високоефективними. З 40 рекомендацій FATF у Франції повну відповідність зафіксовано за 19 рекомендаціями, за 18 відзначено значну відповідність, а за 3 – часткову відповідність [45].

Рівень відповідності національних систем протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму Великобританії, Франції, Ізраїлю та США міжнародним стандартам, розробленим FATF, становить відповідно 97,5 % (39 із 40), 92,5 % (37 із 40), 87,5 % (35 з 40) та 77,5 % (31 із 40). Отже, за результатами взаємних оцінок, проведених експертами FATF, національну систему фінансового моніторингу Великобританії є найефективнішою в порівнянні зі США або будь-якою іншою європейською країною. Дана юрисдикція відмінно розуміє ризики в межах відмивання коштів та фінансування тероризму.

Необхідним є також оцінка найгіршої системи фінансового моніторингу, яка притаманна Китаю. Специфіка цієї країни полягає в тому, що в цій країні законодавство у сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму відразу формувалося з врахуванням рекомендацій і стандартів FATF, на відміну від розвинених країн, які вносили зміни поступово. Для Китаю також характерні фінансові загрози, зумовлені наявністю великою кількістю спеціальних економічних зон. Не дивлячись на жорстке регулювання у сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, Китай, визнається FATF «державою, яка вживає виключно вигідні для себе заходи, і водночас дивиться «крізь пальці» на потоки грошей, що відмиваються на своїй території, що рухаються з інших країн» [50].

При аналізі технічної відповідності систем протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму Китаю 40 рекомендаціям FATF визначено, що відсоток відповідності міжнародним стандартам становить 62,5 % (за критеріями відповідності «відповідає», «в значній мірі відповідає»). Цей показник для Пакистану становить 87,5 %.

Таким чином, серед розглянутих систем фінансового моніторингу китайська найменше відповідає міжнародним стандартам у сфері протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму, оскільки не встановлено її відповідність у рейтингу рекомендаціям FATF [50].

Однозначно Україні систему протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму необхідно розвивати з використанням міжнародного досвіду на основі чинного законодавства відповідно до міжнародних стандартів. При цьому слід не тільки набувати позитивного досвіду у сфері фінансового моніторингу, але й враховувати той факт, що «світ потребує співпраці у розвитку інституційної інфраструктури для запобігання криміналізації економіки шляхом легалізації злочинних доходів, встановлення сутності цих механізмів, їх складових та організації процесу їх взаємодії» [13, с. 104].

Оцінка ефективності системи фінансового моніторингу України потребує аналізу не тільки в напрямі порівняння із кращими та гіршими зарубіжними практиками, але й щодо країн, які перебувають в схожій військово-політичні ситуації. Зокрема, вибір таких країн зумовлений найкращими результатами за підсумками взаємних оцінок за багатьма критеріями (Великобританія, США), низькими оцінками (Китай), схожим положенням відносно впровадження загроз безпеці країн (Грузія, Молдова, Пакистан) та перспективами щодо зближенням військових та економічних систем, а в деяких секторах – можливого об'єднання в одне ціле (Польща).

Як обґрунтування необхідності виділення передостанньої групи країн, слід вказати на таких фактах:

– в 2008 році на території Грузії також був збройний конфлікт з російською федерацією;

– на території Молдови також є квазідержавне утворення, аналогічне Донецькій народній республіці та Луганській народній республіці, – самопроголошена Придністровська Молдавська Республіка;

– Пакистан є учасником збройного конфлікту (в т.ч. в 2020 р.) з Індією щодо Кашміру.

За відповідною статистикою FATF складено таблицю 4.7, в якій відображені переваги та сильні сторони національних систем Великобританії, США, Китаю, Грузії, Молдови, Пакистану, Польщі та України.

Таблиця 4.7

Порівняльний аналіз оцінок ефективності національних систем протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму Великобританії, США, Китаю, Грузії, Молдови, Пакистану, Польщі та України за методологією FATF (складено на основі даних [46])

№ з/п	Результат	Країна															
		Великобританія (2022)		США (2020)		Китай (2020)		Грузія (2020)		Молдова (2019)		Пакистан (2021)		Польща (2021)		Україна (2020)	
		Рівень	Бал	Рівень	Бал	Рівень	Бал	Рівень	Бал	Рівень	Бал	Рівень	Бал	Рівень	Бал	Рівень	Бал
1.	IO1	HE	3	SE	2	SE	2	ME	1	SE	2	LE	0	ME	1	SE	2
2.	IO2	SE	2	SE	2	ME	1	SE	2	SE	2	ME	1	SE	2	ME	1
3.	IO3	ME	1	ME	1	ME	1	ME	1	ME	1	LE	0	ME	1	ME	1
4.	IO4	ME	1	ME	1	LE	0	ME	1	ME	1	LE	0	SE	2	ME	1
5.	IO5	SE	2	LE	0	LE	0	ME	1	ME	1	LE	0	SE	2	ME	1
6.	IO6	ME	1	SE	2	ME	1	ME	1	ME	1	LE	0	ME	1	SE	2
7.	IO7	SE	2	SE	2	ME	1	ME	1	ME	1	LE	0	ME	1	LE	0
8.	IO8	SE	2	HE	3	SE	2	ME	1	ME	1	LE	0	LE	0	ME	1
9.	IO9	HE	3	HE	3	SE	2	SE	2	SE	2	LE	0	ME	1	ME	1
10.	IO10	HE	3	HE	3	LE	0	LE	0	ME	1	LE	0	ME	1	ME	1
11.	IO11	HE	3	HE	3	LE	0	ME	1	LE	0	LE	0	ME	1	ME	1
Загальний бал			23		22		10		12		13		1		13		12
Середній бал		SE	2,1	SE	2	LE- ME	0,9	ME	1,1	ME	1,2	LE	0	ME	1,2	ME	1,1

Профілі ефективності систем протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму Великобританії, США, Китаю, Грузії, Молдови, Пакистану, Польщі та України за 11 безпосередніми результатами представлені на рис. 4.9.

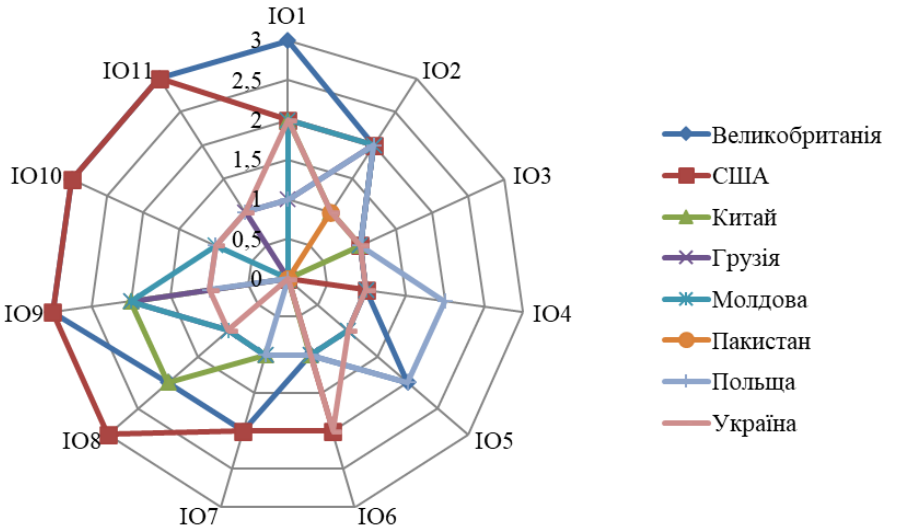

Умовні позначення:
IO1 – Ризик, політика та взаємодія;
IO2 – Міжнародне співробітництво;
IO3 – Нагляд;
IO4 – Превентивні заходи;
IO5 – Юридичні особи та домовленості;
IO6 – Фінансова розвідка;
IO7 – Розслідування та кримінальне переслідування за відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом;
IO8 – Конфіскація;
IO9 – Розслідування та кримінальне переслідування за фінансування тероризму;
IO10 – Превентивні заходи та фінансові санкції за фінансування тероризму;
IO11 – Фінансові санкції за фінансування розповсюдження зброї масового знищення

Рис. 4.9. Профіль ефективності систем протидії відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму ряду країн за методологією FATF

Оцінка профілю ефективності систем протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, наведена на рис. 4.9, дозволяє зробити такі висновки:

– високі рівні ефективності досягнуті Великобританією та США за 4 показниками – OI1, OI9, OI10, OI11 та OI8, OI9, OI10, OI11 відповідно;

– тільки за показником IO2 – міжнародне співробітництво – жодна з досліджуваних країн не потребує фундаментальних покращень. В той же час для України даний показник є нижчим, ніж у інших країн, що знаходяться в схожій військово-політичній ситуації;

– тільки за показником ІО6 – фінансова розвідка – Україна має показник зі значним рівнем, що є однаковим з США та вищим ніж, у всіх інших досліджуваних країн;

– помірний рівень ефективності характерний для показника ІО3 для досліджуваних країн, а для Пакистану він знаходиться на низькому рівні.

Узагальнимо отримані результати оцінки ефективності національних систем протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму для досліджуваних країн за допомогою картограми (рис. 4.10). Як бачимо, вибрані країни з виділених регіонів мають різні значення оцінки ефективності систем протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму.

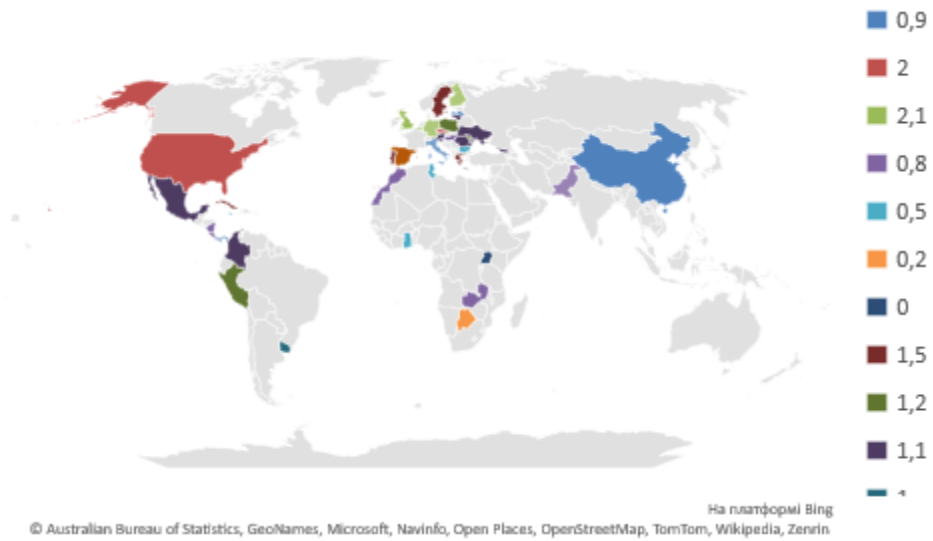

Рис. 4.10. Картограма оцінки ефективності національних систем протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму для досліджуваних країн

Окремо представимо результати для країн Європи (рис. 4.11), де хоча і не такі великі розбіжності в показниках, проте є країни з середніми та низькими значеннями оцінки ефективності національних систем протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму.

Отримані результати дозволять визначити позиції, на які слід звернути увагу Україні для покращення національної системи протидії відмивання коштів та фінансування тероризму.

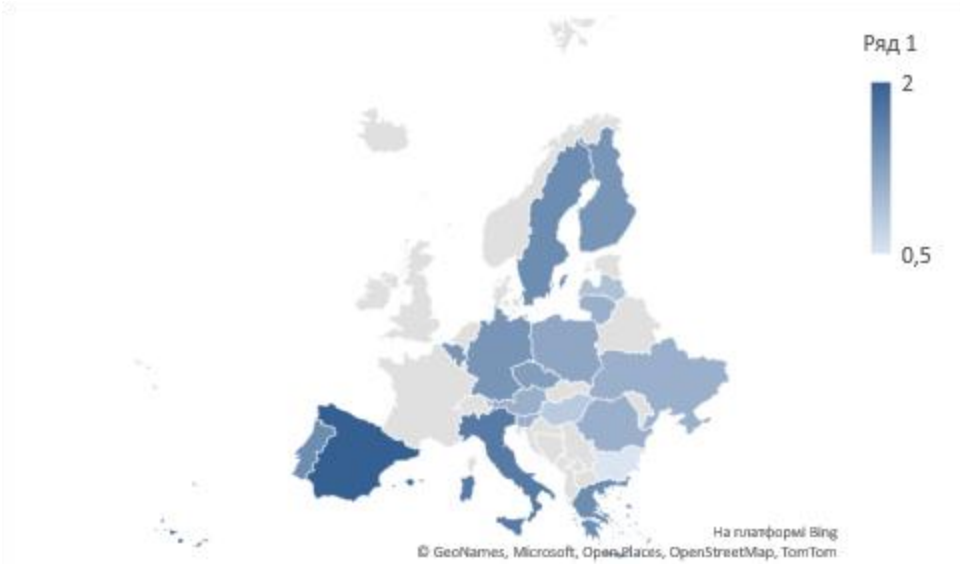

Рис. 4.11. Картограма оцінки ефективності національних систем протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму для ряду країн ЄС та України

В ході оцінки ефективності національних систем протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, Україна має практичні ті самі значення показників, що і інші країни, які мають схожі військові ситуації. Проте визначені більш високі значення показників, зокрема щодо розслідування та переслідування за відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, встановлюють напрями подальших дій для української держави.

Щодо України, то оцінка ефективності системи фінансового моніторингу відбувається на основі показників діяльності основного суб'єкта – Державної служби фінансового моніторингу. Так, у 2018 р. розслідування Державної служби фінансового моніторингу визнано найкращим серед підрозділів фінансової розвідки у світі. За результатами голосування підрозділів фінансових розвідок 150 країн світу Державна служба фінансового моніторингу отримав нагороду «Найкраща справа Егмонтської Групи». Крім того, Україна успішно пройшла оцінку системи боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму з боку Комітету Ради Європи MONEYVAL [127].

За результатами 2021 р. Державною службою фінансового моніторингу направлено до правоохоронних органів 109 матеріалів (з них – 83 узагальнених матеріалів та 26 додаткових узагальнених матеріалів) стосовно фінансових операцій осіб, які можуть бути пов'язані з

фінансуванням тероризму, сепаратизму та/або проведених за участю осіб, які публічно закликають до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або зміни меж території або державного кордону України [244]. В 2020 р. цей показник становив 75 матеріалів, в 2019 р. – 106, в 2018 р. – 100, а в 2017 р. – 69 (рис. 4.12).

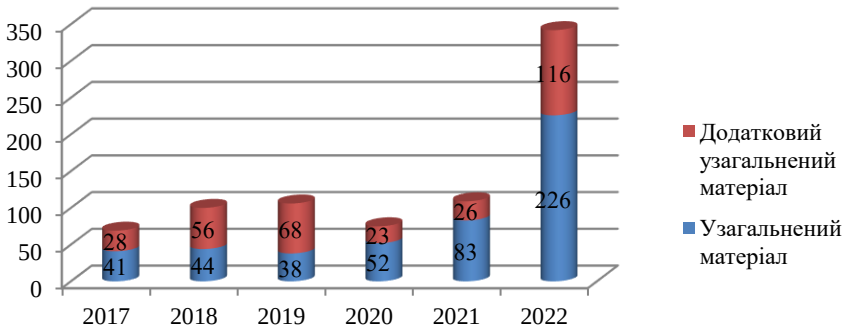

Рис. 4.12. Кількість матеріалів стосовно фінансових операцій осіб, які можуть бути пов'язані з фінансуванням тероризму, направлених Державною службою фінансового моніторингу до правоохоронних органів протягом 2017-2022 рр. (складено на основі Звітів Державної служби фінансового моніторингу України за 2017-2022 рр. [244])

Враховуючи відкритий воєнний напад росії на Україну в 2022 році, а також складну військову-політичну ситуацію на Сході України протягом декількох років перед цим, збільшення кількості матеріалів, які Державна служба фінансового моніторингу передає до правоохоронних органів, є цілком закономірним та свідчить про належне інституційне забезпечення фінансового моніторингу, яке дозволяє виявляти велику кількість схем фінансування тероризму. Зменшення кількості матеріалів в 2020 р., на нашу думку, могло бути зумовлено більш обережними кроками осіб, які пов'язані, з фінансуванням тероризму, внаслідок зміни у правилах фінансового моніторингу в даному році.

Проте оцінка системи фінансового моніторингу України повинна здійснюватися в порівнянні із зарубіжними практиками для отримання можливостей виявлення слабких та сильних сторін та визначення напрямів її розвитку.

Всі національні системи фінансового моніторингу мають відповідати вимогам міжнародних стандартів, але із обов'язковим врахуванням національних ознак кожної країни. Розбіжності в обговорюваній сфері є небажаними, хоча країни моделюють детальні правові рішення з точки зору своїх внутрішніх, конкретних умов,

впровадження основних принципів має бути на високому рівні. Враховуючи тенденції розвитку інформаційно-комп'ютерних технологій, цифровізацію світової економіки необхідним є приділення уваги міжнародному співробітництві в сфері віртуальних активів та їх зв'язку з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму.

Стабільне та ефективне функціонування національної системи протидії фінансуванню тероризму потребує комплексного застосування методичних, організаційних, нормативно-правових та інституційних заходів. Виходячи з того, що фінансовий моніторинг представляє собою сукупність таких заходів, в його структурі виділено відповідне забезпечення.

Для забезпечення дієвості міжнародної системи протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму всі національні системи фінансового моніторингу мають відповідати вимогам міжнародних стандартів FATF, але із обов'язковим врахуванням національних ознак кожної країни. Оцінка систем фінансового моніторингу показала, що країни моделюють детальні правові рішення з точки зору своїх внутрішніх, конкретних умов, проте впровадження основних принципів залишається на високому рівні.

Враховуючи результати проведеного дослідження, можна відзначити, що для більшості зарубіжних систем протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму актуальними залишаються ризики, пов'язані з використанням готівкових коштів, а також виявлена недостатність заходів в боротьби з фінансуванням тероризму (за винятком США та Великобританії), що знижує ефективність та результативність системи фінансового моніторингу.

Дослідження практик організації національних систем протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (як передових країн в даній сфері, так і тих, хто має схожі проблем з Україною), дозволило визначити напрями для подальшого удосконалення системи фінансового моніторингу в Україні. Зокрема, слід вжити ряд заходів щодо:

– покращення міжнародного співробітництва (результат IO2 має вище значення у Великобританії, США, Польщі, Грузії та Молдови), що сприятиме отриманню необхідної інформації, доказів та узгодженню спільних дій в боротьбі зі злочинцями та терористами;

– запобігання використанню юридичних осіб та організацій у злочинних цілях та забезпечення доступності інформації про їх бенефіціарну власність (результат IO5 є більш високим у Великобританії, США та Польщі, ніж в Україні);

– удосконалення процедури розслідування та переслідування за відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, що особливо

актуально для України в умовах отримання міжнародної допомоги від партнерів в боротьбі з російською агресією. Результат IO7 має найнижче значення для України, тому корисним буде дослідження досвіду в даному питанні не тільки Великобританії та США (як провідних країн в організації фінансового моніторингу), але й Польщі, Молдови, Грузії і навіть Китаю;

– перегляду процедур розслідування та кримінального переслідування за фінансування тероризму, а також застосування фінансових санкцій за фінансування тероризму. Враховуючи високі загрози в даній сфері для України, необхідно керуватися кращими практиками Великобританії та США.

Для української системи протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму з урахуванням зарубіжного досвіду необхідне підвищення рівня деталізації правил, рівня прозорості економіки, недопущення нецільового використання, привласнення та розтрати бюджетних коштів.

4.3. Моделювання оцінки ефективності систем фінансового моніторингу

Це дослідження охоплює набір даних із 54 країн на основі наявності даних у консолідованому наборі оціночних даних FATF та інших відповідних даних в опублікованих джерелах. Регресійна модель оцінює вплив рівня злочинності та боротьби з корупцією на законодавчої бази FATF та ефективної реалізації правової бази в країнах.

Залежні змінні вибираються на основі наявності даних на рівні країни щодо предикатних злочинів, які включають індекс сприйняття корупції, глобальний індекс тероризму та індекс злочинності.

Інструментом для оцінки корупції є Індекс сприйняття корупції (CPI), створений Transparency International. CPI є всесвітньо визнаним еталоном для оцінки корупції в державному секторі. У нашому аналізі використовується CPI 2022 року, який об’єднує дані 13 опитувань і експертних оцінок для оцінки корупції в державному секторі в 180 країнах і територіях. У CPI вищі бали означають країни з низьким рівнем корупції, тоді як нижчі бали вказують на вищий рівень корупції. Таким чином, ми використовуємо цей індекс як проксі для вимірювання рівня корупції в країнах.

Тероризм є ще однією змінною, яка оцінюється на основі Глобального індексу тероризму (GTI), щоб оцінити його вплив у моделі. GTI покладається на Глобальну базу даних про тероризм, яка

широко визнана найавторитетнішим дослідженням, пов'язаним з тероризмом. Завдяки зведеному балу GTI створює порядковий рейтинг країн, пропонуючи зрозуміти відносну значимість впливу тероризму на кожну країну.

Останньою змінною в аналізі є індекс злочинності, представлений аналітичною агенцією NUMBEO. Індекс злочинності використовують для оцінки загального рівня злочинної діяльності в конкретному місті чи країні. Використовуючи індекс злочинності, ми можемо оцінити масштаб злочинної діяльності в різних місцях, допомагаючи визначити в аналізі його вплив на залежну змінну.

Для вимірювання рівня протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму в країні, використано оцінку впровадження рекомендацій FATF, а саме 11 заходів. Очікується виявлення негативного зв'язку індексу FATF з рівнем тероризму та індексом злочинності, оскільки високі значення показника FATF посилює боротьбу зі злочинністю. Проте очікується позитивний зв'язок з індексом сприйняття корупції, оскільки високі значення цього індексу отримують «чисті» країни (таблиці 4.8).

Таблиця 4.8

Описова статистика за досліджуваними показниками

Показник	**Описова статистика**				
	Min	**Max**	**Mean**	**Median**	**SD**
FATF	25,00000	77,27273	52,06229	52,27273	11,47262
Corruption Preception	19,00000	90,00000	51,92593	49,00000	18,45223
Terrorism	15,00000	93,00000	73,18519	83,50000	24,06601
Crime Index	23,10000	67,50000	41,75000	44,10000	11,15525

Ці статистичні дані дають змогу зрозуміти центральну тенденцію та поширення даних для кожної змінної. Різниця у сприйнятті корупції та тероризму помітно вища порівняно з FATF та індексом злочинності.

Ці статистичні дані регресії дають додаткові відомості про загальну ефективність і відповідність регресійної моделі (таблиця 4.9). Multiple R становить 0,6727, що вказує на помірно сильний позитивний лінійний зв'язок між факторами та залежною змінною. R-квадрат 0,4526 означає, що приблизно 45,26 % дисперсії залежної змінної можна пояснити факторами в моделі. Це свідчить про те, що модель пояснює помірну кількість мінливості залежної змінної.

Таблиця 4.9

Регресійний аналіз показників

Regression Statistics	
Multiple R	0,67272224
R Square	0,45255522
Adjusted R Square	0,41970853
Standard Error	8,73948278
Observations	54

Загалом значення R-квадрат 0,4526 свідчить про те, що модель пояснює помірну частину дисперсії залежної змінної, а скориговане значення R-квадрат враховує складність моделі. Значення кратного R приблизно 0,6727 вказує на помірний позитивний лінійний зв'язок між факторами та залежною змінною.

Таблиця ANOVA (дисперсійний аналіз) (таблиця 4.10) надає інформацію про розкладання дисперсії в регресійному аналізі. Дані таблиці вказують, що f-значення становить приблизно 1,13234E-06 (близько до нуля). Це надзвичайно низьке значення p вказує на те, що загальна модель регресії є дуже значущою, припускаючи, що принаймні одна з незалежних змінних пов'язана із залежною змінною.

Таблиця 4.10

Результати дисперсійного аналізу показників

ANOVA	**Показники**				
	df	**SS**	**MS**	**F**	**Significance F**
Regression	3	3156,98649	1052,32883	13,7778041	1,1323E-06
Residual	50	3818,92796	76,3785593		
Total	53	6975,91445			

Таким чином, таблиця дисперсійного аналізу свідчить про те, що модель регресії в цілому є статистично значущою, на що вказує низьке значення F-статистики. Це означає, що модель добре підходить для даних і що принаймні одна з незалежних змінних пов'язана із залежною змінною.

Дані регресійного аналізу (таблиця 4.11) є статистично значущими (низьке значення p) і свідчать про те, що в моделі існує суттєвий зв'язок між залежною змінною та факторами, які на неї впливають.

Таблиця 4.11

Регресійний аналіз

	Coefficients	**Standard Error**	**t Stat**	**P-value**
1	*2*	*3*	*4*	*5*
Intercept	58,1216891	9,76670899	5,9510004	2,6081E-07
CrimeIndex	-0,2074912	0,12532029	-1,6556876	0,104049
Terrorism	-0,1663368	0,05230858	-3,1799136	0,0025297
Corruption Preception	0,28457358	0,07428026	3,83107944	0,00035716

Продовження таблиці 4.11

Lower 95%	**Upper 95%**	**Lower 95,0%**	**Upper 95,0%**
6	*7*	*8*	*9*
38,5046768	77,7387014	38,5046768	77,7387014
-0,4592045	0,04422196	-0,4592045	0,04422196
-0,2714016	-0,0612719	-0,2714016	-0,0612719
0,13537728	0,43376987	0,13537728	0,43376987

Коефіцієнт індексу злочинності негативний, але статистично незначний (p-value> 0,05).

Коефіцієнт тероризму є негативним і статистично значущим (низьке значення p), що вказує на те, що він має значний негативний вплив на залежну змінну. Збільшення тероризму на одну одиницю пов'язане зі зменшенням залежної змінної на 0,166336759 одиниць.

Коефіцієнт сприйняття корупції є позитивним і статистично значущим (низьке значення p), що вказує на те, що він має значний позитивний вплив на залежну змінну. Збільшення сприйняття корупції на одиницю пов'язане зі збільшенням залежної змінної на 0,284573576 одиниць.

FATF і сприйняття корупції сильно взаємопов'язані. Спільні цілі як FATF, так і організації, що вимірюють сприйняття корупції, як-от Індекс сприйняття корупції Transparency International (CPI), спрямовані на сприяння прозорості та доброчесності в державному та фінансовому секторах країни. Зусилля з боротьби з відмиванням коштів, фінансуванням тероризму та корупцією часто перетинаються. Країни, які активно співпрацюють із міжнародними органами, такими як FATF, і дотримуються їх рекомендацій, швидше за все, отримають визнання за свою відданість покращенню своїх фінансових систем. Це визнання може призвести до позитивного сприйняття їхніх зусиль у боротьбі з корупцією.

Країни з комплексними антикорупційними заходами та активною взаємодією з FATF мають більш надійні та прозорі дані. Доступність і прозорість цих даних може призвести до більш точних і сприятливих оцінок організацій, які вимірюють корупцію. Високі бали або хороші рейтинги в одній сфері (наприклад, відповідність FATF) можуть позитивно вплинути на сприйняття в інших сферах (наприклад, сприйняття корупції). Країна, яка активно бореться з фінансовими злочинами, також може сприйматися як така, що має нижчий рівень корупції, і навпаки.

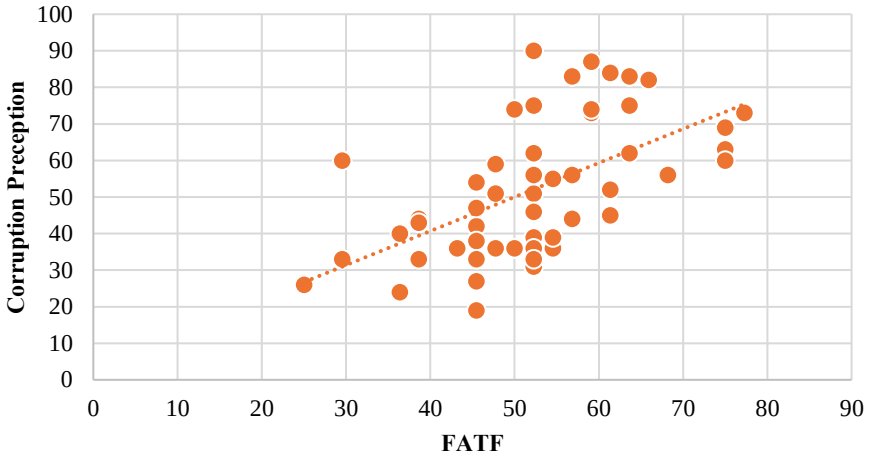

Рис. 4.13. Кореляційний зв'язок між FATF та рівнем сприйняття корупції

Результати аналізу демонструють взаємозв'язок між показниками FATF та показниками сприйняття корупції для вибірки країн. Оцінки FATF у цьому наборі даних коливаються від найнижчого 25 (Уганда) до найвищого 77,27 (Великобританія). Середній бал FATF для всіх країн становить приблизно 52,06.

Показники сприйняття корупції в цьому наборі даних також коливаються: такі країни, як Данія, мають оцінку сприйняття корупції 90 (що вказує на низький рівень сприйняття корупції), а такі країни, як Нікарагуа, мають оцінку 19 (вказують на високий рівень сприйняття корупції).

Спостерігається позитивна кореляція між показниками FATF та показниками сприйняття корупції з коефіцієнтом кореляції приблизно 0,579. Ця позитивна кореляція свідчить про те, що країни з вищими показниками FATF, які вказують на більшу відповідність стандартам боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму, як правило, мають нижче сприйняття корупції. Ця кореляція означає, що країни, які добре відповідають вимогам FATF, можуть досягти більших успіхів у зниженні корупції або, принаймні, покращенні сприйняття корупції в межах своїх кордонів.

Таким чином, стандарти FATF і дотримання цих регламентних вимог позитивно впливає на зниження корупції. Посилення заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму може не лише підвищити цілісність фінансової системи країни, але й покращити

боротьбу з корупцією, що має вирішальне значення для залучення іноземних інвестицій та забезпечення належного управління.

Уряди та відповідні органи в країнах із високим рівнем сприйняття корупції можуть розглянути можливість узгодження своїх антикорупційних зусиль із заходами, які сприяють дотриманню вимог протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, щоб вирішити як фінансові проблеми, так і проблеми, пов'язані з управлінням.

Аналіз даних наведених на рис. 4.14 дає змогу зрозуміти, як ці країни оцінюються з точки зору дотримання вимог FATF та їхнього ризику, пов'язаного з тероризмом.

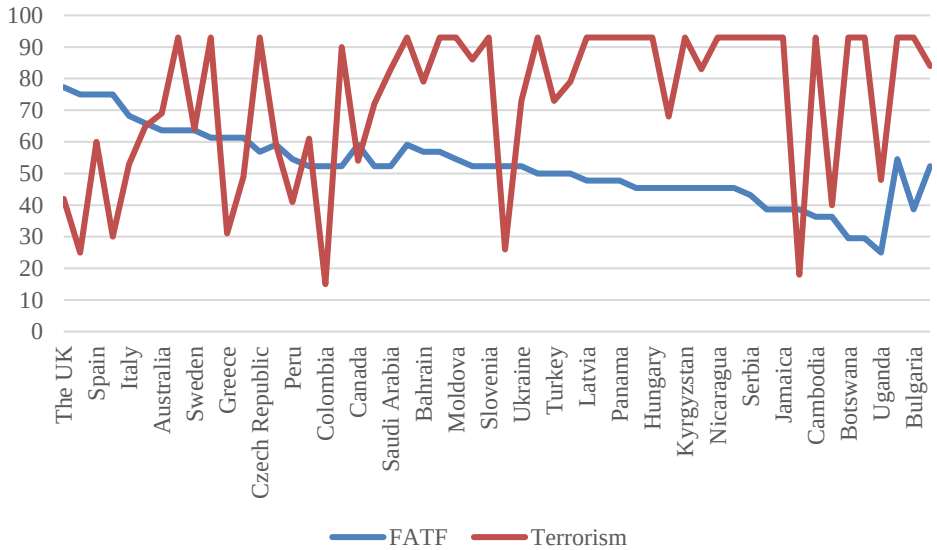

Рис. 4.14. Кореляційний зв'язок FATF та рівня тероризму

Оцінки FATF у цьому наборі даних коливаються від високого 77,27 (Великобританія) до найнижчого 25 (Уганда). Середній бал FATF для всіх країн у наборі даних становить приблизно 55,13.

Країни з найвищими балами FATF (вище 65) включають Великобританію, Ізраїль, Іспанію, США, Італію, Швейцарію, Австралію та Португалію. Ці країни, ймовірно, мають потужну нормативну базу та заходи для боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму.

З іншого боку, країни з нижчими балами FATF (нижче 50) включають Уганду, Ботсвану, Туніс, Камбоджу, Філіппіни, Ямайку, Гану, Сербію, Замбію, Нікарагуа, Марокко, Киргизстан, Йорданію, Угорщину, Коста-Ріку, Мальту, Латвію і Албанія. Цим країнам може

знадобитися посилити зусилля з боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму.

Показники тероризму в цьому наборі даних коливаються від 15 (Колумбія) до 93 (кілька країн). Середній показник тероризму в усіх країнах у наборі даних становить приблизно 66,88.

До країн із низьким рівнем можливості тероризму належать Португалія, Куба, Чехія, Фінляндія, Сінгапур, Молдова, Литва, Словенія, Латвія, Мальта, Панама, Коста-Ріка, Угорщина, Киргизстан, Марокко, Нікарагуа, Замбія, Ботсвана, Монголія, Болгарії та Румунії. Ці країни мають менші ризики, пов'язані з можливістю тероризму і фінансуванням тероризму.

До країн із вищими показниками можливості тероризму належать Іспанія, Італія, США, Греція, Норвегія, Бельгія, Канада та Австрія. Ці країни можуть мають більший ризик, пов'язаний з поширенням тероризму.

Дані свідчать про те, що немає прямої залежності між показниками FATF і показниками тероризму. Хоча деякі країни з високими показниками FATF також мають високі показники тероризму (наприклад, Португалія та Чеська Республіка), інші з високими показниками FATF мають нижчі показники в боротьбі з тероризмом (наприклад, Великобританія та США).

Той факт, що Великобританія та США мають високі бали FATF, але нижчі бали щодо тероризму, можна пояснити декількома факторами, кожен із яких описує унікальні умови для виникнення потенційних ризиків у цих країнах.

Великобританія та США мають надійні механізми боротьби з відмиванням коштів і фінансуванням тероризму. Їхні фінансові установи та регуляторні органи добре оснащені для виявлення та запобігання незаконній фінансовій діяльності. Це сильне нормативне середовище направлене на стримування терористів від використання цих країн як фінансових центрів. Такі країни, як Великобританія та США, мають високоефективні служби розвідки та безпеки, які активно відстежують потенційні терористичні загрози та реагують на них. Їх здатність виявляти та запобігати терористичній діяльності може сприяти зниженню показників тероризму. Важливу роль відіграють геополітичні фактори. Ці країни мають інший геополітичний контекст порівняно з країнами в регіонах з більш активним тероризмом. Це може зробити їх менш привабливими як оперативні бази для терористичних організацій. Обидві країни активно беруть участь у міжнародному співробітництві в боротьбі з тероризмом. Вони діляться

розвідданими з іншими країнами та роблять внесок у глобальні зусилля щодо боротьби з фінансуванням тероризму.

Разом з тим високий рівень фінансових ринків роблять економічно розвинені країні привабливими для терористичної діяльності. Таким чином виникає певний парадокс, де якісні норми та процедури протидії тероризму не дають змоги в повній мірі скоротити рівень терористичних загроз та відмивання коштів, а лише стримувати його. Тобто високі показники FATF і низькі показники щодо тероризму свідчать про міцну структуру протидій відмивання коштів та фінансування тероризму, жодна країна не захищена від загрози тероризму. В такому випадку ефективні системи фінансового моніторингу та сувора нормативна база в розвинених країнах лише мінімізує ризики терористичних загроз.

Зв'язок між балами FATF і показниками тероризму є складним і відрізняється від однієї країни до іншої. Це підкреслює важливість багатостороннього підходу до оцінки профілю ризику країни, враховуючи не лише її заходи протидії відмивання коштів та фінансування тероризму, а й її геополітичний контекст, правову базу та міжнародну співпрацю в боротьбі з тероризмом.

Деякі країни з нижчими показниками FATF мають як високі, так і низькі показники тероризму, що вказує на різний рівень ризиків, пов'язаних із тероризмом, у цій групі.

Підсумовуючи, надані дані підкреслюють різноманіття дотримання вимог FATF і ризиків тероризму в різних країнах. У той час як високі показники FATF загалом вказують на ефективні заходи протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, взаємозв'язок між відповідністю вимогам FATF і ризиками тероризму є більш складним, оскільки показники тероризму відрізняються навіть серед країн із подібними показниками FATF. Це підкреслює важливість багатогранного підходу до оцінки ландшафту протидії відмивання коштів та фінансування тероризму у різних країнах.

Аналіз показників FATF та індексу злочинності може дати зрозуміти, як ці два фактори взаємопов'язані (табл. 4.12). Такі країни, як Колумбія, Уганда, Монголія та Камбоджа, мають високі показники індексу злочинності, на противагу цьому Данія, Великобританія та Швейцарія, мають нижчі показники, що вказує на нижчий рівень злочинності.

Таблиця 4.12

Показники FATF та індексу злочинності для досліджуваних країн

№ з/п	Країна	FATF	Crime Index	№ з/п	Країна	FATF	Crime Index
1.	The UK	77,2727	46,9	28.	Thailand	52,2727	38,3
2.	Israel	75	32,2	29.	Ukraine	52,2727	46,8
3.	Spain	75	35,8	30.	Albania	50	45,4
4.	The USA	75	49,2	31.	Turkey	50	40,2
5.	Italy	68,1818	47,3	32.	Uruguay	50	51,9
6.	Switzerland	65,9091	24,9	33.	Latvia	47,7273	37,3
7.	Australia	63,6364	46,7	34.	Malta	47,7273	40
8.	Portugal	63,6364	30,7	35.	Panama	47,7273	44,1
9.	Sweden	63,6364	48,1	36.	CostaRica	45,4545	53,7
10.	Cuba	61,3636	32,2	37.	Hungary	45,4545	33,8
11.	Greece	61,3636	46,5	38.	Jordan	45,4545	40,7
12.	Norway	61,3636	32,5	39.	Kyrgyzstan	45,4545	53,9
13.	CzechRepublic	56,8182	26,8	40.	Morocco	45,4545	47,1
14.	Belgium	59,0909	48,9	41.	Nicaragua	45,4545	50,2
15.	Peru	54,5455	67,5	42.	Zambia	45,4545	47,9
16.	Austria	52,2727	27,6	43.	Serbia	43,1818	38,5
17.	Colombia	52,2727	60,8	44.	Ghana	38,6364	44,1
18.	Denmark	52,2727	26,6	45.	Jamaica	38,6364	67,5
19.	Canada	59,0909	44,8	46.	Philippines	38,6364	42,6
20.	Mexico	52,2727	54,1	47.	Cambodia	36,3636	53
21.	SaudiArabia	52,2727	24,3	48.	Tunisia	36,3636	44,7
22.	Finland	59,0909	26,5	49.	Botswana	29,5455	52,6
23.	Bahrain	56,8182	24,2	50.	Mongolia	29,5455	53,5
24.	Singapore	56,8182	23,1	51.	Uganda	25	55,9
25.	Moldova	54,5455	45,7	52.	Poland	54,5455	29,2
26.	Lithuania	52,2727	33,2	53.	Bulgaria	38,6364	37,5
27.	Slovenia	52,2727	24,2	54.	Romania	52,2727	32,8

Хоча прямої лінійної кореляції немає, очевидно, що країни з високими показниками FATF, як правило, мають нижчі показники індексу злочинності. Іншими словами, країни з чіткою відповідністю вимогам FATF та нормативно-правовою базою, як правило, мають нижчий рівень злочинності. Цю кореляцію можна пояснити ефективністю заходів протидії відмиванню грошей і фінансуванню тероризму. Країни з потужною системою протидії злочинності та тероризму краще оснащені для боротьби з фінансовими злочинами, включаючи відмивання грошей, що часто сприяє зниженню загального рівня злочинності.

Важливо зазначити, що ця кореляція не є абсолютною, оскільки інші фактори можуть впливати на рівень злочинності, наприклад соціально-економічні умови, управління та ефективність правоохоронних органів.

Дані таблиці 4.12 свідчать про те, що країни з нижчим рівнем злочинності можуть мати ефективні заходи та системи фінансового моніторингу, які сприяють запобіганню фінансовим злочинам. Аналіз даних підкреслює важливість міцної нормативно-правової бази та міжнародних стандартів, встановлених зокрема такими організаціями, як FATF, у боротьбі з відмиванням грошей і пов'язаними злочинами. Країни, які прагнуть знизити свій індекс злочинності, можуть розглянути питання про посилення своїх заходів протидії відмивання коштів та фінансування тероризму, що може призвести до зменшення фінансових злочинів і, як наслідок, зниження загального рівня злочинності.

Наведений вище аналіз підкреслює першочергову важливість ефективного впровадження законодавчої бази щодо боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму у країні для зменшення кількості злочинів та скорочення рівня тероризму. Воно показує, що однієї надійної законодавчої бази недостатньо для зниження рівня злочинності, якщо вона не перетворена в ефективні дії на місцях. Злочини мають далекосяжні, згубні наслідки для економіки, впливаючи на неї з різних боків.

Дослідження [146] демонструють, що злочинна діяльність негативно впливає на валовий внутрішній продукт (ВВП) країни. Високий рівень злочинності також негативно впливає на вартість життя [110]. Крім того, результати дослідження вказують на чіткий зв'язок між злочинністю та її негативним впливом на інвестиції, створюючи географічний «ефект ореолу» [143].

Враховуючи ці наслідки, нормативна база країн потребує формування пріоритетів щодо надійного та ефективного впровадження режимів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Це важливо не лише для збереження економічної стабільності та зростання, але й для підвищення громадської безпеки та загального добробуту. Ефективні заходи протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму значною мірою сприяють запобіганню та контролю за відмиванням грошей і фінансуванням тероризму, тим самим зміцнюючи загальну безпеку та цілісність фінансових систем.

Підсумовуючи, дані дають цінну інформацію про зв'язок між оцінками FATF та індексом злочинності. Хоча кореляція не вказує на причинно-наслідковий зв'язок, вона свідчить про те, що сувора відповідність стандартам FATF і заходам з протидії відмивання коштів та фінансування тероризму пов'язана з нижчим рівнем злочинності. Це підкреслює важливість міжнародних стандартів і регулятивних зусиль

у боротьбі з фінансовими злочинами та, опосередковано, загальному зниженні злочинності.

Результати регресійного аналізу дозволили встановити зв’язок між рівнем сприйняття корупції та рівнем злочинності в країнах, які увійшли до вибірки. Показники індексу злочинності в наборі даних різняться: такі країни, як Колумбія та Перу, мають високі показники, що вказує на вищий рівень злочинності, а такі країни, як Бахрейн і Саудівська Аравія, мають нижчі показники, що свідчить про нижчий рівень злочинності.

Аналіз даних виявляє помірну негативну кореляцію між показниками сприйняття корупції та індексу злочинності з коефіцієнтом кореляції приблизно -0,443. Ця негативна кореляція вказує на те, що загалом країни з вищим рівнем сприйняття корупції, як правило, мають вищий рівень злочинності. Іншими словами, сприйняття корупції пов'язане з вищим рівнем злочинності.

Отримані результати кореляційного зв’язку між показниками сприйняття корупції та індексу злочинності підкреслюють важливість усунення сприйняття корупції як потенційної стратегії зниження рівня злочинності. Країни із високим рівнем сприйняття корупції потребують запровадження антикорупційних заходів для пом’якшення як корупції, так і її потенційного впливу на злочинність. Зменшення корупції може призвести до покращення управління, правоохоронної діяльності та загального верховенства права, що також сприяє зниженню рівня злочинності.

Отже, дані дають зрозуміти зв’язок між показниками сприйняття корупції та індексу злочинності. Хоча негативна кореляція свідчить про те, що країни з вищим сприйманим рівнем корупції, як правило, мають вищий рівень злочинності, це підкреслює складність факторів, які впливають як на корупцію, так і на злочинність. Боротьба з корупцією та покращення управління може бути важливим кроком у зниженні рівня злочинності, але його слід розглядати поряд з іншими соціально-економічними та політичними факторами, які впливають на злочинну поведінку.

Зусилля щодо боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму в глобальному масштабі вимагають створення єдиних механізмів і правил. Побудова комплексної системи фінансового моніторингу спирається на наднаціональний нагляд і створення інтегрованої структури, яка консолідує національні наглядові органи. Такі ініціативи, прикладом яких є FATF, мають потенціал для значного посилення глобальної боротьби з фінансовими злочинами.

Дослідження наголошує, що переваги впровадження цих механізмів значно переважають будь-які потенційні проблеми. Спільна співпраця між країнами, які дотримуються правил FATF, є ключовою для забезпечення ефективної боротьби з фінансовими злочинами. Крім того, він слугує для захисту репутації країн-учасниць як безпечних і сприятливих місць для ведення бізнесу, що є необхідним для сталого економічного зростання та процвітання.

Уніфіковані механізми є критично важливою складовою боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму. Вони забезпечують побудову послідовної структури, яка спрощує виявлення та запобігання фінансовим злочинам у міжнародному масштабі. Наднаціональний нагляд, якому сприяють такі організації, як FATF, пропонує життєво важливий механізм для гармонізації та координації зусиль окремих країн. Забезпечуючи загальну платформу для встановлення та застосування міжнародних стандартів, вона створює середовище, де фінансові злочини складніше вчинити та легше виявити. Ці механізми підвищують ефективність боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму шляхом сприяння глобальній співпраці. Вони також зменшують нормативний арбітраж, коли злочинці використовують прогалини та відмінності в національних нормах. Усуваючи ці прогалини, єдина система створює потужний захист від фінансових злочинів. Крім того, ці механізми зміцнюють репутацію країн-учасниць як безпечних і надійних місць для ведення бізнесу. Довіра до фінансової системи країни є невід'ємною частиною залучення інвестицій, стимулювання економічного зростання та забезпечення загального добробуту. Країни, які вважаються відданими боротьбі з фінансовими злочинами, швидше за все, сприйматимуться як стабільне та безпечне ділове середовище.

Хоча впровадження уніфікованих механізмів дає значні переваги, воно не позбавлене проблем. Деякі з них включають різні законодавчі та нормативні рамки в країнах, перешкоди координації та проблеми конфіденційності даних. Однак ці виклики не є непереборними. Міцне міжнародне співробітництво та дипломатичні зусилля можуть допомогти узгодити різні національні інтереси та правові системи. Чіткі протоколи для обміну та захисту даних можуть вирішити питання конфіденційності, зберігаючи цілісність системи.

Висновки до розділу 4

1. Правила боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму відіграють ключову роль у створенні довіри до надійності та стійкості фінансової системи, водночас діючи як захисний механізм проти проникнення незаконних елементів. Ця подвійна функція підвищує стабільність і надійність фінансової системи, що є критично важливим елементом для розвитку економіки та фінансових ринків. Ефективна боротьба з фінансовими злочинами, зокрема з відмиванням коштів і фінансуванням тероризму, потребує всебічного розуміння багатогранної динаміки, яка лежить в основі цього виду злочинної діяльності. Розуміння систем ефективності фінансового моніторингу та покращення розуміння заходів протидії відмиванню грошей, протидії фінансуванню тероризму можливе через оцінювання показників протидії корупції, рівня тероризму та злочинності. Для розуміння системи фінансового моніторингу потрібно застосовувати комплексний підхід. Взаємозв'язок між рівнем сприйняття корупції, тероризмом, рівнем злочинності, правилами фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів і системами фінансового моніторингу є невід'ємною частиною підходу, необхідного для боротьби з фінансовими злочинами та фінансуванням тероризму.

2. Дослідження оцінки ефективності систем фінансового моніторингу проведено на прикладі країн, обраних з різних географічних регіонів та з різним рівнем розвитку, зокрема ряду країн Африки, Північної та Південної Америк, Європи та Азії. Крім того, на основі опублікованих зведених оціночних рейтингів країн, що пройшли черговий раунд оцінок методології FATF, визначено ті країни, що отримали найвищу оцінку за 11 результатами: США та Великобританія (за 4 результатами), Ізраїлю та Франції (за 3 результатами).

3. Для можливості врахування досвіду зарубіжних країн для України, оцінка ефективності системи фінансового моніторингу здійснена в напрямі порівняння із кращими та гіршими зарубіжними практиками, а також щодо країн, які перебувають в схожій військово-політичні ситуації. Здійснено побудову профілю ефективності систем протидії відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму ряду країн за методологією FATF для Великобританії, США, Китаю, Грузії, Молдови, Пакистану, Польщі та України. Встановлено, що для більшості зарубіжних систем протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму актуальними залишаються ризики, пов'язані з використанням готівкових коштів, а також виявлена недостатність заходів в боротьби з фінансуванням тероризму (за винятком США та Великобританії). Визначено резерви

для підвищення ефективності національних систем та систем боротьби з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму.

4. Розглянуто складні взаємозв'язки між відповідністю FATF, рівнем сприйняттям корупції, тероризмом і рівнем злочинності в різних країнах. Для визначення кореляційних зв'язків використовувався розширений аналіз даних і статистичні методи, зокрема регресійний аналіз, що дозволило встановити взаємозв'язок обраних факторів та їх сукупний вплив на фінансовий моніторинг і заходи з протидії фінансуванню тероризму та відмиванню коштів.

5. Статистичні дані регресійного аналізу вказують на сильні зв'язки між відповідністю стандартам FATF, сприйняттям корупції, тероризмом та індексом злочинності. Ці результати пояснюють ступінь впливу кожного фактору на інші та сприяють більш повному розумінню їх взаємодії. В результаті регресійного аналізу встановлено, що країни з вищими показниками FATF, як правило, демонструють застосування якісних практик щодо протидії корупції. Це вказує на позитивну роль надійних заходів протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму в підвищенні прозорості та управління. Також дані аналізу свідчать, що сувора відповідність стандартам FATF прямо впливає на зниження ризиків тероризму, що проливає світло на життєво важливу роль міжнародних стандартів у зменшенні загроз державній безпеці. Між показниками FATF та індексом злочинності спостерігається помірна негативна кореляція, що підкреслює важливість фінансового регулювання для зниження рівня злочинності.

6. Отримані результати мають важливе значення для політики, підкреслюючи значимість впровадження ефективних заходів протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму для покращення управління, безпеки та загальної соціально-економічної стабільності. Дослідження підкреслює ключову роль відповідності вимогам FATF у підвищенні глобальної обізнаності про заходи по боротьбі з відмиванням коштів і фінансуванням тероризму, що має ширші наслідки для міжнародних фінансових систем. Особливе значення в цій боротьбі відводиться побудові ефективних, стійких та зрозумілих систем моніторингу транзакцій і комплексних фінансових правил у боротьбі з фінансовими злочинами. Проведене дослідження робить внесок у поточний дискурс щодо фінансового регулювання, боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму, надаючи багатогранний аналіз їх взаємозв'язку та глобального впливу. Отримані результати аналізу створюють основу для політиків, регуляторних органів і міжнародних організацій для подальшого вдосконалення своїх стратегій боротьби з фінансовими злочинами та сприяння економічній стабільності.

РОЗДІЛ 5
НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СИСТЕМ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ ЩОДО ПРОТИДІЇ ФІНАНСУВАННЮ ТЕРОРИЗМУ

5.1. Інструменти фінансового моніторингу щодо протидії фінансуванню тероризму через криптовалюти

Криптовалюта завдяки таким її характеристикам, як децентралізація та анонімність, увійшла до переліку привабливих інструментів для використання в протиправних цілях, зокрема і для фінансування тероризму. Загрози, які пов'язані з економічною та безпековою сферами кожної країни, несуть і процедура створення віртуальних активів, і їх використання як розрахункової одиниці при організації та здійсненні терористичних актів.

Науковці намагаються визначити унікальні характеристики криптовалют, які роблять їх привабливими для здійснення незаконної діяльності. Зокрема, S. Wagman наводить такий їх склад:

«1) вони децентралізовані, не контролюються жодним урядом чи центральним банком, і тому, як і готівка, зберігають високий ступінь анонімності;

2) вони є віртуальними і тому загалом не обмежені географічними кордонами;

3) вони не вимагають проведення трансакцій особисто. Злочинці, терористи та особи, які ухиляються від санкцій, виявили можливості в цій сфері та почали використовувати криптовалюту для своєї незаконної діяльності» [150].

За даними американської аналітичної компанії Chainalysis, відмивання коштів за допомогою криптовалют у 2022 році зросло на 68 % порівняно з попереднім роком і склало 23,8 мільярда доларів США [21]. Крім того, способи отримання фінансування із використанням криптовалюти постійно удосконалюються. Так, відома терористична організація ХАМАС збирає пожертвування у вигляді криптовалюти принаймні з 2019 р., використовуючи для цих цілей на початку звичайні гаманці для криптовалюти. З часом перевага для накопичення криптовалюти була надана зі сторони ХАМАС криптогаманцям без опіки або гаманцям з самообслуговуванням, що забезпечують підвищену безпеку та конфіденційність. Нещодавно

ХАМАС запровадив передове програмне забезпечення, яке генерує унікальну адресу для кожної нової пожертви [9].

На практиці спостерігаються як активні дії уряду Ізраїлю для унеможливлення використання криптовалюти для фінансування тероризму, так і ігнорування таких заходів. Зокрема, протягом травня 2021 р. майже із 100 ідентифікованих адрес ХАМАС було отримано платежі на загальну суму трохи менше двох біткойнів. Після отримання ці кошти були консолідовані та переведені на глобальну біржу Binance. Згідно з аналітичною системою Crystal Blockchain. 31 травня понад 1,59 BTC (близько 57 тис. доларів США) було переведено в готівку з кластера гаманців ХАМАС через Binance. Згідно з даними Crystal Blockchain, 7 червня дві невеликі транзакції загальною сумою понад 0,12 BTC (майже 4370 дол. США) досягли Binance через кілька переходів через проміжні гаманці (рис. 5.1). Причому фахівці стверджували, що державні установи не вживали жодних дій щодо блокування цих отриманих коштів [9].

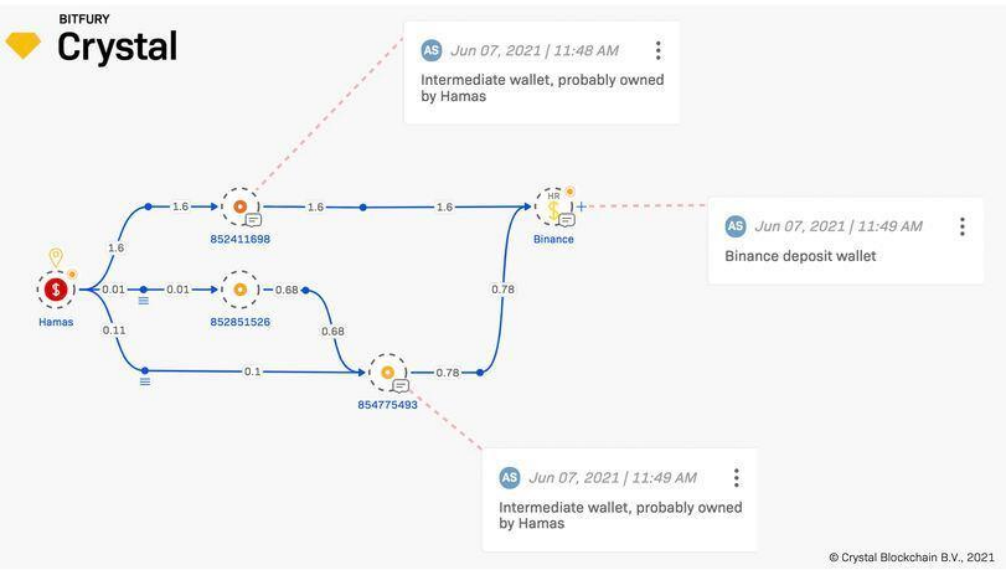

Рис. 5.1. Візуалізація транзакцій виведення коштів для ХАМАС за червень 2021 р. [9]

Не зважаючи на визначені привабливі сторони використання криптовалюти для фінансування тероризму є ряд характеристик, які зменшують цей рівень привабливості.

1) найбільш поширені цифрові валюти не є анонімними, оскільки можна переглядати всі транзакції в публічних книгах. Незважаючи на помилкові уявлення про протилежне, приватні та державні організації можуть відстежувати транзакції в ряді відкритих книгах. Терористи можуть використовувати додаткові тактики ухилення під час використання цифрових валют, зокрема використання приватних монет, віртуальних приватних мереж (VPN), одноразових гаманців або методів відмивання цифрових грошей із «змішуванням» послуг;

2) цифровим валютам притаманні різноманітні економічні ризики. Підвищена безпека може мати певну ціну: цифрові валюти з приватними книгами, наприклад, можуть сприяти анонімності, але ці токени часто не мають високої ринкової вартості, можливості конвертації та подальшої корисності. Іншим важливим моментом щодо вартості є нестабільність. Цифрові валюти є нестабільними, а монети з низькою ринковою вартістю (як правило, приватні валюти) ще більше. Підвищена волатильність створює ризик швидкої втрати вартості під час зберігання активів, особливо із затримками конвертації в реальну валюту. Все це впливає на привабливості цифрових валют;

3) віртуальні валюти не усувають необхідності конвертації в більш традиційні форми грошей, такі як готівка, і вони не роблять застарілі методи фінансування тероризму застарілими. Хоча деякі учасники можуть бути схильні використовувати цифрові валюти як засіб обміну, багато хто віддає перевагу традиційним методам переказу коштів. Навіть якщо анонімні транзакції відбуваються в приватному ланцюжку, надійна біржа повинні конвертувати ці валюти у загальноприйняті валюти. Проте такі підприємства можуть бути недоступними в багатьох частинах світу, особливо в районах, уражених конфліктом. Для переміщення коштів можуть використовуватися додаткові фінансові посередники, систему «хавала» або кур'єри готівкою. Така логістика може призвести до додаткових витрат, спричинити ряд вразливостей, яких терористи намагаються уникнути. Тим не менш, потенційна корисність цифрових валют для незаконних онлайн-сервісів, де постачальники приймають їх як засіб обміну послуг, викликає занепокоєння, особливо якщо приватні монети стануть більш популярними, цінними та легкими для конвертації [2].

Незважаючи на спад ринку, обсяг незаконних транзакцій згідно з даними Chainalysis, зростає другий рік поспіль, досягнувши історичного максимуму в 20,6 мільярда доларів США (рис. 5.2).

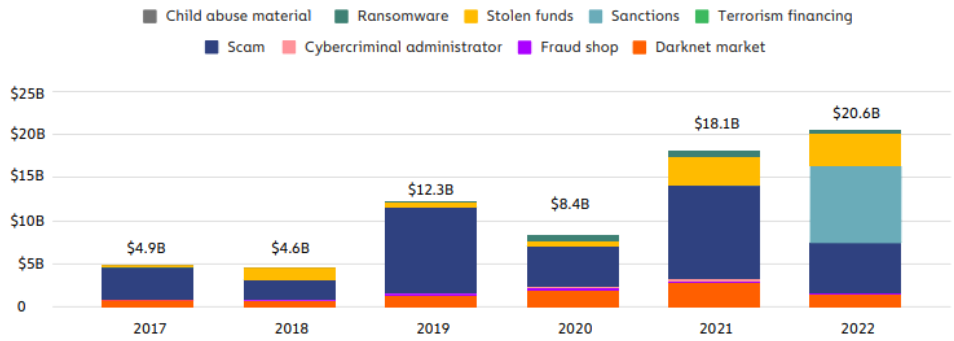

Рис. 5.2. Загальна вартість криптовалюти, отриманої незаконними шляхами за 2017-2022 рр. [22]

Наведені показники можуть бути відкориговані в наступному році, бо з плином часу виявляються нові адреси, пов'язані з незаконною діяльністю.

Вищенаведене підтверджує неоднозначність позицій щодо місця криптовалюти в сфері боротьби з фінансуванням тероризму. Враховуючи обсяги операцій з криптовалютою та прийнятий напрям розвитку нашої держави до цифровізації, питання дослідження світового досвіду фінансового моніторингу операцій з криптовалютою є особливо актуальними для України. Незважаючи на ряд прийнятих заходів щодо регулювання даного інструменту (окремі з них так і не введено в дію, зокрема Закон України «Про віртуальні активи»), залишаються важливими «...питання правового врегулювання обігу віртуальних валют, при розробці якого необхідно врахувати рекомендації FATF стосовно критеріїв виявлення віртуальних активів і постачальників таких віртуальних послуг при проведенні різних транзакцій, супутніх відмиванню злочинних доходів і фінансуванню тероризму» [204, с. 131].

Сучасні механізми протидії правопорушенням з використанням криптовалюти включають як способи вирішення технічних завдань з ідентифікації кожного учасника будь-якої стадії операції з даними активами, так і формування вимог законодавства, які регулюють процеси в даній сфері. Враховуючи відносно нетривалий час обігу криптовалюти,

актуальним є проведення дослідження саме на основі вивчення зарубіжного досвіду та кращих світових практик в даному питанні.

Операції з криптовалютою вже протягом тривалого часу є об'єктом досліджень науковців в різних сферах. Значна кількість публікацій присвячена оцінці ризиків та можливостей, які несе в собі криптовалюта, прогнозуванні її розвитку. Окремі аспекти фінансового моніторингу саме в частині операцій з наведеним об'єктом (зокрема нормативно-правове та інституційне забезпечення) розглядали Т. Білик, О. Грабчук, І. Гуменюк, Є. Золотарьова, В. Пряміцин, М. Ситник, О. Ставерська, Б. Стрілець.

Не дивлячись на значні напрацювання, питання вивчення світового досвіду фінансового моніторингу операцій з криптовалютою залишаються актуальними, враховуючи етап становлення нормативного регулювання цих операцій і відповідно значні зміни в законодавчих документах.

Таблиця 5.1

Поширені схеми відмивання коштів та фінансування тероризму з використанням криптовалюти (узагальнено на основі [240, с. 8])

№ з/п	Схема	Характеристика
1.	Створення віртуальної юридичної особи, що приймає криптовалюту як платіжний засіб за свої послуги	Передбачає дотримання такого порядку: створення юридичної особи-фірми з можливою оплатою у криптовалюті; проведення анонімної транзакції на рахунок фірми; конвертація фірмою криптовалюти в національну валюту. Юридично гроші, що отримані з цієї підставної фірми, є повністю легальними, оскільки це оплата за послуги фірми
2.	Використання фейкових (підроблених) електронних гаманців	Особи, купуючи товар чи послуги на популярних сервісах, перераховують гроші на фішингові гаманці, що мають інші адреси, за допомогою використання злочинцями вірусних програм
3.	Створення фішингових сайтів (або сайтів-копій) популярних ресурсів	Нині криптовалютний фішинг тільки починає активно розвиватися. Фішингові сайти можуть бути використані для крадіжки особистої інформації, зокрема номери кредитних карток, паролі, які потім можуть бути використані для проведення незаконних фінансових операцій. Вони також можуть стати інструментом для створення фальшивих облікових записів, які потім слугуватимуть для поширення пропаганди або закликів до підтримки терористичних атак
4.	Краудінвестінгові проєкти	Розвиток нової моделі колективного інвестування (ICO, IPO та ін.) призвело до появи шахрайських компаній, які збирають з потерпілих кошти в криптовалюті, явно не маючи на меті займатися підприємницькою діяльністю
5.	Створення інвестиційних фондів, що працюють з використанням криптовалюти	Якщо врахувати той факт, що вони створювалися на тлі високої волатильності криптовалюти та в умовах відсутності правових гарантій захисту вкладників, логічно припустити, що більше 40% їх потенційно можуть мати кримінальні цілі

Перед окресленням особливостей фінансового моніторингу операцій з криптовалютою в зарубіжних країнах доцільно описати вимоги, які висуваються на міжнародному рівні. Так, з 2019 р. FATF поширила свої заходи щодо боротьби з відмиванням коштів і фінансуванням тероризму на віртуальні активи і постачальників послуг віртуальних активів для запобігання зловживанню цим сектором злочинцями та терористами. Проте імплементація FATF вимог на практиці відбувається не так оперативно. Станом на квітень 2023 р. з оцінених 98 юрисдикцій тільки 25% в основному відповідають вимогам, а одна юрисдикція повністю відповідає вимогам, в той час як 74 % частково або не відповідають вимогам FATF [52].

Крім того, за результатами опитування глобальної мережі FATF у березні 2023 року 34 % (52 із 151) респондентів юрисдикції повідомили, що не проводили оцінку ризиків щодо віртуальних активів і постачальників послуг віртуальних активів. Основні причини полягали у відсутності надійних даних або складності доступу до них та обмеженні вказівок або методології щодо проведення такої оцінки ризику.

Наразі все більша кількість країн і регіонів запровадили законодавство про криптоактиви (або прямо забороняють криптоактиви такими законами та правилами). У багатьох країнах світу офіційно визначено правовий статус, інституціональне забезпечення обороту криптовалюти, а в деяких країнах надано статус законної грошової одиниці [342, с. 120]. Ряд країн, такі як США та Японія, прийняли законодавчі акти, що регулюють та легалізують використання криптовалюти, тоді як інші країни продовжують бути в цьому питанні неоднозначними [242, с. 10]. Більшість юрисдикцій (60 %) вирішили дозволити використання криптовалюти. Проте майже третина респондентів (45 із 151 юрисдикції) повідомили, що вони ще не вирішили, чи регулювати і як саме цей сектор (рис. 5.3).

Враховуючи, що ризики від використання віртуальних активів тільки зростають, відсутність належного регулювання операцій з цими активами надає додаткові можливості злочинцям та терористам для здійснення протиправних дій. Саме тому вважаємо за необхідне в межах нашого дослідження приділити увагу досвіду ряду країн щодо організації фінансового моніторингу та реалізації вимог FATF щодо операцій з криптовалютою.

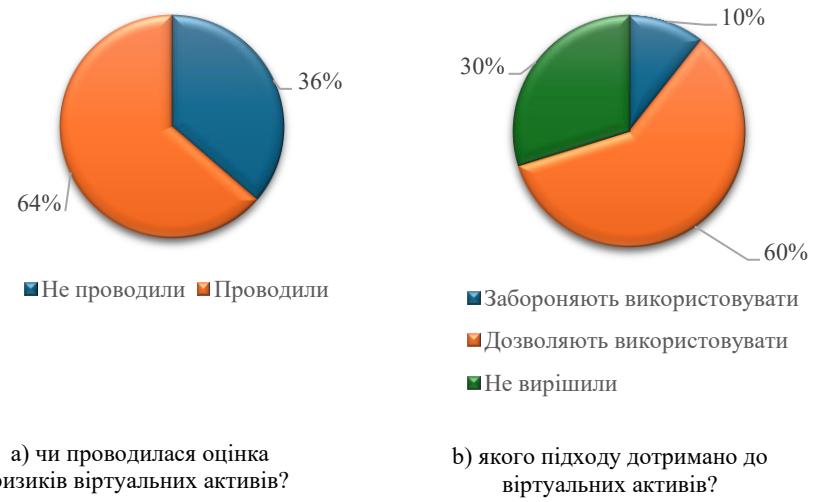

a) чи проводилася оцінка ризиків віртуальних активів?

b) якого підходу дотримано до віртуальних активів?

Рис. 5.3. Результати опитувань глобальної мережі FATF щодо оцінки ризиків (a) та вибору підходу юрисдикції до віртуальних активів та постачальників послуг віртуальних активів (b) станом на березень 2023 р., 151 юрисдикція (побудовано за даними Звіту FATF «Цільове оновлення щодо впровадження стандартів FATF щодо віртуальних активів» [52])

Оскільки Японія першою запровадила криптовалюту і на початкових етапах її впровадження стала центром криптоіндустрії, викликає інтерес порядок регулювання операцій та механізм захисту від протиправного використання криптовалюти саме в цій країні.

Обіг криптовалюти в Японії регулюється низкою законодавчих документів, які пов'язані як з організацією її обігу, так і встановленням нагляду для запобігання її незаконного використання, зокрема це Закон «Про фінансові інструменти і біржі» (FIEA), Закон «Про платіжні послуги» (PSA), Закон «Про запобігання переміщенню доходів, одержаних злочинним шляхом» («APTCP»).

Крім того, будучи законним, обмін криптовалюти, вимагає реєстрації в Агентстві фінансових послуг (Financial Services Agency, FSA). Маючи за основне завдання забезпечити стабільність та збереження японської економіки, FSA відповідає за запобігання фінансовим злочинам в Японії. У цьому відношенні він здійснює нагляд за фінансовими установами. Регулюючи широкий спектр фінансової діяльності в країні, FSA також регулює торгівлю та обмін

криптоактивами, включаючи віртуальні валюти, щоб захистити споживачів і запобігти відмиванню коштів і фінансуванню тероризму.

В той же час FSA визнає та співпрацює з двома саморегулюючими організаціями криптовалюти: Японською асоціацією обміну віртуальних валют (JVCEA) і Японською асоціацією пропонування токенів безпеки (JSTOA) – краудсорсинговою організацією, що зосереджується на продажі токенів та інших типах краудсорсингу.

На державному рівні чітко усвідомлені загрози, які в собі несе криптовалюта, зокрема і те, що тільки обмежена кількість країн та регіонів запровадили законодавство про криптоактиви або прямо заборонили криптоактиви такими законами та правилами. Деякі закордонні бізнес-оператори здійснюють продаж криптоактивів резидентам Японії без реєстрації, і FSA реагуючи на такі процеси, зокрема випустило листи-попередження [54].

Після того, як заходи боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму в Японії були визнані FATF недостатніми, в країні було переглянуто законодавство в цій сфері і з 1 червня 2023 р. правова база була приведена у відповідність до світових стандартів.

Ключовою особливістю нової системи є застосування так званого Правила подорожей (Crypto Travel Rule) для кращого відстеження злочинних доходів, згідно якого фінансова установа, яка обробляє переказ криптоактивів, повинна передавати інформацію про клієнта наступній установі, і інформація повинна містити імена та адреси відправника та одержувача.

Таким чином, враховуючи останні зміни в законодавстві Японії в напрямі його відповідності з рекомендаціями FATF, японська влада отримала додаткові можливості для відстеження переказів віртуальної валюти, що є підтвердженням високих вимог до фінансового моніторингу в цій країні, зокрема і щодо операцій з криптовалютою.

США є країною з найбільшою кількістю криптоінвесторів, бірж, торгових платформ, компаній з майнінгу криптовалют та інвестиційних фондів. Ця країна була однієї з перших, які визначили правовий статус криптовалюти та вживали заходи для врегулювання її обігу на законодавчому рівні. Проте США є і привабливим місцем для незаконних доходів, отриманих за межами країни.

Особливістю системи фінансового моніторингу в США є те, що вона призначена для забезпечення раннього попередження ризиків на основі виявлення потенційних вразливостей фінансової системи. Як зазначають Т.П. Гринчук, Л.П. Гусак, «діяльність американських регуляторів здебільшого пов’язана із захистом американських

криптоінвесторів від шахрайських проєктів та проєктів, що не відповідають вимогам» [240, с. 11]. В країні жорсткі вимоги до фінансового моніторингу, а сама система представлена різноманітними регулюючими органами: від Федеральної резервної ради, що здійснює контроль за комерційним банківським сектором, до FINRA та SEC, які контролюють брокерів і фондові біржі. Тому і фінансовий моніторинг щодо операцій з криптовалютою не може бути простим. Сфера охоплення регуляторами конкретних операцій з даними активами залежить від їх функціоналу:

– Державна комісія з цінних паперів і бірж (SEC) регулює віртуальний актив як цінні папери;

– Служба внутрішніх доходів (IRS) регулює, якщо віртуальний актив має ознаки платіжного засобу;

– Комісія з торгівлі товарними ф'ючерсами (CFTC) регулює віртуальні активи з ознаками товару (Bitcoin та Ethereum) [339, с. 296];

– Мережа боротьби з фінансовими злочинами (FinCEN) регулює всі криптоактиви для цілей протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму;

– Офіцер валютного контролера (OCC) – для банків, які беруть участь у криптоекосистемі;

– Федеральне бюро розслідувань (FBI) відповідальне за боротьбу зі злочинами на федеральному рівні;

– Управління з контролю за іноземними активами (OFAC) відповідає за нагляд за дотриманням законодавства США щодо криптовалют, що передбачає санкції.

FinCEN займає центральне місце в національній системі протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, що співпрацює не тільки з державними органами всередині країни, але і із зарубіжними підрозділами фінансової розвідки різних країн.

Правило подорожей в США діє з 2013 р., але його дотримання не було суворим. У 2021 році був підписаний законопроєкт, який не має прямого конфлікту з криптовалютним ринком, згідно з яким усі постачальники віртуальних послуг повинні будуть відстежувати транзакції та повідомляти про них IRS з 2023 року.

Отже, регулювання операцій з криптовалютою в США значно відрізняється від решти країн світу, оскільки цифрові активи можуть підпадати під юрисдикцію різних регуляторних органів залежно від їх характеру.

Наразі законодавства щодо регулювання криптоактивів у Великобританії не прийнято. Фінансові послуги в країні регулюються Законом «Про фінансові послуги та ринки 2000 року» (Financial

Services and Markets Act 2000, FSMA) та іншими нормативно-правовими актами, зокрема Положенням про електронні гроші 2011 року та Положенням про платіжні послуги 2017 року.

У жовтні 2022 року було схвалено включення криптоактивів до FSMA, а також спрощена процедура конфіскації криптоактивів, що використовувалися для фінансування тероризму [353].

Дозвіл і виконання відповідно до FSMA та іншого законодавства в досліджуваній сфері переважно контролюється Управлінням з фінансового поведінки (Financial Conduct Authority, FCA). Дане управління FCA опублікувало вказівки щодо застосування технологічно нейтрального підходу до застосування існуючого регулювання фінансових послуг щодо криптоактивів. Якщо криптоактиви мають характеристики регульованих інвестицій відповідно до FSMA (зокрема, частка в компанії, боргові зобов'язання або електронні гроші), то обмін та зберігання цих криптоактивів передбачатиме регульовану діяльність, таку як операції з інвестиціями та захист інвестицій.

До виходу Великобританії з ЄС Директиви 2018/843/ЄС було перенесено в національне законодавство Великобританії за допомогою поправок до Положення про відмивання грошей, фінансування тероризму та переказ коштів (інформація про платника) 2017 року (The Money Laundering, Terrorist Financing and Transfer of Funds (Information on the Payer) Regulations 2017, MLR).

Отже, єдине регулювання стосовно криптоактивів у Великобританії на даний момент регулюється MLR у зв'язку з боротьбою з відмиванням коштів і фінансуванням тероризму. Відповідно до MLR, FCA є наглядовим органом щодо протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму для певних постачальників послуг криптоактивів у Великобританії.

У Великобританії заборонено працювати криптовалютним компаніям, якщо вони не зареєстровані в FCA, а окремі з них також додатково повинні придбати ліцензію E-Money. Прибуток від комерційних операцій з криптовалютою підлягає оподаткуванню [240, с. 10-11].

10 січня 2020 року FCA став наглядовим органом щодо боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму для таких постачальників послуг криптоактивів згідно з MLR:

– особи, які обмінюють або організовують чи здійснюють домовленості з метою обміну криптоактивів на гроші, грошей на криптоактиви або одного криптоактиву на інший;

– постачальники гаманців-зберігачів, тобто особи, які надають послуги для захисту або захисту та адміністрування;

– особи, які керують машиною, яка використовує автоматизовані процеси для обміну криптоактивів на гроші або грошей на крипто активи [132].

Таким чином, регулювання операцій з криптовалютою у Великобританії знаходиться на стадії формування, а наразі регуляторні дії, що забезпечують контроль і запобігання відмиванню коштів і фінансуванні тероризму, пов'язані, в першу чергу, з роботою із заявками на реєстрацію компанії, що здійснює операції з криптовалютами.

Суттєві зміни відбулися в регулюванні операцій з криптовалютами в ЄС. В цілому криптовалюта вважається законною в усьому блоці, але правила обміну залежать від окремих країн-членів [322]. Зрозуміло, що і організація та здійснення фінансового моніторингу в кожній окремій країні суттєво різниться.

Особливість нормотворчої діяльності ЄС полягає у її спрямованості на максимальне наближення ринку криптовалют до класичних ринків. Це стосується не тільки питання боротьби з відмиванням коштів та фінансування тероризму, а й ліцензування обмінної діяльності, емісії токенів, надання фінансових послуг [345, с. 72].

В ряді країн ЄС криптовалютна діяльність є регульованою або частково регульованою. Крім того, протягом останніх років в країнах, де було відсутнє спеціальне законодавство щодо обігу цих активів, вносяться зміни в законодавчу базу. Проте не дивлячись на такі різні позиції, країни ЄС мають чіткі заходи фінансового моніторингу для протидії використання криптовалюти для фінансування тероризму. Так, в Естонії криптовалютні біржі є легальними і вони функціонують відповідно до чітко визначеної нормативної бази, яка включає сувору звітність і відповідає законодавству щодо протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. В Чехії на даний момент єдине регулювання фінансових послуг щодо криптоактивів відбувається на основі закону про боротьбу з відмиванням коштів, тобто у зв'язку з протидією відмиванню коштів і фінансуванню тероризму. В Бельгії немає спеціальних положень щодо фінансових послуг щодо віртуальних активів, проте визначено, що постачальники послуг віртуальних активів із постійним представництвом у Бельгії підлягають реєстрації та нагляду Бельгійського управління фінансових послуг і ринків (Financial Services and Markets Authority, FSMA).

Навесні 2023 р. ЄС прийнято новий Регламент про криптоактиви – Регулювання на ринках криптоактивів

(MarketsinCrypto-AssetsRegulation, MiCA). Цей знаковий закон встановлює першу в світі повну нормативну базу для криптоактивів. Основними цілями MiCA є захист споживачів та інвесторів, підтримка фінансової стабільності та стимулювання інновацій у швидкозростаючій крипто індустрії [39]. Очікується, що правило набуде чинності з середини 2024 року до початку 2025 року, що зробить Європу привабливим і добре регульованим місцем для торгівлі криптовалютою.

Враховуючи широке поширення криптовалюти в кіберпросторі та високі ризики загрози відмивання коштів та фінансування тероризму, які вона в собі несе, кожна країна повинна вжити необхідних заходів до адаптації до цих умов.

Узагальнюючи результати досліджень (О. Дикого, В. Динту щодо вивчення досвіду Європейського Союзі та Північної Македонії; С. Грицай щодо використання криптовалюти як інструменту відмивання коштів), визначимо перелік заходів, які повинні враховувати країни при побудові/перегляді політики регулювання операцій з криптовалютою:

– здійснення контролю і нагляду за надавачами послуг, пов'язаних з криптовалютами, зокрема шляхом створення, ведення реєстру цих осіб. Національний підрозділ фінансової розвідки повинен мати доступ до інформації, пов'язаної з переказом цих криптовалют, яку він повинен отримати від постачальників послуг, пов'язаних із такими коштами;

– чітке дотримання банками вимог до валютного режиму, а також нормативно-правових актів, пов'язаних із запобіганням відмиванню коштів та фінансуванню тероризму [33, p. 108];

– розробка (експериментування) нових механізмів, які мають відповідати постійно зростаючим викликам FinTech індустрії та злочинним схемам їх використання [64, p. 107].

Як бачимо, кожна країна вибирає свою модель регулювання операцій з криптовалютою, що в подальшому визначає особливості побудови системи фінансового моніторингу в цій сфері:

1) модель «спостереження» (створення сприятливих умов для розвитку та поширення операцій з криптовалютою; правила ведення бізнесу в сфері віртуальних активів не носять обмежуючий характер чи характер заборони);

2) модель «мінімізація ризиків» (прийняття мінімальних нормативно-правових документів в сфері контролю віртуальних активів, без вживання заходів для стимулювання цих операцій);

3) модель «заборони» (повна або часткова заборона діяльності, яка пов'язана з криптовалютою) [235, с. 285]. Цей вибір зумовлений як усвідомленням ролі криптовалюти для економіки країни, так і ризиками, які принесе її використання.

Таким чином, побудова системи фінансового моніторингу операцій з криптовалютою суттєво різниться для кожної країни і може носити як превентивний, так і реагуючий характер, що залежить від прийнятої в країні політики щодо криптовалюти.

Криптовалюта, представляючи новий етап розрахункової системи, приховує в собі ряд ризиків та загроз як для національних економік, так і для всього світу. Частина цих ризикиів пов'язана з можливостями її використання в ході фінансування терористичних угруповань та безпосереднього здійснення ними терористичних актів. Не дивлячись на те, що криптовалюта має різне правове положення (і як засіб платежу, і як фінансовий актив, і як цифровий актив тощо), для усунення можливостей її використання в протиправних діях, необхідно при побудові та удосконаленні національних систем фінансового моніторингу дотримуватися міжнародних рекомендацій щодо протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Так, вже протягом чотирьох років FATF поширила свої заходи щодо боротьби з відмиванням коштів і фінансуванням тероризму на віртуальні активи для запобігання зловживанню цим сектором злочинцями та терористами. Тому ці питання повинні бути визначені на рівні кожної країни, яким слід забезпечити відповідне правове регулювання криптовалюти, чітке регулювання діяльності посередників віртуальної валюти, затвердити порядок контролю ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму з використанням криптовалюти.

5.2. Цифрові інструменти в системі ефективності фінансового моніторингу щодо протидії фінансуванню тероризму

Методи, які використовуються для відмивання коштів, отриманих незаконним шляхом, та фінансування тероризму, постійно розвиваються. Не останню роль в даному питанні відіграє цифрова трансформація. Наразі цифрові технології використовуються для діагностики проблем в багатьох сферах економіки, а також і для повсякденних завдань. Крім того, ці процеси можуть мати і негативні наслідки, про що вказує О.М. Гапєєва (Грибіненко): «Сучасні трансформації, пов'язані із цифровізацією та передовими технологіями, створили нові способи отримання, обміну і зберігання

інформації, викликали нові міжсекторальні залежності й виявили вразливі місця у безпеці» [239, с. 10].

Цифрова трансформація змінила спосіб ведення бізнесу і управління відносинами, тим самим стирає межі між зацікавленими сторонами [134] та знижує інформаційну асиметрію між ними. В умовах цифрової економіки створені «…умови щодо максимальної автоматизації бізнес-процесів усередині підприємства й у взаєминах з контрагентами та державними органами внаслідок використання сучасних інформаційних технологій» [287, с. 61]. Цифровізація на будь-якому підприємстві, установі, організації призводить до змін зовнішнього (в частині взаємодії з іншими суб'єктами – державними органами, контрагентами тощо) та внутрішнього (охоплюючи, зокрема, процеси в сфері управління) середовища.

Міжнародні органи, діяльність яких пов'язана з боротьбою з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму, не можуть не враховувати сучасні тенденції. Так, FATF, прагнучи «йти в ногу з інноваційними технологіями та бізнес-моделями у фінансовому секторі та гарантувати, що глобальні стандарти ПВК/ФТ залишатимуться актуальними та ефективними в умовах прискорення цифрової трансформації» [304], підготувала звіт «Можливості та виклики нових технологій для ПВК/ФТ». Адже для того, щоб стандарти залишалися актуальними та ефективними, дослідники повинні володіти інформацією щодо останніх методів, технологій і тенденцій у сфері відмивання коштів і фінансування тероризму. Крім того, «діджиталізація багато в чому призвела до модифікації старих та появи принципово нових ризиків загалом в економіці» [341, с. 198]. Важливо постійно контролювати та виявляти нові загрози та ризики для фінансової системи. Проведення досліджень в даному напрямі сприятиме підвищенню глобальної обізнаності та дозволить на ранніх етапах виявляти використання та зловживання системами.

Питання цифровізації протягом останніх років є досить актуальними та піднімаються в значній кількості праць. Так, загальна кількість англомовних публікацій тільки з питань штучного інтелекту з 2010 по 2021 рр. подвоїлася – з 162444 у 2010 р. 334497 у 2021 р. [4, с. 17]. Вплив цифрових інструментів на різні сфери економіки та на діяльність суб'єктів господарювання різних організаційно-правових форм досліджували В.П. Вишневський [191], В.І. Камишанський [260], Н.М. Пантєлєєва, Д.В. Лакутін [313], Б.Р. Сорока [341], О.М. Шевченко, Л.В. Рудич [370]. Окремі аспекти взаємозв'язку між рівнем цифровізації країни та рівнем ризику відмивання коштів та фінансування тероризму розкривали такі вітчизняні та зарубіжні

дослідники, як М. Ачімб, Н. Барченко, К. Бодеску, А. Бухтіарова, А.І. Даніела Рус, В. Койбічук, Я. Кравченко, Ю. Куровська, Т. Лаврик, В. Любчак, Є. Мордань, О. Піжук. Проте наведені питання потребують комплексного дослідження для визначення специфіка застосування цифрових інструментів в сфері боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму, що в наукових працях майже не здійснювалося.

На сучасному етапі інструменти цифровізації представлені широким переліком, а напрями та можливості їх використання в боротьбі з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму постійно розширюються.

Штучний інтелект. Штучний інтелект відноситься до систем, які змінюють поведінку без явного програмування на основі даних, які відстежуються, збираються та аналізуються. Поняття штучного інтелекту (як здатності машини виконувати когнітивні функції, що пов'язані з людським розумом) не є новим, проте саме в останні роки з'явилося та вдосконалилося багато додатків, створених на його основі. Так, обсяг ринку штучного інтелекту у 2021 році оцінювався в 328,34 млрд дол. США. Очікується його зростання з 387,45 млрд дол. США у 2022 році до 1394,30 млрд дол. США до 2029 року, демонструючи середньорічний темп зростання 20,1 % протягом прогнозованого періоду [5].

Проте вже сьогодні штучний інтелект «успішно використовується для зменшення шахрайства з кредитними картами, виявлення кіберзагроз, оцінки фінансових ризиків» [313]. Отже, його вагома роль у боротьбі з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму, є беззаперечною.

Машинне навчання. Сфера штучного інтелекту охоплює багато складових, але найбільш вагомим є машинне навчання, тобто процес, в якому комп'ютери можуть вчитися на даних шляхом створення та уточнення правил, а також вдосконалюватися, безпосередньо не будучи на це запрограмованими. В підготовленому компанією Deloitte документі «Кейс про штучний інтелект у боротьбі з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму» («The case for artificial intelligence in combating money laundering and terrorist financing») [29, p. 9-10] визначені можливості використання машинного навчання для підвищення ефективності процесів у системі виявлення ризиків відмивання грошей і фінансування тероризму:

1. Алгоритми машинного навчання можна навчити виявляти та розпізнавати підозрілу поведінку та відповідним чином оцінювати її ризик.

2. Об’єднуючи результати існуючих систем, моделі машинного навчання можна навчити визначати поведінкові характеристики або індикатори, які підкреслюють, коли діяльність справді підозріла.

3. Машинне навчання можна застосувати для скринінгу імен.

4. Застосування машинного навчання для покращення критеріїв відповідності, а також прогнозування ймовірності збігу імен може призвести до значного підвищення ефективності, а також підвищити ефективність шляхом виявлення прихованих посилань або зв’язків.

Роботизована автоматизація процесів. Представляє собою технологію, що дозволяє легко створювати, розгортати та керувати програмними роботами, які імітують дії людей, які взаємодіють із цифровими системами та програмним забезпеченням.

Можливості роботизованої автоматизації процесів у сфері фінансових послуг охоплюють:

– процеси «знай свого клієнта» (в частині налаштування даних клієнта; перевірки наявної інформації про клієнта; збору інформації про клієнтів; формування інформації про клієнта; обслуговування клієнтів);

– регуляторний моніторинг і збір даних (для ефективного управління часом фахівців із відповідності);

– оцінка ризиків (в частині збору інформації з веб-сайтів регуляторних органів, урядових веб-сайтів, Інтерполу);

– обробка закриття облікового запису (шляхом автоматизації зв’язку між фінансовими установами про закриття рахунків і сповіщення клієнтів) [144].

Великі дані (Big Data) відносяться до динамічних і величезних обсягів даних, які створюються людьми, інструментами та машинами з постійно зростаючою швидкістю. Розмір, швидкість і складність великих даних вимагають використання спеціалістами програмного забезпечення, яке залежить від потужності обробки та можливостей зберігання. За даними Statista, до 2029 р. вартість ринку аналітики великих даних сягне понад 655 млрд дол. США порівняно з приблизно 241 млрд дол. США у 2021 р. [17]. Крім того, очікується, що до 2027 р. використання рішень для баз даних і аналітики великих даних зросте до 12 млрд дол. США [30]. Застосування аналітики великих даних дає змогу підприємствам, установам чи організаціям отримати потужну інформацію, забезпечуючи тим самим собі конкурентні переваги. Цифрові технології дозволяють опрацьовувати великі обсяги даних, тому об’єкти, оцінка яких була ускладнена внаслідок цієї причини (зокрема окремі види нематеріальних активів), вимагають більш глибокого дослідження.

Розширена аналітика. Аналітика даних – це широке поняття, що охоплює використання різних методів з кінцевою метою пошуку значущих тенденцій і закономірностей в даних, таким чином, перетворення даних в корисну інформацію. Розширена аналітика використовує прогнозне моделювання, статистичні методи, машинне навчання та методи автоматизації процесів, що перевищує можливості традиційних інструментів бізнес-аналізу.

Одним з варіантів використання розширеної аналітики є аналіз ризиків. Будь-яке підприємство, установа чи організація прагне до мінімізації ризиків, проте тільки ті, які використовують розширену аналітику, можуть управляти великими наборами даних або потоками даних у режимі реального часу для визначення моделі ризику. Саме розширена аналітика може використовуватися для виявлення шахрайства при здійсненні платежів, а також для моніторингу репутації клієнтів.

Розширене аналітичне програмне забезпечення дозволяє підприємствам, установам чи організаціям підключатися до багатьох типів джерел даних і отримувати інформацію для прогнозного обслуговування та підвищення ефективності процесу.

Аналіз великих даних використовується не лише для виявлення злочину, але також може передбачити подію шляхом обробки великих обсягів даних з різних джерел для швидкого виявлення аномалії.

Графовий (мережевий) аналіз є набором методів, спрямованих на вивчення зв'язків між різними елементами, зокрема клієнтами, пристроями, операціями тощо. Особливість його застосування полягає в тому, що він переміщує точки даних і зв'язки у форматі графіка, який потім дозволяє з'єднувати віддалені явища (об'єкти) або аналізувати дані на основі певних параметрів, зокрема якості зв'язку. В сфері боротьбі з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму фізичні й юридичні особи виступають точками, а лінії – потоками грошових коштів, що рухаються від однієї транзакції до іншої. Таким чином, графік представляє мережу взаємопов'язаних транзакцій між учасниками.

Однією з основних проблем, з якою стикаються фахівці в сфері боротьбі з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму, є значна кількість помилкових результатів, які формуються системами моніторингу. Необхідність фіксації будь-яких підозрілих ознак

призводить до значної кількості сповіщень та значних витрат часу та грошових коштів, пов'язаних з їх опрацюванням.

Звичайні аналітичні технології, які використовуються традиційними системами моніторингу, зберігають і відображають дані в таблицях або діаграмах. Технології графів доповнюють такі системи, ідентифікуючи та аналізуючи зв'язки між елементами даних.

Згідно досліджень компанії Gartner ринок графів до 2025 року 3,2 млрд дол. США [90]. Саме графовий аналіз має важливе значення для розуміння неправильної поведінки і в контексті боротьбі з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму може бути використаний для:

– розслідування випадків відмивання коштів;

– зниження хибнопозитивних результатів, які формують системи моніторингу;

– виявлення шахрайства;

– прискорення перевірки клієнта.

Графовий аналіз розширює можливості виявлення даних, дозволяє зменшити помилкові результати та збільшити виявлення справжніх підозрілих фінансових моделей.

Технологія *блокчейн* є однією з тих, яка отримала найбільше обговорення та зазнала дискусій щодо можливостей та наслідків її використання. Це різновид складної криптографічної архітектури розподіленої книги, постійно зростаючий список записів, які називаються блоками. Він має можливість швидко й безпечно переміщувати будь-які дані й здійснювати записи про цю зміну, переміщення чи транзакцію миттєво доступними надійним і незмінним способом для учасників мережі блокчейн.

Наразі сфер та способів застосування технології блокчейн є досить багато, що пов'язано з перевагами, які надаються:

– зменшення кількості посередників та зниження вартості міжнародних переказів;

– оптимізація угод з фінансування торгівлі та спрощення міжнародних торговельних процесів;

– зменшення ймовірності помилок працівників та забезпечення цілісності записів в сфері бухгалтерського обліку та аудиту;

– прискорення оформлення кредитів під заставу за допомогою смарт-контрактів. Побудовані на блокчейні, вони забезпечують

автоматичне ініціювання ряду подій, зокрема, платіж за послугу, повне погашення кредиту;

– більш безпечний і доступний засіб перевірки та передачі права власності при реєстрації операцій з нерухомістю;

– забезпечення шифрування (є невід'ємною частиною блокчейну), що виступає елементом захисту в боротьбі з відмиванням грошей;

– захист особистої інформації.

В той же час сучасні цифрові технології є лише інструментами вирішення проблеми, а для її розв'язку необхідна чітка процедура їх застосування, розробка належного забезпечення, зокрема правового [191, с. 63; 260, с. 38].

Розглянуті цифрові технології та інструменти вже залучаються або мають великий потенціал щодо використання в боротьбі з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. Проте, як правило, їх значення зростає при грамотному поєднанні.

З одного боку, цифровізація сприяє удосконаленню напрямів та способів боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму, проте з іншого – актуалізує загрози, які можуть ставити під сумнів посилення цих характеристик. До таких загроз належить як зростання кількості злочинів у сфері інформаційної безпеки, так і викривлення інформації внаслідок недостатності методів контролю за вхідними даними, використання несумісних механізмів та алгоритмів. Якщо перша група загроз формується внаслідок навмисних дій суб'єктів, то друга містить загрози від ненавмисних дій і їх результат, що на перший погляд є не таким очевидним. Проте саме використання недостовірних даних, які стануть основою для застосування сучасних концепцій обробки та передачі інформації (зокрема, BigData, штучний інтелект) призводить до прийняття неадекватних рішень, втрати можливостей та часу, необхідного на дослідження, очищення та виправлення помилок. Спільне управління даними та інструменти для усунення помилок у місці їх виникнення – це ефективні способи забезпечення якості даних для подальшого їх використання в цифрових технологіях. Враховуючи систематизовані підходи щодо впливу цифровізації на інструменти боротьби з відмиванням коштів та фінансування тероризму, узагальнимо їх вплив в розрізі цифрових трендів (таблиця 5.2).

Таблиця 5.2

Основні цифрові тренди на їх вплив на вибір інструментів боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму

Цифровий тренд*	**Характеристика***	**Вплив на інструменти боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму**	**Перешкоди**
Дані стають головним джерелом конкуренто-спроможності	Дані стають активом. Збирання, опис, зберігання та опрацювання даних дають змогу отримувати цінну інформацію для використання в ділових процесах, суспільному житті, роботі держави	BigData дозволяє підвищити ефективність, точність та швидкість зібраної та наданої інформації щодо ризикових операцій	Висуваються високі вимоги до початкових даних
Розвиток сфери Інтернету речей (Internet of things, IoT, IIoT)	Розвиток мережі, що складається із взаємопов'язаних фізичних об'єктів або пристроїв, які мають вбудовані датчики та сенсори, а також програмне забезпечення, що дає можливість здійснювати взаємодію фізичних речей із комп'ютерними системами та мережами	Оперативне отримання інформації; усунення помилок	Недостатній рівень розвитку технічного забезпечення
Цифровізація або цифрові трансформації бізнесу та галузей економіки	Цифрові технології стали базою для створення нових продуктів, цінностей, властивостей та, відповідно, основою отримання конкурентних переваг на більшості ринків	Залежно від галузі економіки, на яку здійснюється вплив, наслідки варіюються. Однозначно, що потребує посиленої уваги перевірка операцій з використанням сучасних цифрових інструментів, зокрема криптовалюти	Часта невідповідність інструментів сучасним реаліям, в силу чого виникає ряд проблем, пов'язаних з впровадженням цифрових рішень

* Примітка. Цифрові тренди наведені на основі [354]

Для мінімізації тіньового сектору та підвищення ефективності розслідування економічних злочинів в Україні починають активно залучати цифрові технології. Так, Бюро економічної безпеки України працює над розробкою автоматизованої аналітичної системи, яка дозволить краще використовувати аналітичну складову для запобігання економічним злочинам [314].

Впровадження сучасних цифрових технологій в будь-яку сферу повинно відбуватися з врахуванням ризиків, які вони несуть. Саме тому погоджуємося з позицією О.М. Шевченко, Л.В. Рудич [370] щодо необхідності дотримання збалансованого підходу в сфері державного регулювання процесів цифровізації: з одного боку створювати умови для впровадження сучасних цифрових інструментів та технологій, а з іншого – організовувати належний контроль для мінімізації ризиків, пов'язаних з їх впровадженням.

Отже, представлення сутності та основних переваг цифрових інструментів дозволило визначити напрями їх використання в боротьбі з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. В основному результативність їх застосування визначається від вдалого поєднання. Адже можливість комбінування даних інструментів пов'язана з перевагами, які привносять процеси цифровізації майже в усі сфери діяльності – це скорочення витрат часу та коштів (в межах нашого дослідження – щодо виявлення злочинів та здійснення перевірки об'єктів).

Цифрові технології, які супроводжують сучасний бізнес, та цифрова економіка в цілому сприяють переказу та накопиченню на офшорних рахунках коштів, отриманих незаконним шляхом. Крім того, модернізуються способи відмивання коштів, адже збільшується кількість можливостей їх приховування. Так, можливим є переказування грошових коштів без участі банку з використанням, наприклад, платіжних сервісів Paypal або Venmo.

В той же час цифрові технології можна розглядати і як інструмент для вирішення проблеми відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму. Вони можуть виступати джерелом розширення можливостей і прозорості, і можуть використовуватися в розслідуваннях, виявленні та припиненні незаконних грошових переказів. На даному етапі активного розвитку цифрових процесів важливим є проведення досліджень в напрямі виявлення потенційних загроз та ризиків, які можуть продукуватися цифровими інструментами. Це дозволить на ранніх етапах виявляти використання та зловживання ними для забезпечення ефективної протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму.

Встановлення взаємозв'язку між рівнем цифрового розвитку країни та ризиком легалізації кримінальних коштів (на основі Базельського індексу AML) все частіше стає об'єктом дослідження в наукових працях. Базельський індекс AML є незалежним рейтингом країн і інструментом оцінки ризиків відмивання грошей і фінансування

тероризму. Його значення представлене за 10 бальною шкалою, де 0 – мінімальне значення ризику, а 10 – максимальне.

Значення даного індексу для країн Східної Європи представлено на рис. 5.4. Рівень ризику відмивання коштів та фінансування тероризму в досліджуваних країнах (обрано з регіону розташування України) є різним, оскільки між країнами існують великі відмінності, особливо щодо ефективності заходів в боротьбі з вказаними явищами.

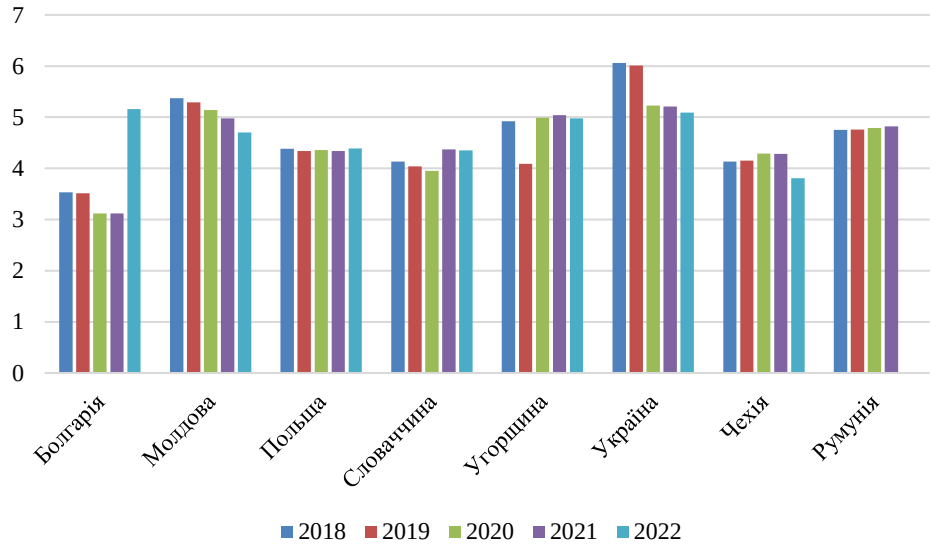

Рис. 5.4. Значення Базельського індексу AML для країн Східної Європи за 2018-2022 рр. (узагальнено на підставі звітів Basel AML Index 2018, 2019, 2020, 2021, 2022 [7])*

*Примітка. За 2022 р. представлено значення лише щодо тих юрисдикції, які мають достатньо даних для розрахунку надійного показника ризику відмивання коштів та фінансування тероризму і пройшли оцінку за методологією 4-го раунду FAFT

Проведені емпіричні дослідження науковців Bodescu C.N., Achimb M.V., DanielaRus A.I. надають чіткі докази, що збільшення цифрових технологій призводить до зниження ризику відмивання грошей. Причому такі висновки підтверджуються як в країнах з високим рівнем доходу, так і в країнах з низьким рівнем доходу [11]. Саме для останніх характерний нижчий відсоток користувачів Інтернету та значно нижчий рівень впровадження технологій. Крім того, науковці, проводячи дослідження 162 країн, встановили докази ролі освіти, інновацій та кібербезпеки в Базельському індексі AML, тобто їх впливу на ризик відмивання коштів та фінансування тероризму.

Підтверджують даний взаємозв'язок і українські дослідники. Так, за результатами розробки та апробації багатофакторної регресійної моделі опису впливу ключових детермінант на загальний рівень цифрового розвитку країн світу встановлено обернену пропорційну залежність між рівнем цифрового розвитку та Базельським індексом AML, «що і є логічно обґрунтованим, адже чим нижче значення Basel AML Index, тим менше країна має ризик до залучення її соціально-економічних об'єктів (особливо банків, необанків, фінансових установ, підприємств, бізнесів) в шахрайські схеми з використанням цифрових технологій, інноваційних фінансових технологій для легалізації кримінальних доходів» [271, с. 94].

З наведеними твердженням не можемо не погодитися, проте до обраної авторами методики є ряд питань, зокрема, щодо вибору індикаторів. Так, серед запропонованих є рівень цифрового розвитку (DDL), який розраховується відповідно до індексу розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (IDI) та індексу готовності до мережі (NRI). Проте звіт щодо індексу IDI публікувався з 2009 по 2017 рік та був припинений у 2018 році через проблеми з доступом та якістю даних. Цілком зрозуміло, що «ці результати значною мірою застаріли, враховуючи швидку еволюцію ІКТ-ландшафту. Тому користувачі повинні бути дуже обережними, використовуючи результати та роблячи висновки щодо поточного стану цифрового розвитку країни» [130]. Наразі ведуться роботи щодо розробка та запуск індексу IDI в 2023 р.

Проте навіть наразі перелік основних рейтингових індексів цифровізації є досить значним:

– глобальний індекс кібербезпеки (Global Cyber Security Index, GCI);

– індекс мережевої готовності (Networked Readiness Index, NRI);

– індекс прийняття цифровізації (Digital Adoption Index, DAI);

– індекс світової цифрової конкурентоспроможності (IMD World Digital Competitiveness Index, WDCI);

– індекс ефективності впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ICT Development Index);

– індекс цифровізації економіки (Boston Consulting Group, e-Intensity);

– індекс цифрової еволюції (Digital Evolution Index, DEI);

– індекс цифрової економіки та суспільства (Digital Economy and Society Index, DESI) [168; 184; 316].

В той же час «за різними показниками одні й ті ж країни займають різні позиції. Це призводить до неоднозначних висновків та уявлень

про реальні оцінки кіберможливості та кіберпотужності країн» [168, с. 75], про що і свідчить порівняння ряду індексів оцінки цифровізації та Базельський індекс AML (рис. 5.5).

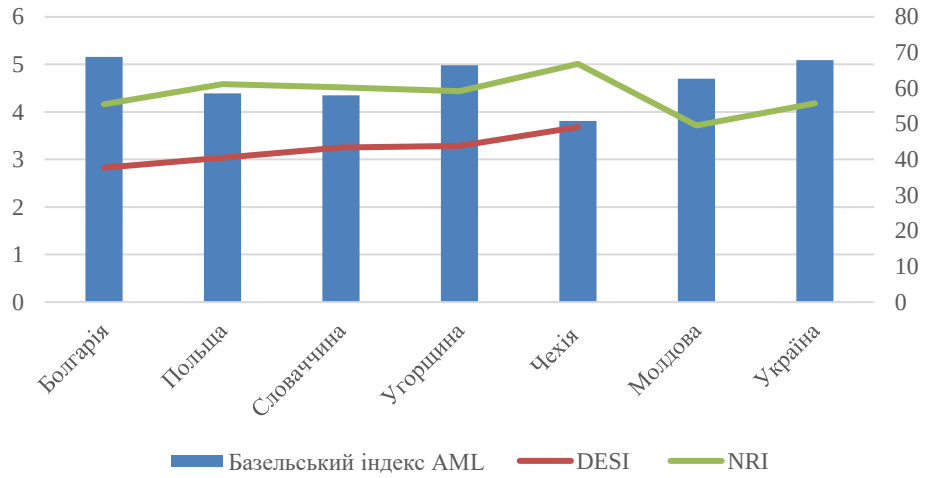

*Примітка. Індекс DESI розраховується для держав-членів ЄС

Рис. 5.5. Порівняння країн Східної Європи за Базельським індексом AML, індексами DESI та NRI в 2022 р. (побудовано на підставі даних [7; 101; 128])

Таким чином, однозначно можна стверджувати про вплив цифровізації як на рівень ризику відмивання коштів та фінансування тероризму, так і на заходи боротьби в цій сфері, проте чітко визначити напрям цього впливу вцілому за всіма країнами неможливо. Виходячи з положення, що використання сучасних цифрових технологій, їх активне впровадження в різноманітні сфери господарської діяльності несе як позитивні наслідки, так і ряд загроз, опишемо їх для сфери протидії відмивання коштів та фінансування тероризму.

Цифрова трансформація висуває нові вимоги та вносить суттєві зміни щодо обміну інформацією між фінансовими установами. Це призводить до того, що роль цифрових технологій у боротьбі з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму стає ключовою.

Так, роботизована автоматизація процесів, розширена аналітика та штучний інтелект показують високі результати, допомагаючи компаніям отримувати та збирати дані, а також аналізувати поведінку клієнтів.

Нові цифрові рішення, побудовані на основі технологій штучного інтелекту та розширеної аналітики, забезпечують банкам і фінансовим установам:

– прозорість транзакцій;

– збір та перевірку клієнтських даних;

– допомогу у належній перевірці нових клієнтів;

– відстеження глобальних транзакцій;

– отримання в режимі реального часу інформації для ефективного управління ризиками відмивання коштів та фінансування тероризму;

– спрощення процесу скринінгу та зниження витрат;

– забезпечення захисту та конфіденційності даних.

Цифрові рішення в сфері боротьбі з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму можна охарактеризувати в розрізі компонент, які використовуються більшістю банків для оцінки, аналізу та вимірювання ризику фінансових злочинів, зокрема «знай свого клієнта» (KYC) і «моніторинг транзакцій» (TM).

Процедура KYC описує процес перевірки клієнтів. Вона виконується для запобігання незаконним діям, зокрема відмиванню грошей, фінансуванню тероризму або шахрайству, при цьому захищаючи як компанію, так і клієнта. Цифрові рішення в межах даної процедури охоплюють процеси моніторингу та перевірки клієнтів, забезпечують єдиний доступ до різних внутрішніх і зовнішніх джерел інформації, включаючи CRM системи. Автоматизована перевірка порушень санкцій, негативних згадувань у засобах масової інформації, а також інформації про власність з усіх джерел значно підвищує ефективність перевірки клієнтів.

Окремі рішення пропонують перевірку якості даних, що дозволяє банкам стандартизувати формати даних, виправляти помилки в іменах, а також видаляти дублікати записів клієнтів у різних джерелах.

Інструменти візуалізації забезпечують фахівцям з комплаєнс-контролю легкий обмін складною структурою відносин між різними зацікавленими сторонами.

Усі системи ТМ базуються на наборі правил, призначених для виявлення підозрілої активності, використовуються для виявлення та припинення операцій з відмивання грошей та фінансування тероризму. Рішення ТМ широко використовують розширену аналітику та штучний інтелект для моніторингу, визначення рейтингів ризику, надання попереджень, а також звітування про підозрілі транзакції.

Банки можуть здійснювати автоматизований моніторинг у режимі реального часу або у режимі пакетної обробки. Більшість рішень постачається з попередньо визначеними алгоритмами та сценаріями виявлення, а також пропонують можливості налаштування для зміни перевірки на основі оцінки ризику клієнта або транзакції. Це важлива характеристика, яка може допомогти традиційному управлінню транзакціями усунути недолік затримки створення сценарію для нових пошуків.

Рішення, що використовують технологію машинного навчання, пропонують алгоритми самонавчання та дозволяють виявляти підозрілі транзакції на більш складному рівні. Цифрові інструменти візуалізації та аудиту забезпечують ефективне управління сповіщеннями, звітами та журналами аудиту.

Застосування цифрових інструментів повинно базуватися на дослідженні типових схем відмивання коштів та фінансування тероризму, що дозволить підвищити ймовірність їх виявлення та запобігання. Крім того, слід враховувати, що і самі банки можуть виступати не тільки в якості суб'єктів моніторингу, але й можуть бути задіяні в тіньових економічних схемах, як добровільно (здійснюючи нелегальні дії або знаючи про їх здійснення через банківські установи), так і виступаючи посередником між суб'єктами нелегальних схем, не знаючи про свою участь в незаконних операціях та махінаціях [306]. Саме тому для банку так важливо ідентифікувати ситуації, які потребують особливої уваги:

– наявність облікового запису, у якому кілька людей мають право підпису, проте не мають сімейних чи ділових відносин;

– здійснення частих банківських переказів в невеликих сумах (до порогових значень), щоб уникнути ідентифікації,

– використання готівки для відкриття великих депозитів або зняття з рахунків для операцій, які зазвичай не пов'язані з готівковими розрахунками;

– наявність депозитів для суб'єкта підприємницької діяльності, які характеризуються комбінація грошових інструментів, що не відповідають звичайній діяльності;

– використання декількох особистих і бізнес-рахунків або рахунків некомерційних організацій для збору та подальшого спрямування коштів негайно або через короткий час до іноземних бенефіціарів.

Однак, володіючи цифровими технологіями, банки можуть посилити перевірку, враховуючи наведені ситуації, які сигналізують про потенційну підозрілу діяльність, у свої стратегії ТМ. Такі сценарії повинні викликати попередження для подальшої перевірки.

Практично одні й ті самі її характеристики науковці та дослідники наводять і як аргументи щодо можливостей її використання для відмивання коштів, і як аргументи щодо відсутності небезпеки зі сторони цієї валюти для вказаних операцій (таблиця 5.3).

Таблиця 5.3

Оцінка характерних рис криптовалют щодо можливості їх використання для відмивання коштів та фінансування тероризму

Характеристика	**Можливості**	**Перешкоди**
	використання для відмивання коштів та фінансування тероризму	
Технологія блокчейн, яка лежить в основі	Незворотність угоди. Застосування технології блокчейн передбачає, що після відправки коштів їх неможливо повернути без участі нового власника	Незмінно прозора природа блокчейну не підходить для відмивання коштів, оскільки вона дозволяє правоохоронним органам більш легко виявляти та відстежувати такі операції в порівнянні якби вони відбувалися з готівкою
Анонімність	Окремі види криптовалют віддають пріоритет конфіденційності транзакцій, існують також сервіси, які пропускають криптовалюту через різні гаманці для ускладнення її відстеження	Частину транзакції можна відстежити. Більшість так званих анонімних криптовалют набагато прозоріше і легше відстежувати, ніж готівку
Регулювання та оподаткування операцій з криптовалютою	Незважаючи на ряд заходів, які вживаються багатьма країнами світу щодо регулювання операцій з даним активом, залишається значна частина питань, яка чітко не визначена на законодавчому рівні, що створює сприятливі умови для використання в злочинних діях	Процес верифікації у цій сфері дуже суворий. Набагато простіше використати більш традиційні схеми, зокрема відкрити банківський рахунок із підробленими документами у невеликому місцевому чи регіональному банку

Така неоднозначна позиція зумовлена недостатнім рівнем дослідження даного інструменту, відсутністю чіткої позиції щодо його визнання в кожній країні. В будь-якому випадку на сучасному етапі основний метод боротьби з відмиванням коштів, що здійснюється з використанням технологій анонімності (VPN, криптовалюти) полягає у послідовному відстеженні. Звичайно, що за умови придбання криптовалюти за готівку або через P2P-сервіси ці процедури значно ускладнені.

Таким чином, аналізуючи технологію блокчейн, не можемо стверджувати, що їй притаманні характеристики, які б робили її більш ефективною для злочинців в порівнянні з іншими технологіями. Цифрові валюти можуть допомогти правоохоронним органам, надаючи їм інформацію про підозрілу активність. Адже спочатку злочинці мають опублікувати всі свої транзакції у блокчейні, а тому правоохоронним органам простіше відстежити платежі через криптовалюту, ніж через готівку.

Отже, цифрові технології в поєднанні з передовим комп'ютерним забезпеченням є важливими інструментами в боротьбі з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму в міжнародній площині.

Використання окремих цифрових технологій в протидії з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму дозволяє фінансовим установам значно підвищити ефективність щодо виявлення спроб вчинення вказаних злочинів. Завдяки роботизованій автоматизації процесів та технології блокчейн багато процесів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму потребують менше часу та відбуваються з меншою кількістю помилок, що тим самим зменшує потребу втручання людей та одночасно дозволяє співробітникам зосередитися на більш важливих аспектах своїх завдань.

Інноваційні рішення на основі цифрових технологій можуть усунути прогалини в банківських операціях і полегшити процес для галузі, яка намагається скоротити зростаючі витрати та ще більше розвантажити ресурси. Аналітика та штучний інтелект – це тільки основні з цифрових технологій, які трансформують і підвищують ефективність заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму.

Систематизація та критичний аналіз підходів науковців до встановлення взаємозв'язку між рівнем цифровізації та рівнем відмивання коштів та фінансування тероризму показали складність в оцінці даних процесів. Саме тому незважаючи на можливості, які надають цифрові інструменти для здійснення операцій банками в ході фінансового моніторингу, необхідна чітка ідентифікація загроз, які вони провокують, та організація послідовного відстеження за операціями з їх використанням.

5.3. Трансформація механізму взаємодії суб'єктів фінансового моніторингу з суб'єктами реалізації правоохоронної функції

Важливим питанням протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму є організація належної взаємодії суб'єктів фінансового моніторингу з суб'єктами реалізації правоохоронної функції. Проте не вдаючись до конкретизації методів та засобів взаємодії, науковці наголошують на дискусійному характері самого поняття та необхідності окреслення його особливостей. Так, в науковій юридичній літературі вказується на вузькому («сумісна діяльність спеціалізованих суб'єктів, для яких є характерним виконання одних і тих же завдань, але з використанням різних засобів і методів» [326, с. 83]) та широкому («сумісна діяльність правоохоронних органів і неспеціалізованих суб'єктів, де до останніх належать державні та недержавні структури, для яких боротьба зі злочинністю не є основним завданням» [326, с. 84]) розумінні підходів до трактування «взаємодія».

Стеблянко А.В. наводить власне визначення взаємодії правоохоронних органів з фінансовими установами щодо протидії легалізації злочинних доходів: «узгоджена разова або тривала у часово-просторовому процесі діяльність зазначених суб'єктів, які є рівноправними, що здійснюється з поєднанням методів і засобів, властивих взаємодіючим суб'єктам, на основі законів чи підзаконних нормативно-правових актів, спрямована на досягнення спільної мети, що полягає у протидії здійснення діянь з доходами, відомості про які приховуються чи маскуються, а також у недопущенні введення таких доходів в економіку країни» [344, с. 91] та вказує на його особливостях в розрізі суб'єктів взаємодії, статусу взаємодіючих органів, підстави та мети взаємодії, характеру дій, а також методів та засобів взаємодії. Наведені А.В. Стеблянко визначення та особливості стосуються правоохоронних органів та фінансових установ, які виступають суб'єктами фінансового моніторингу. Проте в межах нашого дослідження слід враховувати і інших суб'єктів, тому для опису взаємодії між правоохоронними органами та суб'єктами фінансового моніторингу слід також розкрити такі складові, як завдання, форми та стадії (рис. 5.6).

Розкриватися дане питання може через різні аспекти, зокрема щодо обміну інформацією (порядок його здійснення, механізми та інструменти для захисту конфіденційності інформації під час її обміну), організації спільних операцій та розслідувань (перелік

заходів, порядок координації дій суб'єктів під час розслідувань фінансових злочинів), обмін найкращими практиками (постійний обмін досвідом допомагає вдосконалювати методи та підходи до боротьби з фінансовою злочинністю), проведення семінарів та навчань (організація спільних навчань і семінарів допомагає підвищити рівень розуміння обох сторін процесів фінансового моніторингу). В сучасних умовах господарювання необхідно налагодити обмін інформацією між країнами, такий обмін набагато швидше допоможе досягти необхідних результатів між усіма суб'єктами протидії тероризму.

Рис. 5.6. Особливості взаємодії суб'єктів фінансового моніторингу та правоохоронних органів

При цьому важливе практичне значення мають нормативно-правові документи у цій сфері, від використання яких залежить досягнення конкретних результатів у роботі, забезпечується обмінюватися взаємовигідною інформацією на державному та регіональному рівнях.

Зарубіжний досвід країн в частині організації взаємодії між правоохоронними органами та суб'єктами фінансового моніторингу засвідчив наявність різних підходів, зумовлених, в першу чергу, загальною політикою в країні (зокрема, щодо збереження фінансової таємниці) та відповідним характером антилегалізаційного законодавства.

Успішні практики та особливості взаємодії суб'єктів фінансового моніторингу та правоохоронних органів щодо досліджуваної сфери в ряді країн визначається такими особливостями:

«– зворотний зв'язок між правоохоронними органами та банками;

– роз'яснювальна робота правоохоронців для банків;

– побудова взаємодії на засадах співпраці між фінансовими, розвідувальними установами та правоохоронними органами;

– неформальні стосунки на регулярній основі через зустрічі та/або телефонні контакти;

– наймання колишніх правоохоронців у фінансові установи з метою використання досвіду та контактів останніх;

– забезпечення прямого доступу правоохоронних органів до банківської діяльності системи моніторингу банківських рахунків;

– запровадження механізму збереження банківської таємниці правоохоронцями, які отримують до неї доступ» [114].

Окремо слід визначити роль Державної служби фінансового моніторингу України, яка «виступає координатором і забезпечує узгодженість діяльності правоохоронних органів з фінансовими установами під час їх взаємодії у сфері протидії легалізації злочинних доходів, зокрема у частині обміну інформацією. Інакше кажучи, вказана служба виступає посередником у обміні інформацією між взаємодіючими суб'єктами, тим самим впливаючи на підвищення ефективності попередження, розслідування та розкриття злочинів, пов'язаних із відмиванням доходів» [343, с. 179]. Таким чином, взаємодія між суб'єктами державного та первинного фінансового моніторингу, зокрема обробка Держфінмоніторингом інформації, отриманої від фінансових установ, дозволяє зменшити навантаження на правоохоронні органи, зокрема щодо перевірки всієї інформації про підозрілі фінансові операції, оскільки дані надходять у вже узагальненому форматі.

Аналізуючи отримані повідомлення Держфінмоніторингом за 2018-2022 рр., спостерігаємо постійне їх скорочення, починаючи з

2019 р. Таке суттєве скорочення (в 2020 р. на 58,7%, а в 2021 р. на 64,9%, ніж у попередніх роках відповідно) зумовлено змінами в підході до виявлення фінансових операцій з ознаками фінансового моніторингу, впровадженими новим Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», а також введеним воєнним станом в Україні (відбулося зменшення в 2022 р. на 28,9% порівняно з 2021 р.) (рис. 5.7).

Причому кількість переданих матеріалів Держфінмоніторингом до правоохоронних органів протягом 2019-2021 рр. зростала, а в 2018 р. та 2022 р. становила однакове значення – 934 матеріалів. Зміна кількості кримінальних проваджень, розпочатих за переданими матеріалами, не завжди відповідала зміні переданих матеріалів. Так, протягом 2018-2020 рр. їх кількість зменшувалася: в 2019 р. – на 10,8 %, в 2020 р. – на 34,2 %, порівняно з 2018 р. А в 2021 р. відбулося зростання на 18,4 %, в 2022 р. – скорочення на 79,1 % при порівнянні з базовим роком (2018 р.). В той час як кількість переданих матеріалів в 2019 р. та 2021 р. скоротилася на 4,4 % та 25,3 % відповідно, а в 2020 р. зросла на 10,9 % порівняно з 2018 р.

Темпи зміни кримінальних проваджень, у яких використано узагальнені матеріали, більшою мірою відповідають темпам зміни переданих матеріалів. При порівнянні з базовим роком відбулися такі зміни: зменшення в 2019 р. – на 2,8 %, в 2020 р. – на 7,5 %, зростання в 2021 р. – на 42,5 %, в 2022 р. – на 11 %.

В 2023 р. Держфінмоніторинг продовжує докладати максимальні зусилля для позбавлення росії фінансово-економічного потенціалу для подовження війни в Україні та повного відшкодування завданої шкоди. Про це свідчать і попередні дані Держфінмоніторингу: «за І півріччя 2023 року до правоохоронних органів направлено 586 матеріалів (318 узагальнених матеріалів та 268 додаткових узагальнених матеріалів). У вказаних матеріалах сума фінансових операцій, які можуть бути пов’язані з легалізацією коштів, та із вчиненням кримінального правопорушення, становить 71,4 млрд гривень.

У І півріччі 2023 року сума зупинених Держфінмоніторингом фінансових операцій та заблокованих коштів становить в еквіваленті 3,3 млрд гривень.

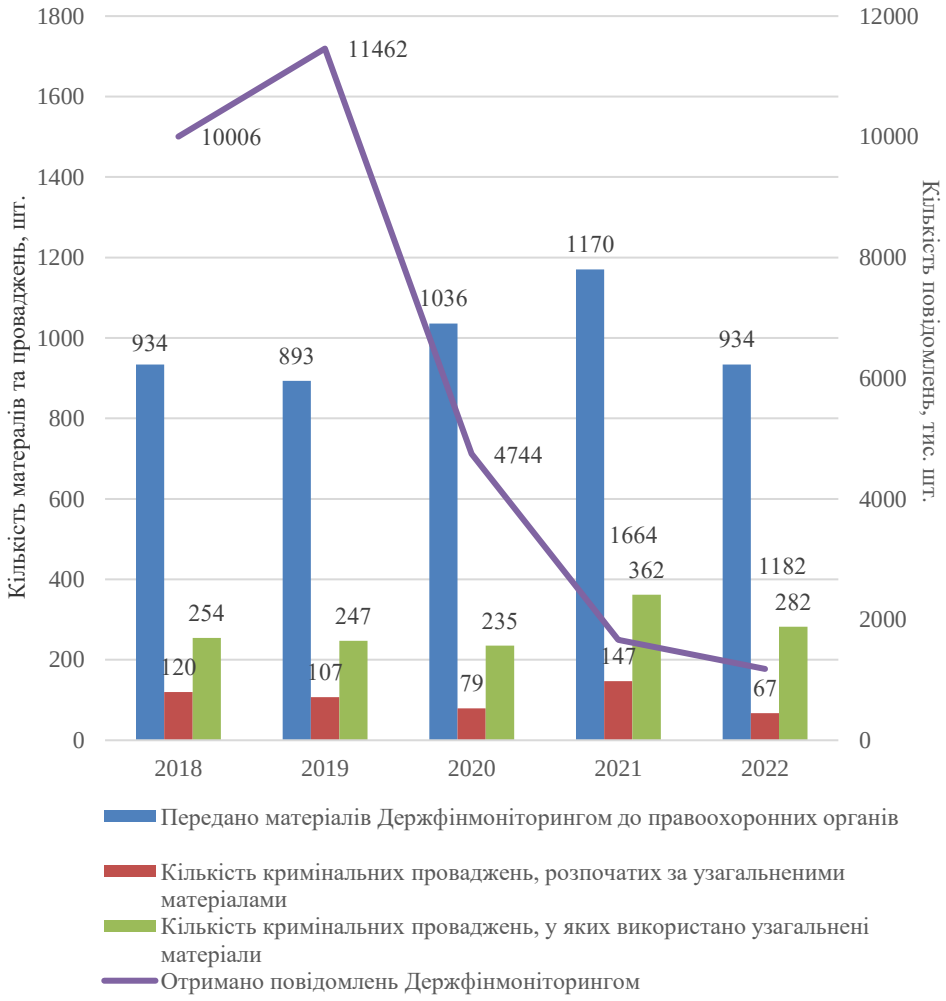

Рис. 5.7. Кількість повідомлень, отриманих Держфінмоніторингом, та матеріалів, переданих до правоохоронних органів за 2018-2022 рр. (узагальнено на основі Звітів Держфінмоніторингу за 2018-2022 рр. [244])

Наразі основним напрямком діяльності Держфінмоніторингу є виявлення фінансових операцій та осіб пов'язаних з фінансуванням тероризму/сепаратизму та військовою агресією рф. Так, у І півріччі 2023 року до правоохоронних органів направлено 143 таких матеріали» [297].

Аналіз структури повідомлень (Додаток Б) показав, що протягом досліджуваного періоду матеріали передавалися

Держфінмоніторингом до різних правоохоронних органів (рис. 5.8). Причому структура по рокам суттєво різниться, що зумовлено характером фінансових операцій та органами, що створені і до функцій яких належить опрацювання матеріалів за такими операціями.

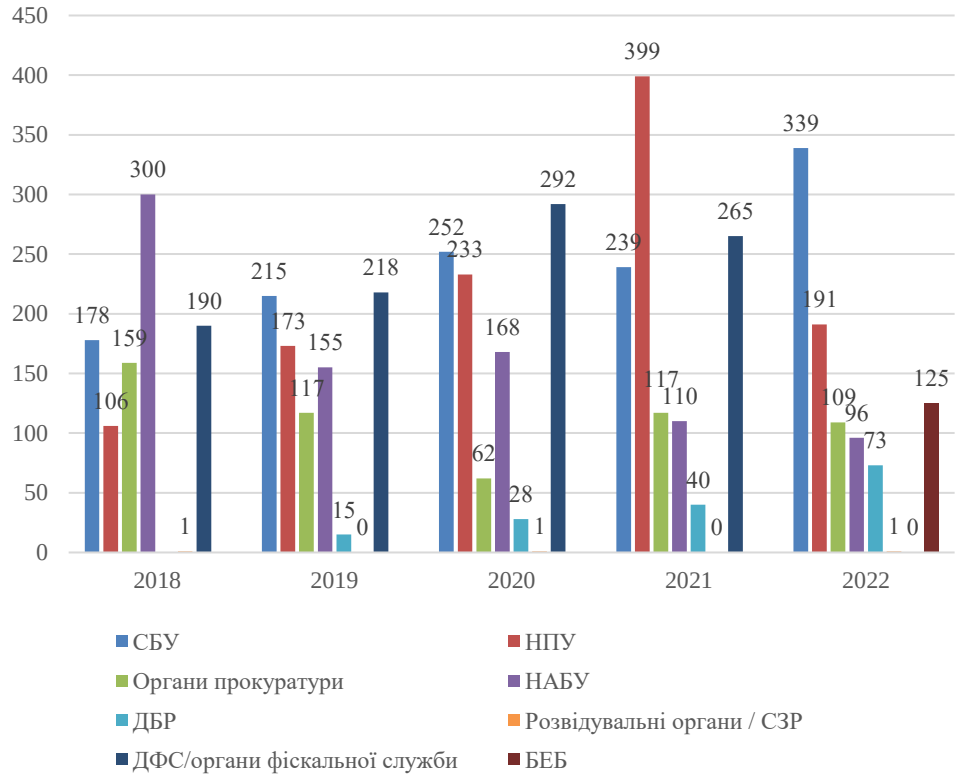

Рис. 5.8. Кількість переданих матеріалів (узагальнених та додаткових узагальнених) до правоохоронних та розвідувальних органів у 2018-2022 рр. (узагальнено на основі Звітів Держфінмоніторингу за 2018-2022 рр. [244])

Значна частка серед органів, до яких передавалися матеріали, належить СБУ, органам фіскальної служби, НПУ. Так, питома вага матеріалів, які передавалися СБУ, мала найнижче значення в 2018 р. (19 %), а найвище в 2022 р. (36 %). Щодо НПУ, то найнижча питома вага була в 2018 р. (12 %), а найвища в 2021 р. (34 %). В структурі матеріалів, які передавалися правоохоронним органам, питома вага тих, які були надані органам фіскальної служби / ДФС не була нижчою 20 %, найбільша (28 %) була в 2020 р. Проте відповідно до Звіту Держфінмоніторингу за 2022 р. за цей рік до даних органів не було передано жодного матеріалу, що могло бути зумовлено спрощенням та

послабленням процедур фінансового моніторингу з початку введення воєнного стану.

Взагалі введення воєнного стану змінило напрями та порядок роботи майже всіх органів та установ, а для забезпечення безперебійного постачання в Україну товарів критичної необхідності прийшлося спростити процедури ввезення в Україну значної кількості категорій імпортних товарів. Це, в свою чергу, стало підґрунтям для пошуку та використання нових схем для відмивання коштів, створило нові можливості для фінансування терористичних угруповань. Внаслідок неналежного митного контролю під час тимчасового скасування мита та ПДВ на імпорт товарів економічні експерти говорять про виведення з України понад 100 млрд грн. [310].

Склад правоохоронних органів є дискусійним питанням, яке неодноразово ставало тематикою дослідження в багатьох працях [196; 253; 344; 350; 358]. Функції митних органів тісно пов'язані з контролем за переміщенням товарів через кордон і виконанням податкових та митних обов'язків. Митні органи спеціалізуються на здійсненні митного контролю, зборі митних платежів, а також виявленні та запобіганні порушенням митних та податкових правил. І хоча їх віднесення до правоохоронних не є однозначним, вважаємо доцільним ґрунтовне дослідження особливостей роботи митних органів в умовах воєнного стану, визначення їх ролі в боротьбі з відмиванням коштів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму, що неможливо зробити без розкриття міжнародного досвіду.

Питанням дослідження теоретичних та практичних аспектів боротьбі з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Проте більшість досліджень проводиться в юридичній сфері: аналізується нормативна база як на міжнародному, так і на національному рівні, визначаються можливості її імплементації. Щодо окреслення ролі митних органів в даному процесі, то це питання частково розкривали в працях К. Брюн, О. Герчаківська, Р. Кузьмін, І. Петрова. Проте докладний розгляд ролі митних органів в системі запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму не дістав належного висвітлення в науковій літературі, що й обумовило актуальність проведеного дослідження.

Між контрабандою валюти та відмиванням коштів існує тісний зв'язок, адже «при вчиненні цих злочинів використовуються ті самі способи, маршрути руху валюти одні й ті самі, часто одні й ті самі злочинні групи займаються цим «бізнесом», використовують одних і

тих самих кур'єрів, контрабандні вкладення у схованки, змішують наркотики й валюту з вантажами, що перевозяться цілком законними способами. Для легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом найчастіше використовується зовнішня торгівля, а це означає, що здійснення переміщення товарів і транспортних засобів через митні кордони України, тягне за собою вчинення митних злочинів. Контрабандою валюти дії бажаючих незаконно залишити за кордоном гроші, що мають вітчизняне джерело походження, не вичерпуються – ця мета може бути досягнута контрабандою будь-якого товару з України, наприклад паливно-мастильних матеріалів, газу, лісу та похідних від нього, мінеральних добрив, зброї, культурних цінностей тощо, причому гроші від їхньої реалізації надходять на рахунки в іноземні банки» [203].

Слабкі сторони міжнародної торгівлі надають можливості злочинцям реалізовувати власні інтереси, зокрема цьому сприяють:

– безліч торгових потоків, які важко контролювати, що дає злочинцям можливість незаконно перевозити гроші, товари та інше майно;

– угоди зі складними схемами їх здійснення, операції з валютами, які важко відстежувати;

– поєднання доходів від легальної та нелегальної діяльності;

– нестача баз даних митних органів, нерозвинена система обміну інформацією між митними органами;

– недостатня кількість ресурсів у розпорядженні митних органів;

– наявність некваліфікованих працівників у митних органах;

– високий рівень корупції.

Для легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом найчастіше використовується зовнішня торгівля, а це означає, що здійснення переміщення товарів і транспортних засобів через митні кордони України, тягне за собою вчинення митних злочинів.

Якщо розглядати способи легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом, і введення їх в обіг на території України, то найчастіше застосовуються саме ті, які пов'язані з перетином митного кордону. До таких, зокрема, відносяться:

– механізми псевдоекспортних операцій (безтоварні операції, під час документального оформлення яких не відбувається фактичний рух товарно-матеріальних цінностей і вивезення їх за межі митного кордону);

– операції з реалізації контрабандних, контрафактних та інших незаконно ввезених товарів (через укладання безтоварних угод з фіктивними підприємствами на території України) [285];

– внесення неправдивих відомостей в документи (завищення чи заниження фактичної вартості товарів та послуг в рахунках-фактурах, неповна поставка чи надлишкова постачання товарів та послуг, невідповідність товарів їх опису в товаророзпорядчих документах).

Це є підтвердженням наявності проблеми використання міжнародної торгової системи для відмивання коштів та фінансування тероризму, на якій наголошують міжнародні організації, що здійснюють свою діяльність в даній сфері. Особливе місце в боротьбі з такими злочинами відводиться митним органам. Так, у грудні 2020 року FATF та Егмонтська група підрозділів фінансової розвідки опублікували звіт про відмивання грошей у торгівлі, в якому розкрито ризики та наведено низку найкращих практик для органів влади щодо пом'якшення цієї загрози. В даному звіті наголошено на тому, що митні органи, як правило, є основними правоохоронними органами у сфері торгівлі, які мають повноваження боротися зі злочинами, заснованими на зловживанні системою міжнародної торгівлі, зокрема і щодо відмивання грошей [41]. Це пояснюється, насамперед, тим, що працівники митних органів мають:

– глибокі знання про міжнародну торгову сферу, потоки товарів і міжнародні ланцюги поставок, що є важливим для виявлення злочинів відмивання коштів в торгівлі;

– виключний доступ до міжнародних торгових документів і даних, які є основними для ідентифікації вказаних злочинів.

Зростання обсягів міжнародної торгівлі та порівняно незначна частка в них операцій, які пов'язані з відмиванням коштів, створює проблеми в роботі митних органів, які намагаються виявити злочинні схеми та ідентифікувати наведені злочини, а також розмежувати їх з іншими незаконними діями, митними та податковими порушеннями. Основна відмінність полягає в меті правопорушення. Так, відмивання коштів спрямоване на легітимізацію незаконного походження доходів, одержаних злочинним шляхом. В той час, як метою шахрайств, контрабанди та інших правопорушень, пов'язаних з торгівлею, є отримання цих доходів.

Щодо змісту повноважень митних органів в сфері боротьби з відмиванням коштів і фінансуванням тероризму, то вони різняться в залежності від країн. Так, підрозділ TRACFIN, який займається фінансовою розвідкою у Франції, оброблену та проаналізовану інформацію від суб'єктів первинного фінансового моніторингу,

передає до судових, митних та податкових органів [359, с. 113]. В США до державних органів виконавчої влади, що здійснюють контроль діяльності фінансової сфери, «належить Організація з боротьби з фінансовими злочинами (U.S. Financial Crimes Enforcement Network), Податкове управління, Федеральна митна служба, Секретна служба Міністерства фінансів» [236, с. 110].

Проте конкретизуючи участь митних органів в процесах протидії відмиванню коштів та фінансування тероризму, слід зупинитися на такому їх переліку:

– активна участь у виявленні фактів відмивання коштів, одержаних під час митного контролю, щоб запобігти незаконним фінансовим операціям;

– залучення до розробки нормативно-правових актів в цій сфері протидії відмиванню коштів, пов'язаної з особливостями митного регулювання;

– один із напрямів роботи спеціалізованих міжнародних митних організацій;

– проведення розслідувань в межах своєї компетенції щодо випадків відмивання коштів, спрямовуючи свої зусилля на виявлення та припинення таких порушень;

– участь у роботі фінансових розвідок та інших аналогічних структур, організація міжвідомчого обмін інформацією для ефективної протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму;

– членство або участь у роботі міжнародних організацій, зокрема на регіональному рівні, які займаються протидією відмиванню коштів та фінансуванню тероризму.

Найпростішою формою участі митних органів у процесах протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму є проведення огляду громадян, які можуть переміщувати гроші чи фінансову документацію. Наразі більшість країн світу встановили граничні суми на ввезення готівкової валюти фізичними особами. За наявності суми, яка є більшою за ліміт, необхідно її письмово задекларувати на митниці.

Для посилення боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму в червні 2021 р. відбулися зміни щодо перевезення готівки через митний кордон Європейського Союзу. Вимоги щодо митного декларування поширюються на суми в 10000 євро або більше, також у інших валютах, у акціях або чеках:

- у банкнотах або монетах, включаючи валюту, що виведена з обігу, але все ще може обмінюватися у фінансових інституціях або у Центральному банку;

- умовні фінансові інструменти, такі як чеки, чеки на подорож, розписки та грошові замовлення;

- золоті монети із вмістом золота принаймні 90%;

- золоті злитки, самородки із вмістом золота принаймні 99,5 % [300].

Митні служби більшості країн мають повноваження забороняти незадекларований міжнародний рух валюти або в межах схем відмивання грошей. FATF надає конкретні рекомендації щодо кур'єрів готівкою та виявлення фізичного транскордонного транспортування валюти та оборотних інструментів на пред'явника через систему декларування та/або розкриття інформації. Митні служби в окремих країнах мають повноваження для виявлення, ініціювання та завершення розслідувань щодо відмивання грошей і фінансування тероризму.

Так, на митні органи Німеччини покладені широкі повноваження. В структурі Генеральної митної дирекції, яка координує діяльність і здійснює оперативне управління митними органами Німеччини, знаходиться Дирекція VIII (Zollkriminalamt). По суті це так звана кримінальна митна служба, яка займається розслідуванням злочинів у митній сфері, протидією цим злочинам; координацією діяльності оперативно-розшукових митних управлінь та контролем за розслідуваннями злочинів, що їм підслідні; фінансовим моніторингом діяльності організацій, що здійснюють операції, які пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванням тероризму, розповсюдженням зброї масового знищення [315, с. 123].

Митно-прикордонна служба США в своєму складі також має окрему дирекцію - Розслідування внутрішньої безпеки (HSI), що є основним слідчим відділом Міністерства внутрішньої безпеки та спеціальні агенти якого розслідують, зокрема, фінансові злочини, включаючи відмивання грошей і контрабанду готівки.

Звичайно, що структура митної служби значною мірою залежить від найбільш проблемних напрямів для кожної країни. В той же час митна служба є основним органом в боротьби з діяльністю щодо відмивання коштів та фінансування тероризму, яка стосується міжнародних прикордонних зон. Саме рекомендації щодо структури митної служби не є доцільними, на відміну від рекомендацій щодо співпраці з іншими органами в даній сфері.

Егмонтською групою та Всесвітньою митною організацією представлено Довідник про співпрацю митниці та ПФР, в якому рекомендовано встановлювати міцні партнерські відносини на

національному рівні між цими органами. Така співпраця може включати обмін торговельними та фінансовими даними, включно з інформацією про фізичних та юридичних осіб, підозрюваних у відмиванні грошей, шахрайстві на митниці або контрабандній діяльності. Протягом останніх років форми взаємодії між митними органами та підрозділами фінансової розвідки урізноманітнюються (таблиця 5.4).

Таблиця 5.4

Приклади співробітництва між митними органами та підрозділами фінансової розвідки в межах боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму (узагальнено на основі [41; 95; 277; 359])

Країна	Форми співробітництва
Бельгія	Створений Підрозділ обробки фінансової інформації (CTIF) використовує, зокрема, інформацію митних органів для посилення контролю над фінансовими потоками
Велико-британія	Підрозділ фінансової розвідки Сполученого Королівства Великої Британії (UKFIU) співпрацює з правоохоронними органами Великобританії в боротьбі з відмиванням грошей, фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення, зокрема з Податковою та митною Службою Її Величності (HMRC). UKFIU обробляє дані декларацій щодо готівки, які надає HMRC, і проводить початковий пошук у базі даних Elmer, щоб виявити збіги з уже наявними розвідданими
Канада	Створено Центр експертизи боротьби з торговим шахрайством та відмиванням грошей, отриманих злочинним шляхом, в рамках Управління прикордонних служб Канади (CBSA)
Литва	Служба розслідування фінансових злочинів (FCIS), спеціалізована установа, яка розслідує та запобігає фінансовим злочинам, зокрема відмиванню грошей і фінансуванню тероризму. Розширивши повноваження митного органу запитувати та отримувати додаткову інформацію, якщо було виявлено неправдиву декларацію чи розголошення, або ненадання декларації, Литва усунула значний недолік, виявлений раніше. Литва посилила свої механізми координації між митними та імміграційними органами та ПФР
Німеччина	Аудиторська служба Митної служби відповідно до інформаційного листа у випадку виявлення доказів відмивання коштів повинні спрямувати підозру напряму до підрозділу фінансової розвідки з використанням веб-додатку goAML
Перу	Підрозділ фінансової розвідки забезпечує внутрішнє стажування для співробітників митних органів

Таким чином, взаємодія між митними органами та підрозділами фінансової розвідки може набувати різних форм, проте в більшості випадків вона зводиться до обміну інформацією. Протягом 2021 р. укладено Державною службою фінансового моніторингу України 15 міжвідомчих документів про обмін інформацією, зокрема і з Державною митною службою України.

Безсумнівно взаємодія митних органів з підрозділом фінансової розвідки, сприяє оперативному та якісному проведенню розслідувань злочинів, здійснених в сфері боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. Проте воєнний стан, впроваджений в

Україні, не дозволив оцінити практичну ефективність прийнятого інформаційного обміну. Для того, щоб він не був формальним, доцільним є створення функціональних груп, до складу яких би входили найбільш підготовлені в сфері відмивання коштів співробітники, які б займалися контрольно-аналітичною діяльністю, спрямованою на виявлення та недопущення злочинів щодо легалізації доходів, а також передачею інформації про підозрілі операції до Державної служби фінансового моніторингу України.

Запропоновані заходи повною мірою відповідають сучасному етапу реформування в митній сфері. Адже для України «проблематика протидії митним правопорушенням перебуває в площині напрацювання ефективних механізмів митного контролю, використання новітніх технічних та спеціальних засобів пошуку та ідентифікації предметів контрабанди, застосування мотиваційних механізмів для митних служб в частині мінімізації корупційних ризиків» [202, с. 142]. Реформа ж передбачає перехід до функціонування Державної митної служби у форматі єдиної юридичної особи, а також приєднання України до конвенції про процедуру спільного транзиту та обмін митною інформацією з 36 країнами в режимі реального часу. Зміни спрямовані на знищення корупції та злочинних схем на митниці.

Незважаючи на воєнний стан, проведення заходів митної реформи хоча і здійснювалося з певним уповільненням, проте не зупинялося. Останні дії були здійснені в напряму наближення українського митного законодавство до законодавства Європейського Союзу, зокрема в серпні 2022 р. Верховною Радою України ухвалено законопроєкт про внесення змін до Митного кодексу України (від 31.05.2022 р. № 7420), який «вдосконалює чинні норми в частині спрощення проходження митниці для надійних підприємств, надання статусу фінансового гаранта та забезпечення сплати митних платежів; передбачає впровадження європейського механізму розгляду скарг і продовження цифровізації митниці, що прискорить її проходження та зменшить корупційні ризик» [162]. Ці зміни є необхідною умовою приєднання України до Нової комп'ютеризованої транзитної системи NCTS та Конвенції про процедуру спільного транзиту.

Враховуючи повноваження та рівень обізнаності, митні органи відіграють важливу роль в боротьбі із злочинами, заснованими на зловживанні системою міжнародної торгівлі, зокрема і щодо відмивання коштів та фінансування тероризму. Проте для кожної країни їх роль в даному процесі має свої особливості, що проявляється, зокрема в структурі, формах співробітництва та організації

інформаційного обміну з іншими правоохоронними органами щодо питань відмивання коштів. Сучасний етап розвитку митних органів в Україні характеризується імплементацією європейських практик і законодавства. Реформи, які відбуваються в митній сфері спрямовані на перетворення в митній сфері спрямовані на прискорення та спрощення взаємодії між митними органами та іншими учасниками процесу, зокрема і в частині відмивання коштів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму.

Узагальнюючи розглянутий досвід співпраці між правоохоронними органами та суб'єктами фінансового моніторингу в сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, є зрозумілим, що перенести його повною мірою у вітчизняній практиці не є можливим. В той же час вивчення та адаптація окремих аспектів цієї практики є необхідністю на сучасному етапі. Зокрема, це може включати організацію регулярних зустрічей між правоохоронними органами та фінансовими установами для обговорення результатів спільних дій та планування подальших заходів. Крім того, важливо налагодити обмін інформацією в онлайн-режимі під час спільних розслідувань та встановити процедуру обміну даними, отриманими під час фінансового моніторингу чи перевірки банківських рахунків.

Отже, співпраця між суб'єктами фінансового моніторингу та правоохоронними органами вимагає вдосконалених механізмів для ефективного обміну інформацією та спільних дій у розслідуванні фінансових злочинів та включає:

– обмін досвідом та навчання у вигляді регулярних зустрічей, на яких представники суб'єктів фінансового моніторингу та правоохоронних органів можуть обмінюватися кращими практиками та досвідом використання найновіших технічних засобів;

– налагодження онлайн-обміну інформацією при спільних заходах з розслідування фінансових злочинів:

- ✓ створення спільних електронних баз даних, до яких мають доступ представники обох сторін для обміну інформацією про підозрілі транзакції та осіб, які можуть бути причетні до фінансових злочинів;
- ✓ забезпечення можливості спілкування через безпечні онлайн-платформи для обговорення поточних справ та вирішення оперативних питань;
- ✓ проведення операцій спільного розслідування, які включають обмін ресурсами, досвідом та інформацією для ефективного виявлення та припинення фінансових злочинів.

Корисно організовувати навчання та обмін досвідом між працівниками, оскільки дуже часто правоохоронці не мають достатніх знань в сфері банківських процесів і систем моніторингу, що може негативно позначитися на якості розслідування відмивання коштів та фінансування тероризму. Зі свого боку, правоохоронці могли б поділитися з працівниками фінансових установ знаннями про виявлення та розслідування фінансово-економічних злочинів.

Під час моніторингу банківських рахунків у виняткових випадках слід отримати дозвіл слідчого судді щодо можливості доступу правоохоронних органів до необхідної та невідкладної для розслідування банківської інформації. Одночасно, для забезпечення захисту банківської таємниці варто передбачити механізм компенсації у разі порушення цієї таємниці.

Запропоновані напрями удосконалення механізмів співпраці забезпечують ефективну боротьбу з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму шляхом швидкого обміну інформацією та спільних дій у розслідуванні. Вони також дозволяють подолати можливі юрисдикційні перешкоди шляхом створення міжнародних механізмів співпраці.

Висновки до розділу 5

1. Визначено особливості фінансового моніторингу операцій з криптовалютою в Японії, США та країнах ЄС. Під впливом прискореного розвитку обігу криптовалюти системи фінансового моніторингу провідних країн світу змінюються відповідно до рекомендацій світових стандартів. Такі зміни вже здійснені в Японії, США та ЄС. Це дозволило Японії отримати додаткові можливості для відстеження переказів віртуальної валюти, що є підтвердженням високих вимог до фінансового моніторингу в цій країні. Щодо США, то регулювання операцій з криптовалютою ускладнено, оскільки криптовалюта може підпадати під юрисдикцію різних регуляторних органів залежно від їх характеру. Прийняття єдиних правила ЄС для криптоактивів (MiCA) перетворює Європу на добре врегульоване місцем для торгівлі криптовалютою, тим самим сприяючи зниженню ризиків її використання для відмивання коштів та фінансування тероризму.

2. Враховуючи необхідність врахування нових викликів в організації протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму наведена коротка характеристика основних цифрових технологій та інструментів, зокрема штучного інтелекту, машинного навчання,

роботизованої автоматизації процесів, великих даних, розширеної аналітики, графового аналізу, блокчейну. Відображено напрями врахування вказаних їх переваг в досліджуваній сфері. Визначено, що ефективність застосування цифрових інструментів в боротьбі з відмивання коштів та фінансуванням тероризму, як правило, пов'язана з їх грамотним поєднанням, створенням належних умов для їх впровадження на рівні країни, а також з визначенням чіткої процедури їх застосування. Наведені положення стануть основою для подальших досліджень щодо визначення загроз, які несе в собі цифровізація для боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму.

3. Систематизовано підходи науковців до встановлення взаємозв'язку між рівнем цифрового розвитку країни та ризиком легалізації кримінальних коштів. На основі критичного аналізу наукових праць підтверджено даний зв'язок та вказано на проблемності використання рейтингових індексів цифровізації для кількісної оцінки даного зв'язку. Неоднозначність висновків та складність реальної оцінки пов'язана з різними позиціями країн для різних показників. Узагальнено переваги, які створюють цифрові технології в сфері боротьбі з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму можна охарактеризувати в розрізі компонент KYC та TM, які використовуються більшістю банків для оцінки, аналізу та вимірювання ризику фінансових злочинів. Наведено ситуації, які сигналізують про потенційну підозрілу діяльність та потребують додаткової угоди. На прикладі криптовалюти здійснено оцінку характерних рис цифрових технологій щодо можливості їх використання для відмивання коштів та фінансування тероризму.

4. Міжнародні організації, діяльність яких спрямована на протидію відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, визначають проблему використання міжнародних торгових систем для легалізації. В боротьбі з такими злочинами важливу роль відіграють митні органи, враховуючи їх глибокі знання про міжнародну торгову сферу та виключний доступ до міжнародних торгових документів. Проаналізовано структуру та обсяг повноважень митних органів зарубіжних країн, наведено приклади співробітництва між ними та підрозділами фінансової розвідки в межах боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. Це на основі порівняння з вітчизняною практикою дозволило зробити висновки про правильність обраного напряму реформування митної сфери та внести пропозиції щодо посилення ефективності інформаційного обміну між Державною митною службою України та Державною службою фінансового моніторингу України.

ВИСНОВКИ

В проведеному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано вирішення наукової проблеми, яка полягає у виявленні закономірностей та формуванні науково обґрунтованих пропозицій щодо розробки теоретичних і методологічних положень використання міжнародної та національних систем фінансового моніторингу в протидії фінансуванню тероризму. У результаті дослідження отримано наукові результати теоретичного, методологічного та практичного спрямування, зокрема:

1. Незважаючи на приділення особливої уваги фінансовому моніторингу як ефективному елементу системи протидії фінансуванню тероризму як на національному, так і міжнародному рівнях питання щодо використання єдиного підходу до трактування понятійно-категоріального апарату залишається невирішеним. За результатами узагальнення наукових напрацювань та враховуючи практичний аспект, побудовано видову мережу моніторингу та визначено в ній місце фінансового як окремого виду економічного моніторингу. Систематизуючи підходи науковців, встановлено що наявність різних підходів до трактування фінансового моніторингу зумовлена різним значенням та рівнями, на яких він розглядається. Доведено, що основою для визначення досліджуваного поняття повинно бути його призначення – запобігання та протидія відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Це дозволило обґрунтувати доцільність розгляду фінансового моніторингу в юридичній (інструментарій протидії злочинним фінансовим операціям на різних рівнях здійснення) та фінансовій (складова фінансового контролю) площинах. Розуміння фінансового моніторингу за такого підходу відповідає діючому законодавству та дозволяє чітко окреслити його методи та засоби. Розкриття сутності та характеристик міжнародної та національної систем фінансового моніторингу стало основою для подальшого окреслення напрямів удосконалення системи протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму.

2. Враховуючи, що розвиток фінансового моніторингу повинен ґрунтуватися на чіткому теоретико-методичному підґрунті, систематизовано погляди науковців до визначення поняття та видів принципів та інструментів фінансового моніторингу. Запропоновано здійснити поділ принципів фінансового моніторингу, які трактуються як певна вимога, що охоплює всю сукупність дій з виявлення

незаконно отриманих доходів та фінансування тероризму на дві групи: загальні (науковість, об'єктивність, незалежність, комплексність, системність, плановість, оперативність, ефективність) та спеціальні (застосування ризик-орієнтованого підходу, координованість, доступність, співробітництво та захист). Обґрунтовано доцільність здійснювати групування інструментів фінансового моніторингу (під якими розуміємо засоби, які використовуються суб'єктами фінансового моніторингу для боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму) за такими ознаками: рівні (інструменти державного фінансового моніторингу, інструменти первинного фінансового моніторингу); етапи (деталізація за етапами, які визначаються залежно від рівня та суб'єкта); напрями застосування (адміністративно-правові, організаційні, аналітичні); спрямованість у часі (прогнозні, поточні). Реалізація такого підходу до розкриття базових понять фінансового моніторингу відповідає науковим вимогам та забезпечує теоретичне підґрунтя для розробки ефективних заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму.

3. Враховуючи специфіку здійснення фінансування тероризму, його каналів та джерел, запропоновано ряд заходів, що дозволяють окреслити об'єктно-предметне поле фінансового моніторингу: 1) визначено види фінансування тероризму: пряме (безпосередній переказ коштів) та непряме (створення умов або інфраструктури для фінансової підтримки); операційне (спрямоване на підтримку підготовчих та потенційних атак; стосується фінансування конкретних терористичних актів) та організаційне (охоплює широкий перелік напрямів для залучення коштів; стосується фінансування терористичних угруповань у цілому, а не конкретних операцій); 2) обґрунтовано підходи до розгляду фінансування тероризму в двох площинах: правовій (розкривається через характеристику законних та незаконних методів, через врахування, виявлення, опис всіх фінансових операцій, які здійснюються самими терористами; враховує створення положень правової бази для покарання за злочинну поведінку) та фінансовій (описує джерела фінансування, спонсорів тероризму; досліджує заходи щодо зменшення коштів на підтримку тероризму та джерел їх отримання), що дозволило розкрити послідовність фінансування тероризму, враховуючи обидва підходи.

4. Аналіз наслідків фінансування повинен охоплювати питання як впливу тероризму, так і відмивання коштів. На основі конкретних прикладів відображено наслідки міжнародного тероризму, які призводять до суттєвих змін економічного, політичного характеру,

можуть впливати на демографічну ситуації в країні, на її позиції на міжнародній арені. Критично оцінено та доведено недоцільність підходів, що визнають позитивний ефект від відмивання коштів (як взаємопов'язаний процес з фінансуванням тероризму) через розвинені країни, наводячи приклади відмивання коштів за участю великих компаній та фінансових установ Данії, Бельгії, Швейцарії, Австралії. Розкрито особливості систематизованих наслідків відмивання коштів в умовах воєнного стану, впровадження якого як загострило ряд негативних проявів відмивання коштів, так і нівелювало значення окремих з них внаслідок використання додаткового інструментарію державного регулювання економіки.

5. В ході аналізу поширення фінансування тероризму в світі визначено роль державної підтримки тероризму. Незважаючи на значне скорочення кількості терористичних актів протягом останніх років, кількість смертей залишається досить високою, що вказує на серйозний рівень загрози, яку в собі несе державне спонсорство тероризму, враховуючи ресурси та технології, якими володіють країни. Для окреслення даної проблеми для безпеки в міжнародній системі: 1) побудовано модель державного спонсорства тероризму, яка розкриває особливості даного явища в розрізі форми здійснення, характеристик, причин, видів; 2) критично оцінено вплив обмежувальних заходів (санкцій) щодо протидії фінансуванню тероризму з боку держави.

6. Здійснено генезис становлення та розвитку міжнародно-правових норм протидії фінансуванню тероризму. Наведено коротку характеристику діяльності організацій (FATF, MONEYVAL, Егмонтська група, Базельський комітет, Вольфсберзька група та Європейська рада із системних ризиків), що здійснюють діяльність в сфері протидії відмивання коштів та фінансування тероризму. Охарактеризовано в історичному контексті нормативно-правову базу протидії фінансуванню тероризму в світі. Проаналізовано основні положення та визначено засади, які були закладені для таких документів: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 51/210 «Заходи з ліквідації міжнародного тероризму», Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму, Указ президента США 13224, Резолюція 1373 РБ ООН, Спеціальні Рекомендації FATF з попередження фінансування тероризму, Директива 2015/849/ЄС. Встановлено, що перші ініціативи носили рекомендаційний характер, наразі все більше нормативних документів є обов'язковими для виконання державами-членами того чи іншого об'єднання.

7. Проведено ретроспективний аналіз діяльності FATF, надано оцінку її розширенню в тематичному, суб'єктному, в географічному аспектах, що дозволило спрогнозувати ефективність реалізації інструментів даної групи в протидії фінансуванню тероризму з урахуванням колективних зусиль акторів світової політики. Проаналізувавши тенденції діяльності FATF, встановлено, що всі вони спрямовані на боротьбу з фінансуванням тероризму. Розкрито особливості використання чорного та сірого списків FATF як інструментів в боротьбі з відмиванням коштів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму. Систематизовано негативні наслідки впливу на економіку країн внаслідок використання FATF чорного та сірого списків у двох групах: 1) стимулюючі (економічні санкції, запроваджені МВФ, Світовим банком, ускладнюють захист цих установ та інших країн; зменшення обсягів міжнародної торгівлі, інвестицій, допомоги, надходжень іноземної валюти; затримки платежів, зміни в ланцюгах постачань; зростання витрат на транскордонні операції; втрата довіри до фінансових установ країни; зниження суверенних кредитних та бізнес-рейтингів); 2) прогресуючі (збільшення незаконних каналів переміщення і відмивання коштів; розширення джерел та каналів фінансування тероризму). Визначено основні проблеми щодо застосування списків FATF як інструментів ПВК/ФТ, зумовлені неоднозначністю підходів до всіх країн, що свідчить про політичний характер процесу внесення до списків та виключення з них.

8. Розуміння систем ефективності фінансового моніторингу та покращення застосування заходів протидії відмиванню коштів, протидії фінансуванню тероризму можливе через оцінювання показників протидії корупції, індексів тероризму та злочинності. Для розуміння системи фінансового моніторингу потрібно застосовувати комплексний підхід. Взаємозв'язок між рівнем сприйняття корупції, тероризмом, рівнем злочинності, правилами фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів і системами фінансового моніторингу є невід'ємною частиною підходу, необхідного для боротьби з фінансовими злочинами та фінансуванням тероризму.

9. Дослідження оцінки ефективності систем фінансового моніторингу проведено на прикладі країн, обраних з різних географічних регіонів та з різним рівнем розвитку, зокрема ряду країн Африки, Північної та Південної Америк, Європи та Азії. Дослідження практик організації національних систем протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (як передових країн в даній сфері, так і тих,

хто має схожі проблем з Україною), дозволило визначити напрями для подальшого удосконалення системи фінансового моніторингу в Україні: 1) покращення міжнародного співробітництва (результат IO2 має вище значення у Великобританії, США, Польщі, Грузії та Молдови), що сприятиме отриманню необхідної інформації, доказів та узгодженню спільних дій в боротьбі зі злочинцями та терористами; 2) запобігання використанню юридичних осіб та організацій у злочинних цілях та забезпечення доступності інформації про їх бенефіціарну власність (результат IO5 є більш високим у Великобританії, США та Польщі, ніж в Україні); 3) удосконалення процедури розслідування та переслідування за відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, що особливо актуально для України в умовах отримання міжнародної допомоги від партнерів в боротьбі з російською агресією. Результат IO7 має найнижче значення для України, тому корисним буде дослідження досвіду в даному питанні не тільки Великобританії та США (як провідних країн в організації фінансового моніторингу), але й Польщі, Молдови, Грузії і навіть Китаю; 4) перегляду процедур розслідування та кримінального переслідування за фінансування тероризму, а також застосування фінансових санкцій за фінансування тероризму. Враховуючи високі загрози в даній сфері для України, необхідно керуватися кращими практиками Великобританії та США.

10. Розглянуто складні взаємозв'язки між відповідністю FATF, рівнем сприйняттям корупції, індексами тероризму та злочинності в різних країнах (обрана вибірка становила 54 країни). Для визначення кореляційних зв'язків використовується розширений аналіз даних і регресійний аналіз, що дозволило встановити взаємозв'язок обраних факторів та їх сукупний вплив на фінансовий моніторинг і заходи протидії фінансуванню тероризму та відмиванню коштів. За результатами регресійного аналізу встановлено: 1) країни з вищими показниками FATF, як правило, демонструють застосування якісних практик щодо протидії корупції; 2) сувора відповідність FATF прямо впливає на зниження ризиків тероризму, що проливає світло на життєво важливу роль міжнародних стандартів у зменшенні загроз державній безпеці; 3) між показниками FATF та індексом злочинності спостерігається помірна негативна кореляція, що підкреслює важливість фінансового регулювання для зниження рівня злочинності. Отримані результати мають важливе значення для впровадження ефективних заходів протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму для покращення управління, безпеки та загальної соціально-економічної стабільності.

11. На основі дослідження сучасного міжнародного досвіду фінансового моніторингу операцій з криптовалютою в Японії, США та країнах ЄС визначено їх швидку адаптацію до світових стандартів. Враховуючи євроінтеграційний курс України обґрунтованим є врахування єдиних правил ЄС для криптоактивів (MiCA) в уже розроблене, проте невпроваджене вітчизняне законодавство в сфері регулювання віртуальних активів. Необхідним є запровадження таких заходів: здійснення контролю і нагляду за надавачами послуг, пов'язаних з криптовалютами; чітке дотримання банками вимог до валютного режиму; розробка нових механізмів, які мають відповідати постійно зростаючим викликам цифрової індустрії та злочинним схемам використання криптовалюти.

12. Представлення сутності та основних переваг цифрових технологій та інструментів, зокрема штучного інтелекту, машинного навчання, роботизованої автоматизації процесів, великих даних, розширеної аналітики, графового аналізу, блокчейну, дозволило визначити напрями їх використання в протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Визначено, що ефективність застосування цифрових інструментів в боротьбі з відмивання коштів та фінансуванням тероризму, як правило, пов'язана з їх грамотним поєднанням, створенням належних умов для їх впровадження на рівні країни, а також з визначенням чіткої процедури їх застосування. Адже можливість комбінування даних інструментів надає переваги, які привносять процеси цифровізації майже в усі сфери діяльності – це скорочення витрат часу та коштів щодо виявлення злочинів та здійснення перевірки об'єктів.

13. Систематизація та критичний аналіз підходів науковців до встановлення взаємозв'язку між рівнем цифровізації та рівнем відмивання коштів та фінансування тероризму показали складність в оцінці даних процесів, доведено проблемність використання рейтингових індексів цифровізації для кількісної оцінки даного зв'язку. Систематизовано переваги, які створюють цифрові технології в сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, в розрізі компонент KYC та TM, що використовуються більшістю банків для оцінки, аналізу та вимірювання ризику фінансових злочинів. Незважаючи на можливості, які надають цифрові інструменти для здійснення операцій банками в ході фінансового моніторингу, необхідна чітка ідентифікація загроз, які вони провокують, та організація послідовного відстеження за операціями з їх

використанням. Узагальнено ситуації, які сигналізують про потенційну підозрілу діяльність та потребують додаткової уваги з боку банків.

14. Досліджено взаємодію суб'єктів фінансового моніторингу та правоохоронних органів в системі протидії фінансуванню міжнародного тероризму та визначена роль Держфінмоніторингу як основної поєднуваної ланки в ефективності даної взаємодії. Враховуючи окреслену проблему використання міжнародних торгових систем для відмивання коштів та фінансування тероризму, проаналізовано структуру та обсяг повноважень митних органів зарубіжних країн, наведено приклади співробітництва між ними та підрозділами фінансової розвідки в межах боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. Це дозволило визначити механізми співпраці суб'єктів фінансового моніторингу та правоохоронних органів, які повинні включати: обмін досвідом та навчання у вигляді регулярних зустрічей, налагодження онлайн-обміну інформацією при спільних заходах з розслідування фінансових злочинів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Akintoye A., Beck M. Policy, Finance & Management for Public-Private Partnerships. Policy, Finance & Management for Public-Private Partnerships, 2009. P. 469. URL: http://onlinelibrary.wiley.com/book/10.1002/9781444301427

2. Alexander A., Macdonald T. Examining Digital Currency Usage by Terrorists in Syria. CTC Sentinel. March 2022. Vol. 15, Issue 3. P. 25-33

3. Aoki M. An Evolving Diversity of Organizational Mode and Its Implications for Transitional Economies. *Journal of the Japanese and International Economies.* 1995. Vol. 9, no. 4. P. 330–353. URL: https://doi.org/10.1006/jjie.1995.1021.

4. Artificial intelligence for Europe. Brussels: European Commission, 2018. 19 p. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2018:237:FIN.

5. Artificial Intelligence Market Forecast, 2022-2029: Fortune Business Insights Research. 2021. URL: https://www.fortunebusinessinsights.com/enquiry/request-sample-pdf/artificial-intelligence-market-100114

6. Babu S., Widom J. Streamon: An adaptive engine for stream query processing (Open Access). Proceedings of the ACM SIGMOD International Conference on Management of Data, 2004, pp. 931-932.

7. Basel AML Index. URL: https://index.baselgovernance.org/download

8. Basra R., Neumann P.R. Criminal Pasts, Terrorist Futures: European Jihadists and the New Crime-Terror Nexus. Perspectiveson Terrorism, 2016. Vol. 10, No. 6. P. 25-40

9. Baydakova A. Hamas Tapped Binance to Launder Bitcoin Donations, Blockchain Data Suggests. CoinDesk. 14 September 2021. URL: https://www.coindesk.com/policy/2021/06/08/hamas-tapped-binance-to-launder-bitcoin-donations-blockchain-data-suggests/

10. Biersteker T.J., Eckert S.E. (Eds.). Countering the Financing of Terrorism (1st ed.). Routledge, 2007. https://doi.org/10.4324/9780203944639

11. Bodescu C.N., Achimb M.V., Daniela Rus A.I. The influence of digital technology in combating money laundering: 24th RSEP International

Conference on Economics, Finance & Business – Virtual/Online 24-25 February 2022, Holiday Inn Vienna City, Vienna, Austria. P.8. URL: https://rsepconferences.com/wp-content/uploads/2022/03/Vienna-Book-Abstract-Completed.pdf

12. Buchanan J., Shen Y. Gambling and marketing: a systematic literature review using HistCite, Accounting and Finance Association of Australia and New Zealand. 2020. Vol. 61(2), p. 2837-2851. DOI: 10.1111/acfi.12685

13. Bukhtiarova A., Semenog A., Razinkova M., Nebaba N., Haber J.A. Assessment of financial monitoring efficiency in the banking system of Ukraine. *Banks and Bank Systems*. 2020. № 15(1). P. 98-106. DOI:10.21511/bbs.15(1).2020.10

14. Bulatova O., Marena T., Chentukov Y., Shabelnyk T. The impact of global financial transformations on the economic security of Central and Eastern European countries. *Public and Municipal Finance*. 2020. № 9(1). P. 1- 13. DOI:10.21511/pmf.09(1).2020.01

15. Byman D. Deadly Connections: States that Sponsor Terrorism. New York: Cambridge University Press, 2005. 311p.

16. Byman D. The Changing Nature of State Sponsorship of Terrorism. 2008. URL: https://www.researchgate.net/publication/265402583_The_Changing_Nature_of_State_Sponsorship_of_Terrorism

17. Big data - Statistics & Facts. URL: https://www.statista.com/topics/1464/big-data/#topicOverview

18. Camino R.D., State R., Montero L., Valtchev P. Finding Suspicious Activities in Financial Transactions and Distributed Ledgers. International Conference on Data Mining Workshops (ICDMW), New Orleans, LA, USA, 2017, pp. 787-796, DOI: 10.1109/ICDMW.2017.109.

19. Carpenter V.L. The influence of political competition on the decision to adopt GAAP. *Journal of Accounting and Public Policy*. 1991. Vol. 10, no. 2. P. 105–134. URL: https://doi.org/10.1016/0278-4254(91)90008-8.

20. Chaikin D. How effective are suspicious transaction reporting systems? *Journal of Money Laundering Control*. 2009. Vol. 12. No. 3. P 238-253. https://doi.org/10.1108/13685200910973628

21. Chainalysis. Crypto Money Laundering: Four Exchange Deposit Addresses Received Over $1 Billion in Illicit Funds in 2022. 2023. URL: https://blog.chainalysis.com/reports/crypto-money-laundering-2022/

22. Chainalysis. The 2023 Crypto Crime Report. February 2023. URL: https://go.chainalysis.com/rs/503-FAP-074/images/Crypto_Crime_Report_2023.pdf

23. Chohan Usman W. The FATF in the Global Financial Architecture: Challenges and Implications. *CASS Working Paperson Economics & National Affairs*, EC001UC, 2019. URL: https://ssrn.com/abstract=3362167. DOI: http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3362167

24. Collins Stephen D. State-Sponsored Terrorism: In Decline, Yet Still a Potent Threat. *Politics & Policy*. 2014. Volume 42, No. 1 (2014). P. 131-159. DOI: 10.1111/polp.12061

25. Corruption Perceptions Index 2022. Transparency International. URL: https://reliefweb.int/report/world/corruption-perceptions-index-2022?gclid=Cj0KCQiAgK2qBhCHARIsAGACuzkPpqponnUpcIgL7Z-QFW55ZjEYODRtBULQ9H40bYPKCWgVefQggSUaAvd-EALw_wcB

26. Country Reports on Terrorism 2021. URL: https://www.state.gov/wp-content/uploads/2023/02/Country_Reports_2021_Complete_MASTER.no_maps-011323-Accessible.pdf

27. Davis J. Illicit Money: Financing Terrorism in the 21st Century. London: LynneRienner, 2021. 240 p.

28. Davis J. Prevention of Terrorist Financing. Handbookof Terrorism Prevention and Preparedness. The Hague: ICCT Press, 2021. DOI 10.19165/2020.6.01

29. Deloitte. The case for artificial intelligence in combating money laundering and terrorist financing. 2018. URL: https://www2.deloitte.com/mm/en/pages/financial-advisory/articles/the-case-for-artificial-intelligence-in-combating-money-laundering-and-terrorist-financing.html

30. Djuraskovic O. Big Data Statistics 2023: How Much Data is in The World? 26 December 2022. URL: https://firstsiteguide.com/big-data-stats/

31. Dostov V., Shust P. Cryptocurrencies: an unconventional challenge to the AML/CFT regulators? *Journal of Financial Crime*. 2014. Vol. 21 No. 3. P. 249-263. https://doi.org/10.1108/JFC-06-2013-0043

32. DowJones: веб-сайт. What is AMLD5 (5th EU Anti-Money Laundering Directive)? URL: https://www.dowjones.com/professional/risk/glossary/anti-money-laundering/amld5-definition/

33. Dyntu V., Dykyj O. Cryptocurrency as an instrument of terrorist financing. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2021. № 7(5). P. 67-72. https://doi.org/10.30525/2256-0742/2021-7-5-67-72

34. Egmont Group Strategic Plan 2022 – 2027. URL: https://egmontgroup.org/wp-content/uploads/2022/08/33.-Egmont-Group-Strategic-Plan-2022-2027-1.pdf

35. Egmont Group. Annual Report 2021/2022. URL: https://egmontgroup.org/wp-content/uploads/2023/07/Egmont-Group_AnnualReport_2021-22_FINAL_07-31-23_SINGLE-PGS_WEB.pdf

36. Einisman A. Ineffectiveness at its best: fighting terrorism with economic sanctions. *Minnesota journal of global trade*. 2000. Vol. 9. P. 299-326

37. Ellenberg E., Bar-On Z., Luft-Afik D., Taragin M., Ostfeld I. The long-term consequences of 35 years of terror attacks against civilians in Israel: Medical and nonmedical costs, disability. *American journal of disaster medicine*. 2019. № 14(3). P. 167–173. https://doi.org/10.5055/ajdm.2019.0328

38. Esoimeme E.E. Balancing anti-money laundering measures and financial inclusion: The example of the United Kingdom and Nigeria. *Journal of Money Laundering Control.* 2020. № 23(1). P. 64–76. https://doi.org/10. 1108/JMLC-04-2018-0031

39. European Parliament. Crypto-assets: green light to new rules for tracing transfers in the EU. URL: https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20230414IPR80133/crypto-assets-green-light-to-new-rules-for-tracing-transfers-in-the-eu

40. Europol. European Union Terrorism Situation and Trend Report, Publications Office of the European Union, Luxembourg. 2022. URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/Tesat_Report_2022_0.pdf

41. FATF – Egmont Group. Trade-based Money Laundering: TrendsandDevelopments, FATF, Paris, France, 2020. URL: www.fatf-gafi.org/publications/methodandtrends/documents/trade-based-money-laundering-trends-anddevelopments.html

42. FATF. AML/CFT Measures – United States, 3rd Enhanced Follow-up Report & Technical Compliance Re-Rating. FATF, Paris, 2020.

URL: http://fatf-gafi.org/publications/mutualevaluations/documents/fur-united-states2020.htm

43. FATF. Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures – United Kingdom 1st Regular Follow-up Report, FATF, Paris, 2022. URL: http://www.fatf-gafi.org/publications/mutualevaluations/documents/fur-united-kingdom2022.html

44. FATF. Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures – Israel 1st Regular Follow-up Report, FATF, Paris, 2022. URL: http://www.fatf-gafi.org/publications/mutualevaluations/documents/fur-israel-2022.html

45. FATF. Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures – France, Fourth Round Mutual Evaluation Report, FATF, Paris, 2022. URL: http://www.fatf-gafi.org/publications/mutualevaluations/documents/mer-france-2022.html

46. FATF. Consolidated table of assessment ratings. 2023. URL: https://www.fatf-gafi.org/publications/mutualevaluations/?hf=10&b=0&s=desc(fatf_releasedate)

47. FATF. Emerging Terrorist Financing Risks, FATF, Paris, 2015. URL: www.fatf-gafi.org/publications/methodsandtrends/documents/emerging-terrorist-financing-risks.html

48. FATF. Membership Policy. URL: http://www.fatf-gafi.org/about/membersandobservers/fatfmembershippolicy.html

49. FATF. Methodology for Assessing Compliance with the FATF Recommendations and the Effectiveness of AML/CFT Systems, updated October 2021, FATF, Paris, France, 2013-2021. URL: http://www.fatf-gafi.org/publications/mutualevaluations/documents/fatf-methodology.html

50. FATF. Procedures for the FATF Fourth Round of AML/CFT Mutual Evaluations, updated January 2021, FATF, Paris, France. URL: www.fatf-gafi.org/publications/mutualevaluations/documents/4th-round-procedures.html

51. FATF. Public Statement on the Situation in Ukraine. URL: https://www.fatf-gafi.org/publications/fatfgeneral/documents/ukraine-2022.html

52. FATF. Targeted Update on Implementation of the FATF Standards on Virtual Assets/VASPs, FATF, Paris, France, 2023. URL: https://www.fatf-gafi.org/content/fatf-gafi/en/publications/Fatfrecommendations/targeted-update-virtualassets-vasps-2023.htm

53. FATF. Terrorist Financing Risk Assessment Guidance, FATF, Paris, 2019. URL: www.fatf-gafi.org/publications/ methodsandtrends/documents/Terrorist-Financing-Risk-AssessmentGuidance.html

54. Financial Services Agency. Anti-Money Laundering, Counter Financing of Terrorism, and Counter-Proliferation Financing. Current Status and Challenges (As of March 2022). URL: https://www.fsa.go.jp/en/news/2022/20221007/20221007.pdf

55. Freeman M. The sources of terrorist financing: Theory and typology. *Studiesin Conflict & Terrorism*. 2011. № 34(6). P. 461–475. DOI: 10.1080/1057610X.2011.571193

56. Frontier. The economic impacts of counterfeiting and piracy. Frontier Economics Ltd, 2020. URL: https://iccwbo.org/publication/economic-impacts-counterfeiting-piracy-report- prepared-bascap-inta/

57. Gaviyau W., Sibindi A. Global Anti-Money Laundering and Combating Terrorism Financing Regulatory Framework: A Critique. *Journal of Risk and Financial Management*. 2023. № 16. P. 313. DOI: 10.3390/jrfm16070313.

58. Gjoni M., Gjoni A., Kora H. Money Laundering Effects: International Conferenceon Management, Business and Economics, 7 November 2015. P. 13-20. DOI:10.33107/ubt-ic.2015.16.

59. Global ranking in 2021. Publicedition. URL: https://index.baselgovernance.org/ranking

60. Glossary of Key Terms in Evaluation and Results Based Management, Paris: OECD, 2010.

61. Hassoumi N. What the EU 6th AMLD means for your compliance programme. 7 May 2021. URL: https://www.refinitiv.com/ perspectives/regulation-risk-compliance/what-the-eu-6amld-means-for-your-compliance-programme/

62. Hellmuth D. Of terrorism types and countermeasures: Inneedof a new framework. *Comparative Strategy*. 2018. Vol. 37. No. 3. P. 155-174. DOI: 10.1080/01495933.2018.1486081

63. Hird K., Lawlor K., Mappes G., Barros G., Clark M. Russian Offensive Campaign Assessment, 18 October 2022. URL: https://www.understandingwar.org/backgrounder/russian-offensive-campaign-assessment-october-18

64. Hrytsai S. Cryptocurrency in the declarations of government officials: a toolkit for money laundering (trends and experience of counteraction, by the example of Ukraine). 2023. № 3 (20). P. 81-107. https://doi.org/10.33327/AJEE-18-6.3-a000333

65. Hummel K., Macdonald T.A View from the CT Foxhole: Brian Nelson, Under Secretary of the Treasury for Terrorism and Financial Intelligence. *CTC Sentinel*. 23 June 2023, Vol. 16, Issue 6. URL: https://ctc.usma.edu/a-view-from-the-ct-foxhole-brian-nelson-under-secretary-of-the-treasury-for-terrorism-and-financial-intelligence/

66. Ibietan J., Chidozie F., Ujara E. International Terrorism and the Middle East: An Expository Approach. *Covenant University Journal of Politics and International Affairs (CUJPIA).* 2014. № 2. P. 66-80.

67. Institute for Economics & Peace. Global Terrorism Index 2023. 2023. URL: https://reliefweb.int/report/world/global-terrorism-index-2023

68. Institute for Economics & Peace. Global Terrorism Index 2023: Measuring the Impact of Terrorism, Sydney, March 2023. URL: http://visionofhumanity.org/resources

69. Ivanova R., Moshenets O., Samchyk M., Hrabchuk I., Dziubenko O. Analysis of the Influence of International Organizations on the System of Financial and Control Relations in the Context of Ensuring National Security. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. Vol. 22. № 5. P. 449-454. https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.5.63

70. Jacobs A., Barnett C., Ponsford R. Three Approaches to Monitoring: Feedback Systems, Participatory Monitoring and Evaluation and Logical Frameworks. IDS Bulletin. 2010. № 41. P.36-44. DOI: 10.1111/j.1759-5436.2010.00180.x.

71. Jayasekara S.D. Deficient regimes of anti-money laundering and countering the financing of terrorism: Agenda of digital banking and financial inclusion. *Journal of Money Laundering Control*. 2020. № 24(1). P. 150–162. https://doi.org/10.1108/JMLC-04-2020-0035

72. Katulis B., Juu P. The Lessons Learned for U.S. National Security Policy in the 20 Years Since 9/11. 10 September 2021. URL: https://www.americanprogress.org/article/lessons-learned-u-s-national-security-policy-20-years-since-911/

73. Keatinge T., Carlisle D., Keen F. Virtual Currencies and Terrorist Financing: Assessing the Risks and Evaluating Responses, May 2018.

URL: https://ww.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/604970/IPOL_STU(2018)604970_ EN.pdf.faa.

74. Khan A., Zhaoying H. Conflict escalation in the Middle East revisited: thinking through interstate rivalries and state-sponsored terrorism. *Israel Affairs.* 2020. Vol. 26. Issue 2. DOI: 10.1080/13537121.2020.1720115

75. Kiilu G.M. The Role of Botswana's Financial Intelligence Agency in Combating Money Laundering and Promoting AML Compliance. 3 May 2023. URL: https://www.linkedin.com/pulse/role-botswanas-financial-intelligence-agency-money-george-muinde

76. Kim J., LaTaillade J., Kim H. Family Processes and Adolescents' Financial Behaviors. *Journal of Family and Economic Issues*. 2011. Vol. 32. P. 668–679. https://doi.org/10.1007/s10834-011-9270-3

77. Koker L. Money laundering control and suppression of financing of terrorism: Some thoughts on the impact of customer due diligence measures on financial exclusion. *Journal of Financial Crime*. 2006. Vol. 13. No. 1. P. 26-50. https://doi.org/10.1108/13590790610641206

78. Kołek P. Financial Action Task Force (FATF) – concert mocarstw finansowych? *Krakowskie Studia Międzynarodowe*. 2017. № 4. S. 131-147. URL: http://hdl.handle.net/11315/19690

79. Kościelniak H. Monitoring finansowy przedsiębiorstw w ujęciu sektorowym. *Organizacja i Zarządzanie : kwartalnik naukowy*. 2010. Vol.3. S. 43-55. URL: https://oamquarterly.polsl.pl/wp-content/uploads/2018/01/04-Ko%C5%9Bcielniak-KN11.pdf

80. Kosiak S.M. Funding for Defense, Homeland Security and Combating Terrorism Since 9/11: Where has all the money gone? *Security After 9/11. Strategy Choices and Budget Tradeoffs.* A briefing book. January 2003. P. 7-12. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/28261/security-after-911.pdf

81. Kudrle R.T. Did black listing hurt the tax havens? *Journal of Money Laundering Control*. 2009. Vol. 12. № 1. P. 33-49. https://doi.o.rg/10.1108/13685200910922633

82. Lehenchuk S., Zeytinoglu E., Hrabchuk I., Zhalinska I., Oleksich Z. Nexus Between Intellectual Capital, Financial Performance and Sustainable Growth: Evidence from the Turkish ICT Industry. *Marketing and Management of Innovations.* 2023. Vol. 14. Issue 2. P. 152–162. https://doi.org/10.21272/mmi.2023.2-14

83. Leonov S., Yarovenko H., Boiko A., Dotsenko T. Information system for monitoring banking transactions related to money laundering. Proceedings of the Selected Papers of the 8th International Conference on Monitoring, Modeling & Management of Emergent Economy (M3E2-EEMLPEED 2019). Odessa, Ukraine, May 22-24, 2019. P. 297-307.

84. Levi M. Combating the Financing of Terrorism: A History and Assessment of the Control of 'Threat Finance'. *The British Journal of Criminology.* 2010. July. Vol. 50. Issue 4. P. 650-669. https://doi.org/10.1093/bjc/azq025

85. Levitt M. The Lebanese Hizbullah Financing Threatin Europe. Research Briefing No. 1, Project CRAAFT, 2020. URL: https://www.washingtoninstitute.org/media/603

86. List of ongoing armed conflicts. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_ongoing_armed_conflicts

87. Long T., Dulewicz V., Gay K. The Role of the Non-executive Director: findings of an empirical investigation into the differences between listed and unlisted UK boards. *Corporate Governance: An International Review.* 2005. Vol. 13. No. 5. P. 667–679. URL: https://doi.org/10.1111/j.1467-8683.2005.00458.x

88. Makarenko I., Vorontsova A., Sergiienko L., Hrabchuk I., Gorodysky M. Sustainability-related disclosure rules and financial market indicators: Searching for interconnections in developed and developing countries. *Investment Management and Financial Innovations.* 2023. № 20(3). P. 188-199. DOI:10.21511/imfi.20(3).2023.16

89. Maoz Z., San-Akca B. Rivalry and State Support of Non-State Armed Groups (Nags), 1946–2011. *International Studies Quarterly.* 2012. Vol. 56, Issue 4. P. 720-734. DOI:10.1111/j.1468-2478.2012.00759.x.

90. Market Guide for Graph Database Management Systems: Gartner Research. 2022. URL: https://www.gartner.com/en/documents/ 4018220

91. Marrero Rocha I., Ruipérez Canales J. From financing needs to criminal terrorism: The role of terrorist financingin crime-terror relations. *Oñati Socio-Legal Series*. 2022. № 12(4). P. 762–789. URL: https://opo.iisj.net/index.php/osls/article/view/1337

92. Martin G. Types of Terrorism. Developing Next-Generation Counter measures for Homel and Security Threat Prevention. Hershey, PA: Information Science Reference, 2017, p. 1-16. DOI: 10.4018/978-1-5225-0703-1.ch001

93. McCulloch J., Pickering S. Suppressing the Financing of Terrorism: Proliferating State Crime, Eroding Censure and Extending Neo-colonialism. *The British Journal of Criminology*. 2005. Vol. 45, Issue 4, July. P. 470–486. https://doi.org/10.1093/bjc/azi033

94. Mogomotsi G.E.J. An Examination of the Financial Intelligence Act of Botswana. Africa Development. *Afrique et Développement*. 2019. Vol. 44, no. 4. P. 5-28. URL: https://www.jstor.org/stable/26873442

95. MONEYVAL. Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures. Lithuania. 3rd Enhanced Follow-up Report & Technical Compliance Re-Rating. December 2022. URL: https://rm.coe.int/moneyval-2022-14-fur-lt/1680a9c7f1

96. Morse J. Blacklists, Market Enforcement, and the Global Regimeto Combat Terrorist Financing. *International Organization*. 2019. № 73. URL: https://www.researchgate.net/publication/331558767_Blacklists_Market_Enforcement_and_the_Global_Regime_to_Combat_Terrorist_Financing

97. Morse J.C. The Bankers' Blacklist: Unofficial Market Enforcement and the Global Fight against Illicit Financing. Ithaca: Cornell University Press, 2022.

98. Mytlewski A. Monitoring ekonomiczny przedsiębiorstw. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2007, s. 28

99. Nance M.T. There gime that FATF built: an introduction to the Financial Action Task Force. *Crime Law Soc Change*. 2018. № 69. P. 109-129. https://doi.org/10.1007/s10611-017-9747-6

100. Navias M. S. Finance&Security: Global Vulnera bilities, Threats and Responses. London: C Hurst&Co., 2019, p. 49

101. Network Readiness Index 2022. URL: https://networkreadinessindex.org/

102. Numbeo. Crime Index by Country 2023 Mid-Year. URL: https://www.numbeo.com/crime/rankings_by_country.jsp

103. Oaten M., Cheng K. Improvements in self-control from financial monitoring. *Journal of Economic Psychology*. 2007. Vol. 28, No. 4. P. 487–501. URL: https://doi.org/10.1016/j.joep.2006.11.003.

104. OEDC. Combatting Tax Crimes More Effectively in APEC Economies, Organisation for Economic Co-operation and Development and Asia-Pacific Economic Cooperation, Paris, 2019.

105. Oleński J. Ekonomika informacji. PWE, Warszawa 2001. s. 52.

106. Omar N., Zulaikha A.J., Roshayani A. Money Laundering – FATF Special Recommendation VIII: A Review of Evaluation Reports. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2014. № 145. P. 211-225. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.06.029

107. O'Regan K., Oster S. Does government funding alter nonprofit governance? Evidence from New York City nonprofit contractors. *Journal of Policy Analysis and Management.* 2002. Vol. 21, no. 3. P. 359–379. URL: https://doi.org/10.1002/pam.10050

108. Pillar P. Terrorism and U.S. Foreign Policy. Brookings Institution Press, U.S.A, 2001.

109. Plakhotnik O. Development of financial monitoring principles for investment projects in the system of transformative changes of industrial enterprises. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 39. С. 207-212. https://doi.org/10.32843/infrastruct39-34

110. Ramos M.A., Ashby N.J. The halo effect: violent crime and foreign direct investment. *Multinational Business Review*. 2017. Vol. 25 No. 4, P. 287-306, doi: 10.1108/MBR-04-2017-0020

111. Raphaeli N. Financing of terrorism: sources, methods, and channels. *Terrorism and Political Violence*. 2003. Vol. 15. Issue 4. P. 59-82. DOI: 10.1080/09546550390449881

112. Reimer S., Redhead M.A New Normal: Countering the Financing of Self-Activating Terrorismin Europe. RUSI Occasional Papers (May 2021). 51 p.

113. Resolution 2462 «Threats to international peace and security caused by terrorist acts: Preventing and combating the financing of terrorism». Adopted by the Security Councilatits 8496th meeting, on 28 March 2019. URL: https://documents-dds-ny.un.org/ doc/UNDOC/GEN/N19/090/16/PDF/N1909016.pdf?OpenElement

114. Reznik O.M., Andriichenko N.S., Konopelskyi V.Ya., Zavalna Z.V., Myronenko T.Y. Anti-money laundering: foreign experience of interaction between law enforcement agencies and financial. *Revista Gênero E Interdisciplinaridade.* 2020. Vol. 1(01). DOI: https://doi.org/10.51249/gei.v1i01.29

115. Reznikova N., Ivashchenko O., Dvornyk I. Tax engineering in offshore financial centers as an instrument of shadowization of the global economy. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022.

№2, Том 2. С. 267-272. URL: https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2(2)-42

116. Ridley N. Terrorist Financing: The Failure of Counter Measures (Cheltenham: EdwardElgar, 2012), P. 12-23.

117. Ritchie H., Hasell J., Appel C., Roser M. «Terrorism», Our Worldin Data. 2020. URL: https://ourworldindata.org/terrorism

118. Sardar N. Bearing the Cost of Global Politics: The Impact of FATF Grey-Listingon Pakistan's Economy. Working Paper 07. 2021.

119. Schmid Alex P. Defining Terrorism. ICCT Report. March 2023. DOI: 10.19165/2023.3.01

120. Seo M.H., Kim S., Kim Y.J. Estimation of dynamic panel threshold model using Stata. *Stata Journal*. 2019. Vol. 19(3). P. 685–697

121. Shuhghart W. An Analytical History of Terrorism, 1945 – 2000. 2005. P. 1-65

122. Skrypnyk M.I., Vyhivska I.M., Grabchuk I.L., Hryhorevska O.O. Pension reform of Ukraine as a key to social security: threats and prospects. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2017. Vol. 2. № 23. P. 463-469

123. Statista. Terrorism: Facts and statistics. 2023. URL: https://www.statista.com/topics/2267/terrorism/

124. Stein N.R., Schorr Y., Krantz L., Dickstein B.D., Solomon Z., Horesh D., Litz B.T. The differential impact of terrorism on two Israeli communities. *The American journal of orthopsychiatry*. 2013. № 83(4). P. 528–535. https://doi.org/10.1111/ajop.12044

125. Suppressing Terrorist Financing and Money Laundering. Koh Jae-Myong. Berlin / Heidelberg: Springer-Verlag, 2006. URL: https://doi.org/10.1007/3-540-32519-0

126. Temple-Raston D. How Much Does A Terrorist Attack Cost? A Lot Less Than You'd Think. 25 June 2014. URL: https://www.npr.org/sections/parallels/2014/06/25/325240653/how-much-does-a-terrorist-attack-cost-a-lot-less-than-you-think

127. The agency reported on major achievements over the past five years, 2019. URL: https://finpost.com.ua/news/13686

128. The Digital Economy and Society Index (DESI). URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/desi

129. The Financing of Terrorism, Insurgency, and Irregular Warfare. Santa Barbara, CA: ABC-CLIO, 2015, p. 4.

130. The ICT Development Index – Background. URL: https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/IDI/Background.aspx

131. The Impact of Gray-Listing on Capital Flows: An Analysis Using Machine Learning: IMF Working Paper. Prepared by M. Kida and S. Paetzold, 2021. P. 36

132. The Money Laundering, Terrorist Financing and Transfer of Funds (Information on the Payer) Regulations 2017. No. 692. URL: https://www.legislation.gov.uk/uksi/2017/692/contents/made

133. Tiananmen attack cost 'terrorists' $6500: China state media. 02 November 2013. URL: https://www.ndtv.com/world-news/tiananmen-attack-cost-terrorists-6500-china-state-media-539714

134. Tortora D., Chierici R., Briamonte M.F., Tiscini R. I digitize so I exist. Searching for critical capabilities affecting firms' digital innovation. *Journal of Business Research*. 2021. Vol. 129. P. 193–204. DOI: 10.1016/j.jbusres.2021.02.048

135. Transparency International. CPI 2020: Five cases of trouble at the top, 21 January 2021. URL: https://www.transparency.org/en/news/cpi-2020-trouble-at-the-top-cases

136. Transparency International. Trouble at the top: why high-scoring countries aren't corruption-free, 29 January 2019. URL: https://www.transparency.org/en/news/trouble-at-the-top-why-high-scoring-countries-arent-corruption-free

137. Unger B., Ferwerda J. Regulating Money Laundering and Tax Havens: The Roleof Blacklisting. Working Papers, 08-12, Utrecht School of Economic, 2008.

138. United Nation General Assembly Resolution (UNGA), 'Measures to eliminate international terrorism,' UNGA, A/RES/51/210, 16 January 1997. URL: https://documents-dds-ny.un.org/doc/ UNDOC/GEN/N97/761/65/PDF/N9776165.pdf?OpenElement

139. United Nations Environment Programme (UNEP). Environmental crimes are on the rise, soar efforts to prevent them. URL: https://www.unenvironment.org/news-and-stories/story/ environmental-crimes-are-rise-so-are-efforts-prevent-them

140. United Nations. Office on Drugs and Crime. Money Laundering. URL: https://www.unodc.org/unodc/en/money-laundering/overview.html

141. United Nations. Office on Drugs and Crime. World Drug Report 2021. URL: https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/wdr2021.html

142. US Department of Treasury (USDOT). Reasury, federal reserve and secret service issue report on high use, low counterfeiting of US Currencyabroad/ 2006. URL: https://www.treasury.gov/press-center/press-releases/Pages/hp154.aspx

143. US Securities and Exchange Commission (US SEC). SEC enforcement actions; insider trading. 2020. URL: https://www.sec.gov/spotlight/insidertrading/cases.shtml

144. Venkatesha N.V., Kasmera Sh. Robotic process automation (RPA) in AML and KYC. 2018. URL: https://www.infosys.com/industries/financial-services/white-papers/documents/robotic-process-automation-aml-kyc.pdf

145. Vision of Humanity. Global Terrorism Index 2023: Key findings in 5 Charts. URL: https://www.visionofhumanity.org/global-terrorism-index-2023-key-findings-in-5-charts/

146. Vision of Humanity. Overall Terrorism Index Score. URL: https://www.visionofhumanity.org/

147. Vlcek W. Acts to Combat the Financing of Terrorism: Common Foreign and Security Policy at the European Court of Justice. *European Foreign Affairs Review*. 2006. № 11. Issue 4. P. 491-507/ URL: https://kluwerlawonline.com/journalarticle/European+Foreign+Affairs+Review/11.4/EERR2006039

148. Vlcek W. Development vs. Terrorism: Money Transfers and EU Financial Regulations in the UK. *The British Journal of Politics and International Relations*. 2008. № 10(2). P. 286-302. https://doi.org/10.1111/j.1467-856x.2007.00300.x

149. Vovk V, Zhezherun Y, Bilovodska O, Babenko V, Biriukova A. Financial Monitoring in the Bank as a Market Instrument in the Conditions of Innovative Development and Digitalization of Economy: Management and Legal Aspects of the Risk-Based Approach. *IJIEPR.* 2020. Vol. 31. Issue 4. P. 559-570. URL: http://ijiepr.iust.ac.ir/article-1-1141-en.html

150. Wagman S. Cryptocurrencies and National Security: The Case of Money Laundering and Terrorism Financing. *Harvard national security journal*. 2022. Vol.14. P. 87. URL: https://ssrn.com/abstract=4311926

151. Wałek T. Concept, Origin and Classification of Terrorist Phenomena. *Securitologia*. 2018. № 2. P. 107-119. DOI: 10.4467/24497436SCU.18.018.11595

152. Wolfsberg Group, ICC, BAFT. The Wolfsberg Group, ICC and BAFT Trade Finance Principles 2019 amendment. URL: https://db.wolfsberg-group.org/assets/930cb738-dff3-426a-a634-9cca7c401c46/Trade%20Finance%20Principles%202019.pdf

153. Wolfsberg Group. Wolfsberg Financial Crime Principles for Correspondent Banking. 2022. URL: https://www.moneylaundering.com/wp-content/uploads/2022/11/Wolfsberg.CorrespondentBankingPrinciples.2022Oct28.pdf

154. World Bank Open Data. URL: https://data.worldbank.org/

155. World Bank. Combating corruption. 2020. URL: https://www.worldbank.org/en/topic/governance/brief/combating-corruption

156. World Economic Outlook Database. URL: https://www.imf.org/en/Publications/SPROLLs/world-economic-outlook-databases#sort=%40imfdate%20descending

157. Zehorai I. Forbes Israel Special Report: The World's Richest Terrorist Organizations. *Forbes Israel*. 24 January, 2022. URL: https://forbes.co.il/e/the-worlds-richest-terrorist-organizations/

158. Zhyhlei I., Legenchuk S., Hrabchuk I., Khomenko H., Lozynskyi D., Syvak O., Vyhivska I., Zakharov D. Social capital and social investments in conditions of hibrid war: theory, accounting, government regulation: monograph. Galaţi: Editura Universitară «Danubius», 2020. 236 p.

159. «Відмити» не вийшло: БЕБ не дало вивести за кордон $1,2 млн під час воєнного стану. URL: https://money.comments.ua/ua/news/taxes/vidmiti-ne-viyshlo-beb-ne-dalo-vivesti-za-kordon-1-2-mln-pid-chas-voennogo-stanu-697843.html

160. Акімова О.В. Фінансовий моніторинг в системі державного фінансового контролю: теорія, методологія, практика: [монографія]. Краматорськ: ДДМА, 2017. 310 с.

161. Аксьонов П. Іранські дрони Mohajer-6 та Shahed в Росії. Що це за апарати і як покажуть себе проти ЗСУ. *BBS News Україна*. 31 серпня 2022 р. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news-62734955

162. Баконіна О. Верховна Рада ухвалила Закон про «митний безвіз». ЮРЛІГА: веб-сайт. 15 серпня 2022 р. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/213249_verkhovna-rada-ukhvalila-zakon-pro-mitniy-

163. Балануца О.О. Особливості формування системи фінансового моніторингу в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 6. С. 38–40

164. Бальжик О. Терор чи тероризм: чому важливо визначити, що саме вчиняє Росія в Україні? 8 лютого 2023 р. URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/teror-chy-teroryzm-chomu-vazhlyvo-vyznachyty-shcho-same-vchyniaie-rosiia-v-ukraini/

165. Баранов О. П. Фінансування тероризму як загроза національній безпеці. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 9. С. 108–112.

166. Барановська Т.В. Запобігання та протидія кримінальним правопорушенням проти економічної системи: монографія. Житомир: Бук-Друк. 2023. 420 с.

167. Бардаш С.В., Грабчук І.Л. Цифрові технології в сфері бухгалтерського обліку: основні можливості та ризики. *Ефективна економіка*. 2021. № 9. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9301. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.9.18

168. Барченко Н.Л., Любчак В.О., Лаврик Т.В. Модель індикаторів оцінки національного рівня цифровізації та кібербезпеки держав світу. *Електронне фахове наукове видання «Кібербезпека: освіта, наука, техніка»*. 2022. № 2(18). С. 73–85. https://doi.org/10.28925/2663-4023.2022.18.7385

169. Безручук С.Л., Грабчук І.Л. Основні концепції впливу цифровізації на якість бухгалтерського обліку. *Економіка, управління та адміністрування*. 2021. № 4(98). С. 69-74

170. Белялов Т.Е., Хусаінова А.С. Роль фінансового моніторингу в системі управління фінансами підприємства. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2017. № 3(2). С. 74-77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2017_3%282%29__20

171. Березій О.І. Тіньова економіка: причини поширення, наслідки та шляхи подолання. Фінансова безпека: макро- та мікроекономічні аспекти управління: тези доповідей та повідомлень

учасників науково-практичного семінару (29 жовтня 2020 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 12-14

172. Берізко В.М. Щодо питання понятійного апарату «фінансовий моніторинг». *Право України*. 2006. № 12. С. 52–53

173. Бернард А. Стратегія тероризму. Варшава, 1978. С. 23.

174. Біленчук П.Д., Гавловський В.Д., Сав'юк О.В. Концептуальні засади класифікації і профілактики міжнародного тероризму. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2008. Вип. 18. С. 27-39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2008_18_4

175. Білінець М. Система фінансування вищої освіти: теоретичний аспект. *Підприємництво та інновації*. 2019. № 9. С. 136-141. https://doi.org/10.37320/2415-3583/9.22

176. Блащук-Дев'яткіна Н.З., Себестянович І.С. Базельський комітет та його роль в регулюванні банківської діяльності. *Молодий вчений*. 2020. № 4 (80). С. 286-289. DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-4-80-59

177. Бліхар В.С., Козловець М.А., Горохова Л.В., Федоренко В.В., Федоренко В.О. Філософія: словник термінів та персоналій. Київ: КВІЦ, 2020. 274 с.

178. Борець М.В. Поняття і категорії у дослідженні питань з протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2013. Вип. 1 (17). С. 105–109

179. Борисова О.В., Кузьмін С.А., Карпенко Д.М. До питань про історичні аспекти виникнення тероризму. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика).* 2009. Вип. 20. С. 177-182. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2009_20_20.

180. Бормотова М.В., Мухіна К.О. Дослідження сутності поняття «фінансовий моніторинг». *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2015. № 49. С. 214-217.

181. Бугаєць К.І. Оцінка ризиків відмивання коштів у діяльності підрозділів фінансової розвідки. *Право і суспільство*. 2012. № 5. С. 32-37

182. Буданова Л.Г., Буданова, В.Є., Галушко К.М. Визначення понятійного апарату моніторингу. The XXVIII

InternationalScienceConference «Trends in science and practice of today». June 01 – 04, 2021. Ankara, Turkey. P. 278-280

183. Булатова О.В., Федоров Е.В. Виклики, загрози та ризики формування національної економічної безпеки: глобальний та національний рівень. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Економіка* / за заг. ред. І. Ліщинського. Маріуполь, 2022. Вип. 23. С. 52–65.

184. Булатова О.В., Федоров Е.В. Інструментарій оцінки ризиків безпекового розвитку країн. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка* / за заг. ред. І. Ліщинського. Маріуполь, 2021. Вип. 22. С. 73–87.

185. Буценко І.Ю. Проблемні питання визначення предмета фінансування тероризму. Ефективність кримінального законодавства: доктринальні, законотворчі та правозастосовні проблеми її забезпечення: матер. міжнарод. наук.-практ. кругл. столу (м. Харків, 17 трав. 2019 р.) / укладачі: Л. М. Демидова, К. А. Новікова, Н. В. Шульженко. Харків: Константа, 2019. С. 30-32

186. Бхаттачерджи А., Ситник Н. Методологія та організація наукових досліджень: дослідження в соціально-економічних науках. К.: НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського», 2022. 173 с.

187. Валентюк І.В. Класифікація моніторингу регіонального розвитку: теоретичний аспект. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2010. № 2. С. 141-144

188. Васюник Т.І. Інструментарій державного регулювання відтворення основного капіталу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство.* 2016. Випуск 7. Частина 1. С. 64-67

189. Венгерський О., Грицишен Д. Російський фактор у міждержавному співробітництві в сфері протидії відмиванню коштів/фінансуванню тероризму (кейс України і Молдови). Collection of Scientific Papers «SCIENTIA», (May 12, 2023; Kraków, Poland), 2023. P. 29–31. URL: https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/955

190. Вигівська І.М., Грабчук І.Л., Назаренко Т.П. «Митний безвіз» у боротьбі з відмиванням коштів та в оптимізації митних ризиків. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку,*

контролю і аналізу. 2022. Вип. 3(53). С. 3–6. https://doi.org/10.26642/pbo-2022-3(53)-3-6

191. Вишневський В.П. Цифрові технології та проблеми розвитку промисловості. *Економіка України.* 2022. № 1. С. 47-66. https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.01.047

192. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку; Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. К., 2008. 48 с.

193. Вовчак О.Д., Канцір В.С., Канцір І.А. Фінансовий моніторинг як економіко-правовий метод протидії тероризму. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2019. № 2(29). С. 339–347

194. Вовчак О.Д., Стаднійчук Р.В. Фінансовий моніторинг ризиків як інструмент фінансового оздоровлення банків. *Економічний простір*. 2020. № (157). С. 74-77. https://doi.org/10.32782/2224-6282/157-14

195. Войтенко В.В. Види і принципи фінансового контролю в системі державного управління. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2018. № 8. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/ ?op=1&z=1560.

196. Волуйко О., Дручек О. Поняття правоохоронної діяльності та правоохоронних органів у світлі концепції національної безпеки України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 10. С. 95-100. DOI: https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.10.16

197. Воронова Л.К. Фінансове право України. Київ: Прецедент; Моя книга, 2007. 448 с.

198. Гаврилишин А.П. Щодо питання понятійного апарату «фінансовий моніторинг». Організаційно-правове забезпечення діяльності контролюючих та правоохоронних органів у сфері господарювання: проблеми сьогодення і перспективи розвитку: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Ірпінь, 27-28 вересня 2008 р.). Ірпінь: Нац. ун-т ДПС України, 2008. С. 137-141.

199. Гармашов І. Актуальні питання класифікації сучасного тероризму. *Політичний менеджмент*. 2005. № 6. С. 147-155

200. Гбур З.В. Теоретико-методологічні засади поняття «міжнародного терроризму». *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2021_2_5

201. Гернего Ю.О., Гернего Ю. А., Ляхова О.О., Ляхова Е.А. Фінансування потенціалу розвитку альтернативної енергетики в Україні. *Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка».* 2021. № 3. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8733. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.3.3

202. Герчаківська О.Я. Протидія митним правопорушенням у міжнародному та українському нормативно-правовому полі. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 141-146

203. Головійчук Л.Т. Зв'язок митних злочинів з відмиванням «брудних» грошей та інших економічних злочинів. Одеські юридичні читання: Матер. всеукр. наук.-практ. конфер. (м. Одеса, 10–11 листопада 2017 р.) / за ред. Г. О. Ульянової; уклад.: О.В. Дикий, Ю.Д. Батан. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 147-150

204. Гончаренко С.Ю. Рекомендації ФАТФ з урегулювання обміну віртуальних активів як протидія загрозам глобальній фінансовій системі. *Право і суспільство*. 2020. № 3(2). С. 127-132.

205. Грабчук І., Грабчук О. Класифікація тероризму для цілей боротьби з його фінансуванням. *Економіка. Управління. Інновації. Серія: економічні науки. Ел. наук. фах. вид*. 2023. № 1(32). DOI: 10.35433/ISSN2410-3748-2023-1(32)-1.
URL: http://eui.zu.edu.ua/article/view/282959/277165

206. Грабчук І., Грабчук О. Особливості розвитку фінансового моніторингу на сучасному етапі. Вплив обліку та фінансів на розвиток економічних процесів: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Берегове, 15 червня 2022 р.). Ужгород: ФОП Сабов А.М., 2022. 498 с. С. 95-97

207. Грабчук І., Грабчук О. Оцінка ефективності державної політики протидії фінансуванню тероризму. Економіка. Управління. Інновації. Серія: економічні науки. Ел. наук. фах. вид. 2022. № 1(30). URL: http://eui.zu.edu.ua/article/view/260850

208. Грабчук І.Л. Відмивання коштів в умовах воєнного стану. Всеукраїнська наукова конференція «Українське сьогодення – 2022: реалії війни та перспективи відновлення країни»: Матеріали конференції / Донецький національний технічний університет (м. Луцьк, 20-21 жовтня 2022 р.). Луцьк, 2022. С. 74-76. URL: https://science.donntu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/11/zbirka_.pdf

209. Грабчук І.Л. Державне спонсорство тероризму: причини та особливості на сучасному етапі. *Ефективна економіка.* 2023. № 7. URL: https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/1869/1886

210. Грабчук І.Л. Захист облікової інформації в умовах гібридної війни. Бухгалтерські наукові дослідження в ЖДТУ. Т. 5: Розвиток концепції бухгалтерського обліку і оподаткування в умовах гібридної війни: монографія / за заг. ред. [із передм.] І.В. Жиглей, С.Ф. Легенчука. Житомир: ЖДТУ, 2018. 216 с. С. 195-203

211. Грабчук І.Л. Вплив digital-технологій на процес документування в сфері бухгалтерського обліку. Облік, аналіз, аудит та оподаткування: сучасна парадигма в умовах інформаційного суспільства: Збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 115-річчю «Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана»; 09-10 грудня 2021 року. К.: КНЕУ, 2021. 409 с. С. 371-373

212. Грабчук І.Л. Можливості цифрових інструментів у сфері фінансового моніторингу. Перспективи розвитку бухгалтерського обліку, аудиту, оподаткування та фінансів в умовах євроінтеграції: тези доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, 22 травня 2023 р., м. Миколаїв / Миколаївський національний аграрний університет. Миколаїв: МНАУ, 2023. 272 с. С. 221-224

213. Грабчук І.Л. Організація захисту облікової інформації в умовах гібридної війни. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2018. № 3(41). С. 20-24. https://doi.org/10.26642/pbo-2018-3(41)-20-24

214. Грабчук І.Л. Особливості відмивання коштів в умовах цифровізації. Розвиток суб'єктів економічної діяльності в сучасних умовах господарювання: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (з міжнар. участю), Харків, 24-25 листопада 2022 року / [редкол. : Н. М. Матвєєва, І. І. Килимник, О. П. Коюда]; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова та ін. Харків: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2022. 282 с. С. 198-199

215. Грабчук І.Л. Особливості формування списків FATF. «Світ наукових досліджень. Випуск 12»: матеріали Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції, (м. Тернопіль, Україна – м. Переворськ, Польща, 29-30 вересня 2022 р.) / [редкол.:О.

Патряк та ін.] ; ГО «Наукова спільнота»; WSSG w Przeworsku. Тернопіль: ФОП Шпак В.Б. 316 с. С. 47-49

216. Грабчук І.Л. Оцінка ефективності національних систем протидії відмиванню грошей, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму. Молодіжна наука заради миру та розвитку: зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (9-11 листопада 2022 року, м. Чернівці). Чернівці : Чернівец. нац. ун-т. ім. Ю. Федьковича, 2022. 656 с. С. 544-548

217. Грабчук І.Л. Оцінка інструментів FATF у боротьбі з військовою агресією в Україні. Економіко-правові та управлінсько-технологічні виміри сьогодення: молодіжний погляд: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (04 листопада 2022 р., м. Дніпро): у 3 т. Т. 3. Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2022. 482 с. С. 36-38

218. Грабчук І.Л. Поняття та характерні риси фінансування тероризму. Global Society in Formation of New Security System and World Order: Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Internet Conference, July 27-28, 2023. FOP Marenichenko V.V., Dnipro, Ukraine, 474 p. P. 124-125. URL: http://www.wayscience.com/wp-content/uploads/2023/08/Conference-Proceedings-July-27-28-2023.pdf

219. Грабчук І.Л. Принципи фінансового моніторингу. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 14. С. 62-66. DOI: https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.14.62

220. Грабчук І.Л. Проблемні аспекти трактування поняття фінансового моніторингу. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*. 2023. Том 28. Випуск 2(96). С. 46-49

221. Грабчук І.Л. Протидія відмиванню коштів в аудиторській діяльності. Сучасні виклики сталого розвитку бізнесу: тези виступів III Міжнар. наук.-практ. конф. (3-4 листопада 2022 р., м. Житомир). Житомир: Житомирська політехніка, 2022. 317 с. С. 167

222. Грабчук І.Л., Якубівська А.А. Ризики цифровізації в сфері бухгалтерського обліку. Сучасні виклики сталого розвитку бізнесу: тези виступів II Міжнар. наук.-практ. конф.з пит. вищ. осв. і науки. Житомир: Житомирська політехніка, 2021. 459с. URL: https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/12/full-text.pdf

223. Грабчук І.Л. Роль FATF в забезпеченні протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Актуальні проблеми науки, освіти

і суспільства: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 9 вересня 2022 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2022. 79 с. С. 40-41

224. Грабчук І.Л. Роль митних органів в боротьбі з відмиванням коштів: зарубіжний досвід. Наука, технології, інновації: світові тенденції та регіональний аспект: Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 23-24 вересня 2022 р.) / ГО «Інститут інноваційної освіти»; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. Одеса: ГО «Інститут інноваційної освіти», 2022. 128 с. С. 118-121

225. Грабчук І.Л. Тероризм як міжнародне явище: джерела та канали його фінансування. *Економіка, управління та адміністрування*. 2023. № 2 (104). С. 65-70. DOI: https://doi.org/10.26642/jen-2023-2(104)-65-70

226. Грабчук І.Л., Березний О.В. Цифрові інструменти в боротьбі з відмиванням коштів та фінансуванням міжнародного тероризму: можливості та загрози. *Причорноморські економічні студії*. 2023. № 80. С. 24-29. DOI: https://doi.org/10.32782/bses.80-3

227. Грабчук І.Л., Вакун О.В. Чорний та сірий списки FATF як інструменти в боротьбі з відмиванням коштів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму. *Причорноморські економічні студії.* 2022. Вип. 76. С. 25-29. DOI: https://doi.org/10.32782/bses.76-3

228. Грабчук І.Л., Вакун О.В., Соловйов Б.С. Фінансування тероризму: фінансово-правовий погляд. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Економіка і менеджмент».* 2023. № 54. С. 51-55. DOI: https://doi.org/10.32782/2413-2675/2023-54-7

229. Грабчук І.Л., Вигівська І.М., Назаренко Т.П. Міжнародний досвід залучення митних органів до боротьби з відмиванням коштів. *Вісник Одеського національного університету. Економіка.* 2022. Том 27. Випуск 3 (93). С. 8-11

230. Грабчук І.Л., Грабчук О.В., Супрунова І.В. Забезпечення економічної безпеки держави через удосконалення політики протидії фінансуванню тероризму та збройних конфліктів. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2023. №2(160). С. 29-34

231. Грабчук І.Л., Григоревська О.О. Економічні наслідки відмивання грошей в умовах воєнного стану. *Бізнес Інформ*. 2022. № 8. С. 102-107. DOI: https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-9-102-107

232. Грабчук І.Л., Кукель Г.С., Мазур В.Г. Участь FATF в міжнародно-правовому регулюванні протидії фінансуванню тероризму: оцінка можливостей для України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* 2022. № 52. С. 10-15. https://doi.org/10.32841/2413-2675/2022-52-2

233. Грабчук І.Л., Кусяк Д.М., Макуха Р.С. Цифрові інструменти в боротьбі з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму: основні характеристики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Міжнародні економічні відносини та світове господарство.* 2023. Випуск 47. С. 21-24. DOI: https://doi.org/10.32782/2413-9971/2023-47-4

234. Грабчук О., Супрунова І. Фінансовий моніторинг як умова забезпечення державної безпеки країни: поняття, складові, етапи розвитку. *Аспекти публічного управління*. 2020. Том 8. №4. С. 75-83.

235. Грабчук О.В. Фінансовий моніторинг операцій з криптовалютою: врахування зарубіжного досвіду. Облік, аналіз, аудит та оподаткування: сучасна парадигма в умовах інформаційного суспільства: Збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 115-річчю «Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана»; 09-10 грудня 2021 року. К.: КНЕУ, 2021.409 с

236. Гресь М.С. Узагальнення світового досвіду організації системи державного фінансового моніторингу. Сучасні проблеми фінансового моніторингу: Збірник матеріалів VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (23 листопада 2018 р.). Х.: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, ТОВ «ТО Ексклюзив», 2018. С. 109-112

237. Грибіненко О.М. Міжнародна економічна безпека: оцінка сучасного середовища, глобальні тренди та ризик-фактори. *Економічний простір*. 2019. № 149. С. 14–22. https://doi.org/10.32782/2224-6282/149-2

238. Грибіненко О.М. Розвиток інституційного середовища міжнародної економічної безпеки в сучасних умовах. *Економічний простір.* 2020. № 154. С. 149-155. https://doi.org/10.32782/2224-6282/154-28.

239. Грибіненко О.М. Економічний складник стратегій національної безпеки розвинутих країн. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2020. Вип. 37. С. 7-13.

240. Гринчук Т.П., Гусак Л.П. Використання криптовалют у злочинних цілях та пріоритетні напрями її правового регулювання. *Фінансовий простір*. 2022. № 2 (46). С. 6-14.

241. Гулько Л.Г., Ільєва О.В. Організаційно-економічний механізм фінансового моніторингу в суб'єктів первинного фінансового моніторингу. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 5. С. 863–866.

242. Гуменюк І.Л., Білик Т.Л. Вплив криптовалюти на міжнародні фінансові ринки. *Інклюзія і суспільство*. 2023. № 1. С. 7-12.

243. Демидова Л.М. Проблеми кваліфікації фінансування тероризму. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2016. Вип. 31. С. 84-98.

244. Державна служба фінансового моніторингу України. Звіти про діяльність. 2017-2022 рр. URL: https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/funkcional/zviti-pro-diyalnist

245. Дмитренко Е.С. Роль фінансового моніторингу у мінімізації латентності злочинів, передбачених статтями 209 та 209-1 Кримінального кодексу України. *Науковий часопис Національної академії прокуратури*. 2014. № 1. С. 43–50. URL: http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/1-2014/43-dmytrenko.pdf

246. Довгань Ж. Індикатори та моніторинг фінансової стійкості банківської системи. *Вісник Тернопільського національного економічного університету.* 2011. № 2. С. 31-41.

247. Доценко О. Роль резолюцій Ради Безпеки ООН у боротьбі з міжнародним тероризмом. Наукові розвідки з актуальних проблем публічного та приватного права: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Київ, 20 травня 2022 року). Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2022. 338 с. С. 99-105.

248. Дубина М.В. Дослідження змісту дефініції «фінансовий моніторинг». *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 3(3). С. 253–258. URL: http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/63632

249. Дяченко О. П. Структурно-функціональний аналіз механізмів державного регулювання процесів протидії розвитку тіньової економіки в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 6. С. 71–75

250. Євдокимов В.В, Свірко С.В., Супрунова І.В. Ідентифікація складових державної безпеки як об'єктів державного управління. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2020. № 12. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/12_2020/6.pdf

251. Єгоричева С.Б. Організація фінансового моніторингу в банках. К.: Центр учбової літератури, 2014. 292 с.

252. Єфименко Т.І., Дмитренко Т.Л. Сучасні пріоритети у сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. *Наукові праці НДФІ*. 2022. Вип. 2. С. 5-20. DOI: https://doi.org/10.33763/npndfi2022.02.005

253. Загуменна Ю.О. Правоохоронні органи: поняття, ознаки, функції, особливості діяльності. Право і безпека. 2010. № 3 (35). С. 145–150

254. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» 20 березня 2003 року № 638-IV https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text

255. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text

256. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws

257. Ільченко В.А. Оцінювання впливу терористичних актів на національну економіку. *Ефективна економіка*. 2017. № 12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6553

258. Інформаційний портал автоматичного перекладу DeepL. URL: https://www.deepl.com/

259. Йолон П. Методологія. Філософський енциклопедичний словник / В.І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. С. 374-742 с.

260. Камишанський В.І. Правові аспекти цифровізації міжнародної торгівлі шляхом упровадження технології блокчейн (досвід для України). *Економіка та право.* 2022. № 4. С. 31-42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpr_2022_4_6.

261. Канцір В., Серкевич І. Сучасне розуміння поняття тероризму. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2017. № 865. С. 449-456

262. Канцір І. А., Брицька М. Р. Фінансовий моніторинг як парадигма державної політики у сфері протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом та проявам тероризму. *Причорноморські економічні студії.* 2019. Вип. 48-3. С. 68-71. DOI: https://doi.org/10.32843/bses.48-76.

263. Карнаух А.А. Держава-спонсор тероризму: концептуальні аспекти. Протидія терористичним актам у міському середовищі: збірник матеріалів Наукового форуму. Навчально-науковий інститут права та політології УДУ імені Михайла Драгоманова (м. Київ, 21 червня 2023 р.). Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. 396 с. С. 71-73

264. Карнаушенко А.С. Економічна суть та форми фінансування інноваційної діяльності аграрних підприємств. *Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка».* 2020. № 4. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.4.86

265. Кірсанов В. Фінансовий моніторинг як засіб протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом. *ЕАІ Бюлетень*. № 1 (7). URL: www. iea.org.ua.

266. Клименко А. О. Організаційно-правові засади діяльності банків в системі заходів протидії легалізації доходів, здобутих злочинним шляхом: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2004. 19 с.

267. Клименко А. Фінансовий моніторинг – особлива форма фінансового контролю. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка.* 2005. № 4. С. 101–105

268. Ковальова Ю.М. FATF і приклади зрощування банківського бізнесу й організованої злочинності. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник тез доповідей XIV Всеукраїнської науково-практичної конференції (24-25 жовтня 2013 р.). Суми: УАБС НБУ, 2013. С. 50-52

269. Ковшун Н.Е., Кушнір Н.Б., Царук Д.С. Вартісно-орієнтовані показники як інструменти фінансового моніторингу сучасних підприємств. Теорія та практика управління суб'єктами

підприємництва: колект. моногр. / за заг. ред. Т.В. Гринько. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2020. С. 286-296

270. Козирська А. Науковий огляд проблеми визнання республікою Польщею політичного режиму російської федерації терористичним. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2022. №3 (63). С. 50-58.

271. Койбічук В., Куровська Ю. Вплив інтегральних показників цифровізації суспільно-економічних трансформацій на рівень цифрового розвитку країни. *Вісник економіки.* 2022. Вип. 1. С. 83–96. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2022.01.083

272. Колісник М.К., Зинюк Н.О. Легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом, і методи боротьби з нею на світовому фінансовому ринку. *Науковий вісник НЛТУ України.* 2005. Вип. 15.5. URL: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2005/15_4/index.htm

273. Коломієць І.В. Державний фінансовий моніторинг в Україні: сучасний стан і шляхи вдосконалення. *Форум права*. 2010. № 1. С. 164-169.

274. Користін О.Є. Відмивання коштів: теоретико-правові засади протидії та запобігання в Україні: Монографія. К., 2007.

275. Костюченко О.Є., Кривуля К.А. Правові умови та шляхи вдосконалення системи фінансового моніторингу в банку. *Економічні науки. Сер.: Облік і фінанси*. 2012. Вип. 9(4). С. 205-214.

276. Краліч В.Р. Фінансовий моніторинг у забезпеченні функціонування системи економічної безпеки банківських установ в Україні: автореф. дис. канд. екон. наук / Віталій Робертович Краліч; Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права "Крок"». К., 2010. 20 с

277. Кривонос Л.В. Міжнародний досвід державних механізмів запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2014. № 6. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=730

278. Криза правоохоронної системи України: монографія. Житомир: Бук-друк. 2023. 584 с. С. 496–577

279. Круглова О.А., Козуб В.О., Чернишова Л.О. Систематизація видів моніторингу в управлінні підприємством. Проблеми економіки. 2016. №1. С. 183-189

280. Кудас І.Б. ФАТФ як міжнародно-правова інституція. *Проблеми законності*. 2013. Вип. 123. С. 216-225. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2013_123_25

281. Кудінов С.С. Державний тероризм – визначення та характеристика. *Інформація і право*. 2022. № 2 (41). С. 78-84.

282. Кузнєцова А.Я. Аналіз критеріїв економічної доцільності банківського кредитування інноваційних проектів та розрахунок їх ефективності. *Вісник Української академії банківської справи.* 2005. № 1. С. 65-73

283. Кузьменко О.В., Бойко А.О., Яровенко Г.М., Доценко Т.В. Сценарії реформування національної системи фінансового моніторингу. *Економіка і держава*. 2020. Вип. № 1. С. 9-15.

284. Кузьменко О.В., Доценко Т.В., Скринька Л.О. Роль фінансового моніторингу в сучасній системі забезпечення економічної безпеки національної економіки. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2019. № 3 (65). С. 98-108. DOI: https://doi.org/10.32836/2521-666X/2019-65-12.

285. Кузьмін Р.Р. Перекриття каналів легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, як складова господарсько-правового механізму запобігання економічній злочинності. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 2(2). С. 77-83

286. Кукуріло Д.О. Міжнародно-правова регламентація протидії тероризму: окремі питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 619-622. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-4/152

287. Кулинич М.Б. Тенденції становлення цифрової економіки в глобальному економічному просторі. *Електронне наукове фахове видання з економічних наук «Modern Economics»*. 2019. № 16. С. 57–63. DOI: 10.31521/modecon.V16(2019)-08

288. Кушнір Н.Б., Адамчук Т.Л., Царук Д.С. Фінансовий моніторинг суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану. *Вісник НУВГП. Серія «Економічні науки».* 2022. Вип. 3(99). С. 78-90. https://doi.org/10.31713/ve320228

289. Лаговська О.А., Грабчук І.Л., Трофімов А.В. Дослідження економічних злочинів за участю бухгалтерів: питання класифікації.

Економіка, управління та адміністрування. 2023. № 1(103). С. 99-104. https://doi.org/10.26642/ema-2023-1(103)-99-104

290. Ларін С.В. Теоретичні аспекти дослідження питання боротьби з фінансуванням терористичної діяльності: понятійно-категорійний апарат. *Право та державне управління*. 2015. № 1. С. 93-98

291. Ленчук О.С. Підходи до оцінки наслідків від відмивання коштів. Фінансова розвідка в Україні: збірник матеріалів науково-практичного семінару (25 листопада 2021 року) / уклад. В. С. Бліхар. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 80-82

292. Лєонов С., Бойко А., Боженко В., Лучко І. Роль та значення національної системи протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, у сучасних умовах розвитку фінансового ринку України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. № 3 (15). С. 137-144. DOI: 10.25140/2411-5215-2018-3(15)-137-144

293. Лєонов С.В., Куришко О.О. Побудова системи внутрішнього фінансового моніторингу в фінансово-кредитних установах небанківського типу. *Бізнес-навігатор*. 2011. №4 (25). С. 119-123

294. Лисак С. П. Джерела, форми та канали фінансування тероризму: сучасні завдання державного управління щодо запобігання та протидії. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2019. № 9. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2008. DOI: 10.32702/2307-2156-2019.9.75

295. Малий В.Ю. Роль фінансового моніторингу в запобіганні та протидії фінансуванню тероризму. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2016. Вип. 17. С. 149-153

296. Матвійчук Н.В. Міжнародні санкції як інструмент зовнішньої політики. *Вісник Маріупольського державного університету серія: історія. Політологія.* 2022. Вип. 33-34. С. 71-79

297. Матяш Т. З початку року Держфінмоніторинг виявив підозрілі операції на 71,4 млрд гривень. *LB.ua.* 20 липня 2023 р. URL: https://lb.ua/economics/2023/07/20/566172_z_pochatku_roku_derzhfinmonitoring.html

298. Мельник Д.С., Леонов Б.Д. Поняття та зміст кримінологічної характеристики фінансування тероризму. *Інформація і право*. 2022. № 2. С. 85-93. DOI: https://doi.org/10.37750/2616-6798.2022.2(41).270369

299. Методика національної оцінки ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму в Україні (оновлена 2021 року). URL: https://www.fiu.gov.ua/assets/userfiles/310/%D0%9D%D0%9E%D0%A0/%D0%94%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8/metodyka2021.pdf

300. Мигаль М. ЄС запроваджує нові правила ввезення готівки. *Главком: веб-сайт.* 4 червня 2021 р. URL: https://glavcom.ua/news/mitna-deklaraciya-jes-zaprovadzhuje-novi-pravila-vvezennya-gotivki-760644.html

301. Михайлишин Л.І., Коровчук Ю.І. Міжнародний тероризм як особлива форма глобального конфлікту: причини, наслідки та способи боротьби. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2012. Вип. 2. С. 48-57.

302. Мицик В., Приступа А. Міжнародно-правові підстави визнання РФ державою-спонсором тероризму та покарання за вчинення злочину агресії та воєнних злочинів на території України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*. 2022. № 2(56). С. 94-99

303. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму від 09.12.1999 р. № 995_518. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_518#Text

304. Можливості та виклики нових технологій для ПВК/ФТ: ФАТФ. Париж, 2021. URL: https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Digitaltransformation/Opportunities-challenges-new-technologies-for-aml-cft.html

305. Момот О.М. Платіжна картка як інструмент фінансового моніторингу. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник тез доповідей XIV Всеукраїнської науково-практичної конференції (27-28 жовтня 2011 р., м. Суми). Суми: УАБС НБУ, 2011. Т. 1. С. 116-118.

306. Мордань Є.Ю., Бухтіарова А.Г., Кравченко Я.І. Оцінка ризику участі банків у нелегальних схемах. Ефективна економіка.

2021. № 7. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9058. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.7.80

307. Музика-Стефанчук О.А. Співробітництво у сфері фінансового моніторингу (європейський та міжнародний досвід). *Порівняльно-аналітичне право.* 2018. № 4. С. 317-319. URL: https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/717604.pdf

308. Новікова Л.В. Рада Безпеки Організації Об'єднаних націй як інституція протидії тероризму. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм».* 2014. Т. 2. Випуск 4. С. 25–28.

309. Онофрей В.С. Основні проблеми фінансового моніторингу в Україні. WaiScience, м. Дніпро, 18-19 жовтня 2021 р. Дніпро, 2021. С. 187–189. URL: http://www.wayscience.com/wp-content/uploads/2021/10/Materials-of-conference-18-19.10.2021.pdf#page=187.

310. Орлова В. Нові схеми під час війни. Як на митниці відмивають гроші на імпорті та скільки втрачає бюджет. *Інформаційне агентство Unian*. 28 липня 2022 р. URL: https://www.unian.ua/special/novi-shemi-pid-chas-viyni-yak-na-mitnici-vidmivayut-groshi-na-importi-ta-skilki-vtrachaye-byudzhet-11919156.html

311. Орлюк О. П. Фінансове право. Академічний курс : підручник. К.: Юрінком Інтер, 2010

312. Пазій В. Вдарить по бізнесу та позбавить військову машину фінансування: Україна просить FATF виключити РФ із її складу. 28 травня 2022 р. URL: https://news.obozrevatel.com/ukr/economics/analytics-and-forecasts/vdarit-po-biznesu-ta-pozbavit-vijskovu-mashinu-finansuvannya-ukraina-prosit-fatf-viklyuchiti-rf-iz-ii-skladu.htm

313. Пантєлєєва Н.М., Лакутін Д.В. Штучний інтелект як чинник сталого розвитку національних економік. Розвиток банківських систем світу в умовах глобалізації фінансових ринків: матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції. Черкаси: Навчально-наукове відділення ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. С. 10-13

314. Перун В. БЕБ хоче залучити штучний інтелект для розслідування економічних злочинів. URL: https://lb.ua/economics/2022/06/23/521041_beb_ hoche_zaluchiti_shtuchniy_intelekt.htm

315. Петрова І. Митна служба Німеччини в інтегрованій системі митних служб Європейського союзу. *Підприємництво, господарство і право.* 2019. № 1. С. 121-126

316. Піжук О. І. Сучасні методологічні підходи до оцінювання рівня цифрової трансформації економіки. *Бізнес Інформ*. 2019. №7. С. 39–47. https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-7-39-47

317. Полозова Т.В., Халіна В.М. Особливості побудови системи фінансово-економічного моніторингу підприємства. *Вісник економіки транспорту і промисловості.* 2012. №39. С. 271-275

318. Потенційне включення Російської Федерації до Чорного списку FATF та визнання Російської Федерації країною-спонсором тероризму Урядом Сполучених Штатів Америки. Частина ІІ. Звіт Kinstellar. Червень 2022. 8 с. URL: https://www.kinstellar.com/upload/UA_FATF%20article_PART%20II.pdf

319. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13

320. Протидія фінансуванню тероризму в системі управління національною безпекою України: монографія / За загальною редакцією В.В. Євдокимова, Д.О. Грицишена. Житомир: Видавничий дім «Бук-друк», 2023. 232 с.

321. Прошин Д.В. Іноземна державна підтримка як джерело сили та слабкості терористичних організацій. *Науковий журнал «Політикус».* 2017. Вип. 1. С. 114-121

322. Пряміцин В.Ю., Золотарьова Є.С. Криптовалюти: сутність та перспективи правового регулювання. *Право і суспільство.* 2023. № 1. С. 221-227.DOI: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.1.32

323. Пушак Я.Я., Трушкіна Н.В. Сутність поняття «фінансовий моніторинг» у контексті забезпечення національної безпеки. *Вісник економічної науки України.* 2021. № 2 (41). С. 197-203

324. Пушкар О.І., Татаринцева Ю.Л., Макаренко А.Б., Пастушенко О.Б. Модель фінансування інноваційного проєкту у високотехнологічному бізнесі (на прикладі гейм-індустрії). *Інноваційна економіка*. 2021. № 5-6. С. 117-122. URL: https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/55182

325. Результати Пленарного засідання FATF, 20-21 жовтня 2022 року. URL: https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/200/Statements%20of%20international%20organizations/2022/UKR_Outcomes%20FATF%20Plenary%20October%202022.pdf

326. Рєзнік О.М., Берцюх А.О. Поняття та особливості взаємодії Державної служби фінансового моніторингу України з правоохоронними органами щодо протидії легалізації злочинних доходів. *Правові горизонти.* 2020. №22. С. 82-86. DOI: http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2020.i22.p82

327. Рисін В.В., Степанова А.В. Інструменти протидії фінансуванню тероризму з використанням фінансових установ. *Економіка та держава*. 2020. № 6. С. 80-86. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.6.80

328. Різновиди та етапи економічного моніторингу. URL: https://kurs.if.ua/economic/riznovydy-ta-etapy-ekonomichnogo-monitoryngu/

329. Розвиток національної системи фінансового моніторингу / Т.І. Єфименко, С.С. Гасанов, О.Є. Користін та ін. К. : ДННУ «Акад. фін. Управління», 2013. 380 с.

330. Савчук В., Федорченко К. Аналітичний моніторинг в системі управління діяльністю підприємства. *Економіка і управління бізнесом*. 2019. № 10(1). С. 85-92.

331. Свірко С.В. Бухгалтерський облік у бюджетних установах: методологія та організація: Монографія. К.: КНЕУ, 2006. 243с.

332. Свірко С.В. Бюджетна безпека як ланцюговий елемент складових державної безпеки: державно-управлінські аспекти. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2021. №5. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2079

333. Свірко С.В. Механізми державного управління бюджетною безпекою: монографія. Житомир: ТОВ «Видавничий дом «Бук-Друк»», 2021. 436 с.

334. Свірко С.В., Барановська Т.В. Державна безпека у розвитку місцевого самоврядування. Матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції «Місцеве самоврядування в Україні: теорія та практика», 7 грудня 2021 року. Полтава : ПДАУ, 2021. С. 389-393

335. Свірко С.В., Дика О.С., Дикий А.П., Тростенюк Т.М. Бюджетна безпека як динамічна детермінанта соціально-економічного

розвитку України. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики*. 2022. №6 (47). С.280-293.

336. Світлична В.Ю., Світлична Т.І. Врахування факторів ризику в процесі здійснення фінансового моніторингу. *Комунальне господарство міст. Серія: Економічні науки.* 2013. № 111. С. 152–159.

337. Семекліт Є.В., Іванов С.М. Фінансовий моніторинг як важливий аспект боротьби проти тероризму та злочинної діяльності. Регіональні інноваційні ініціативи : завдання та шляхи вирішення: зб. наук. пр.за матеріалами Круглого столу, 5 квітня 2019 р. Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2019. С. 126-130.

338. Синюгіна Н.В. Фінансовий моніторинг в системі взаємодії суб'єктів господарювання на фінансових ринках: автореферат дис. кандидата екон. наук : 08.00.08. Харків, 2011. 23 с

339. Ситник М.Ф. Досвід країн взаємодії криптовалюти та держави. Цифрова трансформація фінансової системи України та країн v-4 в умовах євроінтеграції. Digital transformation of the financial system of Ukraine and countries in the context of European integration: збірник тез III міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Дубляни, 26 квітня 2023 р.). Частина І. Дубляни: ЛНУП, 2023. 318 с. С. 292-300

340. Смуток Б. Країна-спонсор тероризму: що означає такий статус і хто у світі його вже отримав. *Chas News*. 15 вересня 2022 р. URL: https://chas.news/current/yak-kraini-sponsori-terorizmu-otrimali-svii-status-ta-chi-priednaetsya-do-nih-rosiya

341. Сорока Б.Р. Цифрова парадигма функціонування глобального фінансового ринку. *Причорноморські економічні студії*. 2023. № 79. С. 196-200. DOI: https://doi.org/10.32782/bses.79-29

342. Ставерська Т. О. Проблеми застосування криптовалют як інструмента розрахунків. Правове регулювання фінансових послуг: національний, європейський, глобалізаційний виміри: матеріали науково-практичного круглого столу, м. Суми, 27 січня 2023 р. Суми: Сумський державний університет, 2023. С. 117-120

343. Стеблянко А.В. Обмін інформацією як основна форма координації діяльності правоохоронних органів з фінансовими установами під час їх взаємодії у сфері протидії легалізації злочинних доходів. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 1 (26). С. 177–180.

344. Стеблянко А.В. Поняття та зміст взаємодії правоохоронних

органів з фінансовими установами щодо протидії легалізації злочинних доходів. *Правові горизонти*. 2019. Вип. 14 (27). С. 87-92. DOI: http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2019.i14.p87

345. Стрілець Б. Сучасний стан та перспективи правового регулювання криптовалют у Європейському Союзі. *Актуальні проблеми правознавства.* 2022. Вип. 2. С. 70-76.

346. Строкович Г.В., Гончарук С.В. Взаємозв'язок економічних категорій «фінанси», «фінансування», «фінансове забезпечення», «фінансові ресурси». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 16 (2). С. 113-120

347. Сусіденко О.В. Вибір інструментів обліково-аналітичного та фінансового моніторингу підприємства. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2018. Вип. 6. С. 199-204

348. Сюркало Б.І. Методологічні засади організації фінансового моніторингу. *Вісник Української академії банківської справи*. 2003. № 2.(15). С. 34-37

349. Сюркало Б.І. Напрями вдосконалення системи державного фінансового моніторингу. *Ефективна економіка.* 2011. № 11. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=779

350. Тацій В. Поняття та система правоохоронних органів: у контексті системних змін до Конституції України. *Загальні проблеми правової науки.* 2012. № 4 (71). С. 3–17

351. Тищенко В.В. Фінансовий моніторинг як елемент системи економічної безпеки банку. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2016. № 3 (227). С. 81-86

352. Туркот В. Тероризм у країнах близького сходу: причини та особливості ескалації. *Молодий вчений*. 2020. № 12 (88). С. 226-232. https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-12-88-46

353. У Великій Британії зобов'яжуть декларувати доходи від криптовалют. 17 березня 2023. URL: https://investory.news/u-velikij-britanii-zobovyazhut-deklaruvati-doxodi-vid-kriptovalyut/

354. Україна 2030е - країна з розвинутою цифровою економікою. URL: https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html

355. Україна просить FATF виключити РФ зі свого складу і внести її у «чорний список». *Економічна правда*. 28 травня 2022 р. URL: https://www.epravda.com.ua/news/2022/05/28/687556/

356. Уткіна М.С. Фінансовий моніторинг як один із засобів протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 292-295. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-7/75

357. Уткіна М.С. Щодо сутності та принципів фінансового моніторингу. Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 20–21 травня 2021 року) / редколегія: проф. А. М. Куліш, О. М. Рєзнік, В.В. Миргород-Карпова, А.В. Стеблянко. Суми: Сумський державний університет, 2021. С. 305-308.

358. Фаріон-Мельник А. Правоохоронні органи: питання термінології та системи. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. Вип. 2. С. 65-70

359. Фененко А. В., Бухтіарова А. Г. Міжнародний досвід організації системи фінансового моніторингу. Стабільність національної економіки: проблеми та шляхи забезпечення: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 25 травня 2019 р.). Дніпро: НО «Перспектива», 2019. С. 112-114

360. Філософія: підручник / В.С. Бліхар, М.М. Цимбалюк, Н.В. Гайворонюк, В.В. Левкулич, Б.Б. Шандра, В.Ю. Свищо. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2021. 440 с.

361. Фінансова розвідка України. 20 років розвитку та звершень: Збірка матеріалів з нагоди 20-річчя з дня створення Державної служби фінансового моніторингу України. К., 2022. 158 с.

362. Халіна В.М. Концепція фінансово-економічного моніторингу підприємства. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2013. № 42. С. 331-334

363. Халіна В.М., Полозова Т.В., Пригунов П.Я. Фінансово-економічний моніторинг діяльності підприємства: теоретичні аспекти. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2012. № 4. С. 203-207

364. Центр перекладів «LangLab» Державного університету «Житомирська політехніка». URL: https://ztu.edu.ua/department/94.html

365. Цюприк І.В. Окремі способи фінансування тероризму. Корупційна злочинність у міжнародному вимірі: форми, методи та

засоби протидії: матеріали Міжнар. круглого столу (Київ, 9-10 листоп. 2017 р.) / [редкол.: В.В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 249-250

366. Чвалюк А. М. Російська агресія, окупований крим та протидія фінансуванню тероризму. Крим – це Україна: стратегія деокупації та реінтеграції: матеріали Міжнародного науково-практичного круглого столу (м. Одеса, 24 лютого 2023 року). Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. С. 286-291

367. Чістякова І.М. Війна в Україні як апофеоз тероризму в Європі. Геноцид української нації як прояв тероризму. Транскордонне співробітництво в умовах збройних конфліктів: матеріали круглого столу (м. Одеса, 27 січня, 2023 р.). Одеса, 2023. С. 79-81

368. Швець Н., Ковч Т. Місце банківського нагляду в національній системі боротьби з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом. *Вісник Національного банку України*. 2009. № 5. С. 58–62.

369. Швець Н.Р., Акритов А.А. Теоретико-методологічні засади організації та здійснення фінансового моніторингу. *Науковий огляд*. 2021. № 7(79). URL: https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/2431/2417. DOI 10.26886/2311-4517.7(79)2021.4

370. Шевченко О.М., Рудич Л.В. Розвиток фінансових технологій в умовах цифровізації економіки України. *Ефективна економіка*. 2020. № 7. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8053. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.7.61

371. Шиян Д.В. Система забезпечення фінансового моніторингу в банку. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія «Економіка».* 2021. Випуск 2(54). С. 223-231

372. Щурба Мікеле. Історичні особливості процесу формування механізмів державного регулювання з відмивання коштів, в контексті досвіду Сполучених Штатів Америки. *Менеджер*. 2018. № 1. С. 117-122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzhm_2018_1_16.

Додаток А

Таблиця А.1

Найбагатші терористичні організації за версією Forbes [157]

Рейтинг	Терористична організація	Річний дохід (млн дол. США)	Сфери діяльності	Основні джерела доходу
1	Талібан	2500	Афганістан і Пакистан	Податки і збори, незаконний обіг наркотиків і видобуток корисних копалин
2	Ансар Аллах	2000	Ємен	Податки з компаній і корпорацій, нелегальна торгівля нафтою
3	Хезболла	1200	Ліван і Сирія	Фінансова підтримка з Ірану, торгівля наркотиками
4	Аль-Каїда та її філії	600	Глобальна	Податки, незаконна торгівля (торгівля наркотиками, зброєю та людьми)
5	ХАМАС	500	Сектор Газа і Західний берег	Податки та збори, фінансова підтримка з Ірану
6	Робітнича партія Курдистану (РПК)	250	Туреччина, Ірак і Сирія	Незаконна торгівля (торгівля наркотиками, зброєю та людьми)
7	ІДІЛ та його філії	150	Глобальна	Податки, викрадення та незаконна торгівля (торгівля нафтою та старожитностями)
8	Справжня ІРА	70	Великобританії та Ірландії	Нелегальна торгівля тютюном
9	Катаїб Хезболла	50	Ірак і Сирія	Фінансова підтримка з Ірану
10	Палестинський ісламський джихад	35	Сектор Газа і Західний берег	Фінансова підтримка з Ірану

Додаток Б

Структура матеріалів, переданих Держфінмоніторингом, до правоохоронних органів протягом 2018-2022 рр.

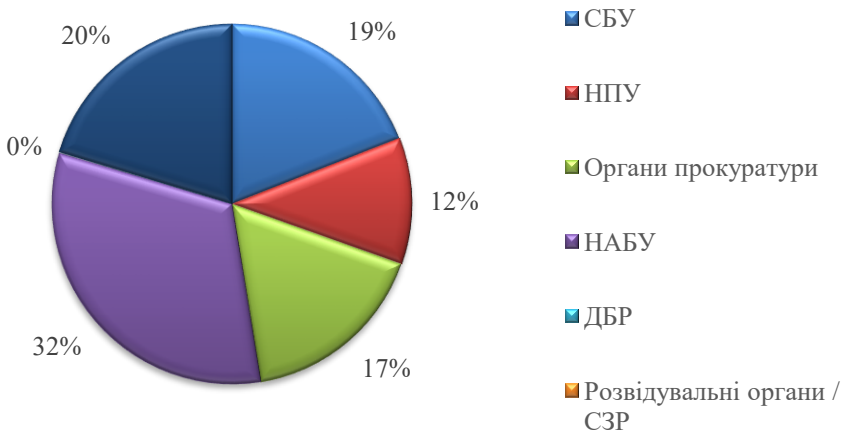

Рис. Б.1. Структура матеріалів, переданих Держфінмоніторингом, до правоохоронних органів в 2018 р.

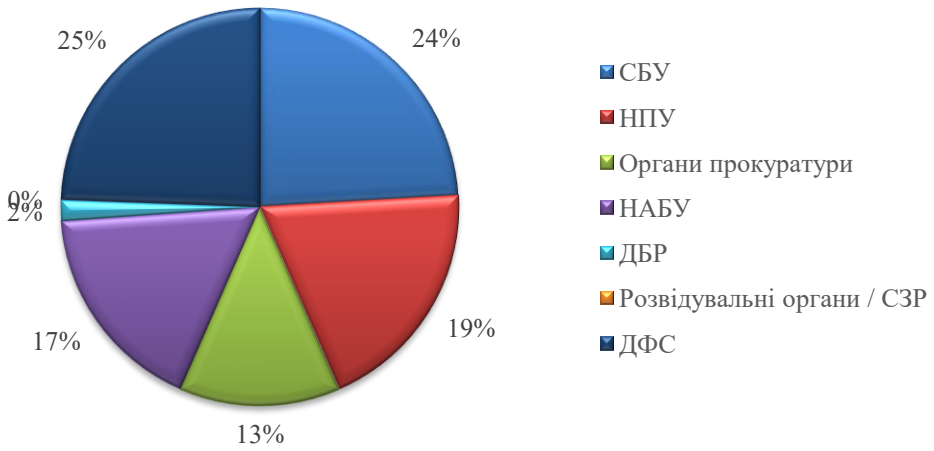

Рис. Б.2. Структура матеріалів, переданих Держфінмоніторингом, до правоохоронних органів в 2019 р.

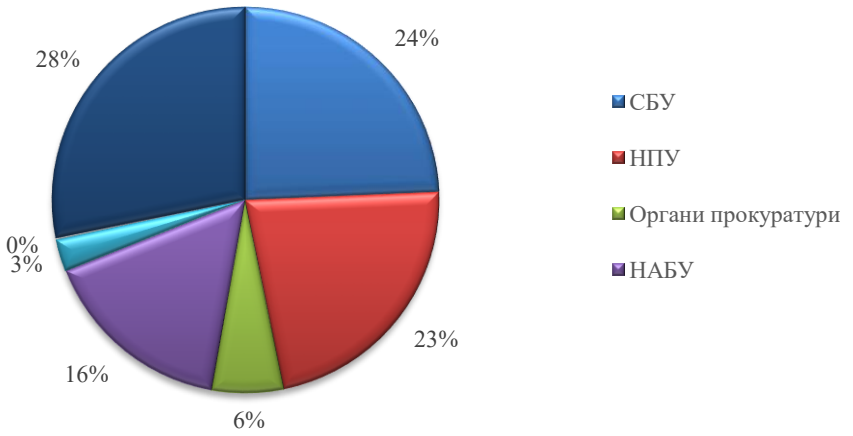

Рис. Б.3. Структура матеріалів, переданих Держфінмоніторингом, до правоохоронних органів в 2020 р.

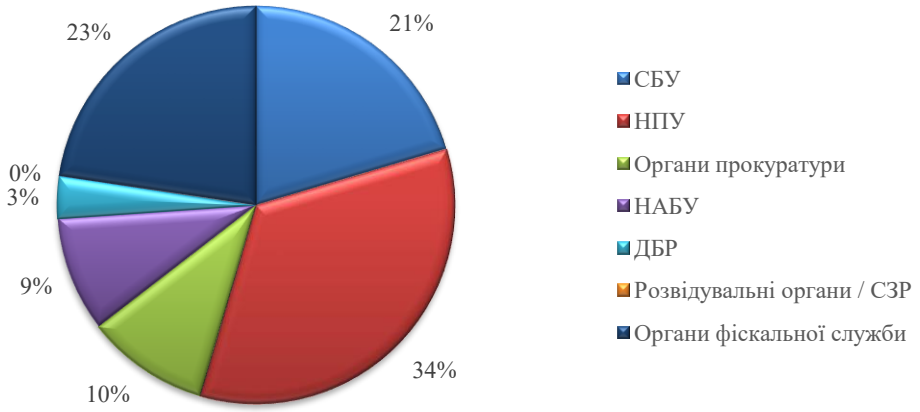

Рис. Б.4. Структура матеріалів, переданих Держфінмоніторингом, до правоохоронних органів в 2021 р.

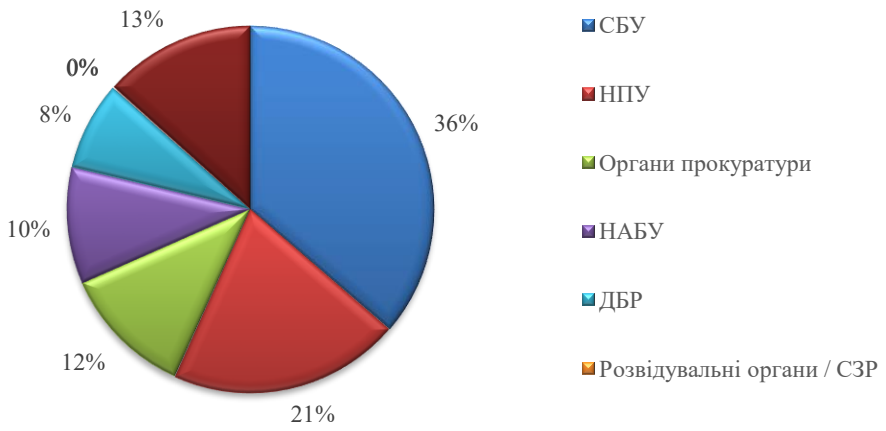

Рис. Б.5. Структура матеріалів, переданих Держфінмоніторингом, до правоохоронних органів в 2022 р.

Наукове видання

ГРАБЧУК Ірина Леонідівна

РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В ПРОТИДІЇ ФІНАНСУВАННЮ ТЕРОРИЗМУ

МОНОГРАФІЯ

В авторській редакції

Технічний редактор *Т.М. Тростенюк*
Коректор *А.А. Ковпака*

Віддруковано з готових оригінал-макетів

Підписано до друку 25.07.2023 р.
Папір офсетний. Формат 70х100 1/16
Гарнітура "Таймс". Друк офсетний. Ум. др. арк. 23,73
Наклад 300 прим. Зам. № 225

ТОВ «Видавничий дім "Бук-Друк"»
м. Житомир, вул. М. Бердичівська, 17А.
тел.: 063 101 22 33

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції України серія ДК №7412 від 27.07.2021 р.

Друк та палітурні роботи ФОП О.О. Євенок
м. Житомир, вул. Мала Бердичівська, 17А
тел.: 063 101 22 33, e-mail: printinzt@gmail.com

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції України серія ДК №3544 від 05.08.2009 р.